

ÚVOD DO FILOSOFICKÉHO MYŠLENÍ

Václav Hník

Obsah

Předmluva	2
Úvod	4
Morálka.....	4
Aktivity člověka.....	5
Smysl života.....	5
Náboženství	6
Kapitola 1 Úvodní přednáška	7
Kapitola 2 Morálka 1	23
Kapitola 3 Morálka 2	28
Kapitola 4 Morálka 3	36
Kapitola 5 Aktivity člověka.....	44
Kapitola 6 Poslední cíl.....	57
Kapitola 7 Filosofie	70
Kapitola 8 Mentální průprava	80
Kapitola 9 Křesťanství 1	93
Kapitola 10 Křesťanství 2.....	105
Kapitola 11 Buddhismus.....	118
Literatura.....	126

Předmluva

Toto skriptum vzniklo na základě přednášek, které jsem zájemcům z řad studentů fakulty architektury přednesl v letním semestru 1989/90. Samotné přednášky byly pochopitelně umožněny společenskou změnou v našem státě, počínající listopadem 1989, kdy přestalo být nebezpečné veřejně šířit názory, se kterými se čtenář setká na následujících stránkách. Obsahově se většinou nejedná o názory nikterak nové (s výjimkou částí, věnovaných mentální průpravě). Jsem přesvědčen, že stará pravda „hladce vyvrátí blud, i kdyby byl mladý jako jítro a svěží jako jarní květ“ (Skácelové). Jde samozřejmě o to, které z těch mnoha „starých tvrzení“ je „stará pravda“. Rozhodující je tu však způsob podání. Už staří věděli, že každou nauku je možné vykládat jen tak, jak předmět nauky dovolí. V dnešní době je ale třeba zdůraznit další tvrzení: každou nauku je možné vykládat jen tak, jak posluchači dovolí. To je hlavní problém, se kterým je třeba se vypořádat zvláště dnes, kdy roste potřeba šířit pravou (= pravdivou) filosofii.

Člověk dneška je totiž zaměřený navenek: objevuje přírodní zákony, staví stroje, dobývá Zemi a Vesmír. Snaží-li se změnit sám sebe, jde obvykle o změnu nedůležitých vlastností zaměřených navenek. Objeví-li se v jeho (duševním) životě nějaká porucha, léčí ji opět vnějšími prostředky: zabere se do práce, jde mezi lidi, pojídá prášky, utká se k alkoholu. Filosofii považuje za služku svých pozemských zájmů („Naši studenti potřebují jen takovou filosofii, která se dá použít v architektuře.“), jejím jádrem mu není to, co je pravdivé („Každý má svou pravdu.“), ale to, co kdo řekl či napsal (základem výuky filosofie by měl být předmět „Dějiny a současnost filosofie“) (V této oblasti byla indoktrinace většiny národa ideologií marxismu-leninismu pozoruhodně úspěšná. Často i jinak dosti vzdělaní lidé si zpravidla ani neuvědomují, jaké názory v této oblasti hájí.).

Přemýšlení nebo utrpení občas odhalují skutečný význam tohoto života, uskutečňujícího se vně (= mimo) pravého života: trajektorie prostoročasu mezi porodnicí a krematoriem, zbavená vyššího smyslu a realizující pouze více či méně různorodou a bohatou množinu zážitků.

Uvědomí-li si člověk takto svoji situaci a začne-li hledat hlubší životní orientaci, setká se však, až na výjimky (které není schopen identifikovat), se záplavou sugestivních, vzájemně si odporujících a nijak racionálně nezdůvodněných slov od různých nedouků, hlupáků, podvodníků či bláznů. Pochopitelně pak cítí silné pokušení svoje hledání vzdát.

Tato práce z takové životní situace čtenáře vychází. Jejím cílem je dát mu první orientaci v onom „apokalyptickém reji slovních pitvor“ (Špička) a ukázat mu směr k pravému myšlení a tím i k pravé cestě životem. Z tohoto hlediska studovaná filosofie tu ovšem hraje roli nezastupitelnou.

Můj přístup k filosofii je přístupem člověka, který se pod pravým vedením dlouhá léta prakticky zabývá mentální průpravou. Cílem studia filosofie je realizovat vnitřní, naprosto jisté (monosignální) poznávací identifikace; ne podávat teoretickou nauku z historicky lokalizovaných a logicky sřetěžených poznatků.

Z důvodů uvedených v Úvodu se v tomto skriptu nijak nepokouším filosofii systematicky vykládat. Mým nejbližším cílem je vzbudit o ní u čtenářů zájem a zpřesnit jejich představu o tom, co filosofie je. Analogický cíl jsem měl i ve třech přednáškách věnovaných náboženství.

Za styl i obsah výkladu se neomlouvám. Skriptum vzniklo úpravou nahrávek přednášek s tím

úmyslem, že nějaké vodítko, byť s nedostatky, je třeba poskytnout zájemcům co nejdříve. Postupně jistě budou napsány, přeloženy či zpřístupněny práce další a lepší.

Přepsané přednášky byly upraveny jednak stylisticky (tak, aby se zachoval ráz mluveného slova, ale zároveň tento ráz ve psané formě příliš nerušil) a jednak obsahově (některá místa jsem doplnil, jiná vynechal, zvláště vzhledem k častému opakování v mluveném projevu). Nesnažil jsem se však odstranit všechna místa, kde se myšlenky opakují, protože bych setřel bezprostřední ráz výkladu, který často vznikl jako okamžitá a nepřipravená reakce na otázky studentů. Dále jsem změnil faktické pořadí přednášek, takže nyní v podstatě odpovídá rozboru „Nová koncepce výuky společenských věd“ (z něhož po malé úpravě vznikl Úvod), který jsem studentům na začátku první přednášky rozdál, aby měli k dispozici stručný přehled obsahu přednášek a podnět k zamýšlení a otázkám (z něho vyplývajícím).

Na tomto místě chci poděkovat především pánům Ivanu Kolesárovi, Romanu Kopečnému a Ing. Pavlu Stehlíkovi, kteří přednášky nahráli na magnetofon a pak přepsali. Bez jejich nezištné pomoci bych v daném časovém termínu skripta v žádném případě dokončit nemohl. Děkuji dále všem, kteří mi pomáhali při úpravách textu, zejména některým členům klubu ALOGODOS a všem ostatním. Rovněž chci poděkovat své ženě, jejíž pomoc byla sice převážně nepřímá, ale k napsání skript včas nutná.

V Praze v srpnu 1990

Václav Hník

Z důvodu publikování tohoto textu v ResearchGate jsem text po mnoha letech znovu prošel, doplnil obsah a za pomoci korektoru pravopisu a gramatiky z MS Wordu opravil některé překlepy, pravopisné a typografické chyby.

Dodatečně uvádím skutečnost, kterou jsem měl uvést již v původním textu, že zásadní pomoc při obsahové a jazykové korektuře původního přepsaného textu mi poskytl Ing. Jindřich Novák. Proč jsem tuto skutečnost nezmínil v tehdejší předmluvě, si již dostatečně přesně nevybavuji. Bylo to ale nepochybně z mé strany značné selhání, to vím nyní zcela určitě. Celou tu dobu jsem mu to dlužil, chtěl bych to proto nyní napravit. Nic na tom nemění ani to, že Ing. Novák již nežije.

V Praze v březnu 2019

Václav Hník

Úvod

V situaci, kdy byla na všech vysokých školách zrušena výuka marxismu, vzniká dvojí nebezpečí. Buď tato výuka nebude nahrazena ničím jiným a uvolněné hodiny budou „rozebrány“ odbornými předměty, nebo bude nahrazena nežádoucím způsobem. Pokud totiž bude výuka svěřena osobám vzdělaným tradičním způsobem na filosofických fakultách či podobných školách v Československu po roce 1948, žádná změna nenastane, neboť tyto osoby (až na hypotetické výjimky) nejsou schopny změny myšlení, potřebné k vedení výuky správným způsobem. V tom případě bude ještě navíc nejspíše výklad veden v nenáležitém pořadí. Je totiž např. nevhodné vykládat, jak má vypadat správná společnost, když se neví, jak má vypadat správný člověk apod.

Co tedy učit a jakým způsobem? Zde je nutné především uvážit, s jakým zájmem a schopnostmi může učitel filosofie u dnešních studentů počítat. Dnešní člověk se zpravidla o věci, o které pravé filosofii jde, nezajímá. Má pocit, že se ho to nijak netýká, případně že to pro něho není během studia na vysoké škole příliš důležité. Bez aktivního zájmu, bez vlastního přemýšlení a z něho vyplývajících otázek, však není možný žádný pokrok v této oblasti. „Mistr řekl: Nemohu učinit nic s člověkem, který stále neříká: Co mám dělat? Co mám dělat?“ (Konfucius).

Dalším faktorem, omezujícím možnosti žáků přijmout žádoucí informaci od učitele (pokud by ji učitel znal a snažil se ji žákům předat), je jejich rozptýlenost. Dnešní moderní společnost je totiž zařízena tak, aby člověka od přemýšlení o základních filosofických problémech odváděla. Moderní sdělovací prostředky ukazují jasně tendenci především rozptýlit a pobavit a případná snaha o poučení jen výjimečně vede k hlubším hodnotám. Dříve se zpěvák postavil a zpíval; nyní navíc pobíhá či poskakuje po jevišti s podivnými gesty, totéž provádí kolem něho rozmístěná baletní skupina, v pozadí blikají barevná světélka, stříká vodotrysk, odkudsi je vypouštěn dým, ve kterém se zpěvák brodí po kolena apod. Vše je barevné, hýbe se, mění, leskne, bliká, točí.

Vyřešení všech problémů člověka i lidstva se čeká od rozvoje vědy a techniky. „Parní lokomotiva učinila pro sblížení lidstva víc než všichni filosofové, básníci a proroci od počátku světa.“ (H. T. Buckle). Dnešní člověk je navíc většinou zcela neschopný o filosofických problémech vůbec uvažovat a rovněž naprosto neochotný se nějak v žádoucím směru změnit.

Z těchto a dalších důvodů (které neuvádím) si myslím, že není vhodné začít nějakým systematickým výkladem filosofie nebo jiné společenské vědy. Je daleko vhodnější se pokusit nejprve získat zájem (a postupně i další potřebné věci) u studentů přednáškami a diskusemi o těchto problémech:

Morálka

Dnešní tisk a jiné hromadné sdělovací prostředky jsou plné obrátů jako „morálně bezúhonný“, „charakterní“, „čestný a spravedlivý“ apod. Kdo ale, včetně autorů uvedených výroků, ví, co opravdu znamenají? Co to vlastně znamená mravnost, svědomí, povinnost, spravedlnost, vina, odpuštění? Odkud se tyto pojmy vůbec berou? Jsou stejné pro všechny lidi nebo mají pro každého jiný význam? Kdo nebo co určí, že nějaký skutek člověka je mravně dobrý či zlý? Proč by se měl člověk chovat mravně dobře (např. mluvit pravdu), když mu opak (lhát) prospěje a ostatním nijak neuškodí? Ostatně proč se nechovat zcela podle toho, jak to prospěje mně nebo nějaké skupině, do které patřím? Vždyť se přece říká, že účel světí prostředky. „Je třeba,

abychom byli odhodláni k jakékoliv oběti a k užití všech možných úskoků, smyšlenek, ilegálních metod, odhodláni zamlčovat a překrucovat pravdu. Zkrátka je to zájem třídního boje – z něho vyvozujeme svoji morálku.“ (Lenin).

Člověk často ví zcela jasně, jak by se měl chovat, a přesto se tak nechová. „Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.“ (sv. Pavel). Čím je tento rozpor v člověku způsoben? Jak to udělat, aby se člověk dokázal chovat vždy tak, jak si myslí, že by se měl chovat?

Aktivity člověka

Pokud člověk nespí, stále na něco myslí, něco chce, něco cítí apod. Co tyto (vnitřní) aktivity člověka ale vlastně znamenají? Co se to tu vlastně děje, když je člověk nějak duševně činný? Odkud tyto aktivity vycházejí? Z duše? Co je to duše – existuje vůbec?

Pečlivé pozorování ukazuje, že mysl člověka je velmi nestálá: těká z předmětu na předmět. Orientálci říkali „monkey mind“ – mysl skáče z předmětu na předmět jako opice z větve na větev. Je možné tento pohyb nějak zastavit? Určuje člověk své myšlení sám, nebo je něčím vnějším určován? Co je to svoboda? Je člověk svobodný, nebo nesvobodný? „Nikterak nevěřím ve svobodu člověka ve smyslu filosofickém. Každý jedná nejen z vnějšího donucení, nýbrž také podle vnitřní nutnosti. Výrok Schopenhauerův: „Člověk může sice činit, co chce, avšak nemůže chtít, co chce“, mne již od mládí živě zaujal a byl mi vždy útěchou a nevyčerpatelným zdrojem snášenlivosti, kdykoli jsem zhlédl tvrdosti života a jimi trpěl.“ (Einstein).

Smysl života

„Svatý František šel jednou vedle stavení, u něhož pracoval zedník. „Pomáhej Pán Bůh!“, pozdravil světec a dal se do řeči s dělníkem. „Co tu děláš, mistře?“

Od božího rána stavím a pracuji.

A k čemu pracuješ?

Abych si vydělal nějaký groš.

A k čemu je ti potřeba peněz?

Abych měl zač si koupit chleba.

A k čemu potřebuješ chleba?

K čemu? Chci být přece živ.

A k čemu žiješ?“ (Josef Životek)

Zedník na poslední otázku nedokázal odpovědět. Zřejmě se problémem smyslu svého života (ke kterému otázka míří) nezabýval, nebo ho nevyřešil. Co je to smysl života? Smysl má to, co směřuje k vyššímu cíli. Jaké mají obvykle lidé životní cíle, není tak obtížné určit. Zpravidla je to nějaký příjemný smyslový prožitek (jídlo, pití, sex, cestování apod.), majetek (peníze, dům, chata, auto apod.), moc, uznání, sláva, dobro rozumové (objevit nějaký přírodní zákon apod.),

dobro mravní (zachovat čest, vychovat děti apod.). Je některý z těchto cílů tím pravým smyslem života? Není to třeba i něco jiného? Co když lidský život žádný smysl nemá? „S objektivního stanoviska zdálo se mi také vždy nesmyslným, tázati se, jaký má smysl nebo účel život vlastní nebo život tvorstva vůbec.“ (Einstein). Mají všichni lidé stejný smysl života? A co smrt? Má smrt nějaký smysl? Je nějaký vztah smyslu smrti ke smyslu života?

Náboženství

V současné době prožíváme nebývalé oživení různých projevů náboženství v naší zemi. Hlásí se křesťané, buddhisté, jogíni, mohamedáni a další. Prezident se po zvolení účastní děkovné bohoslužby, při dalajlámově návštěvě s ním medituje. Co si o tom má myslet dnešní mladý člověk? O náboženství mnoho neví, ve svém dosavadním životě ho nepotřeboval. Až dosud ho považoval za přežitek minulosti, cosi vhodného nanejvýš tak pro jeho babičku (aby se tolik nebála smrti). Nyní by se ale měl tázat: Co to je náboženství? K čemu je? Co je Bůh? Existuje Bůh? „Jistota, že mimo materiální svět neexistuje zvlášť nějaký spirituální svět, je výsledkem dlouhého a zdoluhavého zkoumání reálného světa, y compris (včetně) produktů a postupů lidského mozku.“ (Engels). „Musí se říci, že paterou cestou lze dokázat, že Bůh jest.“ (Tomáš Akvinský). Je-li Bůh, proč neodstraní ze světa zlo, utrpení, války? Pak to udělat buď nechce, nebo nemůže. Pak ale buď není dobrý, nebo všemohoucí čili není Bohem, který by měl být dobrý i všemohoucí.

Disponovaní žáci by se měli seznámit s tím, že existuje cesta (životem), která vede k úplnému a jistému vyřešení všech problémů a otázek uvedených výše. Nauka o této cestě se nazývá **mentální průprava**. Mentální průprava je věda teoretická i praktická: obsahuje jak teoretické zdůvodnění svých tvrzení, tak i určitá mentální cvičení, která je třeba provádět, aby se člověk žádoucím způsobem změnil. Je tomu asi tak, jako když se člověk chce stát světovým rekordmanem ve skoku do výšky (tuto činnost zde samozřejmě uvádím jen jako příklad. Člověk, který se snaží o světový rekord ve skoku do výšky, je z hlediska mentální průpravy blázen). K tomu musí být disponován, musí vědět, jak se přes laťku skáče (teorie), dále musí vědět, jak skok nacvičit (popis mentálních cvičení) a posléze (a to je ze všeho nejdůležitější) musí skutečně cvičit a skákat (provádět mentální cvičení). Vlastní mentální cvičení jsou jádrem mentální průpravy; bez nich člověk zůstane do smrti uvězněn v jen pravděpodobných odpovědích na otázky o smyslu svých aktivit i svého života a v bludném kruhu neschopnosti vždy činit, co činit má. Realizace mentální průpravy je ovšem dlouhodobá, velmi obtížná a vyžaduje kvalifikované vedení někým, kdo je sám již na patřičně vysoké úrovni.

Kapitola 1 Úvodní přednáška

Dovolte, abych dnes zahájil to, co jsem nazval, z nedostatku vhodného a pro vás pochopitelného termínu, který by zahrnoval všechno, co vám tady chci říci, „Úvod do filosofie“ (později jsem použil snad poněkud výstižnějšího názvu „Úvod do filosofického myšlení“). Postupně, jak do problematiky budete pronikat – pokud tedy tady tak dlouho vydržíte – uvidíte, proč to nebude takový klasický úvod do filosofie, jak byste čekali.

Nejprve vám řeknu něco úvodem o vztahu lidí k filosofii a o způsobech, jak se s ní seznámit. Vlastní výklad v dnešní přednášce i v přednáškách dalších soustředím na čtyři problémy, o nichž si můžete už teď něco přečíst v „Nové koncepci výuky základu společenských věd“, kterou jsem vám dal (viz Úvod). Na konec dnešní přednášky vám velice stručně naznačím, co by se dalo dělat dál, v případě, že by bylo možno v těchto přednáškách pokračovat v dalším semestru, či roku. Jednu přednášku věnuji nauce, která se nazývá mentální průprava a která je pro dnešního člověka mimořádně důležitá. Nebudu se vás snažit příliš poučovat, ono to ani není možné. Množství informací, které je člověk schopný přijmout v určitém čase, není příliš velké. Proto vám zde jen nastíním některé problémy, o kterých si myslím, že by vás mohly a hlavně také měly zajímat. Občas udělám přestávku, abyste se mohli ptát. Věci, s nimiž vás chci seznámit, nejsou nijak snadné; dnešní člověk na ně není připraven. Nejlepší bude, když se budete sami ptát co nejčastěji. Tím vám i mně lépe vyvstanou problémy, o něž v této oblasti jde, a vzájemná komunikace se usnadní.

Komu jsou tyto přednášky vůbec určeny? Mohu citovat z jednoho díla, které se zabývá podobnou problematikou (I. Špička: Alogodické indikátory v mentální průpravě): „Tyto přednášky jsou určeny všem, kromě těch, kterým určeny nejsou“. Určit, komu určeny nejsou, je tady snazší než určit, komu určeny jsou. Nejsou určeny především tomu, koho předmět nezajímá, kdo se nechce poučit nebo si myslí, že filosofie a věci s ní související na nic nejsou, že je ve svém životě nepotřebuje. Bohužel dost velkou vinu na podobných názorech nesou pracovníci z oblasti tzv. „společenských věd“, jimž se za posledních 42 let podařilo vsunout do obecného povědomí lidí pod pojmem vědecká filosofie právě toto. Musí se ale říci, že ještě větší vinu mají lidé sami. Každý mohl v míře svých schopností získat potřebné informace o sobě a světě, a to bez ohledu na vládnoucí režim. Jako kuriozitu tady mohu uvést, že jedna knížka „Základy vědecké filosofie“, která však jedná o filosofii naprosto jiné než zrovna marxistické, byla v Univerzitní knihovně běžně půjčována, přesto, že se jinak nepůjčovalo téměř nic.

Uvedený příklad poukazuje k závažnému problému, bez jehož uspokojivého vyřešení slovní komunikace mezi lidmi vede často ke zbytečným sporům. Lidé, než si začnou něco sdělovat, se totiž velmi často nedohodnou na tom, co slova, která používají, znamenají. Takže oni říkají třeba svoboda a zuřivě se hádají, jestli je člověk svobodný, ale každý z nich tím myslí něco jiného. Ve filosofii a v oborech s ní souvisejících závisí zcela mimořádně právě na tom, jak jsou slova definována, co se jimi rozumí. Existuje velice pěkné místo u Chestertona. Tento autor uvádí příhodu, kdy se nějakí lidé – v nějaké zřejmě bouřlivé době – rozhodovali odstranit pouliční lucernu a nenapadlo je nic jiného než žádat o radu jakéhosi mnicha, který se u toho náhodou ocitl. Mnich jim odpověděl, jak byl zvyklý: „Ale bratři, nejprve si musíme říci: co jest světlo a jest světlo dobré?“ Jak to pokračovalo? Dav nejprve srazil toho mnicha a pak i tu lucernu. Proč chtěli lidé v davu zničit lucernu? Jeden chtěl lucernu shodit z jednoho, druhý z jiného důvodu a třetí se tam jenom připlétl. Výsledek bylo, že se tam hádali po tmě, když se před tím mohli

dohadovat za světla. V naší historii ostatně máme analogický případ svržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, který plasticky popisuje jeho hlavní aktér Franta Sauer ve své knize Franta Habán ze Žižkova. V podobné situaci někdy jsme i dnes, když čteme v novinách o pojmech „mravnost“, nebo když se tam novináři hádají, jestli má někdo kolektivní vinu nebo nemá, ale neurčí se předem, co kolektivní vina je. Zkrátka ke každému slovu musí být připojen nějaký určitý význam. Slovo bez významu je jen zvuk.

Další důvod, proč se lidé o tyto věci nezajímají, je rozptýlenost jejich mysli. Tu můžete běžně zjistit v dnešním světě prakticky všude a vždy. Projevuje se jak v soukromí, tak na veřejnosti. Když se vám podaří podívat se na to, co se kolem vás děje pohledem, který není do dějů nebo věcí zrovna ponořen, tak zjistíte, že vaše okolí je – až na výjimky – zařízeno právě tak, aby vás od nějakého přemýšlení či usebrání odvedlo. V „Konceptci“ (viz Úvod) máte příklad s moderními zpěváky, ale tuto skutečnost zjistíte kdekoliv. Uvidíte, že vše je zařízeno tak, abyste se nemohli odebrat někam, kde byste si mohli sednout a začít přemýšlet o základních věcech, které by vás měly zajímat, t.j. o věcech, ke kterým se za chvíli dostanu, o otázkách, co vlastně jsem já, co je svět kolem mě, co činím, když tady třeba o něčem přemýšlím, něco chci, jaký to má všechno smysl, co se to tady odehrává, když já o něčem mluvím a vy posloucháte (či čtete tento text) apod. Samozřejmě většina lidí o tom nijak neuvažuje a prostě něco dělá. Když se na jejich činnost díváte správně, vidíte, že jsou jako děti, které si hrají s něčím, co dostali, ať už je to nějaká hračka, nebo auto, Rubikova kostka, nebo jejich nadání tělesné či duševní (a pak třeba něco vyřezávají ze dřeva nebo řeší nějaký matematický problém, nebo staví dům, nebo ryjí na zahrádce). Můžete si myslit milióny věcí, které lidé dělají, aniž by si položili otázku, proč to vlastně dělají. Nevědí. Bohužel, taková je skutečná situace, do které přichází filosofie – a jak později uslyšíte – i mentální průprava. Je třeba se zarazit a říci si: „Co se vlastně děje? Je to v pořádku? Není tady někde chyba?“ A pak byste měli začít pátrat po odpovědi.

To, co jsem teď uvedl, jsou také částečné důvody pro to, abych se vám tady nepokoušel nejdříve systematicky vykládat celou filosofii nebo její dějiny. To by vás asi nebavilo, a určitě by to nebylo to nejlepší pro vaše vzdělání ve věcech, které jsou pro váš život nejdůležitější.

Můžete si samozřejmě myslet, že se filosofii naučíte, když si důkladně prostudujete dějiny nebo nějakou učebnici filosofie. Tak to jde dost špatně. Lepší je, kdybyste si obstarali přímo práce jednotlivých filosofů. Začít můžete nejlépe s četbou Platonových dialogů. V tomto případě bude váš postup už rychlejší, ale stále by to nebylo ono. Pouhá četba také příliš nepomáhá. Je jediný způsob, jak se naučit filosofii: filosofii konat. To znamená filosofovat. Začátečníkovi se nejlépe filosofuje, když si vybere nějaký problém (o kterém zjistí, že je pro jeho život důležitý) a snaží se mu porozumět. Měl by nejprve zjistit, co slova, která problém popisují, vlastně znamenají, co ten problém znamená konkrétně pro něj, jak souvisí s tím, co dělá právě teď, co znamená pro jeho celý další život. V tomto pátrání lze používat učebnic filosofie, je dobré a přímo nutné číst filosofy, kteří o tom něco napsali, stranou nelze ponechat ani krásnou literaturu o tom nějak pojednávající, hlavní ale je sám přemýšlet, filosofovat, dobírat se pravdy. Tvrzení „klasiků marxismu“, že svět je třeba nejen poznávat, ale i měnit, je třeba obrátit z hlavy na nohy: člověk by měl nejen poznávat, ale i změnit především sebe, o to jde. Měnit svět je absurdní, pokud člověk nemění sebe. Sama filosofie na mnoho není, pokud se nepřeneseme do života tak, aby člověk podle pravdivého filosofického poznání žil. Ještě se k tomu, doufejme, dostanu.

Tak, to je asi na úvod.

V dalších (snad) 11 pátečních přednáškách se budu věnovat především následujícím problémům.

1. První je problém morálky.

Slyšíte-li slovo morálka, jistě si řeknete, že dnes o ní mluví každý. Všude se píše o morálce, o morální bezúhonnosti a já nevím o čem všem ještě. Co ale ta morálka vlastně je? Co znamená, že člověk je morální nebo mravní? Náhle si uvědomíte, že o tom mnoho nevíte. Třeba si řeknete: to je zřejmě poctivý člověk, který nekrade, nepodvádí, mluví pravdu, který není vrahem. Někdy to je skutečně dosti jasné. Vrah samozřejmě morální není, ale s tím mluvením pravdy to už tak jasné není. Co když ta lež nikomu neuškodí a mně prospěje, nebo někomu prospěje a mně neuškodí (v některých jazycích se mluví o lži „bílá“, na rozdíl od „černá“)? Můžete si např. vymyslet tento příklad: váš otec umírá, vy jste u jeho smrtelné postele a on vám řekne: „Pepíčku, já bych chtěl vědět pravdu, prosím tě, řekni mi, jak dlouho budu asi žít, co ti říkali doktoři?“ A vy od lékaře víte, že má před sebou nanejvýš týden života. Máte důvod předpokládat, že když mu to řeknete, nejspíš ho dost psychicky podlomíte. Když mu to neřeknete, vám to nic neudělá, vždyť lékaři to udělali také tak, ale on se bude radovat a prožije ten týden celkem spokojeně, i když to na jeho osudu příliš mnoho nezmění, a stejně umře. Řeknete mu proto: „Říkali, že se uzdravíš, za měsíc budeš doma.“ No tak, teď si to představte a rozhodněte se – budete lhát, nebo nebudete? Nedávno jsem sledoval v televizi jednu část seriálu F. L. Věk. Tam se odehrálo něco podobného. Umírající farář si velmi přál, aby byl nejstarším knězem ve farnosti. Jiný farář, který tam u toho byl, mu zalhal, že jiný, opravdu nejstarší farář, už zemřel, a že tedy tento umírající se stal sám nejstarším. Načež umírající se zaradoval a zemřel a ten druhý, který lhal, si tam říká: „Snad mi to Pán Bůh odpustí, tu lež.“

Teď byste se ale měli ptát: „Je to správné, že mu zalhal nebo není? Neměl raději mlčet? Nebylo by ještě lepší, kdyby ho nějak šetrně napomenul, ať před smrtí nemyslí na hlouposti, ale spíše se – jako katolický kněz – rádně na smrt připraví?“

S tím souvisí otázka původu morálky a její závaznosti. Kde se vůbec morálka vzala? Proč se nechovat nezávisle na ní? Jestliže se všechno děje jen na základě nutnosti přírodních zákonů, nebo náhody, nebo třeba boje o život, pak proč vlastně nebojovat? Když budou např. dva trosečníci na pustém ostrově a mají jídlo jenom pro jednoho, proč by ten silnější, obratnější nebo mazanější neměl zabít toho druhého, aby přežil? Když si otázku takhle položíte, nejspíš zjistíte, že to nevíte. Někdo vám řekne, jak je tady v evropském prostředí obvyklé: křesťanství žádá podle Desatera: „Nezabiješ!“ Ano, ale jaký je důvod, proč tomu Desateru věřím? Že tomu učí Církev, nebo že to říkali rodiče, nebo že to je napsáno v Bibli, či jen tak ze zvyku? Věřím-li tomu na základě víry jako důvěry nebo autority nebo zvyku, tak to je velice křehké, neboť se spolehnu na něco, co nevím naprosto jistě. Představte si, že jste skutečně s někým na tom pustém ostrově a buď toho druhého zabijete, a pak přežijete a nikdo se o té vraždě nedoví, protože mrtvolu hodíte žralokům, nebo to neuděláte, a zahynete oba. Co skutečně uděláte, je-li vaše jistota, že zahynete oba, větší než vaše jistota, že zabíjet se nemá?

Pročtete-li si různé filosofické spisy, zjistíte, že někteří říkají, že žádná trvalá, neměnná morálka neexistuje. Tvrdí, že se musím chovat tak, jak to prospěje mně nebo nějaké skupině lidí, do níž patřím, (např. „dělnické třídy“, národu, rase nebo všemu lidstvu). Jiní říkají, že se musím chovat tak, aby mi to působilo největší potěšení. A zase jiní ujišťují, že existují některé trvalé, neměnné zásady morálky, ze kterých nelze nikdy ustoupit: je tu např. Kant se svým kategorickým imperativem. Zkrátka věc je velice obtížná.

Teď další problém. Vy sice víte, co byste měli dělat, v konkrétní situaci to ale stejně neuděláte. Představte si, že jdete sami večer domů, a teď vás potká nějaký agresivní mladík, vytáhne nůž a řekne vám: „Dej mi hodinky a peníze!“ Máte dvě možnosti: buď mu ty peníze a hodinky dáte, nebo mu nedáte nic, protože máte po ruce nějakou zbraň, kterou byste ho mohli snadno zneškodnit. Co uděláte, když tu zbraň máte? No, nejspíš asi dostanete strach, rozklepou se vám kolena, začne vám bušit srdce, a prostě mu ty peníze a hodinky dáte. Nepomůže vám, že jste si třeba řekli předem: „Já nebudu mít strach.“ Strach stejně dostanete. Nebo jiný příklad. Najdete peněženku a svědomí vám říká (to je také problém, co je svědomí, a jestli máte svědomí poslouchat i když třeba zrovna náhodou vaše svědomí bloudí), že byste ji měli vrátit. Peněženka je plná peněz. Ovšem buď ta peněženka je od nějaké důchodkyně, která už žádné jiné peníze nemá, nebo od nějakého podvodníka, který to má jenom na nějaké drobné výdaje. Co uděláte, když to bude té důchodkyně? Předpokládám, že většina z vás by tu peněženku vrátila. Co ale uděláte, když podle dokladů zjistíte, že to je od toho podvodníka, o němž víte, že za měsíc vydělá víc, než vaši rodiče za rok? Vráte to taky? Nebo nevrátíte? To už je otázka. A i kdybyste si třeba řekli, že to vrátíte – dokážete to? Když jste k sobě upřímní, tak často zjistíte, že něco nedokážete, i když si řeknete, že to uděláte a je to uskutečnitelné. Dáte si třeba předsevzetí, že se budete učit, a stejně se učit nakonec nebudete apod.

Od problémů, naznačených výše, by se nemělo utíkat. Stejně se vám dříve nebo později vrátí, na tom nic nezmění, i když je dnes odsouváte do podvědomí nebo se zabýváte jinými věcmi. Je to – obrazně řečeno – jako kdybyste od sebe odstrkávali vodu. Ta se vám vrátí jinudy. Pokrok v těchto věcech můžete udělat jedině tak, že před těmito problémy neutíkáte, přijmete je jako své problémy a snažíte se je vyřešit. Rovněž nesmíte od základních problémů utíkat k aplikacím jako třeba v matematice, kde si stanovíte nějaké axiomy, definice a snažíte se jít k aplikacím, to znamená, dokazujete věty, vyvozujete důsledky, snažíte se to nějak užít v praxi – jak se dnes všude říká a žádá. Tady tomu musí být naopak. Zde se musíte snažit přijít na kloub zásadám, počátkům, principům. A už méně vás zajímá, jestli se to dá použít na pěstování řepy nebo na vydělávání peněz.

Nyní přeruším svou promluvu, abyste se mohli zeptat na to, co vám není jasné nebo co chcete vědět. Jen se neostýchejte.

Otázka: Když se člověk začne zabývat filosofií a narazí na nějaký problém, zjistí, že názory různých filosofů jsou natolik protichůdné, že se nemůže rozhodnout pro některý z nich a s nějakou rozumnou jistotou jej přijmout za své. Co mu zbývá?

Já vaši otázku zopakuji nejen kvůli kvalitě nahrávky magnetofonu, ale i podle zásady, kterou se řídili v „temném středověku“, kdy na univerzitách bylo při disputacích zvykem zopakovat otázku nebo tezi oponenta vlastními slovy, aby se zjistilo, jestli jí tázaný správně porozuměl. Pokud to diskutující neudělal, byl z diskuse automaticky vyloučen. (Mimochodem, to byste si mohli dnes v „diskusi“ zkusit, chtít na hádajících se protivnících, aby opakovali klidně, jasně a zřetelně námitku svého protivníka a nechali si od něj potvrdit, že to opakují správně, že tomu rozumějí dobře, a aby odpovídali k věci a neodbočovali od tématu!).

Takže je tu problém, co dělat, když si člověk přečte dostupné filosofické spisy a zjistí, že na mnohé otázky existují různé odpovědi. Měli byste dělat to jediné, co je správné, to znamená přijít si na to vlastním rozumem. Jediné kritérium pro vás musí být váš rozum, ne autorita nějakého známého filosofa – že to řekl Aristoteles nebo Tomáš Akvinský nebo Kant nebo Heidegger. Vám

samozřejmě pomůže, když znáte názor nějakého kvalitního filosofa. Když si třeba čtete ve spisech Aristotela a hledáte tam něco a zamýšlíte se třeba nad jeho slovy, pak to přijímáte ne proto, že to třeba řekl Aristoteles (důkaz z autority je vždycky ten nejslabší), ale proto, že tomu porozumíte. Vidíte, že to není tak proto, že to říká Aristoteles, ale on to říká proto, že je to pravda. A vy rozumíte, že je to pravda. Pak máte vyhráno. Jedině toto řešení je pravé a jedině tak se dá postupovat. Jinak to sklouzne k memorování názorů filosofů, porovnávání názorů různých mudrců, zkoumá se, zda se mohli setkat dva filosofové, když jednomu byl rok a druhému 97 a podobné nesmysly.

Vraťme se ale k vašemu dotazu. Jde o to, abyste tomu rozuměli sami. A tady je vaším hlavním kritériem váš rozum: vždyť k tomu, abyste rozlišili pravdu od nepravdy, nic lepšího nemáte. Nakonec se musíte spolehnout jen na sebe. Samozřejmě, že vám při tom pomáhají i jiní lidé. Když vás někdo učí, komunikuje s vámi třeba nějaký učitel, přímo vám své myšlenky sdělit nemůže. Pouze vydává jakési zvuky. Ty se šíří, dopadnou na váš bubínek, tam vyvolají nervové vzruchy, které se vedou dále do šedé kůry mozkové. A je tedy vůbec s podivem, že vám může nějakou svou myšlenku sdělit tímto nesmírně „vulgárně“ materiálním způsobem. Zde se vlní vzduch a většina toho zvuku dojde do stěn a do stropu a ty se tím ohřejí. To je také zpravidla největší výsledek, jehož člověk dosáhne, když tady něco říká. Obrazně řečeno, učitel je pro vás jen jakási orientační tabule. Když řidič jede, orientační tabule mu volantem nezakrouť. On sám si musí nejprve na ní přečíst nápis, porozumět mu a otočit volantem správným směrem.

Vy to musíte udělat také tak. Já vám tady něco říkám, ale dál musíte činit vy. Já jsem tady jenom jako nějaká orientační tabule, teď vám něco říkám: „No, měli byste, mohli byste.“, ale za prvé, neporozumím tomu za vás, a za druhé to za vás neudělám. Vy tomu musíte porozumět, vy musíte najít v těch slovech jejich význam. Je docela zázračné, že vůbec nějak lze korelovat to, co si myslím já, s tím, co si myslíte vy. Staří scholastikové si kladli přímo otázku, jestli lze učit. Uváděli mnoho silně znějících argumentů pro to, že vlastně učit nelze. Každodenní zkušenost vám však ukazuje, že nějakým způsobem učit lze. Ale jak, to je velice obtížné říci a je to krásný filosofický problém. No, to asi, myslím, k tomu stačí, už jsem trochu odbočil. Je nějaký další dotaz?

Otázka: Proč se má člověk snažit vyřešit obecné filosofické problémy, když má mnoho problémů konkrétních?

Ptáte se na to, v jakém pořadí má člověk tyto otázky řešit, jestli by se neměl zabývat nejdříve otázkami jednoduššími, u nichž je pravděpodobnější, že je vyřeší dřív, a obtížné základní otázky ponechat právě kvůli té obtížnosti na později, až vyřeší ty snazší. Ve sféře materiální přírody tomu tak zdánlivě je. Nejdříve musíte udělat cihlu, abyste mohli postavit dům. Avšak abyste měli důvod tu cihlu udělat, musíte mít v mysli napřed ideu domu. Ve filosofii, pokud nevyřešíte ty základní otázky, i když je to velmi obtížné, nemůžete vyřešit ani to další, co jejich vyřešení jako svůj základ předpokládá. Abych uvedl nějaký příklad. Když nevyřešíte otázku správného smyslu svého života, tedy k čemu by měl váš život směřovat, pak nemůžete ani vyřešit otázku, má-li smysl, abyste se najedli, není-li lepší spáchat sebevraždu, nebo má-li vůbec smysl studovat architekturu, nebo se tady učit filosofii či matematiku. K čemu to všechno je? Proč bych to měl dělat? Řeknete si: „Když se nebudu učit matematiku, neudělám zkoušku a odejdu ze školy.“ Uvažujte ale dál. Proč vůbec mám být na vysoké škole? Řeknete si: „Abych získal vzdělání, abych vydělal peníze, abych vedl lepší život a tak dále.“ Ale proč byste to všechno vůbec měli dělat?

Tyto problémy jsou samozřejmě velmi obtížné a musí se proto velmi pečlivě rozlišovat. V časové následnosti výkonu jsou obecnější věci uskutečňovány později. Vy nejdříve uděláte zkoušku, pak uzavřete ročník, pak vykonáte závěrečné zkoušky a tak dále. V úmyslu to ale je opačně. Prvotně chcete váš smysl života, váš poslední cíl (ještě se k tomu podrobněji dostaneme). A z vašeho posledního cíle, z vašeho smyslu života vám vyjde, jestli má nějaký smysl studovat na vysoké škole, má-li smysl se vůbec namáhat, není-li lepší žít přírodním životem jako ten ptáček, který sedí na větvi a zpívá. Jestli by nebylo lepší si pokud možno co nejvíce užívat – vždyť vy si neužíváte! Jestli by nebylo lepší vzít pistoli, vyloupit banku, najmout si krásné společnice (či krásné společníky) a pak se bavit – jíst, pít a tak dále, zkrátka „uspokojovat své potřeby“ a nijak se nestarat, jestli ty potřeby jsou dobré nebo špatné, hlavně, že jejich uspokojování je příjemné.

To, jak máte žít, by vám mělo vyjít z řešení naznačených základních otázek. Člověk, který se zabývá pravou filosofií, jde právě proto do hloubky, k těm základům, protože věří a ví (postupně stále méně věří a čím dál tím víc ví), že mu vyjde samo sebou, jak se má konkrétně chovat v jednotlivých životních situacích. Krásně to je vyjádřeno v Novém Zákoně (o náboženství budu ještě podrobněji mluvit), kde se říká: „Jen jediného je vám zapotřebí, všechno ostatní vám bude přidáno.“ To je ono. Ježíš si byl náramně dobře vědom, že vlastně tady jde jen o to nejzákladnější a všechno další je v podstatě nedůležité a nějak se to jakoby samo sebou vyřídí. Když byste se například snažili odnaučit se kouřit nebo se zbavit nějaké jiné náruživosti jako je alkohol, káva nebo cokoli jiného, tak zjistíte, že to nejde, protože vy nezasahujete ty hlubinné příčiny, hlubinné cíle, které jsou ve vaší mysli a řídí vaše chování. Když si vyřešíte něco v hloubce vaší mysli, z čeho vyplývají vaše další žádosti, tak pak najednou zjistíte, že už se to kouření vůbec nemusíte odnaučovat, že to zmizelo samo sebou. Proto budu později mluvit o mentální průpravě, neboť tyto základní problémy se musí řešit a vyřešit.

2. Další základní problém se týká aktivit člověka.

Zde nás zajímají především aktivity vnitřní, to znamená takové, které zůstávají uvnitř člověka, tedy přemýšlení a chtění, ne aktivity vnější, které jdou na venek, jako třeba psát na tabuli nebo něco vyrábět. Teď byste se měli zamyslet: „Co se to tady vlastně děje, když já např. něco chci? Proč něco chci?“ Zamyslíte-li se nad svým každodenním životem, zjistíte, že něco chcete, něco milujete, po něčem toužíte, a přitom vlastně ani nevíte proč. Někdo řekne: „Já jsem se nešťastně zamiloval!“ A proč se zamiloval? Může to vůbec nějak ovlivnit? Někdo se beznadějně zamiluje, třeba někdo z vás (tedy já nevím kdo, pokud jste se beznadějně zamilovali, neberte to osobně), či přesněji, zjistí, že je zamilovaný. Spíše by se dalo říci: „Ono se to zamiluje.“

Dnešní lidé jsou tak formováni, že tuto situaci obdivují, a naopak sňatek z rozumu odsuzují. Odmítají tedy případ, kdy lidé rozvažují, jestli jim to půjde dohromady, budou-li mít kde bydlet a mít dost peněz, aby užívali sebe a své děti. To je odsuzováno. Říká se, že to je nejkrásnější v životě, když dva mladí lidé k sobě najednou vzplanou tou čistou láskou. No, a proč vzpláli, to už nikdo nezkoumá. Najednou se ten cit odněkud vynoří jako vodník z Vltavy. Co se to tady děje? Vy si klidně žijete, a teď najednou někoho milujete, nebo studujete architekturu. Proč? Řeknete: „No, protože mě to baví.“ A proč vás to najednou baví? Když jste byli kojenci, tak vás to nebavilo. Mohli jste to nějak ovlivnit, že vás to teď najednou baví? Když jste upřímní, tak si přiznáte, že to nevíte. To je ovšem velice nepříjemné, chcete-li najednou něco nebo děláte-li něco a přitom nejste pány ani toho chtění ani těch skutků.

Další věc: vaše chtění nemůžete ovládat nejen dlouhodobě, ale ani krátkodobě. Myslím, že nebude bez zajímavosti provést s vámi takový malý pokus. Není to žádná chytáčka nebo kanadský žertík, je to docela seriózní věc.

Když se na něco soustředíte, myslíte na to a máte k tomu nějaký vztah, tak když si pak najednou řeknete, že na to myslet nebudete, zjistíte, pokud to správně identifikujete, že to nedokážete.

Zde je hadr. Prohlédněte si ho podrobně. Vidíte, jak je odporně špinavý, zažloutlý. Teď se podívejte na lavici před vámi a pokuste se půl minuty na ten hadr nemyslet. Snažte se nemyslet na nic, ale především nesmíte myslet na ten hadr. Cílem tohoto pokusu je zjistit, zda na ten hadr skutečně nedokážete nemyslet, přesto, že chcete opak. Je záhadné, proč vás to vlastně k tomu bezcennému hadru tak pudí. Správný stav vaší mysli by měl být pochopitelně takový, abyste dokázali své myšlenky upřít tam, kam chcete, a nemyslet na to, na co myslet nechcete.

Chci zatím pouze, abyste získali tu vnitřní zkušenost, že někdy nemůžete na něco nemyslet i když chcete.

Tak, teď začněte a já vám stopuji půl minuty.

Vy, co jste zjistili, že na to nedokážete nemyslet, jste získali pravděpodobně pravdivou zkušenost. Vám ostatním se to mohlo určitou dobu dařit. Možná také, že jste neidentifikovali správně, nebo že jste se nakonec koncentrovali na něco jiného. Když se tomu ale budete častěji věnovat a budete se sledovat, zjistíte, že velmi často vaše myšlenky vůbec nemůžete ovládnout. Lze je porovnat s padáním listu ze stromu, s chůzí opilce nebo s letem motýla, chcete-li. Orientálci říkali, že mysl téká jako opice (monkey-mind anglicky). Tato zkušenost je zachycena v různých pohádkách, krásné literatuře, šermu, ale i třeba v některých náboženstvích. V buddhismu a józe se snaží ztišit a zklidnit mysl různými koncentračními cvičeními. Vědecký přístup k řešení tohoto problému podává mentální průprava, ke které vám něco povím v některé z dalších přednášek.

S předchozím problémem souvisí i problém další – svoboda. Určuje si člověk sám své aktivity, nebo je určován něčím vnějším? Je pochopitelné, že vaše jednání, myšlení a chtění ovlivňuje mnoho vnějšího. Kde je ale první příčina nějaké vaší aktivity – uvnitř nebo vně? Mohu si říci, že teď udělám to a teď udělám zase něco jiného. Tento papír mohu např. zvednout levou nebo pravou rukou. Kde je ale ta první příčina, že nakonec zvednu tento papír třeba levou rukou? Někteří tvrdí, že člověk je určován hmotnou přírodou a vším tím, co ho obklopuje, že vlastně ani nemůže sám nic zvolit, že to stejně vyjde najedno, ať se snaží, jak se snaží. A pokud se domnívá, že své chování určuje sám, je to prý klam. Jiní zase říkají, že člověk je svobodný, že záleží jen na něm, jak se rozhodne. Tento názor zdánlivě podporuje skutečnost, že jinak by bylo nejasné, k čemu by byly tresty, zákazy a příkazy, když by stejně např. takový zločinec musel svou oběť zapíchnout, ať sám chce či nechce. Proč potom toho zločince nějak trestat? Jeho čin mu nelze vyčítat, tak jako nevyčítám kameni, spadne-li a udeří-li mě do nohy. Je-li ale takto z vnějšku jednoznačně určován zločinec, jsou analogicky určováni i jeho pronásledovatelé a soudci. Tedy loutkové divadlo, v němž loutky vodí – ale kdo? „Objektivní zákonitost“ anorganické přírody? Nikdo nemůže dát, co nemá (Seneca). V „Koncepci“ (viz Úvod) máte uveden zajímavý citát z Einsteina a Schopenhauera o svobodě. To vyzývá k přemýšlení. Člověk by si měl rozřešit, že zrovna takový nesporný génius jako Einstein o sobě tvrdil, že není svobodný, a že je to dobře. To je zásadní věc a lidé, kteří se tím zabývají, by v tom měli mít zcela jasno.

Poznámka: Koncepti posuzoval jistý člověk z Karlovy univerzity zabývající se problematikou společenských věd a rozhodující, co je po rozpadu výuky marxismu vhodné učit. V textu si vyznačil (podle něho) důležitá místa (dost zmatečně) a připsal si tam jediný otazník: právě k citátu Einsteina. K úrovni tohoto „odborníka“ není třeba nic dodávat. Potřebné změny naší společnosti mají za těchto podmínek před sebou ještě opravdu velmi těžkou cestu.

3. Další základní problém je otázka smyslu života.

V „Koncepti“ (viz Úvod) máte uveden jeden rozhovor, který by měl člověka nabádat k zamyšlení: „K čemu vlastně žiju?“ Když zkoumáte svoje potřeby a nitro nebo potřeby a nitro jiných lidí, jak se projevují v jejich chování, tak celkem snadno zjistíte, čeho chtějí v životě dosáhnout. Chtějí vydělávat peníze, mít majetek, být zdraví, mít smyslové zážitky (sex, jídlo, pití, cestování apod.), chtějí dominovat, mít moc, slávu a uznání, dostat se do „historie“. Další druh cíle reprezentuje směřování nějakého vědce, který chce zkoumat přírodní zákony. Např. Einstein nejspíše považoval za cíl svého života objevovat přírodní zákony. To je nějaké dobro rozumové. Existují i lidé se slušnou úrovní, kteří mají za cíl nějaké dobro mravní, chovat se poctivě, vychovat řádně své děti, zachovat si čest, stát na svých zásadách apod.

Teď byste se ale měli zamyslit: „Vyčerpává toto všechny možnosti? Je něco z toho mým smyslem života? Pokud není, může být smyslem mého života něco jiného? Je myslitelné, aby měli všichni lidé stejný smysl života, nebo tomu tak není? Existuje nějaký pravý smysl života, nebo má každý smysl života, jaký chce?“ Začněme o tom teď uvažovat. Kdybych měl třeba dva nástroje: motyku a kleště. Tak samozřejmě smysl existence té motyky je sloužit ke kopání, smysl existence kleští je pomoci člověku něco přidržovat, ohýbat, přeštípnout apod. Jsou to dvě různé věci a každá z nich má různý smysl své existence. Nyní si vezměte jinou motyku. Ta první motyka existuje kvůli kopání, ta druhá kvůli zalévání květin, tedy k něčemu naprosto odlišnému. Kdy je to možné? Zřejmě tehdy, když to druhé není motyka (což je proti předpokladu), nebo to motyka je, ale slouží k něčemu jinému, než by sloužit měla. Přesně tak, jako s těmi motykami, je to i s lidmi. Všichni lidé jsou si rovni v tom, že každý z nich je člověkem, t.j. každý má stejnou přirozenost (jako ty dvě motyky). Bylo by tedy velmi zvláštní, kdyby různí lidé měli naprosto různé životní cíle. Pokud by toto ale nastalo (a je zjevné, že ve skutečnosti tomu tak je), pak z předchozí úvahy vyplývá, že životní cíl některých lidí je jiný, než by měl být.

Ze smyslu života neboli posledního cíle vycházejí všechny ostatní cíle, některé nutně, některé volněji. Když nevíte, jaký je váš smysl života, pak ani nevíte, jestli byste se měli obtěžovat s čímkoliv dalším. Když např. – obrazně řečeno – jdete třeba z Prahy do Prčic, tak kdybyste nevěděli, že jdete zrovna do Prčic, mohli byste jít i na opačnou stranu, a vůbec by vám to nevadilo. Teprve když víte, že jdete do Prčic, můžete projít Prahou a okolní krajinou správným směrem, samozřejmě za předpokladu, že víte, kde Prčice jsou a kudy se do nich jde. Pochopitelně do Prčic lze jít různými cestami. Lidé jsou různí. Někdo jde raději po cestách, další po silnici, jiný po trase kratší ale obtížnější, někdo naopak po delší ale pohodlnější apod. Podobně lidé k tomu svému poslednímu cíli mohou jít různými cestami. Tomuto problému bych se chtěl posléze v některém pátku či ve více pátcích (podle vašeho zájmu) věnovat a trochu podrobněji to rozebrat. Pochopitelně vám neřeknu, jaké řešení smyslu života je to pravé. Spíše vám naznačím, která to nejsou. Vy sami se musíte postupně dopracovat k tomu, zda nějaké řešení tohoto problému existuje a jaké je. Snad se vám zdá, že to není tak obtížné, že jde o to, abyste byli šťastni (staří říkali místo štěstí blaženost). Ale v čem to štěstí spočívá?

Máte někdo k tomu nějaký dotaz?

Otázka: Já bych si rád vyjasnil ten pojem smyslu života. Tady dochází k takové nějaké pseudokomunikaci. Už ten pojem – totiž nechápu, z jakého úhlu ho myslíte. Tedy jestli myslíte smysl toho, že něco v životě dělám, nebo smysl toho, co v životě dělám.

Ano, já tomu snad rozumím. Vám jde o to objasnit, co znamená pojem „smysl života“, co tím myslím, když mluvím o smyslu nějaké činnosti nebo vůbec života lidského. Dobře, že jste se zeptal. Vidíte, než jsem začal mluvit o smyslu lidského života, měl jsem předem vysvětlit, co znamená slovo „smysl“ v souvislosti se slovem život. Slovo „smysl“ může mít několik významů. Tady ho používám ve významu „směřování k vyššímu cíli“. Např. když nějaký pes jenom běhá po louce, tak kromě toho, že jde třeba o to, aby se vyběhal a byl zdravý, lze říci, že nějaký smysl to nemá. Podobně když tam vyhrabe hromádku a pak ještě jednu vedle, a tím tu původní zahrabe. To zjevně k vyššímu cíli nesměruje. Když ale vycvičíte vlčáka, aby uměl vodit slepce, pak samozřejmě život tohoto psa již směřuje k vyššímu cíli, má tedy nějaký smysl (pro člověka – ne pro psa). Vyšším cílem je zde zřejmě to, že zmíněný slepec může chodit po městě a nevráží do neočekávaných překážek. To je, jak jistě uznáte, vyšší hodnota, než jen tak běhat po zahradě nebo vyhrabávat hromádky.

Mluvím-li o smyslu života, myslím tím, že ten život směřuje k něčemu vyššímu, k něčemu, o co stojí usilovat.

Může vás napadnout, že vyšší cíl, např. štěstí, může být jenom zdánlivé. Šťasten je třeba i ten, kdo si stále jenom píchá drogy. O tomto druhu štěstí uvažoval už Platon v jednom dialogu (Gorgias), kde Sokratův protivník hájí stanovisko, že není ani tak rozhodující, co člověk činit má, ale to, jestli tím co nejvíce uspokojuje své potřeby. Sokrates z tohoto tvrzení vyvozuje, že když má člověk vyrážku a v zásobě hojnost drbání, může se drbat po celý život a tak šťastně žít.

Jak by měl tedy člověk žít? Měl by nějakým „drbáním“ uspokojovat své potřeby a být tak určitým způsobem šťasten, nebo by si měl odříci to „drbání“ a požitek z něho, „vyléčit se“ a být „zdravý“? Když o tom budete správně uvažovat, zjistíte, že to, co děláte v životě, je všechno na pováženou, neboť váš život se nápadně podobá spíše tomu drbání než zdravému životu.

To je základní problém. Lidé jsou – obrazně řečeno – nemocní, ale léčit se odmítají, protože si myslí, že jsou zdraví. Nebo jinak řečeno, lidé spí nebo sní a dřímou a člověka, který je z toho spánku, z toho snu, z té dřímoty budí, odmítají. V jejich mysli jim stále něco probíhá tak jako ve snu a oni většinu své životní energie vydávají na to, aby ten sen byl zajímavější, barevnější, rozmanitější. Když jejich zážitky začnou slábnout, neboť se začínají ze sna probírat, co udělají? Zamyslí se nad sebou a svým životem? Budou se snažit probírat se ze sna úplně? Ne. Právě naopak. Najdou si nějakého koníčka, pustí se do práce („dělání, dělání, všechny chmury zahání...“ jak se zpívá v jedné populární písničce), „jdou mezi lidi“, cestují („ty zážitky mi nikdo nevezme“), napijí se alkoholu. A na člověka, který je budí, začnou nejspíše útočit. Jestli jste pozorovali někdy spáče, který je buzen, tak jste možná viděli, jak v polospánku velice intenzívně bojuje o to, aby vzbuzen nebyl. Zkuste vzbudit nějaké malé dítě nebo někoho se silným spánkem, kdo nechce vstávat! Proto je tak obtížné sdělování těch pravd ve filosofii a mentální průpravě, které orientují k nějaké smysluplné životní orientaci. Lidé dřímou a náznaky něčeho hlubšího jdou mimo ně. Začne-li je někdo budít, vzbudit se nechťejí, protože je to nepříjemné. Museli by se totiž zbavit mnoha věcí, na kterých lpí. Někdo jim třeba řekne: „Chcete-li

zhubnout, nesmíte tolik mlsat!“ To je nejspíše rozčílí a řeknou: „Přece si nebudou odpírat!“ Když jim někdo řekne, že jejich život není v pořádku, protože se příliš starají o hmotné věci, rozčílí se ale zpravidla ještě více. Toho, kdo je na závady v jejich životě upozorní, budou považovat za hlupáka, blázna nebo svého nepřítel.

Otázka: Když jste tady mluvil o těch psech, ten vlčák, když vodí toho slepce, má vyšší cíl, než ten voříšek, který vyhrabává hromádky. Není to ale nějak tak pragmatické z hlediska toho člověka? Člověk nedokáže, že by ten vlčák pocíťoval nějaké vyšší uspokojení nebo nějaký vyšší cíl.

Tážete se, jestli cíl toho vlčáka není cílem jen z hlediska člověka, kdežto z hlediska toho vlčáka je úplně jedno, co dělá? Samozřejmě, ten vlčák neví, že jeho činnost dostala vyšší cíl, protože nepřemýšlí, nemá rozum. Člověk rozum má, a je proto schopen určit cíl nějaké činnosti, v tomto případě činnosti uvažovaného psa. Člověk pozoruje a přemýšlí, a když vidí jednoho psa hrabat nahodile na zahradě a funět do hlíny a druhého vést slepce, okamžitě pozná, že činnosti těch dvou psů směřují k různým cílům. To je objektivní skutečnost v tom smyslu, že to pozná každý člověk, který ty dva psy pozoruje. Vůbec to nezávisí na tom, co pocíťuje ten pes. Samozřejmě, musí se přijmout jako vyšší cíl to, že ten slepec může chodit, a dále, že zvíře, které nemá rozum, je použito k tomu, aby ho využíval někdo, kdo rozum má. Zvířatům, která člověk rozumně využívá k nějaké službě, se neděje žádná křivda. Pokud byste toto odmítli, dostanete se hned do extrémů.

Otázka: Chtějí se lidé „léčit“? Chtějí hledat smysl života?

Ptáte se, jestli vůbec (podle příkladu s tou výrazkou) lidé mají potřebu se nějak – obrazně řečeno – léčit, hledat smysl života. Samozřejmě, většina lidí tuto potřebu nemá. Naprostá většina lidí se vůbec nechce v těchto opravdu nejdůležitějších věcech měnit. To je fakt. Řeknete-li jim, aby se zamyslili nad smyslem svého života, reagují záporně. Podle své letory a vztahu k vám se vám buď začnou vysmívat, nebo vám začnou nadávat, nebo vás začnou litovat, popř. vás přestanou poslouchat, a tak podobně, jak jsem již řekl. Varuji vás před tím, abyste něco podobného někomu neopatrně sdělovali. Lidé, kteří se začínají těmito otázkami zabývat, často z počátku dělají chybu, že začnou někoho přesvědčovat a poučovat, aniž je k tomu vhodná chvíle. Je zcela výjimečné, když někdo projeví zájem skutečně slyšet pravdu, vydrží zde v pátek odpoledne sedět, poslouchá to, i když mu mnohé z vyslechnutého není třeba ani příjemné, i když třeba všemu hned nerozumí, a dokonce při tom neusne. Vidíte sami, kolik ze studentů na architektuře sem chodí, i když by to potřebovali téměř všichni. O tyto problémy se lidé většinou nezajímají, nechtějí se měnit. To je fakt.

Druhou věcí je, zda by se měnit měli. Tvrdím, že měli. Jinak se člověk honí celý život za nějakou chimérou, za nějakou fikcí nebo za uspokojováním svých potřeb. Lidé dychtí po slávě, pak umřou a za pár roků o nich nikdo neví. Nebo shromážďují nadbytečný majetek, ale ten si také nevezmou do hrobu. Touží po moci, ale když ji nakonec získají, stejně ji nejsou schopní použít na něco opravdu dobrého. Přijde stáří, přijde nemoc, přijde smrt vašeho blízkého, a vy najednou zjistíte, že všechno, za čím jste se doposud honili, nemělo žádný smysl. Nebo jste spatřovali smysl svého života v práci, a teď najednou nemůžete pracovat, protože jste staří nebo invalidé. Dost lidí, pokud nemají nějaký náhradní program, po odchodu do důchodu brzy umírá, protože najednou nevědí, proč by měli žít. Nestací zahltit si mysl nějakým koníčkem. Ztratíte-li zrak, třesou-li se vám ruce, ani ten koníček nelze dál dělat. Staří lidé často nemohou číst, protože

špatně vidí, oslabení sluchu jim brání poslouchat hudbu. Čím mají vyplnit svůj čas? Nezbyvá jim než trpně čekat na smrt. Jen si to představte, že je vám 80 let a jste v situaci takového starého člověka – nevidíte, neslyšíte, jíst vám nechutná, tělo vás bolí, pořádně se už ani nevyspíte. Večer nemůžete usnout, ráno se nemůžete probudit, bolí vás v zádech, Achillovy šlachy, kolena, lokty, a já nevím co ještě. Všichni příbuzní a známí vás opustili nebo již umřeli. Tak k čemu vlastně žijete?

Můžete říci: „Vykonal jsem mnoho práce, zasadil jsem mnoho stromů, postavil jsem mnoho domů.“ Ty domy vám někdo může zbourat, nebo za 100 let zchátrají. Stromy uschnou nebo je někdo porazí. (Pochopitelně hmotné věci nejsou bezcenné. Mají však hodnotu jako prostředek k něčemu dalšímu, jako prostředkový cíl. Zaměřovat je se smyslem lidského života, s jeho cílem posledním je ale fatální chyba.) Ani pomníky nestojí věčně. Nikdo o vás za 100 let už nejspíš nebude vědět. A kdyby věděl, tak jaký by to pro vás mělo význam, ta sláva po vaší smrti? Vždyť všichni žijeme svůj život tady na zemi, teď, a ne až po smrti v paměti potomků. Je pošetil se radovat z toho, že se o mně budou za 100 let snad děti učit v dějepise. Jaký to má význam pro můj život teď a zde? Zjistíte, že se vám všechno najednou začne drobit. Nabízejí se vám různé soustavy filosofické a náboženské. Radí vám, abyste dělali různé věci, kterým nerozumíte a o kterých nevíte, jaký mají smysl. Teď byste si měli říci: „Ano, dobře, já to všechno budu dělat, když mi někdo zaručí, že je to správné.“ Když se ale ptáte po zárukách pravdivosti nauky, zjistíte, že jde o záležitost velice obtížnou. Lidé nejsou takto zvyklí vůbec uvažovat. Nejspíš, až na mimořádné výjimky (těch se držte!), vám tázaní odpoví: „Nemáme jistotu, musíme tomu jen věřit.“ A když řeknou, že jistotu mají, po bližším zkoumání většinou zjistíte, že se jenom domnívají, že jistotu mají, ve skutečnosti ji ale nemají, nebo dokonce ani mít nemohou. To vám říkám hlavně proto, abyste se mohli připravit na to, co vás, pokud budete pátrat naznačeným směrem, nejspíš v budoucnosti čeká.

Teď vás ale vyzývám, abyste si položili tyto otázky a řekli si: „Vím jistě, že pro mě není náhodou důležité v naznačeném směru pátrat, hledat, nemohu se dožít překvapení? Nestojí vůbec zato se nad tím trochu zamyslet? Někdo, od něhož bych to vůbec nečekal, mi tady říká něco podivného.“ Je to jako kdyby do Afriky přicestoval Eskymák a začal domorodcům vykládat, jak se mají správně pěstovat banány. Samozřejmě by ho ti Afričané asi velmi rychle vyhodili. Jenom velmi málo z nich by o jeho slovech začalo uvažovat a řeklo by si: „Je naprosto jisté, že ten Eskymák nemá pravdu, když nám říká, že to děláme špatně a že to musíme dělat úplně jinak? Víme sice o něm, že je Eskymák, že tam někde na severu stavěl iglú a lovil tuleně. Co ale, když o tom za polárních nocí více přemýšlel než my a něco vymyslel, nebo co když měl lepšího učitele než my? Nás tomu učili naši rodiče a ty zase jejich rodiče atd., takže vlastně nevíme, kdo na to přišel a jestli to, co děláme, je to nejlepší. On mohl mít lepšího učitele, třeba nějakého geniálního Číňana, který ho naučil, jak to dělat nejlépe.“

Je to asi tak, jako když byste hledali cestu k nějakému cíli a příliš byste po něm toužili. Když nějakou cestu najdete, nejspíš vás ani nenapadne hledat nějakou cestu kratší nebo lepší. Kdežto když někdo má k tomu cíli správný vztah, tak i když ví o nějaké cestě, dále zkoumá a hledá, jestli neexistuje cesta lepší, rychlejší, kratší, nebo jestli ten cíl, který se mu nabízí, je pravý, jestli by náhodou neměl jít úplně jinam.

4. Poslední hlavní problém je otázka náboženství.

Víte, že do listopadových událostí se ve vaší a střední generaci o náboženství prakticky mlčelo.

Dalo by se říci, že náboženství jako „opium lidu“ bylo v této zemi od roku 1948 z veřejného života prakticky zcela vyhlazeno. Kostely navštěvovaly především staré babičky a určité množství lidí, které mnozí považovali za podivíny či za fanatiky. Náboženské události, kterých by se zúčastnilo více lidí, byly výjimečné. Teď se náboženské citění lidí jakoby z ničeho nic začalo projevovat. Prezident Havel jde do kostela na děkovnou bohoslužbu, zve si papeže, medituje s dalajlámou, ministr vnitra se aktivně účastní mše, a většina populace to přijímá jako fakt a nevysmívá se tomu. Kdyby tito lidé byli skutečně přesvědčeni, že náboženství je absurdní, zcela jistě by se takovému počínání vysmívali. Najednou se tady vynořují různí kazatelé a uzdravovatelé, učitelé meditace či života podle Ježíše. Najednou tu náboženství je jako projev jednotlivce i jako člověka ve společnosti a vy – jako rozumní lidé – byste se k tomu měli nějak postavit a udělat si vlastní názor. Měli byste si říci: „Náboženství jsem zatím nepotřeboval. Žil jsem jaksi mimo něj, nijak mi v životě nepomáhalo, ani mi neškodilo. Teď se najednou přihlásilo a já bych ho měl prozkoumat. Měl bych získat co největší jistotu o pravdivosti nebo nepravdivosti toho, co tvrdí nebo k čemu vybízí. Protože na tom může dost záviset.“ Když si totiž přečtete nebo poslechnete, co říkají lidé, kteří se náboženstvím aktivně zabývají, zjistíte, že přijetí náboženství by naprosto změnilo váš život.

Měli byste si proto říci: „V náboženství se mluví především o Bohu. Co ale znamená slovo „Bůh“? Existuje? Je to dědeček na obláčku s vousy a s berličkou nebo podle Čapka dědeček jezdící s koníčkem a pomáhající lidem? Mohu vůbec o Bohu něco říci, pochopit vlastním rozumem, zda existuje a jaký je, pokud existuje?“ Někteří považují za jasné, že nic takového neexistuje. Věda ani technika podle nich nikde žádného Boha nepotřebují. Podle těchto lidí je jasné, že Bůh je jen fantastický obraz reálného hmotného světa v lidských hlavách. Jiní zase tvrdí, že Bůh je a věří tomu, protože je to napsáno v Bibli. Někteří tomu věří, protože tak byli vychováni, nebo že to říká papež či jiný kněz. Jaká je ale pravda?

Nebo třeba trochu v Boha věříte, chodíte do kostela nebo do nějaké modlitebny. Pak byste se měli ptát: „Dělám, co bych dělat měl? Není to všechno jenom sebeklam? Vím s naprostou jistotou, že to, co dělám, je to správné, nebo alespoň znám způsob, jak té jistoty dosáhnout? Vím – třeba když dělám kříž – jak konkrétně ten pohyb ve tvaru kříže souvisí s Bohem a mým smyslem života? A neměl bych dělat třeba kolečko nebo něco jiného? Nebo když se modlím a prosím Boha o něco, co se může stát? Vždyť Karel Havlíček Borovský řekl, že „nekonečný a neměnný Bůh se nemůže měnit modlitbou nějaké babičky.“. Tento problém je pro celé náboženství důležitý. Modlím se a chci, aby se něco stalo. Pak se to stane. Jak ale poznám, že se to stalo v důsledku mé modlitby? Vždyť se to mohlo stát, i kdybych se nemodlil. Nebo se to nestane. K čemu ale pak ta modlitba byla?

Opět vás vyzývám, abyste se nad tím vším zamysleli. Postupně něco z toho můžeme probrat. Seznámím vás v přehledu s tím, co tvrdí zde v Evropě nejvlivnější náboženství – katolické křesťanství a křesťanství vůbec. Bylo by velmi poučné, abyste se něco dozvěděli i o dalším velmi zajímavém náboženství, tentokrát z Východu, totiž o buddhismu. V buddhismu jsou některé aspekty náboženství, které v křesťanství nijak nevystupují.

Z nedostatku času vaše případné otázky nechám na konec a teď jenom uvedu, co bychom mohli dělat dál příští semestr či rok, pokud by na to byl čas a pokud byste vy měli o to zájem.

Především pro ty, kteří se nespokojí s odpověďmi, jež jsou jen pravděpodobné a zůstávají na úrovni slov a pojmů, ale chtějí něco se sebou skutečně udělat, nějak se změnit, pro ty je k

dispozici nauka, která se nazývá **mentální průprava** (viz kap. 8). Ta zajišťuje, postupujete-li podle ní, že ty nejdůležitější pravdy o životě poznáte s naprostou jistotou, a nejen to, ale že jste také schopni podle nich jednat. V „Koncepti“ (viz Úvod) je uveden příklad se skokanem do výšky. Když chce někdo skočit světový rekord, musí k tomu být fyzicky disponován (nemůže měřit 150 cm a vážit 120 kg), být zdravý apod. Dále musí vědět, jak se ten skok provádí a trénuje, a pak dělat to nejdůležitější – skákat a trénovat. V mentální průpravě je tomu analogicky. Kdo ji chce realizovat, musí být k tomu disponován (vztah těchto skutečností je následující: kdo není pro mentální průpravu disponován, nechce ji realizovat), dále musí vědět, jaký je cíl mentální průpravy, jaké jsou její prostředky, jak se mentální průprava cvičí a pak cvičit. Bez cvičení nelze žádným způsobem mentální průpravu realizovat. Četbou o mentální průpravě se mentální průpravě nenaučíte, ani se nijak nezměníte. Postup v ní je zpravidla velmi obtížný a pomalý a začátečníka musí vést někdo, kdo je mnohem dále než on a kdo ví, jak poradit. Bez správného vedení zabloudíte prakticky s jistotou. Ale znovu opakují, mentální průprava je jen pro toho, komu nestačí běžné odpovědi filosofie nebo náboženství na základní životní otázky a kdo je ochoten mnoho opustit a velmi se změnit. Toto by zatím mohlo stačit jako stručná charakteristika mentální průpravy. Chtěl bych o ní mluvit podrobněji jeden pátek.

Dále bychom se mohli věnovat (kdyby na to byl alespoň jeden semestr čas) systematickému výkladu pravé, skutečně vědecké filosofie. Bylo by dále zajímavé společně kriticky číst některá filosofická díla, nebo si vzít článek z novin nebo časopisu a hledat v něm chyby z filosofického hlediska. Mohli bychom pak diskutovat o určitých vybraných filosofických a náboženských problémech, nebo si sem pozvat i představitele různých filosofických směrů a náboženských vyznání. Pozval bych např. přesvědčeného marxistu, katolického a evangelického kněze, buddhistu, žida i mohamedána a případně i další. Požádal bych je, ať nám řeknou, co vědí a v co věří, jak to vědí a proč to věří, ať nám, jak říkají křesťané, „vydají počet ze své víry“, ať tady řeknou, co a proč považují za správné a proč to ostatní podle nich správné není. Jistě by se takoví lidé obtížně hledali, ale myslím, že by se našli. Od nich byste slyšeli jejich nauky přímo z jejich hlediska. Je mimořádně cenné jaksí neopakovatelně slyšet od nějakého člověka jeho přesvědčení.

Závěrem upozorňuji, že je nesmírně důležité, aby nastala správná interakce žák – učitel. Jsou problémy, které vzniknou jen vám a druhé nezajímají. Pak je nejlepší jít a poradit se či zeptat se. Tím končím dnešní povídání. Jestli máte nějaký dotaz, rád vám odpovím.

Otázka: Prosím vás, jak jste tady mluvil o tom náboženství, tak to s vámi kategoricky nemohu souhlasit. Protože vy jste to převrátil úplně na jinou stranu. Vy jste kladl takové ty řečnické otázky, jestli je to správné, jestli nemám dělat něco jiného a podobně. Takovéto otázky si klade pouze nevěřící člověk. Nevěřící člověk si klade otázku, jestli je správné křížovat se nebo je správné dělat něco jiného, kdežto věřící člověk si takovéto otázky neklade, ale věří, protože to považuje za správné.

Otázka zní, jestli by si tyto otázky měl klást i věřící člověk nebo ne. Já tvrdím, že měl. Totiž, jak má ten věřící člověk zajištěno, že to, co dělá, je správné, a to, čemu věří, je pravdivé? Ví to s naprostou jistotou? Věří. Ale proč věří?

Student: Protože to považuje za správné.

No a proč to považuje za správné? Že mu to řekli? Že to tak cítí? Tedy na základě autority, nebo jakéhosi niterného puzení. Já samozřejmě vycházím z předpokladu, že většina z vás je k

náboženství zatím lhostejná, že jste nevěřící. Tyto otázky by si ale měl klást nejen nevěřící, ale i věřící. Věřící lidé o tom ale často nijak neuvažují a nejsou proto nijak zabezpečeni proti pochybnostem ve víře. Já vám chci pomoci, abyste se mohli rozhodnout. Abyste nevěřili na základě nějakých nejistých důvodů, ale věřili, když je rozumné věřit, nevěřili, když je rozumné nevěřit a nerozhodli se ani věřit ani nevěřit, pokud nemáte dostatečně jisté důvody pro víru nebo nevíru. Abyste také byli případně schopni to obhájit před jinými, neřekli jen: „Já se křížuji, protože to považuji za správné.“ Co odpovíte tomu druhému, když vám např. řekne: „To je všechno nesmysl! Já půjdu do bouřky a zařvu: „Jestli je Bůh, ať do mě uhodí blesk!“ Jak to dopadne? Když uhodí, tak věřící řekne: „Bůh ho potrestal! Teď jste to viděli, jak ho to tam seškvařilo, a už je v pekle.“ A ten nevěřící řekne: „To byla náhoda!“ Anebo neuhodí a co pak řekne věřící? „Pán Bůh je velkorysý a nechá mu ještě čas na pokání.“ A co řekne ten nevěřící? „Bodejť by do něj uhodilo, vždyť je to málo pravděpodobné.“ To vám tedy vyjde nastejno.“

Student: Prosím vás, jste-li věřící, přesvědčete mě, že je správné věřit, a jste-li nevěřící, že je správné nevěřit!

Já vám říkám, že takto přesvědčit nelze. Já vám mohu jen (obrazně řečeno) ukázat prstem do správného směru, kterým byste měl jít. Já vám teď neřeknu, co je správné, jestli věřit nebo nevěřit, to by byla chyba. Do toho cílového stavu patří, že se do něj dostanete vy sám pomocí svého vlastního rozumu a ne, že tam jste proto, že jsem vám to řekl, tedy na základě autority. Vy se k tomu musíte sám propracovat. Jen taková víra nebo nevíra je pravdivá, jistá a lidsky důstojná. Jsou to obtížné věci, musíte klást sobě i jiným postupně otázky a nacházet sám i s pomocí jiných na ně odpovědi a podle toho se postupně měnit. Existuje řada obtíží vzájemné komunikace. Teď by třeba bylo nutné, abychom se dohodli, co tím myslíme, když říkáme, že věříme. Jestli totiž oba myslíme stejnou věc a zda se nehádáme každý o něco jiného. To je pro vzájemnou komunikaci základní. Mluvíme oba o stejné věci, když říkáme, věřím, nevěřím? Čili prvotně: co je víra?

Student: Je to něco, co ovlivňuje mé jednání.

Mé jednání ovlivňuje i tady ten magnetofon, ta tabule, a když do mě strčíte, tak také ovlivníte mé jednání. Čili, to byste musel říci přesněji, čím se víra liší od všeho ostatního. Čím se liší od vědeckého poznání, čím se liší od důvěry a tak podobně.

Student: Víra nemůže být prokazatelná.

Jak to víte, že není prokazatelná?

Student: Existuje moc věcí, které nejsou prokazatelné.

A jak to víte, že nejsou prokazatelné?

Student: Podívám se na sebe večer a můžu prokázat, že něco končí.

Když byste studoval astrofyziku nebo kosmologii jako já, tak byste věděl, že o světě kolem sebe leccos prokázat můžete. Když mi pak někdo např. architekt řekne, že ve vesmíru je všechno nedokazatelné, tak bych mu asi odpověděl: „Řada věcí je možná nedokazatelná, u mnoha věcí nevím, jak by se dokázaly, ale vím např. dostatečně přesně, jak se dá dokázat, jestli je vesmír konečný nebo nekonečný, jak je možné, že se rozpíná, jak asi daleko je nějaká galaxie apod.

Abyste tomu také tak porozuměl, musel byste tomu věnovat také řadu let života jako já.“ Nepředstírám, že problémy víry jsou nějak jednoduché. Naopak, pokud chcete mít naprostou jistotu, pak musíte úspěšně realizovat mentální průpravu, a to je myslitelně nejobtížnější ze všeho, mnohem obtížnější než třeba ta astrofyzika. Je to celoživotní záležitost a nemůžete si myslet, že to úplně vyřešíte po mých 11 přednáškách.

Student: Můžete předpokládat, kolik studentů je věřících?

To já nevím.

Student: Ale lidé, kteří třeba i přes tuto dobu, která je znevýhodňovala, byli věřící a zůstali věřící, tak si myslím, že jejich víra byla pravdivá, protože věřili strašně moc. Oni dokážou mnohem víc jiným přístupem.

Já mluvím i pro ně. Vyzývám k přemýšlení i takovéto lidi, protože někdo, kdo nevěří v Boha, kdo je materialista, vám může proti tomu namítnout: „Byli revolucionáři, kteří v Boha nevěřili, ale kteří pro nějakou myšlenku obětovali celý život a přes pronásledování a přes obtíže se jí nikdy nevzdali.“ Nebo máte nějakého lakomce, který celý život bojuje o peníze. Čili to, že určitou myšlenku držíte a neopustíte po celý život a jste ochoten za ní obětovat vše, není důkazem, že ta myšlenka je pravá a pravdivá.

Student: Jestli bych mohl, jak jsem pochopil tady ten problém mezi diskutujícími, já bych se to pokusil formulovat. Domnívám se, že jde o to, že věřící či nevěřící by měli hledat, zda existuje důvod pro pravdivost víry a volbu mezi vírami. Protože kdyby toto neexistovalo, tak pak kolega může být věřící křesťan, já mohu být věřící marxista a pokud nemáme kritérium výběru, tak pak to vlastně je náhoda, na koho sedne ta která víra. Čili věřící v cokoliv by měl hledat kritérium, proč si vybral tu víru a proč je ta víra pravdivá.

Tak to je. To je, myslím, jádro krize dnešního křesťanství. Většina křesťanů dělá něco vnějšího, co není zakotveno v něčem vnitřním. Dnešní křesťané se obracejí hodně navenek, pomáhají bližním materiálními věcmi a tak podobně. Měli by spíš nejdříve zkoumat, co potřebují sami, aby pak mohli poznat, co potřebuje ten bližní. „Jsouc nemocna, zatoužila jsem vroucně za prvních dnů své horlivosti prospěti jiným, dříve ještě, než jsem dovedla pomoci sama sobě: – zcela obyčejné to pokušení začátečníků.“ (sv. Terezie od Ježíše) Dá se křesťanství redukovat na bliženeckou pomoc, že někdo dá někomu nějaký dárek, přinese uhlí apod.?

Student: Přeci není špatné, když někdo někomu pomáhá.

Já to nechci zjednodušovat. Pokud mi bylo špatně rozuměno, tak to mohlo být způsobeno tím, že jsem se snažil vyjadřovat pokud možno stručně. Mohlo to pak vyznít tak, jak to ve skutečnosti nemyslím. Proto navrhuji ponechat tyto problémy na jindy, kdy bychom se věnovali jenom křesťanství. Pak bychom to mohli rozebrat ze všech stran. Vidíte sami, že otázka – víra či nevíra – je základní věc. Já se o tom vyjadřuji zdánlivě opovážlivě. Uvádím jako příklad kříž nebo kolečko, ale pravý křesťan by si měl uvědomit, že kříž je symbol. Tím neurážím to, co ten kříž znamená. Když namaluji kříž na papír a pak ho spálím, tak neničím to, co pro věřícího křesťana kříž symbolizuje. Každému křesťanovi by mělo být jasné, že prvotní je to neviditelné. Samozřejmě, kdybych zlovlně zničil nějaký svatý symbol, tak by to signalizovalo cosi zlého ve mně. Ale sám o sobě symbol je jen symbol a nesmí se zaměňovat s tím, co znamená. V tom měli pravdu ti, kteří vyčítali některým křesťanům, že se klaní sochám, nebo že se modlí k obrazům.

Tak tomu i také často bylo, neboť někteří lidé nedokázali rozlišit mezi tím obrazem a tím, co ten obraz symbolizuje. Magicky to chápali tak, že když třeba udělají kříž, tak se automaticky s nimi něco stane, asi tak, jako kdyby vzali tužku, přitlačili ji na papír a udělali pohyb ve tvaru kříže, tak automaticky vznikne na papíře kresba kříže.

To je nemoc doby, když se nerozezná symbol od toho, co symbol zastupuje, a to ve slovech, skutcích a věcech. Dá se to vystihnout citátem: „Mají pocit, že si dali Boha pod zámek, a pak se řežou mezi sebou, protože každý má svůj zámek.“ (Špička) Čili pak se hádají lidé různého vyznání nebo se vedou náboženské války, ale když to zkoumáte, zjistíte, že jim nejde vůbec o víru, ale o jejich pozemské zájmy, majetek, moc, touhu dominovat apod.

Jestli dovolíte, dnes to uzavřu, a kdo budete mít zájem, tak vás rád přivítám za týden znovu. Ještě nějaký krátký dotaz?

Student: Já si myslím, že člověk, jestliže má být rozumově důsledný a poctivý sám k sobě, ať věříci nebo ne, tak si ty otázky musí položit a nemůže je odbýt. A ještě jednu poznámku. Polemiku s křesťanstvím nelze chápat v tom smyslu, jak se to dělalo tady po 40 let: když s ním nesouhlasím, tak jím opovrhují nebo s ním udělám ještě něco horšího.

Chcete ještě někdo něco říci? Ne, tak děkuji a na shledanou.

Kapitola 2 Morálka 1 (kráceno)

Otázka: Vy tady používáte různé pojmy, jako je mravnost apod. Ale co ty pojmy znamenají?

Dnes jsem měl v plánu začít (pokud to půjde) (zatím to nešlo) s výkladem o mravnosti, vymezit nejjednodušším způsobem, co to je rozum, co to je vůle, co je pravda a dobro, co to je skutek dobrovolný, jaké jsou překážky dobrovolnosti a jaké jsou prameny mravnosti v lidském skutku. Dále něco říci o tom, co je cíl, co jsou okolnosti a předmět mravního skutku. Teď si ale uvědomuji čím dál tím víc, že to je náplň nejméně na jednu nebo spíše více přednášek, proto bych dal opět přednost dotazům a podle otázky se pokusím vysvětlit třeba jen jeden pojem. Tak si něco vyberte, o čem byste chtěli slyšet podrobněji, a já se vám o tom pokusím něco říci.

Otázka: Co je dobro?

Už starí filosofové definovali v zásadě správně: „Dobro je to, po čem všichni touží.“ Dobro je tedy to, k čemu směřuje nějaká (např. lidská) žádost. Člověk po něčem touží, něco žádá, pokud to nějak poznává. Člověk může poznávat buď smysly, nebo rozumem. Z toho vyplývá, že žádost může být buď smyslová, nebo rozumová. Je např. rozdíl, co chce nějaký pejsek, který poznává jen smysly, nebo co chce člověk, který se povznesl nad smyslové žádosti a žádá podle poznání rozumového. Proto lze rozlišit dvojí dobro, dobro smyslové a dobro rozumové. Dále se může něco jen jako dobro jevit a být tedy dobro zdánlivé, nebo být skutečné dobro, dobro pravé, které se zase může jevit či nejevit jako dobro. Např. lékař, který vás léčí, vám nabízí pravé dobro, to léčení, ale vám se to může jevit jako zlo, protože jsou vám jeho zákroky nepříjemné. Čili řada věcí se může jevit jako zlo, ale je to dobro. Naopak něco se může jevit zdánlivě jako dobro (dobro zdánlivé), ale ve skutečnosti být zlem, jako třeba požitky z alkoholu apod. Všechno zlo lidé dělají proto, že chtějí dobro, ale dobro, jak je poznávají a chápou, je jen zdánlivé nebo z něho plyne také zlo. Zlo jako takové lidé chtějí přímo nemohou. Není to tak, jak se dnes bláhově všude káže a lidé to přijímají, že je dnes na světě zlo, protože je na světě nedostatek lásky. Lidé se prý nemají rádi, a proto činí zlo, a že kdyby se měli rádi, pak bude všude na světě dobře. Myslím, že to je jinak. Lidé se mají dost rádi, hlavně sami sebe, ale nemají se rádi správným způsobem, a hlavně nemají správné poznání, na kterém ta láska musí spočívat. Proto je jejich láska slepá a zavádějící. Uvažte jako příklad jakéhokoliv diktátora a tyрана. Ten zcela jistě dělal všechno proto, že něco miloval. Hitler miloval německé vojáky (pokud vyhrávali), Gottwald miloval české a slovenské dělníky (pokud ho poslouchali, oslavovali a pracovali). Nejvíce ovšem milovali sami sebe, svoji moc, slávu a další podobné věci. Scházelo jim správné poznání, co je skutečné dobro, a že to, co za dobro považovali, bylo jenom dobro zdánlivé.

To je jeden směr úvah o dobru. Může vás ale napadnout, že příliš neodpovídám na otázku, co dobro je, co činí věc dobrou, ale spíš říkám, jaký je vztah člověka k dobru a jak se dobro pozná. Samo o sobě dobro definovat nelze, protože když to zkoumáte správně, zjistíte, že dobro je všechno to, co je. Ale všechno, co je, čili jsoucno, definovat nelze, protože abych mohl něco definovat, musím určit nadřazený rod a druhový rozdíl, který do toho rodu nepatří. Když např. definuji člověka jako živočicha rozumového, živočich je nadřazený rod a rozumovost je druhový rozdíl, přičemž pojem rozumovosti není obsažen v pojmu živočicha. Jaký je ale nadřazený pojem ke všemu, co je? Řeknu-li, že jsoucno je nejvyšší rod, jak mohu určit druhový rozdíl, nepatřící do rodu, když v rodu je vše, co je?

Ze shora řečeného vychází, že v uvedeném smyslu zlo neexistuje, neboť je nedostatek bytí. Co

znamená zlo, např. fyzické zlo u člověka? Fyzické zlo u člověka znamená nějaký nedostatek, nějaký nedostatek povinného dobra. Člověka má mít na každé ruce pět prstů, to je pro něj povinné dobro, povinný řád. Čili zlo u člověka v tomto případě je, když má na jedné ruce čtyři prsty nebo šest prstů nebo nějaký libovolný jiný počet kromě pěti. Dobro povinné je takové, které má mít člověk, pokud je člověkem, dobro nepovinné člověk jako člověk mít nemusí. Mít křídla je pro ptáka dobro povinné, kdežto pro člověka dobro nepovinné.

Student: Ale kdyby měl člověk šest prstů, tak by měl třeba obratnější ruku a nebylo by to pro něho zlem.

Z hlediska přirozenosti člověka by to byla úchylka, odklon od řádu, tedy zlo. To byste totiž mohli říci, že by člověk byl ještě šikovnější, kdyby měl tři ruce a chobot, chytřejší, kdyby měl dvě hlavy apod. Tímto způsobem bychom z člověka velmi rychle udělali obludu. Pro člověka je dobro, když má to, co člověk má mít, ani víc, ani míň. Toto se týká vlastností, kde je správná míra určena právě tím, jak je to u lidí obvyklé, jako třeba mít na ruce pět prstů. O sobě vzato by mohli mít všichni lidé na ruku čtyři nebo šest prstů a nic by se nestalo. Pak by samozřejmě bylo dobrem člověka mít ty čtyři nebo šest prstů. U jiných vlastností to tak libovolně určeno není: člověk by měl mít např. rozumu co nejvíce, není nijaká ideální střední „chytrost“ člověka. Zde platí: čím více, tím lépe. Celá úvaha by se ale musela zpřesnit, zkoumat to podrobněji a více rozlišovat. Takové námítky je třeba vyjasnit, ale nevyvracejí prvotní poznání, že z filosofického hlediska je zlo nedostatek povinného řádu (neboli dobra).

Z uvedeného vyplývá, že zlo vlastně bez dobra být nemůže, že zlo, obrazně řečeno, parazituje na dobru. Člověk má třeba zchromlou nohu a kulhá. To je nějaké zlo. Ale aby člověk mohl mít zchromlou nohu, musí nějakou nohu mít, a to je dobro. Kdyby žádnou nohu neměl, nemohl by ji mít zchromlou. Nebo uvažme člověka, který nemá žádnou nohu. To je jistě zlo, ale aby tu to zlo mohlo být, tak tu musí být nějaký člověk čili nějaké dobro. Kdyby tu nebyl žádný člověk, žádné dobro, tak by tu nemohlo být ani to zlo, které na dobru parazituje jako nějaký cizopasník.

Kdybyste chtěli činit člověku postupně čím dál tím větší zlo tak, že byste mu brali jeden prst, další prst, jednu ruku, a tak postupně další údy i zbytek těla, nakonec by vám z toho člověka nic nezbylo. Bylo by to absolutní zlo pro toho člověka? Nebylo, protože najednou by ten člověk nebyl, čili jaké by to pak bylo zlo pro člověka, když by ten člověk neexistoval. Z této úvahy vychází, že není možné absolutní zlo. Zlo je nedostatek něčeho. Když budete zvětšovat zlo tím, že budete ubírat, kazit dobro, na kterém to zlo existuje, nakonec přestane to dobro existovat a tím i to zlo. Jako když byste obrazně řekli: „Já budu kazit světlo tím, že ho budu stínit.“ Když ale budete pořád zvětšovat to stínění, nakonec odstíníte světlo úplně (zachytíte poslední foton), a pak nemáte co kazit.

Student: Dostáváme se ale do takové slepé uličky. Protože, pakliže budu chtít, tak já vám zpochybním kteroukoliv větu, kterou řeknete. Takže bychom měli přijmout takové axiomy, dejme tomu to budou věci, o kterých se domníváme, že jsou takzvaně přirozené, a právě na základě nich můžeme rozvíjet tu další filosofii. Protože takhle můžeme tady povídat donekonečna.

Jde o to zjistit, na čem by se lidé měli a mohli dohodnout, než začnou něco rozvíjet dál. Na to přišli už staří Řekové. Věděli, že když chtějí lidé spolu nějak komunikovat, musí se předem na něčem shodnout či dohodnout. Musí tu být něco společného, stejného, třeba stejný význam

nějakých pojmů. „Ti tedy, kdo si při vzájemném hovoru chtějí rozuměti, musí se na něčem shodnout; neboť jak by jinak mezi nimi byl možný dohovor? Proto každý výraz musí býti znám a musí míti nějaký význam, ne mnoho významů, nýbrž jeden. Má-li více významů, je nutno vysvětlit, na který z nich se vztahuje.“ (Aristoteles). Pěkný příklad tohoto problému je u Tomáše Akvinského v místě, kde uvažuje o možnosti disputace s lidmi, kteří mají jiné názory než katolický křesťan. On tam říká něco asi v tomto smyslu: „Jestliže to jsou katoličtí bludaři, tak mohu využít všechno, i autoritu církve a papeže. Jestliže to jsou odpadlí křesťané, tak už nemohu využít autoritu církve a papeže, ale mohu ještě využít autoritu celého Písma svatého (tj. Starý a Nový zákon). Jestliže to jsou židé, tak už nemohu použít Nový zákon, ale jen Starý zákon.“ A pak je tam velice pěkné místo, kde on říká asi toto: „No, a jestliže to budou ostatní, tak musím použít jen lidský rozum, protože na tom se shodnou všichni.“ To bylo v „temném“ středověku! Zkuste dnes při diskusích s lidmi používat autoritu lidského rozumu, apelovat na jejich rozum a uvidíte, jak dopadnete! Čili my dnes často nemůžeme použít pořádně ani toho rozumu. Proč ne? Protože lidé se dnes už podle něho zpravidla nerozhodují, nechtějí se vědomě zbavovat svých předsudků a předpojatostí, nezajímá je, zda svým myšlením směřují k základům, počátkům a nestarají se o vzdálenější důsledky svých činů. Dnešní lidé jsou přírodovědecky a technicky orientováni na okamžitý, či pozdější užitek: já něco udělám, něco někam strčím atd. a ta věc zase udělá něco k mému prospěchu: veze mě, hraje mi, baví mě. Takovou činnost, která nepřináší „praktické“ výsledky, lidé dnes dělají jen málokdy. Kritériem smyslu a pravdivosti věcí a činností je jim „praxe“. Jaký má smysl ta praxe, tím se nikdo nezabývá. Když jim někdo řekne, že to, čím se v životě řídí, je marxistické tvrzení, urazí se. Slyšel jsem dokonce takovou „perlu“, jako že „marxismus je nepravdivý, protože se neosvědčil v praxi“.

To jsem ale poněkud odbočil. Nezabývá, než se pokusit navázat na tu embryonální (z hlediska filosofického způsobu myšlení) úroveň rozumu, kterou dnešní moderní školství a způsob života vyprodukovaly. Nejpravděpodobnější je, že se shodnete na věcech, které poznáváte, jak se domníváte, s jistotou. S největší jistotou poznáváte věci, které jsou v tom každém příslušném druhu poznávání prvotní. Prvotní poznání smyslové je poznání smyslových předmětů, pokud jsou splněny podmínky správného smyslového poznání (to musí rozhodnout rozum). Řeknete třeba: „Vidím toho člověka přímo před sebou a nemýlím se, je to on. Mohl bych na to přísahat.“ Tímto způsobem se tedy na své smyslové poznání spoléháte. Rozumově poznáváte s největší jistotou první filosofické zásady, jako je princip identity, princip kontradikce a princip vyloučení třetího. První filosofické zásady nelze dokazovat, protože nic není více známo než tyto zásady. Tyto zásady jsou nejobecnější soudy, ve kterých se bezprostředně porovnávají nejobecnější pojmy bezprostředně získané ze smyslového poznání. Dále si můžete být jisti i se závěry správně odvozenými z těchto zásad.

Čili abych to shrnul, všichni se můžeme spolehnout na prvotní identifikace rozumové a smyslové a na závěry z nich správným způsobem odvozené. Proto bychom se na těchto věcech také měli nejlépe shodnout. Ve skutečnosti bohužel ani v těchto věcech úplná shoda mezi lidmi nebývá. To má různé důvody. Pokud se týče smyslového poznání, smysly mohou klamat, lidé nebývají vždy dost kritičtí. Shodě v základním poznání rozumovém může bránit vůle. Člověk hájí nějaké tvrzení ne proto, že rozumem poznává jeho pravdivost, ale proto, že to tvrzení je originální, přináší mu slávu, uznání, obdiv, sebeuspokojení apod. To je asi jeden z hlavních důvodů, proč se filosofové většinou nedokáží shodnout ani na základních věcech.

Student: Takže vy tady přijímáte nějaký axióm, jímž říkáte, že na základě primárních smyslových vjemů se můžeme shodnout na určitých attributech, kterými se označuje objektivní

realita kolem nás, a ty jsou vnímány stejně.

Na základě těch primárních smyslových vjemů se můžeme dohodnout především na těch primárních smyslových vjemech. Ale rozhodně ne na tom, co za těmi smyslovými vjemy vězí. Vy jste řekl „objektivní realita“, já, upřímně řečeno, nevím, co to je. Když prozkoumáte tu slavnou Leninovu definici hmoty, zjistíte, že je rozporná sama o sobě, že nic takového, jako „objektivní realita, jež je dána člověku v jeho počtcích a existuje nezávisle na nich“, nemůže existovat. Jestliže je hmota dána člověku v jeho počtcích, pak člověk nemá žádnou možnost zjistit, zda existuje nezávisle na nich. Člověk poznává smysly a rozumem, čili vše, co poznává, poznává nějak skrze tyto schopnosti, čili skrze sebe, závisle na sobě. Člověk nemůže nijak ze sebe „vystoupit“ a poznávat, že něco existuje nezávisle na něm. Je to asi tak, jako kdyby člověk žil v nějakém domečku, ze kterého nemůže ven, ale ze kterého může pozorovat okolní svět jenom dvěma okny: smysly a rozumem. Aby mohl pozorovat svět nezávisle na těch oknech, musel by z toho domečku vyjít ven. Člověk ale „ven“ ze svých smyslů a rozumu nikdy vyjít nemůže. Proto se žádným způsobem nemůže přesvědčit, zda a jak existuje něco nezávisle na něm.

Abych se ale vrátil k našemu problému. Já jenom říkám, že se můžete spolehnout na určité prvotní smyslové a rozumové poznatky (vždyť také nic lepšího ve smyslu jistějšího nemáte), a proto že je i určitá naděje, že se na nich s lidmi dohodnete. Samozřejmě je třeba, aby byly splněny určité podmínky. Třeba u poznání smyslového, dva lidé, kteří nemají nijak pokažený zrak a kteří tady budou pět minut sedět a něco pozorně sledovat, pak když se jich zeptáte, co viděli, tak vám to popíše zhruba stejným způsobem. Samozřejmě, když se jich ptáte na přílišné podrobnosti nebo na předměty na hranicích schopnosti zraku, tak v jejich výpovědích nejspíše rozpory budou. To si můžete vyzkoušet.

U rozumového poznání je to podobné. Celé rozumové poznání je založeno na určitých základních rozumových identifikacích, to znamená, že prvotně rozumíte určitým základním rozumovým zákonitostem tak, že jejich pravdivost prostě vidíte. Toto porozumění je vám vrozeno. Dále je člověk schopný z toho usuzovat dál a odvozovat tak další rozumové poznatky. Když např. porozumíte, co je část a co je celek, pak vám hned v mysli vyvstane, že část je menší než celek. Tento základní rozumový poznatek můžete aplikovat dál. Řeknete si např. celek je tento magnetofon, jeho část je mikrofon v něm. Jestliže část je menší než celek, tak nutně ten mikrofon musí být menší než ten magnetofon. Jestliže někdo jiný také rozumí tomu, co je část, co je celek a že část je menší než celek a provádí stejnou úvahu o magnetofonu a mikrofonu, pak je velmi pravděpodobné, že se s ním o tom dohodnete.

Jak jsem ale už několikrát říkal, zatím se nepokouším o nějaké systematické a podrobné výklady, spíš s vámi zkouším navázat kontakt, snažím se zjistit, co vás zajímá, čemu rozumíte, či nerozumíte a trochu vám naznačit, kterým směrem byste měli uvažovat a tázat se sami. Zásadně vám zatím nebudu říkat něco příliš kategoricky. Berte to spíš tak, že jsem jako nějaký obchodník a nabízím vám zboží. Samozřejmě vám ho vychvaluji (jsem totiž přesvědčen, že je nejlepší), ale vybrat a koupit si musíte vy. Jak jsem už říkal minule, vaše kritérium pro přijetí nebo odmítnutí něčeho je jedině ve vás. Já do vás svoje znalosti nemohu nasypat, jako kdybych nasypal do sklepa koks. Já mohu jen na vás mluvit. Pak se to ale ve vás musí takovým skoro zázračným způsobem zrodit. Jinak vám pomoci nemohu.

Kritérium pro přijetí nebo odmítnutí nějaké pravdy je ve vás, ale vy nejste autonomním

jedincem, který by si to sám odvozoval a vytvářel. To dělají postupně po krůčcích generace lidí, kteří se tomu věnují a ovšem také géniové, kteří na některé věci přijdou sami a dokáží sami provést rozumovou či mravní syntézu. Ale my takoví nejsme. Jsou tři možnosti. Buď si to odvodíte sami, pak se samozřejmě můžete odebrat domů a tam si to odvodit (v tom případě je ale podivné, že jste to už dávno neudělali), pak byste byli geniální, což je velmi málo pravděpodobné. Nebo se o to nezajímáte, nechcete se poučit, a pak je také zbytečné, abyste tu seděli. V tom případě jste totiž zase hlupáci, ale to je váš problém. Poslední možnost je, že jste někde mezi tím hlupákem a géniem a usoudíte, že vám to, co třeba teď slyšíte, může pomoci a že byste se mohli něčemu naučit. Něco se pak ve vás tvoří na základě toho, že něco smyslově vnímáte (slyšíte, co říkám).

Asi jako astrofyzik. Aby mohl zkoumat, jaký je např. vesmír, jestli se rozpíná apod., nemůže si sednout a všechno si odvodit. Musí nejprve jít na hvězdárnu, fotografovat galaxie, měřit spektra atd. Pak teprve může začít počítat a odvozovat. Musí tu být zkrátka vždy nejdříve nějaké smyslové poznání. Ve filosofii je to podobné. Jestliže chcete zkoumat smysl vašeho života, realitu a smysl okolního světa a další podobné problémy, musíte využít toho, co udělali lidé před vámi. Bez využití toho, co dokázaly generace před vámi, by se málokdo někam dostal. To je také pravá demokracie, když se bere v úvahu i názor těch, kteří jsou už mrtví. Je třeba využít celý myšlenkový poklad všeho lidstva. Když se říká, že člověk je živočich společenský, nesmí se tím myslet jen na všechny živé lidi. Kam by se asi lidská společnost dostala, kdyby musela vždy začínat od nuly. Dopadlo by to asi tak, jak říkal Tomáš Akvinský při poněkud jiné příležitosti: k něčemu by se dostali jen nemnozí, s nejistotou a po dlouhé době.

Každý má na své cestě životem zapotřebí takové berle, které mu pomohou, aby kulhal rychleji dopředu. Jediná funkce těch berlí je ale pomáhat člověku v chůzi. Pokud člověku pomáhají jiné berle v chůzi lépe než ty staré, měl by ty staré odložit a opírat se o nové. Jestliže se těch starých nedokáže vzdát a bude se o ně opírat dále, nebo si je ponechá i s těmi novými, budou ho zdržovat, nebo mu dokonce v chůzi bránit. V tomto smyslu je život takovým stálým zápasem s tím, jak využijete ten vnější svět (a konec konců i vlastní schopnosti): buď jako klec, nebo jako žebřík, buď vás svět drží a poutá u nižšího, nebo ho využijete jako stupínků k vyššímu. Křesťané říkají, že člověk má v životě jen dvě cesty: do nebe, nebo do pekla.

Kapitola 3 Morálka 2

Dnes bych vám chtěl stručně říci něco o mravnosti. Začneme problémem, na čem závisí mravní dobro a zlo. Uděláte-li si rešerši ve filosofické literatuře, zjistíte, že se názory na tento problém velmi různily i různí. Říkalo se, že to závisí na dohodě, na zvyku, na vůli, zda někdo (člověk, lidé, Bůh) chce, aby něco bylo dobré nebo ne. Také se říkalo, že to závisí na prospěchu člověka (dobré je to, co mu prospívá, zlo je to, co mu škodí), nebo že to závisí na výrobních silách a vztazích apod. Z uvedených názorů vyplývá, že v mravnosti není nic stálého.

Když se ale tato problematika zkoumá důkladně historicky, zjistí se, že to tak úplně neplatí. Zjistí se, že se lidé v určitých obecných mravních zásadách shodovali vždy. Pochopitelně se lišili v konkrétních realizacích, ale v těch zásadních věcech se shodovali. Vždy např. říkali, že dobré věci je třeba dělat a zlým se vyhýbat. Pod pojmem dobré věci si zpravidla všichni představovali, že člověk někoho neokrade, nezabije svého rodiče, dodrží dané slovo apod. Žádný národ neoslavoval člověka, který porušoval dané slovo, kdy se mu to hodilo apod. Pochopitelně existovaly výjimky. Většinou se např. říkalo, že je dobré, když člověk žije, a špatné, je-li zabit, neplatilo to ale často pro nepřátele a staří Keltové, Skythové a na počátku novověku Aztékové dokonce prováděli lidské oběti (viz např. Sláva a pád Tenočtitlánu) apod. Takové výjimky nemění nic na základním faktu, že v celé historii je shoda v těch hlavních zásadách morálky. Když se např. zkoumal život afrických trpaslíků, zjistilo se, jak mají pozoruhodně pevné mravní zásady. Přečtěte si o tom knihu od Šebesty, to byl český badatel, který žil mezi nimi dlouhá léta a napsal o tom několik knih. Takové zkoumání ale nelze dělat tak, že se tam jede na týden s cestovní kanceláří. On tam mezi nimi v pralese musel dlouhá léta žít, tahat si pijavice z těla, snášet nepohodu s nimi a chovat se správně. Teprve po několika letech mu začali důvěřovat, přestali se před ním přetvařovat a svěřovali mu své niterné záležitosti, které jinak nikomu neřeknou, protože to jsou plaší a nedůvěřiví lidé. Zkrátka ukazuje se, že existují určité mravní zásady a jsou (až na výjimky, vysvětlitelné nějakou degenerací) platné pro všechny lidi.

Teď se ptáme, odkud se berou, z čeho vyplývají. Zřejmě musí vyplývat z každého jednotlivého člověka. Pochopitelně tu důležitou roli hraje společnost, ale ta sama zásady morálky nevysvětlí. Zkuste si např. vzít do rodiny opici a učít ji základům slušného chování. Co vyplývá z toho, že jsou morální zásady stejné pro všechny lidi? To znamená, že musí nějak souviset s tím, co mají všichni lidé stejné, společné, v čem jsou si všichni lidé rovni. Říká se, že všichni lidé jsou si rovni. To je pravda, ale neplatí to pro všechny jednotlivé vlastnosti a zvláštnosti různých lidí. Platí to v tom obecném. To nejobecnější je, že všichni lidé jsou lidé, jsou si rovni v tom, že všichni mají lidskou přirozenost. Odtud vychází, že mravnost by měla nějak vyplývat z toho, že každý člověk je člověk. Vy všichni, co tady sedíte, jste lidé, proto pro vás vyplývají stejná pravidla mravnosti. Jestliže pravidla mravnosti platí pro všechny lidi jaksi „od přirozenosti“, nemůže se jich člověk zbavit, ani vyměnit za jiné apod., čili jsou pro něj závazná. Platnost a závaznost pravidel morálky by pochopitelně neměla vyplývat z nějakých nedůležitých znaků člověka, jako že má třeba na každé končetině pět prstů. Mravnost by měla vyplývat z lidské přirozenosti, a ta je určena tím, že člověk má rozum. Už Aristoteles člověka definoval jako živočicha rozumového. Rozum tedy určuje, zda je něco mravného či nemravného. Když u nějakého konkrétního lidského skutku zjistíte, zda je mravní či ne, tak v podstatě máte jen jedinou možnost, jak to učinit: prohlásit, že podle vašeho rozumu to mravné je, nebo není. Pochopitelně, aby tomu skutečně bylo tak, je třeba, aby se váš rozum nemýlil.

Zkoumejme ale dál, co z toho vyplývá. Jak jsme si už řekli, z platnosti mravnosti vyplývá její závaznost. Dále je tu velmi důležitý pojem mravní odpovědnosti. Člověk je odpovědný za všechny mravní skutky. Kdy za ně může odpovídat? Jedině tehdy, když jejich existenci či neexistenci může sám ovlivnit. Ovlivnit je ale může jen tehdy, když je těch skutků pánem, vlastníkem, když jsou v jeho moci. Odpovídám za škodu, která vznikne, jestliže třeba vezmu tento nůž a vyryju s ním do lavice svůj monogram, nebo srdíčko, nebo tady toho pána píchnu do krku. Za takový skutek odpovídám, protože jsem se k tomu sám rozhodnul, je to můj skutek a nikoho jiného, v mé moci bylo ho vykonat či nevykonat. U soudu by pak zcela právem prohlásili, že jsem za to bodnutí do krku odpovědný, pokud jsem se ovšem nepomátl a neztratil schopnost užívání rozumu.

Abych to zopakoval. Mravní skutky mohou být jen takové skutky, které jsou v moci člověka, které nějakým způsobem může ovládat, jichž je pánem. Pánem svých skutků je člověk pouze svým rozumem a z něho vycházející vůlí. Člověk si může rozvážit, jestli něco udělá nebo neudělá, jestli udělá něco tak nebo jinak. Taková úvaha se ale dělá pouze v rozumu. Zvíře, které rozum nemá, uvažovat nemůže, a proto také nemůže vykonávat mravní skutky. Zvíře (a bohužel často i člověk) nejedná podle rozumu, je puzeno. Člověk je také puzen, protože má smysly a smyslový život jako to zvíře. To si sami na sobě můžete identifikovat, jak vás to silně puďí, když poznáváte smysly něco lákavého. Jelikož máte rozum a z něho vyplývající svobodnou vůli, můžete takovému puzení odporovat, uvážít rozumem, jestli je to dobré nebo špatné, a podle toho jednat. Tím jsem se dostal z mravouky spíše do psychologie. To ale nevádí, protože mravouka by měla na psychologických základech stavět.

Teď si uvedeme jedno velmi důležité rozdělení všeho toho, co člověk dělá. Z psychologického hlediska se mohou odlišovat skutky lidské od skutků člověka. Skutek člověka je všechno to, co člověk dělá, skutek lidský je jen takový skutek člověka, jehož příčinou je rozum. Lidský skutek může vykonávat jen rozum (třeba když rozumím nějaké pravdě), dále rozum i vůle (když podle poznání rozumu něco chci nebo odmítám) a pak všechny skutky člověka, které vycházejí z rozumového poznání a jemu odpovídajícího chtění (třeba můj skutek, že vám tady něco říkám o filosofii, je skutek lidský, protože sám nějaké filosofické pravdě rozumím, poznávám, že by takové rozumění bylo dobré i pro vás, proto moje vůle chce, abyste tu filosofickou pravdu poznali také a proto jsem přišel teď v pátek odpoledne do místnosti C 223 a něco tady říkám).

Jak jsme si řekli, ne všechny skutky člověka jsou skutky lidské. Kdybych teď např. někoho z vás neočekávaně píchnul špendlíkem, ucukl by. To ucuknutí je skutek člověka, ale není to skutek lidský, protože nevychází z rozumu. Podobně kdybyste se dostali k psychiatrovi, on vám dá nohu přes nohu a uhodí vás kladívkem na úpon šlachy pod kolenem. To, že vám noha vyskočí, je automatická reakce, je to skutek člověka, ale není to skutek lidský. Na toto rozlišení přišli už ve středověku. V mravouce toto je velmi důležité, protože pouze lidské skutky mají nějaký vztah k mravnosti. Kdybyste po mém píchnutí ucukli a tím pohybem někomu ublížili, tak by to pochopitelně nebyl žádný váš mravní skutek, neodpovídali byste za to a nebyla by to vaše vina.

Zastavme se nyní u toho, z čeho vyplývá, že je nějaký lidský skutek mravně dobrý nebo zlý. Ukazuje se, že to vyplývá především z úmyslu. Úmysl člověka při nějakém skutku je všechno to, proč se ten konkrétní skutek děje. Já tady např. teď udělám nějaký konkrétní skutek: zvednu křídu a hodím ji po někom z vás. Zkoumejme tento můj (lidský) skutek z hlediska mravnosti. Co jsem chtěl udělat? Hodit křídu. To je odpověď na první proč, to byl můj bezprostřední cíl: hodit křídu. To ale pochopitelně není všechno. Proč jsem tu křídu hodil? Třeba proto, že jsem chtěl

někoho, kdo tam usnul v lavici, probudit. Pokračujme dál. Proč jsem ho chtěl vzbudit? Protože chci, aby mě poslouchal, nebo protože jsem škodolibý a chci vidět, jak se lekne apod. Zeptáte-li si dále, proč chci, aby mě poslouchal, odpovím, že si myslím, že by to pro něj mohlo být dobré, nebo protože mi to dělá radost, když mě někdo poslouchá. Vidíte, že tu máte hierarchickou řadu cílů. Ten nejbližší cíl se nazývá předmět mravního skutku (zde je to hození křídly). Všechny cíle dohromady tvoří můj úmysl. Právě především můj úmysl (ale nejen on) určuje, jestli je nějaký můj skutek mravní nebo ne. Záleží na tom, jestli je můj úmysl dobrý nebo není.

Jak určím, zda je můj úmysl dobrý? Musím zjevně především zkoumat dobrotu těch jednotlivých cílů a pak provést syntézu a zjistit, jestli všechny dohromady, jak se uplatňují v úmyslu, jsou dobré.

Mohu se především ptát, zda je dobré, když hodím křídou. Hození křídou samo o sobě není z mravního hlediska skutek ani dobrý ani špatný. V některých filosofických spisech se dříve pro takový skutek používalo slovo „nelišný“. Teď se ptejte dál. Je dobré nějakého studenta vzbudit? No tak, jak kdy, že ano. Je dobré, aby poslouchal něco, co je pro něho dobré? Zřejmě ano. Je pro něj filosofie dobrá? Já myslím, že ano. Takto bychom mohli pokračovat dál a zjišťovat, zda všechny cíle, které tvoří můj úmysl, jsou dobré. Pokud by všechny byly dobré, pak zjevně i můj úmysl je dobrý.

Teď si představte, že by tomu tak nebylo, že by (viz negace v matematické logice) alespoň jeden můj cíl byl špatný. Zjistil bych, že po něm házím křídou, protože se škodolibě raduji z jeho leknutí nebo se rád poslouchám před lidmi, a čím mě poslouchá lidí více, tím mám větší radost. Mohl by být můj úmysl dobrý? Zjevně nemohl. Nijak mi nepomůže, že v mém úmyslu jsou cíle nelíšné (hodit křídou) nebo dokonce dobré (on poslouchá něco, co je pro něj dobré). Tím jediným špatným cílem by se to zkazilo celé. Mohu dělat jakékoliv dobré činnosti, mohu pomáhat lidem nebo rozdávat peníze apod., ale jestliže v řadě cílů, které tvoří můj úmysl, je nějaký cíl špatný, tak se zkazí celá řada, proto je můj úmysl a tedy i mravní skutek špatný.

Je to podobné jako při přestupování v metru: lidé jedou pohyblivými schody, jdou kus pěšky, pak po schodech. Můžete se zeptat, kolik lidí tato cesta, např. přechod z trasy A na trasu C, propustí. Co určí, kolik takový přechod propustí lidí? Zjevně to místo, které má nejmenší průchozí kapacitu. Stačí, aby tam byly jedny schody, kterými projede jen pět lidí za minutu a už to všechno je takto omezeno, i když by všude jinde mohlo projít za minutu třeba sto lidí. Vy, co se zajímáte o hifi techniku, jistě víte, že tam je to také podobné. Zpěvák něco zpívá, pomocí mikrofonu a magnetofonu se to nahraje na pásek, z pásku se to pomocí jiného magnetofonu přehraje do vysílače, vysílač to vyšle do prostoru, tím se to šíří, vy to přijmete anténou, z ní to jde do zesilovače, zesilovač to předá do reproduktoru, reproduktor rozvlní vzduch, a tím se to šíří až do vašeho ucha. Stačí, aby jedna složka toho řetězce byla špatná, a tím se zkazí celá řada a vy toho zpěváka uslyšíte zkresleně. Pochopitelně to je jen příklad, analogie s mravností není úplná. Úmyslně deformovaný signál může být v jiné části opačným působením opět vyrovnán tak, že celková kvalita se může dokonce zlepšit (viz dolby systém), drobné úchyly v jednotlivých člancích se však mohou vzájemně zesilovat a způsobit značné zhoršení celkového výsledku apod.

V mravnosti to není stejné, ale podobné. Také stačí, aby jedna složka mravního skutku (např. jeden dílčí cíl v úmyslu) byla špatná, k tomu, aby celý skutek (z mravního hlediska) byl špatný. Často se říká, že účel světí prostředky. Slovem účel se tu myslí nejvyšší cíl a rozumí se tomu tak,

že když budu mít dobrý ten nejvyšší cíl, tak mohou být špatné nižší cíle, případně vlastní činnost (předmět činnosti), přesto celek z hlediska mravního bude dobrý. Znamená to např., že mohu někoho okrást, pokud to budu dělat proto, abych obdaroval nějakého chudáka. To je klasický princip Jánošíkův (v lidovém podání): bohatým brát a chudým dávat. V moderní době tento princip aplikovali u nás mnozí jedinci či organizace, často ovšem v poněkud pozměněné podobě: za chudé považovali sami sebe a za bohaté všechny ostatní. Z toho, co jsme si řekli, vyplývá jasně, že takové chování morální není. Nesmím krást, abych mohl někoho obdarovat. Když v celém mém mravním skutku je jen jedna složka špatná, zkažená, zkaží celý skutek. Jeden shnilý plod zkaží celou hromadu.

Jak je to v této souvislosti se lží? Můžete lhát, když lžete z dobrého důvodu, třeba abyste svému bližnímu pomohli? Zjevně nemůžete. Co tedy máte dělat? Řešení tu je, totiž že nejste povinni říkat vždy celou pravdu. Třeba jednoduše mlčíte. Někdo za vámi přijde a chce, abyste mu půjčili sto korun. Vy mu nechcete zrovna říci, abyste ho neurazili (i když si to myslíte): „Ty lumpe, ty už sis ode mne několikrát půjčil a nikdy jsi mi to nevrátil. Nic nedostaneš!“ Nesmíte samozřejmě lhát a říci mu např., že peníze u sebe nemáte, když je máte. Můžete ale mlčet nebo odpovědět vyhýbavě nebo ho odkázat na dobu, až vám vrátí, co si už půjčil. Také je možné, abyste připustili, aby vaše slova byla vykládána dvojím způsobem, nebo část celého tvrzení zamlčíte. Abych opět uvedl konkrétní příklad. Někdo se vás ptá: „Máš sto korun jako půjčku?“ Vy sto korun máte, ale nechcete mu je půjčit, takže „sto korun jako půjčku“ vlastně nemáte. Proto odpovíte: „Nemám!“ a nedořeknete část odpovědi, která by celá zněla: „Nemám sto korun jako půjčku. Sto korun sice mám, ale ne na půjčku.“ Pokud by se zeptal: „Nemáš u sebe sto korun?“, tak byste ovšem nesměli odpovědět, že nemáte, protože to lze vykládat je jediným způsobem, a proto byste lhali. Samozřejmě je takovýto postup poněkud diskutabilní a je lepší se mu vyhnout a říci přímo pravdu nebo mlčet nebo se jinak odpovědi vyhnout.

Sám úmysl nestačí zajistit mravní dobrotu lidského skutku. Aby mohl být mravní skutek dobrý, je třeba, aby byl vykonán s náležitými okolnostmi.

Zatím jsem kromě příkladů uváděl především obecná pravidla. Každý mravní skutek je ale jednotlivý a popsat ho úplně obecnými pravidly nelze. Každý mravní skutek se uskutečňuje s nějakým konkrétním úmyslem za nějakých konkrétních okolností. Shrnout toto vše do jediného zjištění: „Toto je mravně dobré.“ nebo „Toto je mravně zlé.“ je úkolem člověka, který uvažuje, jestli něco má nebo nemá udělat. Člověk naštěstí má schopnost provést takovou syntézu jednotlivostí a do jednoho rozhodnutí shrnout vše důležité, co z hlediska mravnosti lidský skutek vytváří. Této schopnosti se odjakživa říká svědomí. Každý člověk má v sobě tuto zvláštní schopnost, která mu říká o každém konkrétním skutku, zda je dobrý nebo špatný, zda by ho měl udělat nebo se mu vyhnout. Je na tom něco zvláštního, že se svědomí ozývá, i když by člověk chtěl, aby mlčelo. Pak se říká, že svědomí vyčítá, hryže apod. O svědomí je možné vyslovit dvě zásady, které o něm shrnují to nejdůležitější.

První zásada zní, že svědomí je v každém případě závazné. To, co vám říká vaše svědomí, je natolik závazné, že jste povinni se tím řídit v naprosto všech situacích. Vaše svědomí ale může být nějak pomýleno, takže, i když se podle něho řídíte, nemusíte se ještě nutně chovat správně. To formuluje druhá zásada, která říká, že v případě, že svědomí je zaviněně mylné, pak to svědomí neomlouvá. Čili, za prvé, svědomí váže, za druhé, svědomí zaviněně bludné neomlouvá. Omlouvá jedině to, když se řídíte podle svědomí nezaviněně bludného. Tyto dvě zásady formulují to nejdůležitější, co má člověk vědět, aby mohl mít správný vztah ke svému svědomí.

Abych uvedl nějaký konkrétní příklad zaviněně mylného, bludného svědomí. Jste profesionální řidič, jezdíte autobusem, nejste žádný začátečník. Víte, že se změnila vyhláška, že se tedy mohly změnit některé dopravní předpisy, ale vy jste si nedal tu práci a nezjistil, co se vlastně změnilo. Jedete, dostanete se do nějaké konkrétní dopravní situace, kterou byste jinak snadno vyřešil, vaše svědomí vám říká, abyste šlápnul na plyn, ale fakticky byste podle nových předpisů měl dupnout na brzdu. Způsobíte dopravní nehodu a zabijete lidi. Je to vaše chyba? Je. Omlouvá vás to, že jste se choval podle svého svědomí? Samozřejmě ne. Byl jste povinen se s těmi novými předpisy seznámit, je to přece základní povinnost vašeho povolání. Vaše svědomí bylo tedy bloudící zaviněně.

Jiný příklad. Jste lékař, přijde k vám pacient s příznaky, které jednoznačně ukazují na určitou chorobu. Vy pacienta svědomitě prohlédnete, stanovíte diagnózu odpovídající příznakům a určíte mu způsob léčby. Dodatečně se ovšem zjistí, že jste mu uškodil, protože trpěl jinou nemocí s atypickými příznaky. Vaše chyba to ovšem není, vaše svědomí bloudilo nezaviněně, a proto vás omlouvá.

Když se řídíte správným svědomím, které nebloudí, pak se pochopitelně chováte (z mravního hlediska) dobře. Samozřejmě můžete mít jiné potíže, ostatní vám to neuznají, řeknou, že se chováte špatně, u lidí upadnete třeba i do opovržení, mohou vás zavřít do vězení apod. To je ale druhá věc, kterou tady nijak neřeším, protože nepatří do morálky. Co se s vámi po skutku stane, to nijak nemění jeho mravní hodnotu v okamžiku jeho konání. To by patřilo spíš do problematiky právní, společenské apod. Také by to nemělo žádným způsobem ovlivnit vaše rozhodování, jestli něco uděláte nebo ne. V této souvislosti existuje jedno zajímavé místo u Tomáše Akvinského. Tomáš Akvinský byl od útlého mládí řeholník, Církev pro něj byla na zemi vrcholnou autoritou. Říká ale zcela jasně, že, jestliže Církev poroučí něco, o čem člověk s naprostou jistotou ví, že je to proti jeho svědomí, tak je povinen Církev neuposlechnout a nechat se třeba i exkomunikovat z Církve (nebo utéci do jiných dalekých krajin). Dnešní člověk si může jen těžko představit, jakou hrůzu představovalo vyobcování z Církve pro hluboce věřícího středověkého řeholníka. Přesto Tomáš zcela jednoznačně doporučuje přijmout vyobcování než se neřídit svým svědomím.

V situaci, kdy se museli podobně rozhodovat, byli jistě i někteří lidé, souzení inkvizicí. Vzhledem k tomu, že inkviziční tribunál je jen vnější pozorovatel, nemůže mít jistotu v soudu o svědomí druhého a mohlo se proto snadno stát, že odsoudil někoho, kdo se řídil nezaviněně bludným nebo dokonce správným svědomím. Tak proto nelze postupovat, i když se to možná mnohdy dělalo velmi pečlivě a často mohli být odsouzeni ti, kteří si to zasloužili. Nelze riskovat, aby mezi spravedlivě odsouzenými byl jeden odsouzený nespravedlivě. To je pak třeba těch 999 vinných nechat běžet, ale nikdy neriskovat, že jeden nevinný bude odsouzen nespravedlivě. Opačnou zásadu hájil např. Julius Fučík, který kdesi napsal něco v tom smyslu, že je lepší zastřelit deset spravedlivých (tedy zavraždit), než jednoho lumpa nechat běžet.

Ted' otevírám diskusi, máte-li k tomu někdo nějakou otázku.

Otázka: Co to je svědomí? Kde se bere?

Na to jsou různé názory, které závisí na tom, jakou filosofii kdo zastává. V marxistických pracích si můžete přečíst takové zábavné věty, jako že svědomí je výrazem dialektické jednoty kolektivity i individuality každé lidské bytosti. Jinak se vyskytují názory střízlivé i takové, řekl

bych, vzletné. Někteří křesťané dosti často říkají, že svědomí je hlas Boha mluvícího v duši člověka. To je sice jistě pěkné, ale co když mi mé svědomí říká něco špatného? To mě pak Bůh navádí ke špatnému? Byli ale také lidé spíše střízlivější, kteří říkali, že svědomí je úsudek praktického rozumu, který v konkrétních situacích ukazuje, jestli něco je mravně dobré nebo není, a podle toho, jestli bylo správné to konat nebo nebylo, jestli je správné to konat nebo není, nebo jestli to bude správné to konat nebo nebude.

Zkoumá-li se, co se děje v praktickém rozumu při rozhodování o nějakém činu, ukazuje se, že tam lze rozlišit tři úkony. Úkon svědomí je poslední z těch tří. První úkon je vrozená schopnost člověka, vrozené poznání obecných morálních zásad. Např.: zlu je třeba se vyhýbat, dobro je třeba konat. Další úkon je identifikace člověka, který zkoumá nějaký konkrétní skutek. To je konstatování něčeho konkrétního, např. lež je zlo, lež je špatná. Poslední úkon, a to je právě úkon svědomí, je úsudek praktického rozumu, který usuzuje z předchozích dvou úkonů. Probíhá to tedy asi takto: zlu je třeba se vyhýbat, lež je zlo, tedy (svědomí prohlásí): „Lži je třeba se vyhnout.“ Nebo jiný příklad: je třeba konat dobro, vrátit někomu půjčenou věc je dobro, tedy měl bych vrátit půjčenou věc. Těmto třem úkonům se říká sylogismus. Sylogismus popsal nejspíš poprvé Aristoteles v svých knihách o logice.

Svědomí se týká jak minulosti, tak přítomnosti i budoucnosti. Svědomí vás chválí za dobrý skutek. Řekne vám: „Ano, to jsem udělal správně.“ Svědomí vám vyčítá, že jste udělali něco špatně: „Tamtomu dědečkovi jsem podrazil nohy, a to bylo špatně.“ Jestliže něco dělám, svědomí mi při tom říká, jestli to je dobré nebo špatné. Před skutkem mě nabádá, abych to udělal, nebo mě varuje, abych se tomu vyhnul.

Svědomí je zcela reálný fakt duševního života člověka. Někdy vrah někoho bestiálně zavraždí, a najednou za dvacet let jde a udá se. Jak je to možné? Vždyť na to nikdo nepřišel. Ze svého přiznání bude mít zdánlivě jenom zlo, odsoudí ho a zavrou na dlouhou dobu. Proč to udělal? Jeho svědomí mu nedalo pokoj, pořád mu to vyčítalo a on neviděl jiné řešení, než se udat a přijmout spravedlivý trest. Jedině pak má naději, že svědomí zmlkne a přestane mu ten zločin vyčítat. Svědomí je nepodplatitelné, dá se ale někdy umlčet nebo utopit, jak to běžně lidé dělají v alkoholu, sexu, různých zábavách, špatné společnosti nebo různých zvrácených naukách apod. Trvale špatným chováním, špatnou výchovou a příklady se může svědomí zkazit. V učebnicích mravouky se naopak rozebírá, jak se může svědomí vychovat. Svědomí může být laxní nebo naopak až přehnaně citlivé a pečlivé. Tomu se říká svědomí skrupulózní. Svědomí se může chovat různě podle toho, jaký druh skutku posuzuje. V některých věcech může být správné a v jiných (z jiných oblastí) systematicky bloudit. Jako příklad mohu uvést problematiku plnění slibu neboli plnění daného slova.

Lidé se často domnívají, že slib, dané slovo se musí dodržet ať se děje, co se děje. To ale není správné. Je třeba dodržet daný slib, jen tehdy, pokud se slib týká správné věci a pokud se zásadně nezmění okolnosti. Slib se nesmí dodržet, pokud se zjistí, že se týká špatné věci. Např. slíbím někomu, že mu pomohu, a pak si uvědomím, že ten skutek, který jsem slíbil učinit, je morálně špatný. V takovém případě samozřejmě nesmím daný slib splnit. Ještě častěji se stane, že se změní okolnosti tak, že už není rozumné daný slib splnit. Např. v pohádkách to často vypadá tak, že král musí svoje (královské) slovo splnit za všech okolností. Samozřejmě, když dal král vykonat princovi tři úkoly, princ je řádně a včas splnil, pak král byl pochopitelně povinen svůj slib splnit a dát mu princeznu a půl království k tomu. Jestliže ale princ udělal nějaký podvod, princeznu zneužil a pak přišel před krále a chtěl ještě drze půl (případně celé) království, v tom

případě by nebylo správné, kdyby král své slovo plnil. Slovo bylo dáno na toto a toto za těchto a těchto pravidel. Pokud je jedna strana nedodržuje, zbavuje druhou stranu morální povinnosti plnit slib. Povinnost plnit slib platí, jen dodržují-li dohodnutá pravidla obě strany a nezmění-li se podmínky, za kterých byl slib dán. Mimochodem, s tím souvisí problém mezinárodních smluv demokratického státu s diktaturou. Jaký má smysl dohodnout se o něčem s takovou zemí, která každou smlouvu považuje jen za cár papíru, vhodný pouze k tomu, aby byl v případě potřeby porušen?

Otázka: Jak se zjistí, kdy svědomí nebloudí?

To se zjistí podle toho, nakolik je rozum člověka neovlivněn a vycvičen ve správné činnosti. Rozum nesmí být ovlivněn ničím nežádoucím. Nežádoucí je všechno, co mu zabraňuje v práci, např. nějaká žádost po požitku, moci, slávě apod. Taková žádost nemusí přímo ovlivňovat práci rozumu, ale způsobí, že třeba úvaze o té věci rozum nevěnuje potřebnou dobu. Za druhé musí být náležitě vycvičen. To si lidé neuvědomují, a i když vědí, že je třeba cvičit všestranně tělo, myslí si, že stačí, aby se rozum cvičil jen v takových druzích úkonů, jako je malá násobilka, ale vůbec je nenapadne, že je také třeba, aby se cvičil v rozeznávání a uskutečňování mravních skutků. Nejde jen tak si říci: „Až to bude zapotřebí, budu se chovat poctivě.“ apod. Podobně si nemohu říci, že až to bude potřebí, pak vykonám nějaký těžký tělesný výkon (pokud jsem to ještě nikdy nezkusil). Necvičíte-li, zakrňujete, ať již tělesně nebo duševně (rozumově i mravně). To si někdy uvědomují i lidé, kteří se mravoukou tímto způsobem nijak nezabývají.

Nedávno jsem četl v Lidové demokracii dopis českého ekonoma, který před lety emigroval do USA a který vyprávěl o tamějším životě. Největší rozdíl mezi naší a severoamerickou společností není podle něho ani tak v technice (a to je co říci, když člověk porovná jejich a naši technickou vyspělost), ale v chování lidí. Tam nežijí nějakí filosofové a světci, jsou to obyčejní lidé (až na několik procent psychopatů jako v každé národní populaci). Úroveň jejich civilizace se projevuje ale tak, že jsou k sobě na veřejnosti, v práci nebo v obchodech slušní a zdvořilí. Nenadávají jako u nás, nešlapou po sobě, jako když se našinci cpou do dopravního prostředku, neřvou na sebe, nerozčilují se apod. Říkají stále „prosím“ a „s dovolením“ apod. Pro rozumné uspořádání života ve společnosti jsou všechny takové zdánlivé maličkosti nesmírně důležité. Ony totiž umožňují, aby lidé spolu mohli nějak rozumně interagovat. Daleko důležitější je ale vnitřní smýšlení člověka, které naznačují: zda je mi jiný člověk buď protivníkem v boji o život, nebo bližním, kterému chci prokazovat dobro nebo mu je přeji a se kterým je často rozumné spolupracovat.

Úroveň národa v těchto věcech se dá rychleji zkažit než vybudovat. V našem státě po Mnichovu v roce 1938 přišla válka, po ní velmi brzy „vítězný únor“, to znamená přibližně 50 let úpadku. Dá se čekat, že pozvednutí národa k nějaké vyšší mravní úrovni může trvat ještě déle. Je totiž třeba, aby lidé měli vnitřní potřebu (jak to žádal Masaryk) opravdovosti, poctivosti, spravedlnosti a slušnosti. Tato potřeba se musí projevovat ve velkém i v malém, ať jde o sto tisíc korun nebo o korunu. Pokud se projevuje jen ve velkém, není opravdová. Je např. třeba, abych při vstupu do metra, kam se dříve házely koruny do kasičky, měl vnitřní potřebu tam tu korunu hodit. Abych to nedělal, jako jeden můj známý, který tam házel systematicky sedmdesát nebo osmdesát haléřů v drobných mincích a měl radost, jak na tom vydělal pár desetníků a jak podvedl zaměstnance metra.

Pochopitelně jsou pravidla, která neváží ve svědomí, ale váží pod pokutou, jako třeba některá

dopravní pravidla. Procházíte se v noci městem a narazíte na křižovatku. Svítí tam červená, ale vy můžete přejít, protože široko daleko nic nejede. Ve svědomí vás to neváže, protože červené světlo tam svítí kvůli tomu, aby se regulovala doprava. Když v noci nic nejedí, není co regulovat. Najednou se ovšem odněkud vynoří policista a dá vám pokutu. Tady není nic, co by vám vaše svědomí mělo vyčítat (leđa snad jen vlastní nepozornost, že jste si nevšimli schovaného policisty). Vždycky se zkoumá především, jaký je cíl daného zákona nebo pravidla. Z toho pak vyplývá, jestli jste vázáni ve svědomí, nebo ne.

Rozum musí tedy pečlivě rozlišovat. Aby to mohl dělat, nesmí být ve vleku různých žádostí atd., o tom jsem už ale mluvil. Pochopitelně ve všem a vždy člověk úplně sám svým soudcem není. Porovnává si svoje hodnocení se soudy jiných moudrých lidí, i těch, kteří už nejsou živí, ale zanechali např. nějakou vhodnou knihu. Přečtete si např. „Hovory k sobě“ od Marca Aurelia a uvažujte, jestli si z toho nemůže něco vzít i dnešní člověk.

Otázka: Jakou má vinu člověk, který se narodí a žije ve špatné společnosti i státě, věří tomu, co mu říkají, a proto koná zlo?

To, že se narodil a byl vychován ve špatném systému, mu není možné přičítat jako vinu. Když ovšem začne poznávat, že ten systém je špatný, měl by s tím něco udělat. Minimálně vnitřně (myšlením a chtěním) by se měl od toho odpoutat a podle možností projevit své smýšlení i vnějšími činy. Vnější činnost ale často není buď možné nebo rozumné dělat, není např. rozumné dávat najevo své smýšlení vnějším skutkem, a proto se nechat různě trestat, když kladný výsledek mého skutku bude pravděpodobně minimální nebo žádný a záporný značný a jistý. Daleko důležitější, než vnější skutek je vnitřní kon poznání pravdy a lži a tomu odpovídající kon souhlasu nebo nesouhlasu. Jím se člověk vpravdě osvobozuje nebo upadá do otroctví. Sem patří i problém kolektivní viny. Vinu za členství v nějakém kolektivu (rodině, společenství, národu, státu, rase apod.) nelze přičítat jednotlivci, který se do toho kolektivu narodil. Vinen je až v případě, kdy se s činy onoho kolektivu ztotožňuje. Jakmile ovšem do nějakého kolektivu či organizace vstoupíte a víte nebo můžete vědět (alespoň částečně), o jaký kolektiv se jedná, a ten kolektiv je špatný, tak nesete za skutky toho kolektivu odpovědnost a jsou-li špatné, máte vinu. To samozřejmě žádná kolektivní vina není, to je vaše osobní vina.

Kapitola 4 Morálka 3

Minule jsme hovořili o mravnosti. Za mravní skutky je člověk odpovědný. Odpovědný je člověk jen za takové skutky, které může nějak přímo nebo nepřímo ovlivnit, např. tak, že je může udělat nebo neudělat, a že je může udělat takové, jaké jsou. Ty skutky, které člověk takto ovlivnit nemůže, nejsou skutky mravní, není správné ho za ně chválit nebo ho za ně hanět, trestat apod. Lze říci, že mravních skutků je člověk pánem. Pánem něčeho je ale člověk skrze rozum a vůli. Tedy mravní skutky vycházejí z vůle, vůle se přitom řídí rozumem (člověk si skutek předem promyslí, uváží všechny okolnosti, a podle toho pak chce, a případně jedná). Jestliže probíhá všechno takto, pak takový skutek plně spadá do mravní oblasti. Pokud je ale úkon rozumu a vůle něčím porušen, něčím, co člověk nemohl ani ovlivnit ani předvídat, pak takový skutek nelze hodnotit z hlediska mravnosti, není správné za něj člověka chválit nebo trestat apod. Abych uvedl nějaký příklad. Když se zkoumá nějaký (např. váš) zločin a zjistí se, že jste si ten zločin v klidu promysleli a naplánovali, rozhodli jste se ho udělat, a pak ho podle toho provedli, tak jste za něj plně odpovědní a zasloužíte si trest nejen z hlediska právního (jak to posuzuje soud), ale i etického.

Vaše odpovědnost se sníží tím, že se sníží dobrovolnost skutku. To může nastat různým způsobem, např. vnějším násilím (někdo do vás strčí a vy někoho shodíte do propasti – za takový skutek samozřejmě nejste zodpovědní). Může to být i fyziologická reakce (někdo vás píchne, vy ucuknete a vyrazíte někomu oko apod.). Dobrovolnost skutku snižuje i duševní choroba, která vás zbaví ovládnutí rozumu či vůle. Podobně působí i alkohol nebo nějaká droga, pokud je nepřijímáte dobrovolně (někdo vám např. přidá bez vašeho vědomí do jídla či nápoje drogu. Za to, co pak uděláte pod jejím vlivem, pochopitelně také odpovědnost nenesete.). Zvláštním případem je strach. V mravouce je třeba pečlivě zkoumat, jaký je skutek, který se koná ze strachu. Často se uvádí následující příklad: Námořníci jedou na lodi, přijde bouře, a oni ze strachu z možného utonutí vyhazují náklad z lodí do moře, aby odlehčili loď. Jakým skutkem je takové vyhazování nákladu? Je dobrovolné nebo nedobrovolné? Oni to dělají zjevně ze strachu nebo z obavy z potopení lodí, v tomto smyslu je to tedy vynucené, protože kdyby se nebáli, tak by to nedělali. Zároveň je to ale jistým způsobem dobrovolné, protože oni sami se rozhodnou, vezmou nějaký balík nákladu a hodí ho do vody. Takže je to poněkud složitější a každý takový skutek by si vyžadoval podrobnější rozbor i s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem.

Řekli jsme si, že rozhodující pro mravní hodnotu lidského skutku je úmysl, to je to, čeho chce člověk skutkem dosáhnout. V úmyslu není jenom bezprostřední cíl, ale do něho jsou zahrnuty i všechny další nadřazené cíle, takže i ty rozhodují o dobrotě či špatnosti mravního skutku. To, co chcete konkrétně vykonat, čili nejbližší cíl vaší činnosti, se nazývá předmět činnosti. Z nadřazených cílů je nejdůležitější ten nejvyšší. Důležité jsou i okolnosti. O nich jsem se zatím nezmiňoval, proto o nich teď něco stručně řeknu.

Okolnost je něco, co nesouvisí přímo s podstatou skutku, ale – obrazně řečeno – stojí okolo něho. Okolnosti se dají nejlépe rozdělit podle toho, čeho se týkají. Mohou se týkat činu samotného, jeho příčin nebo účinku. Činu samotného se týká místo a čas skutku a způsob jednání při něm, jestli např. někoho zabijete rychle nebo vám to trvá dlouho apod. Okolnosti, které se týkají příčiny mravního činu, se mohou týkat různých druhů příčin podle Aristotela (viz. kap 7). Mohou se tedy týkat příčiny cílové („proč“ se něco stalo), materiální („z čeho“ se stalo) a účinkující („kdo“ jednal a „jakými pomůckami“). Posléze se okolnost může týkat účinku skutku

(toho, co někdo učinil). Jestli např. někdo udělal sochu Lenina ve skutečné velikosti nebo vysokou 10 metrů, pak je to pochopitelně důležitá okolnost, která se projevuje zejména při následném bourání.

Na závěr minulé přednášky jsem vám řekl několik slov o svědomí, kterým by se měl člověk vždy řídit, ale zároveň je vzdělávat a vychovávat, aby nebloudilo. Pokud svědomí člověka nebloudí a člověk se podle něho řídí, má zaručeno, že se z mravního hlediska chová správně. Svědomí ovšem může bloudit, a v tom případě záleží na tom, jestli bloudí zaviněně nebo nezaviněně. Nezaviněně bludné svědomí omlouvá, zaviněně bludné neomlouvá. V obou případech je však člověk povinen se jím řídit.

Otázka: Jak je to, jestliže má někdo někoho rád a kvůli němu si něco udělá. Je ten člověk, kterého má rád, za to nějak odpovědný?

To záleží, o koho se jedná. Nepochybně matka, která má malé dítě a má ho ráda, je jistým způsobem odpovědná za jednání toho dítěte.

Student: Ale obráceně. Když on dělá naschvál nějaké věci, chová se tak, že ta matka je z toho nešťastná a třeba až skočí (ta matka) z okna.

Tak vy myslíte situaci, když někdo svým jednáním zaviní nějaké zlo, kterého se dopustí někdo jiný? Třeba když vás někdo navedl ke zlému činu, nebo ke zlému činu byl příkladem? Já bych vám tady např. mohl popsat, jaký byste měli z toho požitek, kdybyste teď šli a rozbili kamenem tady to okno. Pochopitelně kdyby někdo z vás byl tak dementní, vzal kámen, a to okno skutečně rozbil, tak bych opravdu měl určitou míru viny. Samozřejmě ale jenom částečnou. Záleželo by na tom, nakolik jste udělali svůj skutek dobrovolně, to znamená, nakolik jste uvážili či mohli uvážít, co děláte, a jaké to bude mít důsledky. Malé dítě často neuvažuje, a je proto v takovém vztahu k rodičům, že ti často nesou plnou zodpovědnost za to, co dítě udělá. To se mi jednou málem stalo osudným. Byl jsem na procházce s rodinou u Jizery (mám dojem, že to bylo v zimě) a šli jsme kolem místa, kde přes řeku ležel padlý strom. Já jsem z legrace řekl něco asi jako: „To by se dala Jizera po tom stromě krásně přejít!“ Můj tehdy asi šestiletý syn okamžitě vystartoval a chtěl po tom kluzkém a nepříliš silném kmeni skutečně přejít. Měl jsem co dělat, abych ho zadržel.

Malé dítě v takových situacích neuvažuje, ani nemůže – vzhledem ke svému věku – uvažovat, nemá tedy žádnou vinu, a plnou vinu za to, kdyby se utopil, bych měl já. Něco jiného by bylo, kdybych vám řekl, ať vypíchnete kružítkem oko svému sousedovi, a vy byste to udělal. Moje vina by ovšem velká nebyla (byla-li by nějaká), kdežto hlavní vina by byla vaše, protože vy jste mohl a měl si uvědomit, že já to uvádím jen jako příklad, abych mohl lépe ilustrovat filosofickou pravdu, nebo nevhodně žertuji, a že vypíchnout někomu kružítkem oko je větší zlo, než uposlechnout moji žádost. Je třeba pečlivě rozlišovat a hlavně zkoumat, nakolik byl ten druhý zbaven dobrovolnosti (násilím, strachem, žádostivostí či nevědomostí). Z toho pak vyplývá, nakolik je odpovědný za nějaký skutek.

Jiný případ je (jak uvádíte v otázce), když se do vás zamiluje nějaká slečna, je z toho nešťastná a něco si udělá. Vaše vina může být podle okolností velmi různá. Záleželo by na tom, jestli jste věděl nebo nevěděl, že se do vás zamilovala, jestli jste ji svým jednáním dával vědomě nějaký důvod se do vás zamilovat, jestli jste měl v úmyslu si ji vzít za ženu nebo ji jen dostat do postele, jestli jste s ní jen tak nezávazně žertoval nebo jestli jste dokonce s něčím podobným nepočítal a

chladnokrevně ji k tomu nevyprovokoval.

Takové a ještě daleko obtížnější situace je třeba rozhodovat velmi často: po válce se nacisti často vymlouvali na to, že jenom plnili rozkazy, nyní se vysocí (i nízcí) funkcionáři KSČ, StB apod. také vymlouvají a obhajují, že jenom plnili příkazy či přání svých nadřízených, že kdyby neuposlechli, bylo by to pro ně nebezpečné, nebo že tomu věřili, neznali všechny skutečnosti apod. Každý dospělý člověk je vybavený mravní odpovědností, je tedy odpovědný za všechny své skutky, které vykonal dobrovolně, to znamená ze své vůle a že před tím i po tom mohl a měl věc posoudit rozumem. V těchto případech soudím, že většinou šlo o dobrovolné skutky.

To je velmi závažný problém, totiž nakolik je člověk povinen uposlechnout příkazu a zda je tím omluven za zlo, které jím vykonaný skutek způsobí. Vše záleží především na tom, jaký skutek je – jedinci např. tomu vojákově – nařizován. Pokud dostane voják nařizeno, aby umyl záchody, tak jemu to může připadat jako velké zlo, ale z hlediska mravního to zlem není. Může ale dostat rozkaz, aby někomu nevinnému ublížil. To pak je povinen odmítnout i za cenu, že za to bude sám potrestán. Tak se musí chovat vždy, jestliže na něm požadují skutek, který je sám o sobě mravně špatný. Člověk, když je nucen, aby udělal mravně zlý skutek, v extrémním případě musí být ochoten přijmout i vlastní smrt. To vyřešili např. už Sokrates a Platon, jak je popsáno v dialogu Gorgias nebo Obrana Sokrata. Obecná formulace řešení tohoto problému zní: lepší je trpět zlo (např. nespravedlnost), než zlo činit. Samozřejmě pokud je to možné, měl by se člověk utrpení vyhnout. Musí jej však přijmout v případě, kdy by to jinak způsobilo velké zlo, nebo v tom případě, kdy by bylo možné tak získat velké dobro.

V minulosti měli lidé v našem státě v podstatě dvě možnosti: buď se chovat tak, aby byli přijati do vládnoucí mafie, a tím se dobrovolně podílet na jejích zločinech (nespravedlnosti, násilí apod.), nebo se chovat jinak, pak ale zločiny (nespravedlnost, násilí apod.) v různé míře trpět. Člověk se musel rozhodnout; když ale chtěl vstoupit nebo se udržet nebo dokonce postoupit, pak se musel odpovídajícím způsobem chovat. Ze začátku stačilo třeba jenom mlčet nebo zvedat ruce při hlasování. Když ale chtěl „růst“, být úspěšný, pak musel být stále více ochotný udělat vše, co se na něm žádalo nebo od něj očekávalo. On to stále víc považoval za potřebné (prospěšné, nutné apod.) (Zajímavé svědectví podává Z. Mlynář v knize Mráz přichází z Kremli). Když se takový člověk dostal hodně vysoko, byl už zpravidla takový (kdyby takový nebyl, tak by se tam s morální jistotou nedostal), že stačilo třeba, aby mu řekli (nebo aby věděl, že si to přejí říci, nebo dokonce mu ani nic říkat nemuseli, protože si to přál sám): „Soudruhu Štěpáne, vyříd' to s těmi demonstranty, ale rázně, ať máme od nich pokoj.“ apod. a on šel a nechal je brutálně zmlátit. To už se pak může těžko vymlouvat, že nechtěl.

Samozřejmě i ten Štěpán mohl kdykoliv říci, že končí, jít od toho a snažit se napravit zlo, které způsobil. To by měl udělat i za cenu, že by ho nějak potrestali. On sám by takovým jednáním mravně velice získal. Když to ale neudělal a vezl se tak dlouho, jak to šlo, pak vinu má, a velkou. On se třeba vymlouvá, že kdyby to nedělal on, tak by to dělal někdo jiný a třeba ještě horší. To samozřejmě možné je, ale odpovědnost to s něj nesnímá. Jako v koncentráku nějaký velitel může říkat: „Já ty Židy posílám do plynové komory rovnou a nijak jim před tím zbytečně neubližuji. Kdybych to nedělal já, tak by sem přišel jiný a ten by je ještě navíc nechal mučit, než by je poslal do plynu.“ Je to řešení? Není. On je povinen toho nechat i za cenu, že jeho samého okamžitě třeba zastřelí a po něm skutečně přijde jiný, který ty židy nechá navíc mučit. Kdyby se ten první velitel rozhodl správně, jeho vina by to nebyla.

Podobně můžete uvažovat nad správným řešením hypotetických situací, kdyby vám např. řekli: „Ty půjdeš a tohoto člověka zabiješ! Když to neuděláš, tak zabijeme my deset lidí a pak i tebe! Když to uděláš, tak tě pustíme. Tak si to, holoubku, dobře rozmysli.“ Samozřejmě byste byli povinni neudělat nic a nikoho nezabíjet, i když oni skutečně těch deset lidí zabijí, a pak zabijí i vás. To je jednoznačná zásada. Za to, že tamti zabijí nejdřív těch deset a pak i vás, nenesete odpovědnost vy. Vy jste nechtěl, aby byl někdo zabit. Oni se rozhodli, že budou zabíjet. Vy jste odmítl se podílet na zlu.

Toto je extrémní případ. V životě to tak jasné vždy není a zároveň to není tak efektní. O to to může být těžší.

Na Západě např. únosci unesou bohatého člověka, žádají za něj vysoké výkupné a hrozí, že když peníze nedostanou nebo když to bude oznámeno policii, uneseného zabijí. Taková konkrétní situace se už někdy řeší dost obtížně. Nejdřív si řeknete, že je zlo zločincům ustoupit a peníze jim dát. Na druhou stranu, ale nic jim nedat nebo to oznámit policii znamená nebezpečí smrti uneseného člověka, což je větší zlo než ztráta peněz. Proto se rozhodnete peníze vydat. Pak si ale uvědomíte, že je tím podporujete v jejich zločinecké činnosti, která později může znamenat ještě více mrtvých atd.

Vidíte, jak je složité a těžké se správně rozhodnout v konkrétní situaci. Mravouka učí obecným zásadám, ale každý konkrétní jednotlivý mravní skutek je individuální, jedinečný. Je jako originál. Nikdy nemohou být dva mravní skutky úplně stejné, proto se nikdy předem nedá říci, jak se má člověk konkrétně zachovat, protože v okamžiku mravního skutku integruje veškerou skutečnost, která ovlivňuje jeho chování. V jednotlivém mravním skutku je obsaženo nejenom vaše rozhodnutí v přítomnosti, ale je tam i budoucnost (podle toho, jak jste schopni předvídat, co by se mohlo stát). Hraje tam roli ale i vaše minulost, protože si vzpomínáte na obdobné situace apod. Jistým způsobem tam je obsaženo všechno to, co jste schopni obsáhnout, vaše minulost, přítomnost i budoucnost, a to naprosto neopakovatelně a neodvolatelně.

Co dělat? Jak pak najít odvahu vůbec se rozhodnout k nějaké činnosti? Čím se řídit? Je tu našťastí vaše svědomí. Je ovšem třeba, aby nebloudilo v důsledku působení vášni na rozum a aby bylo vycvičené v citlivém rozpoznávání dobra a zla.

V souvislosti s uvedeným příkladem únosu bych se ještě chtěl zastavit u problematiky majetku a násilí. Když máte správný vztah k majetku, je vám zjevné, že majetek od určité velikosti nahoru žádným větším dobrem není, je spíš přítěží. Pak by v případě únosu nebo něčeho podobného neměl člověk z této strany příliš obtížné rozhodování. Podobně snadno by se měl člověk rozhodnout, pokud by musel volit mezi ztrátou menší sumy majetku nebo rizikem ztráty zdraví či něčeho podobného. Ve Spojených státech je např. běžné, že i bohatí lidé nosí s sebou pouze určitý malý obnos peněz v hotovosti, několik desítek dolarů, které používají na drobné vydání (občerstvení, noviny, taxi apod.) a všechno ostatní platí prostřednictvím šeků apod. Další funkce tohoto malého (z hlediska USA) množství peněz je zajímavá: Jsou určeny různým násilníkům, kteří pod hrozbou fyzického násilí žádají od slušných lidí peníze. Slušní lidé zpravidla nechtějí riskovat zranění (a tím i daleko větší sumu peněz, o kterou by přišli, kdyby nemohli pracovat), které by jim hrozilo, pokud by se bránili nebo u sebe neměli nic, a klidně proto těch několik desítek dolarů oželí. V zásadě se takto můžete někdy chovat dokonce i v případě, že se umíte bránit a spolehlivě byste toho násilníka vyřadili nějakou elegantní bojovou akcí. V takových případech je totiž potřeba pečlivě rozlišovat. Může jít o člověka, který se v bezvýchodné situaci

ocitl ne vlastní vinou nebo převážně ne vlastní vinou. Je to v podstatě chudák a nešťastný člověk, který poněkud zvláštním způsobem žádá o almužnu. Pak mu nějaké peníze klidně dáte, i když víte, že byste se poměrně snadno mohli ubránit. Samozřejmě jen tehdy, pokud vás to nepřivede na mizinu, pokud to nejsou vaše poslední peníze, které potřebujete, abyste nasýtil děti, které doma pláčí z hladu. Pokud ale vidíte, že to je jenom drzý vagabund, dost silný na to, aby mohl pracovat, pak, pokud se umíte bránit, jste povinni se neohlížet na nic a toho otrapu pořádně praštit, aby si příště pamatoval, že se má chovat zdvořile.

Ve vztahu k násilí neplatí zásady: „vždy ustupovat násilí“ nebo „nikdy neustupovat násilí“. Váš vztah k násilí by měl být určován tím, že chcete dobro tomu druhému. Co je ale dobro pro toho násilníka? No, někdy je pro něj dobro, když mu peníze dáte, protože to je už beznadějný případ, zkrachovalá existence bez vlastní viny, který se už ani neumí vyjadřovat slušně. Někdy naopak může být pro něj dobro, když mu v sebeobraně dáte jednu do brady, protože se třeba vzpomene nebo bude mít příště strach někoho přepadnout. Jeho dobro je, aby nikoho nepřepadal a vedl řádný život. Pak je pro něj také dobro všechno to, co ho vede k tomu cíli (pokud to není samo o sobě mravně zlé), čili i to, když mu např. v sebeobraně zlomíte ruku (ale pozor, jen v sebeobraně, není možné mu takto ublížit, pokud sám neútočí), pokud mu to zabrání konat zlo, nebo ho to dokonce vede k tomu, aby se polepšil.

Nepříjemnou věcí na této celé vaší „umravňovací akci“ je ovšem to, že vaše jednání soud u nás nejspíše odsoudí. V posledních několika desítkách let je s našimi soudy a právníky v této souvislosti velmi špatná zkušenost. Takové případy jednak neposuzují podle morálních zásad, podle nichž je základní, kdo je útočník a kdo obránce (obránce je ten, kdo má morální právo zvítězit), jednak sebeobraně nerozumějí a proto nevědí, co je při řešení sebeobraně situace možné vůbec dělat. Nevědí např. nic o tom, že rozhodnout o tom, na které straně je právo podle výsledku střetnutí je z hlediska sebeobraně absolutní nesmysl. Základní chybou je rovněž to, že při zkoumání takových často velmi složitých případů není zatím zvykem vyžádat si posudek skutečného znalce sebeobraně. Pozoruhodné svědectví o tom, že se někdy postupovalo při posuzování nějakého konfliktu naprosto správně je zachyceno v knize Tam za mořem je Amerika (Dopisy a vzpomínky českých vystěhovalců do Ameriky v 19. století, vybral O. Kašpar, Praha 1986, str. 50):

„V New Yorku se zdržuje mnoho tisíc taškářů, kteří se nazývají „loufers“. Stojí jich vždy několik pohromadě a jde-li cizinec mimo, strčí jeden z nich soudruha svého na okolojdoucího; postaví-li se tento k odporu, strhne se z toho hned rvačka, z níž obyčejně cizinec se ztrátou a pohromou vychází.

Brzo při příchodu svém jdu zase jednou na procházku ve Water Streetu a vidím proti sobě kráčet několik holandských plavců, kteří zabočili do ulice, v níž u rohu hromada takových loufrů stála. Když se plavci k nim přiblížili, vrazí jeden loufer mezi ně a hned se strhla mezi nimi bitka na pěstě dle anglického způsobu. Avšak Holanďan, v boxování cvičený, zasadil odpůrci svému ránu do hlavy, že tento mrtev k zemi se svalil. Hned se lidé ze všech stran sbíhali, přišla policie a komisaři, aby věc vyšetřili. Když svědkové dosvědčili, že loufer rvačku začal, hned bylo po soudě. Loufra odnesli a Holanďané kráčeli pokojně svou cestou dále.“

Právní a soudní dozvuky po řešení sebeobraně situace nás ale tolik nezajímají, i když je třeba o nich vědět a podle možností s nimi při řešení sebeobraně situace počítat. Nás zajímá v první řadě mravní povznesení člověka. Na lidi je ale třeba působit přiměřeně a podle toho, co jsou

schopni chápat. Pokud je to násilník a nechápe jiný druh argumentů nežli násilí, pak přiměřená může být pouze rána pěstí. Pokud je to člověk poněkud přístupný argumentům, můžete mu zkusit říci něco jako: „Pane, tohle byste neměl dělat, to je nespravedlivé, (nečestné, nepoctivé apod.).“ Je ale naprosto zbytečné žádat na člověku, kterého to, co je nespravedlivé (nečestné, nepoctivé apod.) nezajímá, aby se zastyděl, a proto zanechal nějaké špatné činnosti.

Podobně bylo třeba uvažovat o způsobu boje s vládnoucím režimem v našem státě před listopadem 1989. Bylo naprosto nesmyslné apelovat na morální citění tehdejších nejvyšších představitelů. Z takové argumentace měli, myslím, jenom legraci, a spíš se jim hodila, protože alespoň zjistili, kdo s nimi nesouhlasí, aby ho bylo možné lépe pronásledovat. V této souvislosti je třeba si velmi dobře uvědomit správnou hierarchii hodnot. Prvotní, hodnotnější, je aktivita vnitřní, tedy to, jak člověk myslí a co chce. Ta rozhoduje, zda je člověk opravdu svobodný nebo zotročený. Vnitřní smýšlení se má projevit navenek nějakým činem (podpisem, dopisem, provoláním, manifestací apod.) jen tehdy, když je to rozumné, to znamená např., že je naděje na nějaký odpovídající účinek, a ne třeba proto, že člověk už není schopný mlčky snášet bezpráví, a protože si myslí, že kdyby mlčel, tak by s bezprávím souhlasil.

Na situaci prince, který v pohádce má bojovat s drakem, se to dá docela dobře objasnit. Jak by měl princ nejlépe postupovat? Nejdříve by měl uvážit, zda je třeba opravdu bojovat a zda to je morálně oprávněné, dále jestli není možné se boji vyhnout, s drakem se dohodnout, zaplatit mu apod. Teprve když to možné není, rozhodne se draka vyřadit z boje, případně zabít. V tom případě ale musí nejprve zjistit, zda má takovou zbraň, kterou by mohl draka spolehlivě vyřadit. Měl by uvážit, že drak je velmi silný protivník, může útočit z mnoha stran (protože má více hlav) a na velkou vzdálenost (umí např. vrhat oheň) apod. Princ má jen dvě možnosti, jak draka porazit. Buď má k dispozici nějaký magický prostředek (např. kouzelný meč, koně, brnění apod.), jímž lze nějak eliminovat drakovy nesporné fyzické přednosti, nebo použije své hlavní přednosti, to jest rozumu (např. k nějaké lsti). (Drak je totiž jen tupé zvíře, rozum nemá. Pokud ho má, což se pozná např. podle toho, že umí mluvit, nemůže ho dobře používat, protože ho má ovlivněný vášněmi (chce sežrat princeznu).) Pokud princ nemá možnost použít ani jedno ani druhé, nemá žádnou cenu, aby např. drakovi nadával, psal mu protestní dopisy nebo ho jinak dráždil. To je všechno hloupost. To by k tomu dračímu doupěti ani neměl chodit.

Naopak, pokud princ zná a může použít nějakého postupu, jak draka porazit, bylo by nerozumné, aby draka předem nějak varoval, dráždil nebo provokoval. Má jít a rovnou jej zabít a vůbec se s ním nijak před tím nebavit. Je zjevná hloupost žádat na drakovi, aby se zastyděl, apelovat na jeho morální citění a cit pro spravedlnost, vysvětlovat mu, že porušuje lidská práva, když chce sežrat princeznu, hádat se s ním, psát mu dopisy nebo organizovat protestní shromáždění před jeho doupětem. Nic z toho nemůže draka ohrozit, a pokud má rozum, je mu to jenom všechno k smíchu.

Analogicky by se mělo postupovat při řešení skutečné životní situace. Nejprve je třeba stanovit, jaká je to situace, pak zjistit, jestli člověk disponuje prostředky k jejímu řešení nebo jestli si je může opatřit. Pokud je má, měl by situaci – pokud ovšem není nějaký důvod k odkladu – bez prodlení vyřešit. Když už uvádím jako příklad řešení situace s násilníkem, nebudete mu zbytečně nadávat a sami se tím rozčilovat a ztrácet nervy; rovnou mu vrazíte jednu pořádnou ránu pěstí (pokud to samozřejmě umíte).

Otázka: Co když tam bude princezna, kterou ten princ má rád a kterou ten drak sežere, když ten

princ usoudí, že tedy není na toho draka vybaven?

Jsou tři možnosti. Buď princ má proti drakovi účinný prostředek a ví to – pak má jít a rovnou draka zabít, nebo nemá účinný prostředek, kterým by mohl draka vyřadit z boje, a ví s jistotou, že ho nemá, pak, ani když je tam ta princezna, nemá začínat boj, protože drak nejdřív zabije jeho a pak sežere tu princeznu. Taková činnost nemá žádný smysl. Třetí možnost je, že on neví jistě, jestli má účinný prostředek (nemá např. o drakovi dost informací), nebo neví, jestli ho bude moci použít. Pak mu jeho rytířská čest velí boj podstoupit a riskovat porážku. I kdyby byl zabit a případně sežrán, ve skutečnosti neprohrál, protože se z dobrého důvodu obětoval za dobrou věc. Ve skutečném životě je to právě takto dosti často. Zpravidla není možné mít jistotu (multisignální identifikace mohou být jen pravděpodobné, nikdy ne jisté (viz kap 8)). Princ by nemohl s jistotou vědět, jestli se mu to povede nebo nepovede, nezná zcela přesně nejen schopnosti drakovy, ale ani svoje. Do boje vstupuje řada náhodných událostí, které nemůže ani on, ani drak předvídat, ale které významným způsobem mohou ovlivnit výsledek boje. Princ třeba sklouzne na spadáném listí a upadne nebo naopak princezna vykřikne a omdlí, drak se ohlédne a princ bude moci úspěšně zaútočit. Je tu řada možností.

Ale i když se to princ nepovede, skutečný boj neprohrál. Některé mravní hodnoty jsou vyšší, jak asi snad začínáte tušit, než hodnota zachování vlastního života. Zachovat váš život nesmí být v žádném případě váš nejvyšší cíl. To byste se daleko v budování vaší mravní integrity nedostali. Je zjevné, že existují cíle, o které je třeba usilovat, i když člověk riskuje ztrátu života nebo dokonce, i když je jisté, že ho to život stát bude.

Jsou známé případy mravně integrovaných osob, které se takto dokázaly (někdy nebo vždy) chovat. Je např. známa událost z Masarykova života, která se uvádí v Čapkových Hovorech. V roce 1917 za revoluce byl v Rusku. Přijel vlakem do Moskvy a šel pěšky městem. V místě, kam se dostal, se začalo střílet. Chtěl se schovat do hotelu, ale oni mu přibouchli před nosem dveře a nechtěli ho pustit dál. V nouzi začal tlouct na dveře, ale oni se ptali, jestli je jejich host. Kdyby zalhal, tak by ho pustili. On to ale neudělal, volal na ně dál a oni ho nakonec pustili, a to mu zachránilo život. Zjevně ani bezprostřední nebezpečí smrti ho nepřimělo ke lhaní. Tady vidíte znak mravní osobnosti, která je ochotná za mravní hodnoty trpět a v extrémním případě podstoupit i smrt.

Ve skutečnosti je to obvykle ještě složitější, protože takový člověk svým neohroženým chováním nepřináší utrpení jen sobě, ale i jiným, sobě blízkým lidem, např. své rodině apod. To je pak velmi složitá záležitost zjistit, jestli cíl, pro který trpí on i celá jeho rodina, je natolik hodnotný, že je to potřeba kvůli němu podstoupit, a zda k jeho dosažení např. neexistuje jiná cesta. To byl jeden z důvodů, proč se některým diktaturám dařilo zlomit i ty nejtvrďší odpůrce a přinutit je ke všemu, protože těm mučeným bylo jasné, že když se nebudou chovat, jak se od nich žádá, budou bestiálně umučeny jejich děti, manželky, sourozenci, rodiče a případně další lidé. Proto bych se neodvážil o někom říci: „To je špatný člověk!“ Do svědomí člověka nikdy nevidíte, a je proto opovržlivé někoho kategoricky odsoudit. Můžete ale jednoznačně odsoudit něčí skutek a např. když se vám u někoho zdá, že lže, říci, že lež je špatná. Pokud byste chtěli mluvit přímo o něm, pak byste se mohli vyjádřit sice kostrbatě, ale přesně, že by neměl lhát, pokud lže. Ono to totiž někdy může vypadat, že někdo lže, protože nemluví pravdu, ale on se třeba mýlí a říká to, co si myslí, takže nelže. Kromě toho, jaký má smysl mluvit pravdu, když je na někom vynucováno nepravdivé tvrzení, ale všichni posluchači pravdu znají, takže nemohou být oklamáni. Vždyť lež je proto špatná, protože může jiného oklamat.

Otázka: Já mám dotaz. Jaký budete mít náhled na mého dědu, který byl kdysi zaměstnancem ministerstva financí, měl velkou rodinu, vlastně byl samoživitel. Když přišel Hitler, tak se musela podepisovat loajálnost. On to nepodepsal za cenu, že ho vyhodili z práce.

No, to byl jistě obdivuhodný skutek odvahy a pevného přesvědčení. Ale bál bych se odsoudit člověka, který by za podobné situace podepsal. Totiž takový skutek (pozorován vnějším pozorovatelem) není nikdy jednoznačný. On mohl třeba uvážit, že jde o to, aby on a jeho rodina přežili válku. Po válce se možná zjistí, že to podepsal, tak ho potrestají, ale nejspíš nechají jeho rodinu na pokoji. Čili, rozhodl se, že se obětuje pro rodinu. Mohl dál uvažovat třeba i takto: „Je sám o sobě jednoznačně mravně dobrý nebo špatný skutek, když se někam podepíšu? Není. Jsem já vnitřně přesvědčen, že je Hitler v právu? Nejsem. Bude Hitler silnější, když to podepíšu, nebo slabší, když to nepodepíšu? Nebude. Ublížím svým podpisem někomu? Neublížím. Proč to podepisuji? Ze strachu o svou rodinu. Moje svědomí mi říká, že mohu podepsat.“ Když to takto uváží, nakonec podepíše. Je k tomu odmítnutí podpisu potřebí větší odvahy, než k podepsání? To nevím.

V této souvislosti je možné uvážit i trest smrti. V poslední době se dosti jedná o tom, zda ho zrušit nebo ne. Pokud je nějaký případ naprosto jasný, jednoznačný a jistý, pak je možné trest smrti vykonat ze stejného důvodu, jako chirurg vyřizne nějaký zkažený orgán, aby zachránil celého člověka, pokud by ponechání zkaženého orgánu znamenalo jistou smrt. Pokud je nějaký člověk jednoznačně zkažený a udělal něco velmi špatného, může to udělat i v budoucnosti (kdo zaručí, že ho za pár let nepustí na nějakou amnestii nebo neuprchne) a je tím mimořádně vážnou hrozbou pro společnost i jednotlivé lidi, je jednoznačně třeba trest smrti vykonat. Ve skutečnosti to opět zpravidla takto jednoznačné není. Byl to opravdu ten člověk? Byl si dostatečně vědom, co dělá, a jaké to má následky? Nebylo by lepší ho doživotně izolovat ve vězení nebo v psychiatrické léčebně?

Mimochodem, dnes má trest smrti ve vztahu k odsouzenému úplně jiný význam, než měl ve středověku v křesťanské Evropě. Základní význam je stejný: Chránit společnost i jednotlivé lidi. Další význam je ale naprosto odlišný. Ve středověku věřili, že člověk má nesmrtelnou duši, která žije po smrti dál, a to buď dobře, pokud žil za života dobře, nebo špatně, pokud žil špatně – hřešil, a že se člověk může očistit od libovolně těžkých hříchů, pokud bude upřímně litovat, že se jich dopustil, snažit se je napravit a víc nehřešit. Okamžiky před smrtí jsou pro takového člověka rozhodující poslední příležitostí, aby se obrátil, a tím mohl žít po smrti dobře. Protože mu chtěli dát příležitost, tak, i když ho odsoudili k smrti, poslali mu před smrtí kněze, aby mu pomohl k tomuto obrácení. Čili pro něho samého, pro jeho duši (kterou považovali za hodnotnější než jeho tělo) chtěli nejvyšší dobro. Dnešní chápání člověka je jiné: život člověka končí smrtí. Proto dnes, když člověka odsuzují k smrti, tak ho chtějí definitivně anihilovat, vyhladit z existence, zařadit, aby nebyl, a proto chtějí pro něj největší zlo, jaké si dovedou představit: nicotu. Pro společnost, kterou chrání, chtějí dobro, ale pro člověka, odsouzeného k trestu smrti, chtějí jedině zlo. Z toho hlediska je dnešní a středověký trest smrti něco naprosto odlišného. Dnešní je mnohem krutější. Ve srovnání se středověkým trestem smrti je dokonce krutější i dnešní trest odnětí svobody, neboť nenávratně zbavuje člověka toho nejcennějšího, totiž času, který ten člověk proměňuje za příjemné zážitky, tedy z pohledu konečnosti lidského života toho jediného, co má nějakou cenu. Odtud můžete posoudit, zda byl „temný středověk“ lidštější nebo krutější než „humanistické“ dvacáté století s desítkami miliónů nevinných obětí válek, koncentračních táborů komunistů, nacistů a jim podobných a stovkami miliónů zkažených životních šancí.

Kapitola 5 Aktivita člověka

Dnes bych chtěl mluvit o (vnitřních) aktivitách člověka, o tom, co je život, co je rozum, co je vůle, co je svobodná vůle, co znamená, že je člověk svobodný a tak podobně. Bude to zároveň příprava k výkladu o dalším tématu, kterým je mentální průprava.

Začal bych trochu šířeji. Musím totiž předeslat některé věci z psychologie – psychologie ovšem úplně jiné, než se dnes vykládá na tom, co zbylo z filosofické fakulty. Je možné ji nazvat psychologie racionální, neboť není založena na jakýchkoli pozorováních „ekonomických a historických zákonitostí“, ale na racionálním pozorování duševního života člověka. Především není založena na experimentálním měření, jako když se dá před hladového člověka nějaké jídlo a pak se měří proudy v mozku nebo se zkoumá, jestli mu vytékají sliny jako psovi. Pak se totéž dělá se sytým člověkem a experimentátoři mají nakonec radost, jakou objevili „přírodní zákonitost“, totiž že hladový člověk reaguje při spatření jídla jinak než sytý. To s pravou racionální psychologií má společné snad jen jméno.

Hlavní metodou pravé psychologie je introspekce. Z duševního života toho druhého člověka totiž mnoho nevidíte. Jestliže chcete studovat duševní pochody člověka, tak je musíte studovat tam, kde k nim máte nějaký přístup. A to je splněno především u vašich vlastních duševních pochodů. Člověk se např. rozčilí, zrudne a začne řvát. To je důsledek jeho duševního pochodu, že se rozčilil. U sebe můžete pozorovat nejenom to zrudnutí (v zrcadle) a řvání, ale přímo ten duševní pochod, že jste se na někoho rozčilili (pokud jste ovšem při tom bdělí – viz kap. 8) a také pouze u sebe můžete ten duševní pochod a jeho příčiny introspekci a racionálním uvažováním přímo studovat. To je naprosto zásadní rozdíl přístupu než u dnešní matematizované psychologie. Ta nemá k příčinám duševních pochodů vůbec co říci a úplně tu selhává. Proto není schopna vysvětlit základní věci. Provádějí se tam sice nějaká měření, ta ale najednou přestanou fungovat, protože ten člověk třeba o to ztratil zájem. Vysvětlit, proč člověk o něco ztratil zájem, se ovšem moderní psychologie nepokouší. Rovněž si moderní psychologové nejsou schopni uvědomit, že se jim některá měření nemohou dařit, pokud měřený člověk není pozorný.

S Ing. Novákem jsem před časem měřil reakční doby člověka v různých situacích a zjistili jsme (což jsme pochopitelně čekali předem), že reakční doba může být dosti rozdílná podle toho, v jakém stavu je člověk, když ten signál, na který má reagovat, exponujete. Pokusy jsme prováděli tak, že jsme rozsvítili světélko a ten člověk měl světélko zhasnout co nejrychlejší stisknutím tlačítka. Když se signál exponoval náhodným způsobem, bez ohledu na stav měřeného člověka, který má na signál reagovat, tak výsledky měření dosti kolísaly. Reakční doba byla někdy třeba jen 0,19 s, často ale byla až 0,3 s i více. Co s tím? Narazili jsme na nějakou práci, kde si s tím kolísáním nevěděli rady a usuzovali, že mají poruchu na zařízení apod. Když se to ale zkoumá správně (myslím v racionální psychologii), zjistí se, že stav mysli člověka kolísá podle toho, jestli je na nějakou činnost připraven nebo ne, jestli je – jinak řečeno – pozorný nebo ne. Jestliže je člověk pozorný (a to se dá z vnějších znaků na jeho obličej, z držení těla apod. poznat), tak mu ty reakční doby kolísají velmi málo a jsou dost krátké. Pokud to experimentátor je schopný poznat, může exponovat signál v okamžiku, kdy je měřená osoba připravená. Pak se naměří velice pravidelné časy, např. v rozpětí 0,19 až 0,21 s. Pokud experimentátor chce pouštět signál v okamžiku, kdy měřená osoba není připravena, může si snadno počkat, až takový stav nastane. U necvičeného člověka se totiž neustále střídají stavy, kdy je připraven nebo kdy připraven není. Pak naleznete reakční dobu třeba od 0,25 do 0,30 s nebo ještě delší. Tomu, kdo stav

nepřipravenosti pozná, se zdá, že pokusná osoba jako by skoro usnula. Má sice otevřené oči, ale reaguje podstatně pomaleji nebo vůbec ne. Zkušený člověk takový stav pozná, a když jste nepřipraveni, může kolem vás oběhnout dokolečka, a vy nic neuděláte. Správné hodnoty reakční doby jsou tedy nejméně tři: když je člověk velmi pozorný, když průměrně a když je nepozorný. Normální psychologie, která jenom (jsem v pokušení říci tupě) měří a případně to velmi důmyslně zpracovává na počítači, nic nepozná a případně se podivuje, že má člověk tak kolísavou reakční dobu. Takový je rozdíl přístupu mezi moderní dnešní přírodovědeckou, fyziologickou a matematickou psychologií a racionální psychologií, která se o fyziologii a matematiku nemusí moc zajímat, ale zajímá se především pomocí introspekce o strukturu lidských činů, stavy mysli člověka apod.

Jestliže se podíváte na člověka filosofickým pohledem, zjišťujete, že je tu něco, co ho odlišuje od jiných věcí. Především ten člověk je živý. Proto byste se měli (filosoficky) zeptat, co je život, co znamená, že něco je živé. To je první problém. Když si přečtete učebnici biologie, zjistíte, že se tam popisuje, že živé jsoucno má určité znaky: vyživování, rozmnožování, růst, pohyb apod. Filosofická úvaha vždy směřuje k jádru, k tomu prvnímu, nejhlubšímu znaku, ze kterého vyplývají všechny ostatní, který vyznačuje všechny živé tvory, ať je to člověk nebo bakterie. Když byste to správně uvážili, zjistili byste, že rozhodující a nejobecnější znak živého tvora je to, že se určitým způsobem sám pohybuje. To, co se samo hýbe je živé, to, co se samo nehýbe je neživé. Nestačí ale, aby se něco jenom pohybovalo. Země se např. pohybuje kolem Slunce, a přesto není živá. Živá věc se pohybuje sama. Takový pohyb musí jít zevnitř, musí mít vnitřní příčinu a může zůstat také uvnitř (jako když člověk na něco myslí), případně vycházet navenek (když člověk pohybuje nějakou částí těla).

Vidíte-li někoho nehybného ležet na zemi, jdete k němu, abyste zjistili, jestli to je živý nebo mrtvý člověk, jestli je to mrtvola nebo nějaký opilec, který tam hluboce usnul po své dávce alkoholu. Zjistíte-li, že se to tělo pohybuje zevnitř, že mu tepe srdce, že dýchá apod., tak konstatujete, že je živý. Necháte ho ležet nebo zavoláte záchytku apod. Když ovšem zjistíte, že to tělo se samo z vnitřní příčiny nehýbe, ale hýbou s ním vnější příčiny, jako že třeba přiběhne nějaký pes a to tělo někam odtáhne nebo už se v něm hýbou červi, pak zkonstatujete, že je to mrtvola. Angličtina má dokonce jazykové rozlišení: body = živé tělo, corpse = mrtvé tělo.

Teď je tu ale problém: odkud se ten pohyb bere? Zřejmě z něčeho. Z ničeho nemůže samo něco vzniknout. Musí tu být tedy nějaký počátek, princip životního pohybu. Ve filosofii se tomuto principu životního pohybu říká od pradávna duše. Duše čehokoliv živého, jako stromu, pejska, člověka je princip životního pohybu stromu, pejska i člověka. Duši si nesnažte nějak představit. Je třeba se zásadně vyhnout takovým vulgárně materialistickým představám duše, jako jsou obláčky s ocásky ve tvaru kapky, jak je kreslí Neprakta ve vtipech z hřbitovního prostředí. Některé věci si představit nelze. Berte to pouze tak, jak jsem to už řekl, že je tu jakýsi počátek pohybu živého tvora, tradičně se nazývá duše a je v každém živém tvorů.

Když pozorujete různé živé tvory, můžete poznat, že mají tři stupně dokonalosti. Ten první, život vegetativní, realizují např. rostliny, jejich životní pohyb se projevuje především růstem, výživou a rozmnožováním. Pak jsou tu živočichové, kteří uskutečňují život animální. Ten je vyšší, neboť živočich uskutečňuje nejen to, co rostlina, ale i navíc směřuje ke smysly poznanému cíli. Aby to vůbec bylo možné, musí mít smysly a musí mít možnost pohybu z místa na místo. Rostlina tuto schopnost nemá, strom např. je kořeny upevněn v zemi. Živočich se pohybuje: leze, chodí, běhá, skáče, létá, plave. Poslední nejvyšší úroveň života je život rozumový, který charakterizuje

rozumové poznání cíle a jemu odpovídající směřování k poznanému cíli skrze vůli. Musí se říci, že takovým životem žije člověk na Zemi nebo nějakí inteligentní mimozemšťané, existují-li, a (podle katolické teologie) andělé (pokud existují). Když si přečtete někde v katechismu, co jsou to andělé, zjistíte, že je třeba je řadit právě sem, neboť také mají rozum.

Nyní musím předeslat důležitou úvahu o dvou různých druzích důkazů. První druh důkazu spočívá v tom, že z následku usuzujete na existenci a druh příčiny. Poznáváte např., že nějaký člověk vyvíjí rozumovou činnost, např. počítá integrály. Z toho usoudíte, že ten člověk má v sobě jakousi dokonalost, která se nazývá rozum, jež tuto činnost umožňuje. Ta je příčinou toho následku, např. toho počítání integrálů. Nejprve pozorujete nějakou vnější činnost, a pak usuzujete na odpovídající dokonalost nositele činnosti.

U druhého druhu důkazu usuzujete z charakteru příčiny na existenci a druh následku. Takový je vztah v řádu ontologickém, v řádu bytí. Věc je nejprve nějak dokonalá, a pak teprve může vyvíjet odpovídající činnost. Aby mohl člověk integrovat, musí mít nejprve rozum. Naopak by to nešlo. Prvním způsobem nejčastěji poznáváme vlastnosti světa okolo nás. Z nám známých viditelných důsledků usuzujeme na existenci a vlastnosti věcí neviditelných – příčin těchto viditelných důsledků. Příkladem takové neviditelné příčiny je právě lidská duše. Katoličtí teologové analogickým způsobem dokazují i existenci a vlastnosti Boha. Druhý způsob nám umožňuje usuzovat, jakou činnost může vyvíjet určitá věc. Jestliže víte, že má člověk rozum, můžete z toho usuzovat na možné projevy jeho rozumového života, např. právě toho integrování.

Projevy života vegetativního nejsou vzhledem k našemu záměru příliš důležité. Z projevů života živočichů obdařených smysly nás rovněž nezajímají takové projevy, jako je např. pohyb, nebudeme tady např. studovat, jakým způsobem leze žížala do země. Rovněž se nebudeme věnovat ani činnosti rozmnožovací, i když by to bylo pro někoho třeba zajímavé. Určitou pozornost ale věnujeme smyslovému poznávání, protože ve srovnání s ním se nejlépe vykládá, co je poznání rozumové.

Budeme mluvit především o tom, co je nejzajímavější a nejdokonalejší ze všech projevů živých tvorů, tj. o nejlepší činnosti člověka, které je schopen, neboli o činnosti rozumu a vůle, která z rozumu vychází. O vůli jsem už něco řekl, tam budu proto stručnější.

Co je rozum? Jak se liší od smyslů? To se dá na počátku nejlépe pochopit tím, že si uvědomíte, jaký je rozdíl mezi představou a pojmem. Představa vzniká na základě poznávání smysly. Každý z nás si dokáže představit např. jablko. Můžeme mít ale i pojem jablka. Mezi představou a pojmem je značný rozdíl. Představa je něco konkrétního, individuálního. Konkrétní jednotlivé, tři měsíce staré jablko, nějak velké, červené, sladké, nějak provrtané červem. To je představa jablka.

Pojem jablka je něco obecného. V pojmu se odhlíží od toho, že toto jablko je kulaté, ono šišaté, toto víc červené, ono zelené, jiné žluté. Pojem jablka musí odhlížet, abstrahovat od těchto jednotlivých znaků, které individualizují každé konkrétní jablko. V pojmu zbývají jen znaky podstatné, určující to, co jablko je. Představa se tvoří na základě poznávání smysly, pojem na základě poznávání rozumem. Rozum by se dal zjednodušeně definovat jako schopnost poznávat věci, které jsou nepřístupny smyslovému poznávání. Představa kruhu je nepochybně přístupna smyslovému poznávání, pojem kruhu ovšem smyslově poznatelný není. Jak je možné smyslově poznávat, že $x^2 + y^2 = r^2$? To je něco univerzálního, všeobecného, a právě k poznání toho náš

rozum slouží.

To hlavní, čím se rozum zabývá, je to, čím věc je. Tradičně se tomu říká bytnost věci. Ještě v meziválečném období se slovo bytnost ve filosofické literatuře často používalo a myslím, že je to vhodné slovo a že by se mělo používat znovu. Dnes by se spíše řeklo definice věci nebo podstata věci nebo by se to opsalo slovy „co věc je“ nebo „čím věc je“. Rozum poznává bytnosti věci, to, co věci jsou. Co je kruh, co je magnetofon, co je zavírací nůž.

Rozum se ale nespokojuje s poznáním bytností věcí, je schopný poznávat víc. Je schopný poznat i existenci věcí. Ve filosofii se říká bytí věcí. Co věc je vždy nestačí, mnohdy je ještě důležitější vědět, zda věc existuje. U každé věci můžete uvažovat, co věc je, co je např. člověk nebo fénix a přitom se vůbec nemusíte zajímat o to, zda nějaký člověk nebo fénix existuje. U každé věci můžete tedy rozlišovat to, co věc je (tedy její bytnost) od toho, že ta věc existuje (její bytí). Pátrat po tom, co existence je, patří k nejdůležitějším filosofickým problémům.

V rozumu můžete rozlišovat tři složky podle různých druhů činností, které rozum vykonává: intelekt (schopnost rozumu k nazírání pravdy), rozum v užším slova smyslu (v českém jazyce pro to není vhodné slovo) (schopnost usuzovací, diskursivní, to je např. úvaha: z A plyne B, z B plyne C, čili z A plyne C) a paměť (schopnost udržet a v případě potřeby vyvolat poznatky, získané činnostmi intelektu a rozumu).

Pak by se dal rozlišit rozum ještě na dvě složky, podle toho, k čemu jeho činnost směřuje, jestli směřuje jenom k poznávání pravdy, tedy bez ohledu na nějakou praktickou potřebu – to by byl rozum teoretický –, a pak rozum praktický, který směřuje k činnosti praktické.

Stručný výklad o rozumu mohu uzavřít úvahou o tom, jak rozum poznává hmotné věci. Můžete si to představit následujícím nejjednodušším způsobem. Počátek rozumového poznání je ve smyslech. Abyste byli schopni něco rozumem poznat, tak na sebe ta věc musí nějakým (přímým nebo nepřímým) způsobem poukazovat skrze smysly. Jestliže mám rozumem poznávat třeba tady ten magnetofon, musím nějakým způsobem mít o něm informaci od svých smyslů. To konkrétně např. znamená, že jsem ho viděl, slyšel, potěžkal v ruce, nebo mě tady pan kolega vyprávěl, že má magnetofon s rádiem a že mu výborně hraje atd. Jemu to mohl samozřejmě říci nějaký jiný člověk, ta informace může být značně zprostředkovaná, já jsem si to mohl přečíst v knížce apod., ale počátek musí být ve smyslovém prožitku někoho. Latiníci říkali „Nihil est in intellectu, quod non prius in sensu.“ (Nic není v rozumu, co by nebylo dříve v smyslech.) V terminologii mentální průpravy se to dá vyjádřit, že základem multisignálního poznávání jsou kvazisignální identifikace (viz kap. 8).

Abychom zjistili, co se děje dál, musím tu uvést zajímavé rozlišení rozumu, na které přišel už Aristoteles a které vystihuje tuto další fázi rozumového poznávání. Smyslové poznávání je jen základ. Rozum musí jistým aktivním způsobem vydobýt z poznávaného smyslového předmětu či spíše z představy obecné, abstraktní znaky, a tím z té představy udělat pojem. Aby mohl něco rozum poznat, musí abstrahovat. Říká se, že tuto činnost provádí rozum aktivní, intelekt aktivní. Když se tady na toto zde dívám a chci to rozumem poznat, musím z poznávaného vydobýt podstatné znaky a odlišit je od znaků nepodstatných: musím být schopný rozlišit, že např. nápis Unitra, velikost, barva apod. jsou znaky nepodstatné. Musím nalézt znaky podstatné, tj. že je to přístroj, který je schopný převést akustický signál na určité zmagnetování pásku, a naopak informaci uloženou na zmagnetovaném pásku převést na akustický signál. Takový přístroj pak

nazývám „magnetofon“ a jeho definici neboli bytnost, kterou poznává můj rozum, jsem právě teď řekl. Sám rozum aktivní ale nestačí. Je třeba, aby tu byl ještě rozum trpný, pasivní, který to, co rozum aktivní vytvoří, do sebe přijme. Výsledkem takového procesu je to, že mám v rozumu trpném pojem magnetofonu. Tolik asi o rozumu a o rozumovém poznávání.

O vůli jsme si už řekli, že je to mohutnost žádající dobro rozumem poznané neboli cíl, který jí předloží rozum. Existuje zajímavý vztah vůle a rozumu podle toho, jakým způsobem jedna mohutnost pohybuje tou druhou. Ukazuje se, že rozum hýbe vůli i vůle hýbe rozum, ale pokaždé v jiném smyslu. Rozum hýbe vůli tak, že jí předkládá cíl činnosti. Jako když chcete pohnout kozou tím, že jí ukážete hlávkou zelí. Naopak vůle pohybuje rozumem jako příčina účinkující asi tak, jako kdybyste tou kozou chtěli pohnout tím, že byste do ní strčili, nebo do ní kopli nebo jí to nařídili. Vůle přikáže, aby rozum začal přemýšlet anebo aby přestal přemýšlet. Tyto dvě schopnosti se takto vzájemně pohybují. Je to jakoby v kruhu, ovšem počátek by měl být v rozumu. Vůle vždycky (pokud je spořádaná) sleduje to, co jí rozum předloží. Rozum by tu měl být prvotní.

Teď se dostávám k svobodné vůli a k svobodě. Už jsem o tom částečně mluvil. Když je cíl v rozumu, vůle je schopna vybrat prostředky k dosažení toho cíle. Tato schopnost se nazývá svobodná vůle. Když máte svobodnou vůli, jste schopni vybrat prostředky k dosažení nějakého cíle. Mám např. cíl namalovat křídou na tabuli nějaký obrázek, třeba prasátko. Když mám svobodnou vůli, tak jsem schopný ten cíl uskutečnit, tzn., jsem schopný najít prostředky (pokud existují) k dosažení toho cíle, tj. namalovat křídou na tabuli prasátko. Najdu křídu, vezmu ji do ruky, dojdou k tabuli, zvednu ruku, přitlačím tu křídu určitým tlakem na tabuli (abych ji nerozdrtil, aby však zanechala za sebou na tabuli stopu) a udělám s ní takový pohyb, aby to vytvořilo na tabuli obraz prasátka. Svobodnou vůli nemá nižší živočich, než je člověk, tedy zvíře nebo rostlina.

Uvažujme třeba psa. Ten pes mnohdy jedná také tak, jako kdyby svobodnou vůli měl, fakticky ale jedná ze smyslové zkušenosti, případně pudově, ale sám nerozvažuje ani se svobodně nerozhoduje. Jak to můžete zjistit? Psa vmanévrujete do situace, kdy by mohl nalézt prostředky k dosažení nějakého cíle, který zjevně má, jenom rozumovou úvahou. Přivedete ho např. do neznámé krajiny, kde je dlouhý plot do kruhu, postavíte ho dovnitř k plotu a na druhou stranu dáte nějaké žrádlo. Ten plot je postavený tak, že jediný východ z něho je nejdál od toho žrádla. Co ten pes nejspíš udělá? Jelikož nemá rozum, tak tam bude asi jen štěkat, bude se snažit plot podhrabat, ale rozhodně (pokud má chuť na to maso) neudělá to, že by šel směrem od masa přímo k té jediné malé díře (kterou ovšem může vidět neustále), prolezl ji, obešel ohradu, a tak se dostal k masu. Třeba namítnete, že váš Alík by to dokázal. Jak by to ale váš Alík dokázal? Ne proto, že by si tam sedl a vymyslel, jak to má udělat, ale proto, že si třeba pamatuje něco podobného (má paměť smyslovou) nebo se mu to povede náhodně. Bude se tam nejspíše motat, dorážet na plot, až zjistí, že jej nelze ani přeskočit ani podhrabat, tak tam začne náhodně pobíhat, až nakonec náhodou přiběhne k té díře, vyleze ven, začne pobíhat venku, ucítí to maso, a pak už se k němu dostane poměrně snadno. Alík (byť je sebechytřejší) si tam zcela určitě nesedne, nepodepře si prackou čumák a nevymyslí, že je to nesmysl, aby tam štěkal přes plot nebo jen tak pobíhal, ale že by měl udělat to, co by udělal každý člověk nebo i malé dítě, pokud by chtěl jít k tomu masu.

Člověk má nejen svobodnou vůli, může navíc i identifikovat v sobě, že je svobodný. To je něco jiného než mít svobodnou vůli. Člověk je svobodný, když nezávisí na nežádoucích aktivitách. Ty

aktivity mohou být jednak vnější, jednak vnitřní. Možná řeknete, že svobodný člověk je takový, který si může chodit, kam chce, dělat co chce, říkat co chce, cestovat kam chce, nikdo ho k ničemu nenutí, nikdo ho nezavírá do vězení apod. To je svoboda vnější, protože znamená nezávislost na vnějších činnostech. Tak si většina lidí dnes svobodu představuje.

Důležitější, a z filosofického hlediska jediné zajímavá, je svoboda vnitřní. Uvažujme o citátu Einsteina a Schopenhauera (viz Úvod). Dejme tomu, že mohu dělat, co chci. Mohu nebo nemohu chtít, co chci? Správná odpověď je, že musím chtít, co chci. Jak bych mohl chtít něco jiného než to, co chci? Řešení uvedeného Schopenhauerova a Einsteinova citátu je v tomto smyslu triviální. Uvedený citát je ale možné chápat v ještě v jiném smyslu tak, že slovo chtít se zde používá ve dvojnásobném významu. To druhé „co chci“ může znamenat „cokoliv“, „libovolnou věc“. Tak to možná bylo myšleno. Takže se tu říká, že jsem svobodný, když mohu chtít libovolnou věc, nejsem tedy ve svém chtění nijak omezen. To už je možné přijmout, ale musí se správně rozumět, co znamená, že vůle není nijak omezena. Co když chce vůle zlo (mravní). Je v tom případně svobodná? Zjevně není. Kdy tedy není vůle nijak omezena? Zjevně tehdy, když chce dobro. Co ale určuje, co je dobro nebo zlo? Jedině rozum. Vůle tedy není nijak omezena, když chce dobro rozumem poznané a jí předložené. Sledovat rozum vůli nijak neomezuje ani neovlivňuje, je to pro ni přirozené. Rozhodující pro to, zda jsem svobodný či ne, závisí nejen na tom, zda vůle není omezena, ale i na tom, zda není omezen můj rozum. Rozum může být omezen či ovlivněn v nežádoucím směru strachem, nevědomostí či nějakou vášní neboli smyslovou žádostivostí. Když např. člověk zabloudí v hlubokém lese, najde osamělou chaloupku a tam mu stará paní předloží dobré jídlo, on se na to jídlo vrhne a sní ho, tak to je proto, že jeho rozum byl omezen smyslovou žádostí na to jídlo a neuvažoval, že to jídlo má takovou divnou chuť, ta paní se chová podezřele, že má bradavici na nose, na rameni havrana a oslovuje ho „panáčku“ apod. Člověk je vnitřně svobodný, když jeho myšlení není nějakým nežádoucím způsobem ovlivněno a když jeho chtění jde za tím myšlením. Člověk je svobodný, když nejdřív rozumem správně uvažuje a pak podle toho svobodně vůlí chce, případně jedná navenek. Takový člověk je skutečná osobnost. Dnes se ale slovo osobnost používá spíše ve významu „osoba, zastávající významnou funkci, úřad apod.“. Slyšel jsem dokonce v reklamě, že hodinky Prim dotvářejí moji osobnost. Člověk je osobnost, když nepoužívá svůj rozum jako děvečku k tomu, aby uspokojil svoje žádosti a vášně, ale užívá ho k tomu, aby dosáhl svého správného posledního cíle.

Můžete namítnout, že když má takový význam jen poslední cíl, proč se tedy obtěžovat s něčím jiným. Když jsme hovořili o buddhismu (pořadí přednášek jsem při zpracování k tisku změnil), tam zjevně osvícený dosáhl svého posledního cíle (jestli to je správný poslední cíl nebo není, to tady neřeším). Dosáhl toho, co považoval za svůj poslední cíl. Tak by mohl říci: „Já už se nepotřebuji handrkovat s těmi ostatními mnichy, stejně z většiny z nich nic nebude.“ To by byla ale chyba, kdyby takto sobecky myslel jen na sebe. Cíl takového osvíceného nemusí být třeba úplně správný, ale je natolik vysoký a hodnotný, že v hierarchii hodnot takového člověka je i pomoc těm ostatním, kteří takové úroveň nedosáhli. Už z toho vidíte, jakou měl Buddha úroveň, když se ostatním mnichům desítky let věnoval a přitom, kolik z nich se stalo také osvícenými? Zřejmě nemnoho, kdo ví, jestli vůbec nějaký. Pomáhat druhým byl pro něj prostřední cíl, který vedl k jeho poslednímu cíli. Ovšem ne nutně. On by dosáhl svého cíle, i kdyby se žákům nevěnoval. On se jim věnuje svobodně, protože to dělá na základě rozumové úvahy a není k tomu nijak nucen. Jakmile by se jim věnoval proto, že by musel, už by to nebylo nic svobodného. To by byla pak jakási přírodní zákonitost ve smyslu marxistické dialektiky, kdy se všechno děje se železnou nutností a zároveň ovšem také náhodně, a tak je z toho velmi

pozoruhodný propletenec tvrzení.

Jak můžete zjistit, zda jste svobodní nebo zda máte svobodnou vůli? Jednoduše to zjistíte introspekci. Vidíte, že některé věci ve vás nejsou ničím vnějším určené, ale jen vašim rozumem a vůlí. Vidíte, že se sami můžete rozhodnout, jestli něco uděláte, nebo neuděláte. Když pološím dva stejné předměty stejně daleko od vás, tak se sami můžete rozhodnout, který z nich si vezmete. Jestli by tam byl místo vás nějaký stroj, který by měl dvě možnosti a ty možnosti by byly naprosto stejné, tak ten stroj by zůstal stát v rovnováze nebo by se pohnul náhodou k jedné straně. Vy naopak víte, že se můžete vy sami rozhodnout pro jednu nebo druhou možnost. Identifikujete to v sobě jako závisující pouze na vás. Když jste k sobě poctiví, možná zároveň zjišťujete, že vždy se vám to takto nepodaří a že se vám velice často stane, že si umíníte, že něco učiníte nebo neučiníte, máte schopnosti to učinit či neučinit, ale stejně se pak chováte jinak. Rozhodnete se např., že zaklapnete detektivku nebo vypnete televizi nebo že se budete učit. To jsou všechno činnosti, které zcela jistě člověk může udělat. Přesto někdy ani takto jednoduché činnosti nedokážete udělat. Vidíte, že to tak jednoduché není, že v určitých situacích člověk příliš svobodný není. Jak to že ne? Vždyť co je jednoduššího než zmáčknout knoflík nebo zavřít knihu. Člověk je bohužel zpravidla v takové zvláštní situaci, která je určitým způsobem paradoxní a nazývá se proto mentální paradoxon. Člověk je v kleci svého omezeného myšlení a tomu odpovídajícího chtění, ze které není schopný se vlastními silami dostat. Mohu to tady jen trochu přiblížit na příkladech.

Uvažte, že někdo je hloupý. Bylo by potřeba, aby byl chytrý, aby zmoudřel. Jak se může stát moudřejším? No jediné tak, že bude moudře myslet. Jak ale může moudře myslet, když je hloupý? Může si hloupý říci, že by chtěl být chytrější? Také nemůže, protože když je hloupý, tak pravou moudrost nepovažuje za něco lepšího, čeho by se měl snažit dosáhnout. On se nemůže sám dostat z klece své hlouposti. Aby se mohl člověk zlepšit, tak by musel vyvíjet nějakou dokonalejší činnost. Ale aby tu činnost mohl vyvíjet, tak by musel být dokonalejší. To ale nejde, protože tím není, tím by se měl teprve stát právě tou dokonalejší činností, kterou ale vyvíjet nemůže. Vidíte, že tu je jakýsi bludný kruh myšlení a chtění, ze kterého se člověk nemůže jen tak osvobodit. Právě této situaci se říká mentální paradoxon.

Mohu vám teď naznačit nejjednodušší způsob, jak se z té klece mentálního paradoxonu osvobodit. Takový postup se v mentální průpravě (viz kap. 8) nazývá kvazisignální a multisignální zásah do aktivit. Když chcete něco změnit, musíte počkat a vybrat si příležitost, až vás nežádoucí aktivity, které vám brání v pokroku, ruší méně nebo neruší vůbec.

Chcete např. řešit problém, jak se zbavit své nezřízené chuti na bonbóny anebo spíš na baletky, to je zajímavější. Nebudete se samozřejmě pokoušet přemýšlet o svých sexuálních vztazích zrovna tehdy, když sedíte vedle své milenky v nějakém šantánu a sledujete striptýz. To byste toho nejspíš moc nevyřešili. Sednete si ale doma, dáte si studenou sprchu, pokud to potřebujete, abyste alespoň trochu „ochladli“, a začnete přemýšlet, jaký to má všechno smysl, jaký máte vztah ke svým milenkám a co od nich získáte. Jestli jediný trvalý důsledek není nějaká dlouhodobá choroba nebo rozvrácené manželství. Uvažujete-li takto, je určitá naděje, že zjistíte, že si velmi draho „kupujete“ pouhý prchavý zážitek. Podobně, když si chcete promyslet filosofické problémy, tak si sednete někde stranou, aby k vám nedoléhala hudba a jiné zvuky a nechodili kolem vás jiní lidé, a začnete si v klidu něco číst a přemýšlet o tom. Když při tom u vás nebudou působit nějaké žádostivosti, tak vám to půjde relativně dobře. Jakmile tam ale začne zaznívat televize nebo tam někdo přijde se slovy: „Pojď, Franto, na pivo!“, tak začnete přemýšlet

místo o filosofii o tom, co tam zrovna hrají nebo jestli by to nebylo lepší Na Čechelice u orosené dvanáctky, a jste v tuto chvíli pro filosofii ztraceni. Vidíte, jak nesmírně důležitá je zpočátku izolace od nežádoucích vlivů, které se k vám dostávají zejména zrakem a sluchem.

To by asi zatím stačilo o nejjednodušším řešení mentálního paradoxonu. Budu o tom mluvit ještě příště, až se budeme zabývat mentální přípravou. Postup v těchto věcech nelze nechat náhodě nebo nekriticky přijmout nějakou tradiční metodu. Stejně, jako když se chcete naučit cizí řeč, tak se ji neučíte (pokud nejste malé dítě) instinktivně, odposloucháváním od jiných lidí, ale seženete si dobrou učebnici, gramatiku a slovník, učíte se slovíčka, konverzujete, procvičujete pravidelně různé vazby a obraty. Podobně, když chcete dosáhnout nějaké vyšší morální úrovně, musíte si obstarat nějaké informace, literaturu, tu si přečíst, porozumět tomu alespoň trochu a pak hlavně cvičit. Jako když budete denně hodinu cvičit cizí jazyk, tak za rok, dva začnete trochu mluvit, tak tady taky, když budete denně hodinu cvičit, tak za deset, dvacet let začnete na sobě pociťovat nějaké výraznější zlepšení. Je třeba, aby metody, jak cvičit, byly racionálně zdůvodněny, je chybné nekriticky přijímat různé popletené návody k „meditaci“. Jsou tu samozřejmě osvědčené metody tradiční: v křesťanství (např. duchovní cvičení Ignáce z Loyoly apod.), buddhismu a józe. Ale i tam je ovšem chyba slepě naslouchat nějaké tradici, je třeba si všechno zdůvodnit a vědecky zformovat do nějakého systému a vypracovat metody, které nejrychleji vedou k cíli. Taková nauka existuje a nazývá se mentální příprava. Vytvořil ji Ing. Ivan Špička, napsal o tom již řadu prací, z nichž část je dostupná v knihovnách. Kromě toho napsal tři dosud veřejně nepublikované práce, poněkud jinak koncipované než práce uveřejněné a využívající křesťanské terminologie. Výňatky z nich jsou v dodatku.

Otázka: Mění se povahové vlastnosti člověka s časem nebo zůstávají stejné?

Zjevně můžete na sobě i na okolních lidech vidět, že se mění. Je tu řada problémů: kde se ty vlastnosti vůbec berou, proč se mění, v jakých mezích se mění, je tuto změnu možno vůbec nějakým žádoucím způsobem ovlivnit apod. Kde se ty vlastnosti člověka berou? Řekl bych, že je tu jakási kombinace hlavních tří zdrojů povahových rysů člověka. Dědičnost (do toho bych zahrnul jak vlastnosti obecně lidské, tak i zvláštní vlastnosti každého člověka zděděné po předcích), pak působení ostatních lidí a prostředí (výchova v rodině, škole, společnost přátel a v zaměstnání apod.) a nakonec svobodná vůle člověka (to, co mu umožňuje, aby se rozhodl on sám). Tyto tři složky můžeme identifikovat jako působící na každý náš konkrétní skutek. Když tady teď před vámi stojím a mluvím, zcela jistě se tu uplatňují všechny tři složky najednou.

Dědičnost: narodil jsem se člověkem, a ne třeba oslem, nenarodil jsem se mongoloidní, pamatuji si zhruba, o čem chci mluvit, a nemusím to číst z papíru, měl jsem sklony spíše k matematicko-fyzikálnímu vzdělání, takže jsem vystudoval matematicko-fyzikální fakultu a mohl se stát na této fakultě učitelem matematiky. Jistě tu mělo vliv i to, že jsem se nenarodil se sklony k uměleckému vyjadřování, to bych se místo matematiky a filosofie věnoval spíše třeba nějakému uměleckému oboru.

Za druhé na mě působili ostatní lidé i prostředí, ve kterém jsem žil. Nemyslím jenom nějaké soustavné vzdělávání. V oblasti filosofie někdy stačí jen občasný rozhovor nebo i jen několik vět jako takový náraz k tomu, aby se vaše myšlenky, které jsou jakoby v rovnováze (v kleci mentálního paradoxonu) najednou rozjely správným směrem. Když už je dán směr, je daleko snazší ho sledovat než ho teprve hledat. Výchova se může skládat i z toho, že vás někdo ve správnou chvíli přetáhne klackem (jak to dělali dosti často mistři zenového buddhismu) nebo si

vás nevšímá (přílišná pozornost v mentální průpravě může spíše škodit).

Třetí složka (ta je rozhodující) je svobodná vůle. Já jsem se rozhodl, že vám teď a zde budu něco vykládat. Vzpomínám na svého profesora astronomie J. M. Mohra. Zažil jsem jeho přednášku, ve které jsem byl jeho jediným posluchačem. V ročníku jsme byli tři, když přišli na přednášku dva, tak bylo zvykem ještě přednášet, když přišel jen jeden, tak se už nepřednášelo. Ale profesor ten zvyk ignoroval, nedbal na to, kolik lidí tam je, a odpřednášel vše, co měl v plánu. On se totiž rozhodl svobodnou vůlí.

Další problém se týká toho, zda mohu své povahové vlastnosti nějak ovlivnit. Zcela jistě mohu do určité míry ovlivnit konkrétní projevy svých povahových vlastností, pokud ovšem ta moje činnost není taková, že by vytěsňovala všechno ostatní. Např. když budu mít hysterický záchvat, tak v té míře, jak jsem jím pohlcen, si nemohu současně říci, že budu klidný, a i kdybych si to řekl, stejně mě to nijak neuklidní. V principu mohu něco dělat jen s takovými svými činnostmi, které mě zcela nepohlují a které ponechávají část mých schopností na to, abych si uvědomil své já a mohl pozorovat tu svoji činnost, kterou chci ovlivnit jakoby „zevně“. Existuje několik možností, jak zasáhnout. Necháte např. trochu vaši aktivitu odeznít, začnete si přemýšlet o řešení, uvážíte, co byste dělali, kdyby se něco stalo. Předvídáte, uvažujete o různých možnostech v budoucnosti.

U některých svých činností ale zjistíte, že nestačí jen tak něco chtít. Můžete si tisíckrát říkat, nebudu mít strach, ale když se dostanete do hádky a nějaký agresivní člověk na vás vytáhne nůž a začne vás ohrožovat, stejně se vám rozklepou kolena. Určité své aktivity jednoduše ovlivnit nemůžete, s určitými je tomu jinak, ty ovlivnit můžete. Těm, které ovlivnit můžete a které se tedy dají změnit hned, se říká aktivity rovnovážné. Při nich necítíte nějaké napětí, nastanou-li či nenastanou. Pak jsou aktivity nerovnovážné, u kterých při snaze o jejich ovlivnění cítíte určité napětí. Mírně nerovnovážná aktivita je např. taková, když byste měli říci nahlas před ostatními lidmi: „Já jsem vůl!“ Jsou takové aktivity, kdy to napětí je tak silné, že nejste schopni proti tomu něco dělat. Silně nerovnovážné aktivity jsou horizontem, který omezuje vaše myšlení, chtění a jednání. Bez realizace mentální průpravy je takový horizont nepřekročitelný.

Otázka: Mění se základní vlastnosti lidí dlouhodobě v čase?

Na to je možné jít experimentálně nebo teoreticky. Teoreticky je možné postupovat tak, že si řeknete, co je člověk, a z toho odvozujete, jaké má vlastnosti. Uvažme např. vysavač. Dnes je elektrický, má třeba 1000 W, lze ho plynule regulovat, má svinovací šňůru apod. Dříve byl možná na páru, měl výkon třeba jen 100 W apod. Ale pokud to byl vysavač, musel mít zcela určitou základní vlastnost, totiž to že vysával nečistoty. Tak i člověk. Pokud je někdo člověkem, musí mít určité vlastnosti. Pokud je někdo z vás člověkem, nebo pokud jím byl ten, kdo udělal Věstonickou Venuši, pak oba musíte mít určité základní lidské vlastnosti. Na tom nic nemění, že mezi vámi je několik desítek tisíc let.

Druhý, experimentální přístup vychází ze zkoumání dostupných pramenů písemných (historické památky) i jiných materiálních (archeologické památky). Když si přečtete literaturu dva až tři tisíce let starou, zjistíte, že se člověk v těch základních rysech v ničem nezměnil. Zjistíte, že lidé měli stejné problémy a cíle, jako dnes my: něco milovali a něco nenáviděli, toužili po vědění, po moci i po penězích, po rozkoši a slávě, záviděli jiným lidem nebo zase projevovali dobročinnost, cestovali, obchodovali, chtěli být zdraví, krásní, mladí. Zkrátka byly to ty samé věci, které dnes

hýbou myslí (a tím i těly) většiny lidí. Je jedno, jestli člověk shromažďuje a pečuje o auta nebo velbloudy. Pokud se dají interpretovat písemné památky (i ty nejstarší), základní povahové vlastnosti člověka zůstávají zjevně po celé historické období lidstva nezměněné.

Větší problém je, jak jít dál do minulosti a jak interpretovat památky archeologické, tedy ne písemné. I z těch se ale dá celkem spolehlivě dedukovat, že příliš velké rozdíly asi nebyly. Někdo si tam zdobí hrnky nebo kosti pěknou rytinou, ženy se kráší stejně jako dnes korálky a šperky (ženská touha líbit se, být krásná, se nemění), muži shromažďují zbraně a majetek apod. Pochopitelně, čím dále hlouběji jdete do minulosti, tím horší jsou prameny a pak už nevíte s dostatečnou jistotou, kdy už jedinec vykazuje rozumovou činnost, a je tedy člověkem, a kdy ještě ne.

Dalším velmi zajímavým zdrojem poznatků o nejstarších lidech jsou pozorování šimpanzů a goril ve volné přírodě. Sociální život primátů vykazuje v lecčems analogie s životem v lidské společnosti. Je možné tam pozorovat paradoxně řadu tzv. „lidských“ vlastností, jako je touha dominovat, závist, zloba proti druhému, snaha po moci a něco, co by se dalo nazvat mezidruhová výpomoc. To se ve starém darwinismu vůbec neuvažovalo, tam se předpokládal jen boj o přežití. Moderní pozorování ukazují, jak velmi významná je vzájemná pomoc mezi jedinci stejného druhu. Ve skupině primátů vládne rovněž zcela určitá hierarchie, která se ovšem občas mění, podle toho, jak dopadne vzájemné střetnutí mezi tím, kdo je hodnocený výš, a tím, kdo je hodnocený níž. Při střetnutí se zpravidla chovají tak, aby nedocházelo k příliš vážným zraněním. Až na občasné výjimky, které se dají vysvětlit zkažením původního záměru, je vidět, že veškeré chování směřuje k zachování a rozvíjení druhu.

Otázka: Jak vznikl rozum u člověka?

Kde se tu vzal rozum? Je dobré vycházet z toho, že nám antropologové říkají, že člověk se vyvinul z nějakého předchůdce člověka, podobného opici, který zjevně rozum neměl. Je to taková zvláštní situace. Nejdřív je tu nějaký předchůdce člověka, rozum nemá – chová se stejně jako opice. Po několika miliónech či desítkách miliónů let máte najednou člověka, konkrétně vás, kteří rozum máte. Jak je to možné? Nejdříve je potřeba se ujistit, že tato zvláštní změna skutečně nastala. Proč říkáme, že člověk rozum má a ten předchůdce člověka rozum neměl? Usuzujeme z toho, že pozorujeme, jakou příslušný jedinec vykonává činnost. Sami na sobě můžete pozorovat, že vyvíjíte rozumovou činnost. Už to, že se takto pozorujete a uvažujete o tom, je rozumová činnost. Když byste měli možnost pozorovat nějakého předchůdce člověka, kterého si pro jednoduchost nahradíme opicí, viděli byste nebo vidíte u té opice, že rozumovou činnost nevyvíjí. Mohu s naprostou jistotou říci, že opice nemá rozum? Nemohu, opice by rozum v zásadě mohla mít, ale v tom případě skrývá, že ho má. To je v zásadě teoretická možnost. Když o tom budete ale uvažovat dál, tak si asi řeknete, že to je situace dost absurdní. Co by z toho opice měla, kdyby systematicky skrývala a nevyužívala nějakou svou schopnost, která by ji mohla značně prospět?

Váš praprapra...dědeček byl tedy, zhruba řečeno, nějaký opičák, který rozum neměl, to musíte připustit, pokud neodmítnete výsledky přírodních věd a nevezmete Bibli doslovně a neřeknete, že Bůh přímo stvořil člověka a nepoužil k tomu nějakou opici. Rozumnější je ale připustit, že to, co říkají přírodní vědy v oblasti své působnosti, platí tak, že to nemůže zrušit nějaká náboženská kniha. Odborníci vám řeknou, že je zjevné, že tu byl vývoj od nějakého společného předka s primáty až po dnešního člověka. Teď byste se měli ptát, kde se tady ten rozum vzal. Jsou dvě

možnosti: buď z ničeho, nebo z něčeho. Uvažujme o tom. Je vůbec možné, aby vznikl z ničeho? Je možné, aby nebylo nic, žádná příčina a najednou bylo něco? Jakmile tomuto problému porozumíte správně, uvědomíte si, že to možné není. Rozum se musel vzít odněkud, musel mít nějakou příčinu. A teď, kde je ta příčina? Dala si rozum ta opice? Zjevně nedala. Jak by si ho mohla dát, když ho neměla. Jak říkali staří, nikdo nedá, čeho nemá. Tady máte pěknou ukázkou toho, že ve filosofii můžete dokazovat a odvozovat jen do určité míry. Dostali jsme se do situace, kdy už nemůžeme z předpokladů usuzovat na závěry. Jsme na začátku uvažování a ten si už nemůžeme ani dokázat ani odvodit. Tomu můžeme jen rozumět. Vy musíte vidět rozumem, jestli může někdo dát, co nemá. Jestliže rozumíte, že nikdo nedá, co nemá, neboli že z ničeho (=bez příčiny) nemůže být nic, tak si to aplikujte na vznik rozumu u člověka.

Abych to shrnul. Byl tu předchůdce člověka a ten rozum neměl. Nyní je tu člověk a ten rozum má. To musí mít nějakou příčinu, protože rozum nemůže vzniknout bez příčiny. Jaká je ta příčina, která dala předchůdci člověka rozum? Podle principu, že nikdo nedá, čeho nemá, ta příčina sama rozum musela mít. Nabízí se možnost, že rozum byl na Zemi přinesen rozumovými bytostmi z jiné planety. Existuje i analogická teorie vzniku života na Zemi, která tvrdí, že život byl na Zemi přinesen (meteority, kometami apod.) odjinud, kde život už byl. Obojí je docela dobře možné (i když je to málo pravděpodobné), ale neřeší to nijak náš problém vzniku rozumu či života, jen ten vznik odsouvá do minulosti či na nějaké jiné místo. Pak je totiž třeba se ptát, jak tedy vznikl život či rozum na té jiné planetě a pokud se řekne, že i tam byl přinesen, pak jak vznikl na tamté atd. Vidíte, že tudy cesta nevede.

Další možnost nám nabízí doslova pochopená Bible, kde si říká, že člověk se nevyvinul z opice, ale byl stvořen. Slovu stvoření se rozumí tak, že Pánbůh vzal na sebe podobu vousatého dědečka, vybral si kus hlíny, vymodeloval z ní člověka a pak na něj dechl a tím ho oživil (viz Jean Effel: Stvoření světa). Tento výklad se zakládá na doslovném chápání Bible. Přírodovědcům je ovšem takový výklad k smíchu a argumentují např. kosterními pozůstatky apod. Na druhé straně má takto chápaný biblický výklad vzniku člověka, a tedy i rozumu pozoruhodný rys, že příčinu rozumu člověka klade do Boha, který podle Bible rozum má (problémy s tím spojené, jako např. jestli Bůh existuje, zda to lze dokázat, kde vzal rozum a jestli je třeba to, co se popisuje slovem stvoření, chápat právě takto, tu neřeším).

Dostáváme se ale k velkému problému, který hýbal koncem středověku: vztah vědy a víry. Počátek porozumění jediného správného řešení je skutečnost, že Bible není kniha přírodovědecká. Bible má svoji oblast, ve které je autoritou, řekněme náboženskou a mravní, v žádném případě z ní ale nemohu dělat učebnici biologie. Když ji čtete pozorně, uvidíte, že o to pisatelům (a zřejmě ani Bohu, pokud existuje a inspiroval ji) ani nejde. Oni používají tehdejších představ o světě jenom jako příkladů, protože tehdejší lidé na to byli zvyklí a oni na ně chtěli působit nábožensky a mravně. Museli jim to přiblížit podle tehdejších představ o světě. Nešlo jim o to, jestli z Oortova mračna občas vylétají komety a podle jakých zákonitostí zrovna jedna z nich přilétla do blízkosti Slunce apod., ale o znamení Ježíšova narození v Betlémě. Na astronomické, fyzikální, chemické, biologické apod. teorie by řekli, že je to nijak nezajímá, že to je dobré pro nějaké mágy či obchodníky, je že zajímá Bůh a jejich duše. Jak se píše v Novém Zákoně, co je císařovo, císařovi, co je Božího, Bohu. Přírodní věda v rámci svého materiálního a formálního předmětu čili v rámci toho, co zkoumá (hmotná jsoučna) a jak to zkoumá (experiment, měření, matematizace apod.) je zcela (v rámci svých jistot, které ovšem nejsou naprosté) svéprávná.

Na druhou stranu je ale rovněž hrubá chyba, když se naopak domníváte, že to, co nezkoumá přírodní věda, neexistuje. Už vzhledem k tomu, že vědy se rozvíjejí extenzivně (zkoumají stále více věcí) i intenzivně (jdou do větší hloubky), v každé době existovala část skutečnosti, kterou do té doby přírodní vědy nezkoumaly. Je velmi pravděpodobné, že tomu takto bude i v budoucnosti. Už proto množina všech věcí, které zkoumaly, zkoumají, či budou zkoumat přírodní vědy, nezahrnuje veškerou skutečnost. Uvažujme množinu všech věcí, které mohou zkoumat přírodní vědy. Ani ta však nemusí zahrnovat veškerou skutečnost. Zahrnuje totiž pouze skutečnost hmotnou. Jak je ale dokázáno, že existují jenom hmotná jsoucna, která přírodní vědy zkoumají? Kdo zaručí, že vše, co existuje, je jenom hmota, jak tvrdí materialisté? Nakonec sám Engels přiznává, že hmota jako taková je jen hypotéza, předpoklad („Hmota jako taková je čistě myšlenkový výtvar a abstrakce.“ (Dialektika přírody)). Vztah vědy a víry, vztah náboženství a filosofie není nijak jednoduchý a je proto velká chyba apriorně přeceňovat nebo podceňovat jedno nebo druhé. V minulosti se často šlo do extrému, že se předpokládalo, že náboženství je všemocné, že v Bibli se najde vše. Nebo se to naopak zvrhlo do opačného extrému a tvrdilo se, že přírodní vědy jednou přijdou do stádia, že odhalí úplně vše. Obojí je dosti trapná chyba.

V této souvislosti je velice zajímavé uvědomit si, že mnohé rozpory ve filosofickém poznávání (a nejen tam) nebyly způsobeny ani tak logickými chybami v úvahách, ale tím, že lidé porovnávali věci neporovnatelné, např. odpovídající různým stupňům abstrakce. Veškeré filosofické bádání lze do určité míry roztrždit právě hloubkou abstrakce v poznání skutečnosti. Filozofové se zpravidla zastavili u určité úrovně abstrakce, odmítali jít dál (tzn. k větší abstrakci) s tím, že to, co je dál už pro ně nemá žádný smysl (Gilson).

Nejnižší úroveň abstrakce je možné nazvat materialistický scientismus. Sem patří nejstarší předsokratici jako Thales, Anaximander a Anaximenes. Tito lidé berou za základ všeho hmotu a ve svých filosofických abstrakcích se zastavují u vlastností hmotných těles. Na stejné úrovni abstrakce se zastavil i dialektický materialismus a totéž dělají i dnešní materialističtí přírodovědci. Na této úrovni abstrakce totiž není příliš velký rozdíl mezi filosofií a přírodními vědami.

Už někteří předsokratici jako Anaxagoras a Empedokles šli dál a začali zkoumat příčinu podstatných změn (na rozdíl od předchozí úrovně, v které se zkoumají jen změny nepodstatné, případkové). Anaxagorovi je takovou příčinou nous (= rozum, intelekt, duch), Empedoklovi láska a svár. V moderní době je možné do této úrovně řadit různé evolucionisty jako byl Spencer, Bergson či Teilhard de Chardin.

Lidé se však ve filosofování nezastavili u příčin změn podstat, ale začali zkoumat příčinu samotných podstat, příčinu jsoucna jako takového. Stupně na této cestě do hloubky filosofické abstrakce jsou Platon (příčina jsoucna je jednotná), Aristoteles (příčina jsoucna je dokonalá), (snad) Avicenna a někteří další arabští filosofové, někteří scholastici a zejména Tomáš Akvinský (příčina jsoucna existuje).

Otázka: Co si mám myslet o Bibli?

Museli bychom se tomu věnovat podrobně. Bible je zjevně nějaké lidské dílo, sbírka knih od různých autorů z různých období. Z tohoto hlediska jsou to mimořádně zajímavé texty historické, náboženské, mravní, milostné apod. Křesťan (žid, mohamedán) ale říká, že je tu ještě něco mnohem důležitějšího navíc, že Bible je dílo inspirované Bohem, že Bůh ovlivnil pisatele

tak, aby napsali to, co chtěl sám lidem sdělit. To je na tom to nejpodstatnější, totiž otázka, co nám ty biblické knihy chtějí říci, jaký je smysl toho sdělení.

Jako když dostanete dopis, nebudete příliš koukat na to, jakým písmem a inkoustem je napsán, na jakém papíře apod. ale bude vás nejvíce zajímat, co v tom dopise je napsáno, jaký je smysl toho sdělení a dále, kdo ten dopis psal. Představte si, že dostanete dopis, ve kterém je napsáno, že máte přijet domů, že tam bude zabíjačka a podepsána je vaše matka. Rozeberme si to trochu v souvislosti s Biblií. Abyste tomu dopisu mohli věřit, musíte prvotně vědět, že ta vaše maminka, která vám píše, existuje. Podobně u Bible musíte vědět, že její autor existuje, jednak autor lidský (že není zfalšována v pozdější době) a, pokud máte Bibli chápat jako něco víc než jednu ze starověkých památek, tak byste měli vědět, že tu existuje ještě nějaký další autor, který není člověkem a který se tradičně nazývá Bůh. To byste ale měli vědět ne z Bible, ne z autority, ale z rozumu. Měli byste to zjistit, pokud je to zjistitelné. Stejně tak, jako o pravosti nějakého dokumentu nemůže rozhodovat to, jestli je na něm napsáno, že je pravý (to může být napsáno i na falešném), ale pečlivé zkoumání, jestli je skutečně pravý. Dále byste měli zjistit, jestli to, co vám tam ten autor píše, není proti rozumu. Jako kdyby vám ta maminka napsala, že zabili praseslepici a že to bylo současně prase i slepice, tak byste řekli, že to je nesmysl, buď to bylo prase nebo slepice nebo něco jiného, ale nemůže to být prase i slepice současně. Podobně u Bible byste si měli zjistit, jestli to, co se tam tvrdí, není proti rozumu. Můžete pochopitelně zjistit, že něčemu nerozumíte, to tak nevádí, ale v žádném případě byste neměli zjistit, že to, čemu rozumíte, je nesmyslné. Dále musíte zjistit ještě další věci, které ale nemůžete už zjistit s takovou jistotou jako ty předchozí, ale jen pravděpodobně. Je to např. fakt, jestli vás pisatel nechce klamat nebo není sám oklamán. Jako věříte své mamince, že vás netáhne předstíráním zabíjačky až na Moravu, aby se vám pak vysmála, protože máte důvody ji věřit. Znáte ji, víte, že zásadně nelže a podobné vtipy nedělá. Rovněž věříte, že sama není klamána. Víte, že ona sama to prasátko krmila, objednala si řezníka apod. Rovněž je třeba si zjistit, že dopis psala skutečně ona, že to není falzifikát, který psali vaši „kamarádi“, kteří si na vás jen zkoušejí svůj smysl pro humor. O Bibli je třeba rovněž zjistit, jednak odkud se vzala, zda to není falzifikát, a jednak, zda je možné autorům věřit, zda vás nechtějí klamat, ani nejsou klamáni.

Kapitola 6 Poslední cíl

Dnes vám řeknu něco o části č. 3 z mého rozboru (viz Úvod), totiž o problému smyslu lidského života. To velice úzce souvisí s problémy vlastních lidských aktivit. V následujícím výkladu se podle potřeby dotknu i těch otázek, které s tím souvisejí, ale které jsme zatím neprobírali.

Ať člověk činí cokoli, pokud jedná jako člověk, pak jedná kvůli nějakému cíli. Ten cíl je příčinou, důvodem toho, proč člověk něco dělá. Když říkám, že jedná jako člověk, pak tím rozumím kony specificky lidské, tedy ne to, že vám buší srdce, vnímáte svět svými smysly nebo, že ucuknete, když vás někdo píchne. Takové činnosti máte společné se zvířaty a nejsou proto v tomto smyslu lidským konem.

Když se zkoumá, jaké jsou činnosti lidské, zjistí se, že to jsou takové činnosti, při kterých si napřed něco promyslíte a pak to podle toho uděláte. Buď to zůstane uvnitř, když si např. něco promyslíte a pak na základě provedené úvahy to chcete nebo odmítáte, ale nic dále nepodnikáte, nebo po promyšlení a chtění uděláte něco navenek – třeba si promyslíte, jak na zahrádce překopat záhon, rozhodnete se a nakonec jdete a kopete. Lidské činnosti jsou tedy dvojího typu. Pokud tyto činnosti všechny vycházejí prvotně z rozumu a jemu odpovídající vůle, podléhají mravnímu hodnocení, nesete za ně mravní odpovědnost, jste za ně chváleni nebo naopak káráni apod. U všech těchto činností je jasné, že mají cíl: vycházejí z vůle a cíl předložený rozumem je právě to, k čemu vůle směřuje. Někdo pochopitelně podotkne, že existují činnosti, u kterých není cíl jasný, třeba činnosti zvířat či rostlin, ale když se vše pozorně zkoumá, je zřejmé, že i činnost rostlin nebo živočichů je zaměřena k cíli. I u takové činnosti, která je instinktivní, např. u včely, zjišťujete, k čemu směřuje. V tom hlavně spočívá zkoumání přírody, že člověk zjišťuje svým rozumem cíle, které ti živočichové fakticky mají, i když ta včela, když vyrábí šestiúhelníkové plásty, samozřejmě neví, že je dělá tak, aby to bylo nejekonomičtější, aby spotřebovala co nejméně vosku. Jasně vidíte, že i jednání na základě instinktu či pudu, ať se nazve jakkoliv, směřuje k určitému cíli. Kde je příčina toho pudu, to je další otázka.

Dále můžete zjistit, že cíle jsou nějak uspořádány, jeden cíl je příčinou cíle druhého. Konkrétně: chcete si koupit pivo, vyšší cíl je to, proč to chcete udělat: máte třeba chuť se napít alkoholu. Kdybych to měl namalovat, tak kolečkem naznačím nějaký cíl, ten cíl má nějaký cíl nadřazený, nějaký jiný cíl. Třeba chcete pít pivo. Proč? Chcete se napít alkoholu. Pochopitelně ta struktura může být složitější. Chcete-li se napít alkoholu, nemusíte se napít jenom piva; alkohol je i ve víně nebo destilátu. Samozřejmě to může být uspořádáno jinak. Něčeho se napijete ne proto, že byste chtěli pít alkohol jako takový, ale třeba proto, že se chcete s někým kamarádit, nebo zapomenout, že vám někdo vynadal atp. Vidíte, že zde dostáváme celou strukturu hierarchicky uspořádaných cílů různých řádů. Má-li tato struktura mít vůbec nějaký smysl a máte-li mít možnost vůbec něco dělat, pak počet těchto řádů nesmí být nekonečný. Proč? Kdyby množství řádů cílů nebylo konečné, nemohli byste vlastně nic uskutečnit. Představte si, jaký je vztah těch jednotlivých cílů. Chcete-li zkoumat řadu cílů, vzhledem k jejich uskutečnění, provedení, pak je dříve ten nižší cíl. Konkrétně, když zhotovujete nějaký výrobek, tak nejprve vyrobíte jeho součástky, pak ty součástky smontujete, děláte něco složitějšího, a nakonec vám vznikne celý výrobek. V činnosti uskutečňujete nejdříve ty nižší cíle. Obráceně v úmyslu je nejdříve ten nejvyšší cíl. Protože si chcete vyrobit nějaký složitý stroj, proto chcete to další a další až na nejnižší úrovni nakonec chcete vyrobit třeba nějaké kolečko nebo nějakou jinou součástku. Z toho je názorně patrné, že těchto mezicílů nemůže být nekonečně mnoho. Kdyby jich totiž bylo

nekonečně mnoho, pak byste se žádným způsobem nemohli dostat v úmyslu k tomu prvnímu konkrétnímu cíli, který máte provádět nejdříve. Vaše jednání je podmíněno tím, že uvedenou cílovou strukturu můžete přejít, usmyslíte si udělat to nejvyšší, a začnete dělat to nejnižší. To je struktura lidského jednání.

To nejvyšší v cílové struktuře vašeho konání je poslední cíl. Už tušíte, jak je to možné, že poslední cíl je příčina všeho vašeho jednání. Jestliže bych vynechal to první, neuskutečnilo by se ani to celé nižší. Vezmete-li lidský život jako celek a zkoumáte-li, jak člověk žije a jak se chová, zjistíte, že můžete vystopovat určitou hierarchickou strukturu. Dále můžete zkoumat, jaké jsou poslední cíle různých lidí. Vás by mělo samozřejmě nejvíce zajímat, jak to je u vás – pokud jste schopni si tuto strukturu nějak uvědomit – a dále jak by to mělo být u vás, jinak řečeno, jak by to mělo být zakončeno v ideálním případě, u ideálního člověka, tedy u toho, který by měl být nějakým vzorem, ideálem.

Ještě než se dostanu k tomu, jakým způsobem můžeme diskvalifikovat některé cíle jako nedostatečně hodnotné, povím vám, jaká je psychologická struktura lidského konání. Bude to pro vás zatím poněkud otažité, ale už jsme se toho na některých místech dotkli.

Jak jsme si už řekli, člověk – pokud chce postupovat správně – si něco promyslí, pak to chce a nakonec udělá. Proč člověk něco chce? Protože se mu to nějakým způsobem jeví jako dobré, jako dobro. Vůle člověka je jakási žádost, která směřuje k dobru. Čili člověk něco chce, protože se mu to jeví jako dobré. Z toho vyplývá, že člověk nemůže chtít nic, co by se mu jevílo pouze jako zlé. Pokud zdánlivě chce něco zlého, tak to chce, protože se mu to jeví jako dobré nebo protože to vede k něčemu dobrému. Člověk ale někdy udělá něco, co vzápětí hodnotí jako špatné. Proč to udělal? Protože v okamžiku, když to dělal, se mu to jevílo jako dobré, nebo ačkoliv viděl, že je to špatné, bylo to pro něho prostředkem k něčemu dalšímu, co hodnotil jako dobré. Člověk třeba ukradne nějaké peníze. To může udělat proto, že se mu to jeví jako dobré, protože si myslí, že ty peníze mu po právu náleží, že ho zaměstnavatel šidí a že to tedy není krádež. On to může udělat, i když je to věc špatná, protože se mu to jeví jako dobré. Nebo naopak on ví, že ukrást peníze je krádež, peníze mu nepatří, je to tedy zlo, ale vezme je kvůli něčemu dobrému, co hodnotí víc, jako např. že on sám bude mít peníze. Takže to sice může vypadat jako skutek, který směřuje jen ke zlému, ale vždy je to zaměřeno k něčemu, co příslušný subjekt považuje za dobré. Vzniká otázka: proč se člověku jeví něco jako dobré nebo zlé? Správná odpověď zní: protože mu to tak jeho rozum předkládá. Pouze rozum tedy určuje, co je dobré nebo zlé, tím, že to předkládá vůli jako dobré nebo zlé a vůle to potom (pokud poslouchá rozum) chce nebo nechce.

Zde trochu odbočím. Rozum směřuje k pravdě, vůle směřuje k dobru. Je možné rozlišovat tři druhy pravdy. Je tu především pravda poznání. Vaše poznání je pravdivé, když to, co máte v mysli, souhlasí s tím, co poznáváte, co je ve skutečnosti, v realitě. Máte pravdivé poznání o kružnici, když souhlasí se skutečností (tj. definicí kružnice). Nebo máte pravdivé poznání o křídě, když víte, že křída je vyrobena z toho a toho a slouží nám např. k psaní na tabuli. Toto je pravda poznání. Dále je pravda vyjadřování jako např. řečí, posuňky, psaním nebo jinými skutky, kterými naznačujeme, co si myslíme. Pravdu vyjadřujete, když znaky, jimiž komunikujete, odpovídají tomu, co máte v mysli. Pravda poznání patří do teorie poznání, pravda vyjadřování patří spíše do etiky. Poslední pravda je pravda věcí, zde se už v češtině nepoužívá slovo pravdivý, ale spíše slovo pravý a říká se třeba pravý drahokam nebo pravé zlato. V tomto významu se zjišťuje, zda věc odpovídá tomu, co by měla být.

Řekli jsme si, že vůle chce dobro podle toho, jak jí ho rozum předkládá. Z hlediska filosofického tedy i člověk, který se zpije do nemoty, to dělá proto, že je to pro něho dobro, nebo se mu to jako dobro jeví. Tedy ráz posledního cíle můžeme zkoumat z hlediska dobra, jaké by to dobro mohlo být u různých lidí a jaké by mělo být v ideálním případě.

Především si řekneme, jaké by mělo být. To dobro by mělo být tak obecné, aby zahrnovalo pokud možno všechno lidské konání, protože, má-li být nějaký cíl nejvyšší, měl by pod sebou zahrnovat co největší množství věcí. Samozřejmě ideální by bylo, kdyby poslední cíl byl pouze jeden. Proč? Teprve potom by totiž pro svého nositele poskytoval jednoznačné kritérium, ze kterého by mu vyplývalo všechno ostatní. Kdyby tomu tak nebylo, tak z různých nadřazených cílů mohou vyplývat různé nižší cíle, a ty se mohou navzájem vylučovat. Člověk pak neví, co má vlastně dělat. Představte si, že jsou dva nejvyšší cíle: pobavit se dobře s kamarády v hospodě a zachovávat abstinenci. Z toho prvního vyplývá, že se napijete, a z toho druhého, že se napít nesmíte. Co má pak člověk dělat? Toto nemůže nastat, když nad tím vším je nadřazen jeden cíl, který to vše řídí a ze kterého nemohou vyplývat žádné cíle, které se vzájemně vylučují.

Ideální poslední cíl by měl zahrnovat celý lidský život, jak časově, tak prostorově, tak i co do všech lidských činností. Vzhledem k tomu, že je na vrcholu cílové hierarchie, měl by být takový, že je zdůvodněn sám sebou. Jako když někdo hraje nějakou hru, protože ho baví hra sama o sobě, tak je nesmysl se ho ptát, proč chce mít potěšení ze hry. Tomu už není žádný další cíl zjevně nadřazen. On si hraje, protože si hraje. Jak říkal Porthos, když se ho ptali, proč se bije: „Biji se, protože se biji.“ On nad tím neměl nic nadřazené. On se bil, protože být se byl jeho smysl života. (Citát Porthose uvádím jen jako příklad výroku, který připouští uvedený výklad. Pravděpodobnější vysvětlení Porthosova výroku je, že chtěl zakrýt svoje rozpaky a nechtěl uvést pravý důvod souboje). Když to zrekapituluji, kvůli poslednímu cíli chce člověk vše, co chce.

Nyní bych měl začít mluvit konkrétněji, co to ten poslední cíl je. Lidé, kteří se tím filosoficky zabývali – počínaje Aristotelem a Platonem – to odjakživa nějak nazývali. V češtině ve starých překladech se pro to zavedlo slovo blaženost, dnes by se spíš řeklo štěstí, nebo nějaké podobné slovo. Poslední cíl každého člověka je být šťasten. Člověk nemůže chtít být nešťasten. Je nesmyslné se ptát, proč člověk chce být šťasten. Toto slovo popisuje určitým způsobem smysl lidského života. Teď ovšem řeknete, to je jen slovo, a zeptáte se, v čem vlastně štěstí spočívá? Zjevně by mělo spočívat v nějaké činnosti lidských mohutností. Takže můžeme začít konkrétně vy počítávat některé činnosti a hodnoty a zkoumat, jestli vyhovují našim kritériím.

Nejprve tu máme alkohol. Je pití alkoholu správným smyslem života? Zřejmě není. Totéž by se dalo říci i o jakémkoliv dalším pití, jídle, jakýchkoliv tělesných požitcích či zážitcích (sexuální a další). V této souvislosti je pozoruhodná jakási důmyslnost přírody, proč jsou vlastně tyto činnosti – sex, potrava a pití provázeny nějakými příjemnými pocity? Proč člověk cítí příjemný pocit, když jí, pije nebo provádí sexuální činnost? Když o tom správně uvažujete, zjistíte, že to je proto, aby člověk tuto činnost dělal. Kdyby člověk necítil při jídle libost, nejedl by. Libé pocity při jídle a pití jsou tedy zařízeny k uchování jedince. Libé pocity při provozování sexu je zařízen k tomu, aby nevyhynul člověk jako druh. Proč by to lidé jinak dělali, kdyby přitom necítili libé pocity? Z toho je zřejmé, že tyto činnosti, ani libé pocity při nich, nemohou být posledním cílem, protože jsou zařízeny k něčemu jinému: k zachování života člověka nebo lidského druhu. Poslední cíl k ničemu dalšímu zařízen být nemůže.

Co se nabízí dál? Zeptáte-li se lidí, co by chtěli nejvíce, často odpoví, že by chtěli být zdraví, a

myslí tím zdraví tělesné. Být zdravý, to je jistě dobré, ale když se nad tím zamyslíte, zjistíte, že to taky není ono. Zdraví je vlastně také zařízeno k něčemu jinému. Zdraví (tělesné) je správný stav těla. Když jste zdraví, nemáte žádnou tělesnou chorobu, tělo vám dobře funguje. Když vám tělo dobře funguje, můžete ho používat k něčemu jinému. Zjevně tedy žádné tělesné dobro nemůže být správným posledním cílem.

Jsou tu ještě další věci. Uvažme nejprve bohatství. Rozeberete-li si to, zjistíte, že bohatství je dvojího druhu. Bohatství přirozené – to, co směřuje k udržení a rozvinutí přirozenosti tělesné (oblečení, bydlení, jídlo atd.) a duševní (informace od jiných lidí apod.). To všechno zjevně slouží k zachování tělesného a duševního života. Druhé je bohatství umělé, hlavně peníze. Peníze slouží zjevně především k tomu, abyste si mohli koupit bohatství přirozené. O mnoho víc si totiž za ně koupit nemůžete. Některé věci se koupit nedají vůbec. A co potěšení při vlastnění peněz? Není to správný poslední cíl, když má někdo hodně peněz, drží je, nechce je utrácet a je šťasten, že je má? Ani tento cíl nevyhovuje všem požadavkům na správný poslední cíl, jak můžete zjistit z toho, že ten, kdo něco má a těší se z toho, přesto nemůže být nikdy úplně uspokojen. Za prvé, nutně se bojí, že o majetek přijde, někdo mu ho může ukrást apod. A i kdyby mu ho nikdo nevzal, dříve nebo později přijde smrt a do hrobu si nikdo žádný majetek nevezme. Za druhé, každý, kdo spatřuje smysl svého života v majetku, by chtěl mít víc. Nikdy ale nemůže mít nejvíc, protože každé bohatství je konečné. Vždy může mít ještě víc. Jestliže něčí majetek ohodnotíte libovolným přirozeným číslem, vždy může existovat další přirozené číslo o jednotku větší. Vidíte tedy, že toto také není správné řešení.

Moc je další uchazeč o roli správného posledního cíle. Z historie víte, jak lidé vždy velice toužili po moci, jak se za ní drali absurdním způsobem, i když věděli, že ji dlouho užívat nebudou. Lidé riskují všechno, zdraví, majetek apod. jen aby moc získali. To bylo vždy, není to charakteristické jen pro nedávnou epochu. Moc však také nemůže být správným posledním cílem, protože moc má ráz počátku. Cíl má ráz konce, tam byste měli končit, tam už to nejde dál. U moci se ale začíná. Moc máte proto, abyste mohli něco dělat. Moc má charakter východiska. Každý cíl je dobro a poslední cíl je dobro nejvyšší, protože kvůli němu chcete vše, co chcete. Ale moc se má stejně jak k dobru, tak ke zlu. Máte-li moc, jste třeba generálním tajemníkem politické strany s „vedoucí rolí“ a všichni se vás bojí a poslouchají, můžete se snažit, aby se lidem vedlo lépe nebo zase naopak, abyste z nich vydřel co nejvíce a udělal z celé země jeden velký koncentrační tábor.

Nemusím jistě rozebírat takové cíle, jako je sláva, uznání a podobné. Zajímavější je čest. Pro samuraje byla čest tak vysokým cílem, že aby ji neztratil, radši spáchá harakiri. Evropští rytíři ve středověku byli podobně ochotni pro čest položit život. Čest je součástí nějakého mravního dobra. Čili je otázka, jestli mravní dobro může být posledním cílem. To zatím nechám na vás. A také bych nechal na vás problém dobra rozumového. Když si to rozeberete, zjistíte v rámci identifikací, které jste zatím schopni udělat, že vám již vlastně zbývají jako možní kandidáti posledního cíle právě jen tyto dva typy dober: nějaké dobro mravní a nějaké dobro rozumové. Nic lepšího zatím nemáte. Nyní to už dále podrobněji rozebírat nebudu a jenom k tomu uvedu několik poznámek.

Je třeba zkoumat, jak by toto mravní a rozumové dobro mělo vypadat, v čem spočívá a jakou činností by konkrétně měl člověk toto dobro realizovat, uskutečňovat. Někdo, jako třeba Aristoteles, tvrdí, že nejvyšší dobro rozumové je nazírání filosofické pravdy. Jak jsme si řekli, pro někoho je nejvyšším dobrem dobro mravní, jako když si zachová čest nebo dobře vychová své děti. Vidíte, že tato dobra už beze všeho jen tak zavrhnout nelze. Všechny tyto činnosti mají

sice stránku, která je jistým způsobem diskvalifikuje (čest lze ztratit bez vlastní viny, děti se nevyvedou nebo zemřou), zároveň ale cítíte, že jste už dost vysoko, že tady obrazně řečeno přehořívá. Takový člověk, který chce nazírat filosofické pravdy, se může chovat dost koherentně. Obyčejná žena na vesnici v minulosti, která vedla domácnost a měla cíl se řádně starat o manžela a děti, měla základní vodítko, co dělat, a mohla se proto snadno rozhodnout v různých životních situacích (pokud ovšem nevznikla nějaká kolize na nižších úrovních, jako třeba jestli dítě za něco potrestat nebo mu to prominout).

Další problém. Vidíte běžně na lidech, že dělají jednou to a pak úplný opak, že si ani nepamatují nebo nechtějí pamatovat, že dělali předtím něco opačného. Káží o poctivosti, a pak klidně lžou nebo někoho ošidí. Nebo někomu vykládají, jak by se měl chovat střídavě, a pak se sami zpijí do němoty. V jejich nitru je jakýsi nepořádek, který by tam být neměl. To je ale problém, který už překračuje hranice filosofie. Vraťme se proto opět k poslednímu cíli.

Jaký by tedy měl být ten poslední cíl? Poslední cíl by měl především působit po celý život. U filosofa, která nazírá filosofické pravdy, i u paní, která vychovává děti, tato podmínka zjevně splněna není. Ten cíl by tedy měl být trvalý, měl by být nějakým způsobem nevyčerpatelný. Kdybyste měli nádrž, čerpali do ní vodu a váš poslední cíl by byl tu nádrž naplnit, tak konečným počtem operací, ať je ta nádrž jakákoliv a ta nádoba, kterou to tam podáváte, sebemenší, tak pokud odhlédnete od konečnosti lidského života, byli byste nakonec schopni to tam přečerpat, skončili byste a řekli byste si, teď to mám naplněné a dále nemám proč žít. Hybná síla života by se z vás jaksi vytratila. Toto se ale nesmí stát, ten nejvyšší lidský cíl by měl být jakýmsi způsobem nevyčerpatelný, neukončitelný. Tvoříte nějaké dílo, umělec maluje obraz, spisovatel píše knihu, architekt navrhuje projekt a někdo podle toho staví. Vidíte, že tyto činnosti vás také nemohou natrvalo saturovat, vždycky se nějak ukončí a dál nic. A dokonce ani není možné, aby posledním cílem byla kombinace nebo nějaká množina takovýchto cílů. Proč ne? Protože uděláte jeden, který není smyslem vašeho života, pak další a tak dále. Děláte a děláte, pak přijde zubatá s kosou a umřete. Jaký to tedy mělo všechno smysl, když ty jednotlivé cíle správný smysl neměly? Byl smysl vašeho života ten cíl, který jste už nestačili dodělat? Všechny cíle stejného typu jste stačili dokončit a nic se nestalo, váš životní cíl nebyl naplněn, a teď najednou jste např. takoví pošetilci, že týden před smrtí, o které víte předem (máte nevyléčitelnou chorobu), se začnete učit cizímu jazyku. Jaký to mělo smysl?

Další fakt. Na váš správný poslední cíl by neměly působit žádné rušivé vlivy. Představte si např., že máte poslední cíl „udržovat vaše auto v naprosto bezvadném stavu“ a teď najednou přiletí pták a znečistí vám je. No, tak to je špatné. Musíte to umýt. Přijde nějaký člověk a auto vám ukradne, nabourá atd. A i když se zdánlivě s vaším autem nic neděje, ono stejně stárne, rez tiše hlodá v karoserii apod. Vidíte, že tento cíl být správným posledním cílem také nemůže, protože je zjevně narušitelný (a to velmi snadno) vnějšími vlivy, to znamená vlivy, které nezávisí na vás. Má-li váš cíl být správným posledním cílem, má-li být tedy dostatečně hodnotný a má-li řídit celý váš život, pak by neměl být žádným způsobem zasažitelný zvenku. Nesmí se stát, že by přišel nějaký jiný člověk a vzal vám ho nebo vám zabránil v jeho dosažení. Nesmí se stát, že by vám v dosažení vašeho posledního cíle mohlo zabránit třeba to, že ztratíte všechny blízké, rodinu, známé i příbuzné. Co ještě můžete ztratit? Ztratíte třeba končetiny – spadnete pod vlak a ten vám přejede obě nohy. Ztratíte smysly – onemocníte šedým zákalem, operace se nezdaří, a jste slepí. Zkoumejte si sami, to už je výzva k vašemu samostatnému přemýšlení, zda mohou vnější vlivy nějak narušit určitou vaši činnost, kterou považujete za smysl svého života. Snadno zjistíte, že činnosti, které jsme zatím uváděli, jsou nějak narušitelné. Jsou narušitelné vnějším

působením nebo souhrou náhod, které nemůžete vůbec ovlivnit. Dosahování cíle by mělo záviset pouze na vás, na vašem rozhodování a jednání, na ničem jiném. Nesmí záviset na pohlaví, rase, majetku, zdraví apod. Rozhodnu se např., že budu každý den pít lahvičku vína, abych měl dobrou náladu. Najednou nemám dost peněz nebo mě zradí ledviny nebo jiný orgán. Taková činnost nemůže být správným posledním cílem, protože jeho dosažení nezáleží na mně. Nemohu si zajistit, aby mi příslušné orgány fungovaly natolik, abych mohl tuto činnost provozovat dál a dál bez překážek a šťastně až do smrti.

Teď o tom pohovořím z trochu jiného hlediska, to proto, abyste měli vodítko, pokud budete předmět sami dál zkoumat. Určitým způsobem se tu musí uplatňovat váš rozum a vaše vůle, to jsou nejlepší schopnosti, které máte. Poslední cíl byste měli realizovat takovou činností, která souvisí s vaším rozumem a s vaší vůlí. Vzniká otázka: jak souvisí vaše poznání a vaše chtění s předmětem chtěným a poznávaným? Zajímavým způsobem. Když něco chcete, tak se jistým způsobem přibližujete, posunujete k chtěnému předmětu. Miluje-li člověk věci nižší, snižuje se na jejich úroveň a naopak, miluje-li věci vyšší, tak se jistým způsobem pozvedá. Přesněji řečeno, ten, kdo něco chce, tím chtěním přejímá způsob existence, způsob bytí chtěného. S poznáním je to naopak. To, co poznáváte, poznáváte tak, jak to v sobě přijímáte. Poznané přijímá způsob existence poznávajícího. Když poznáváte horší věc, tak tu věc jistým způsobem pozvedáte na úroveň vašeho poznání. Poznáváte-li nějakou věc i dosti špinavou, tak ji nepoznáváte v té její špinavosti. Nějaký chemik např. zkoumá způsob, jak vyčistit odpadní vody z kanalizace. To ho samozřejmě nijak nešpiní, pokud tam zrovna nepoleze a nebude se v tom hrabat. On to poznává vyšším způsobem, jaksi abstraktně, odtrženo od toho zápachu a všech těch nečistot. Zrovna tak, když budete poznávat něco vyššího, třeba když sem posadíte nějaké zvíře a budete mu tady malovat nějaký pěkný obraz nebo mu budete dokazovat něco z filosofie, tak zjevně to zvíře poznává tu vyšší věc svým nižším způsobem, nepoznává závěry filosofie nebo uměleckou tvorbu, poznává jenom to, že vy tady vydáváte nějaké zvuky. Ten pejsek se na vás dívá, a pokud je váš, tak čeká, jestli mu vydáte nějaký povel, hodíte žrádlo apod. Poznáním získává poznáný předmět způsob bytí poznávajícího.

Jak je to v této souvislosti s posledním cílem, s jeho poznáním a chtěním? Když poznáváte něco vyššího (třeba ten poslední cíl), tak to jistým způsobem snižujete k sobě; naopak, když chcete něco vyššího, tak se pozvedáte k tomu vyššímu. Proto je lepší nižší věci poznávat než milovat, kdežto vyšší věci je lepší milovat než poznávat. Hodnotu člověka určuje proto to, co chce, to, co miluje, to, co žádá. Bude-li žádat věci nižší, bude se k nim snižovat. Pokud bude žádat a milovat jenom věci animální, vegetativní – jenom to jídlo, pití apod. – tak se záhy jeho mysl, a nakonec i tělo připodobní tomu nižšímu. Člověk, který smysl svého života spatřuje jen v požitku z potravy, za pár let skutečně vypadá jako nějaký vepř. A naopak když člověk vytrvale chce vyšší věci, tak ho to pozvedá k nim. Když umíte pozorovat a jste sami na podobné úrovni, tak to na takovém člověku spolehlivě poznáte.

Uvedl jsem vám, jaký je vztah člověka k předmětům vůle a rozumu. Vůli a rozum ovšem nelze od sebe odtrhovat, člověk může chtít jen to, co nějakým způsobem poznává, co mu nějak jeho poznání předloží. Tyto dvě mohutnosti, rozum a vůle, musí nějakým způsobem v lidských skutcích spolupůsobit, lidská mravní činnost musí být realizována jak rozumem, tak vůlí, a při tom musí jít o vzájemnou souhru, kdy vůle poslouchá rozum. Vůle je jinak mohutnost slepá, chce jen to, co dostane od rozumu. Podobně i žádost smyslová chce jen to, co dostane od smyslů. Pokud by to nějakým způsobem nedostala od smyslů, nemůže to chtít. Nemůžete chtít jídlo, které jste nějakým způsobem nepoznali, ať konkrétně, že ho cítíte nebo chutnáte, nebo si ho

pamatujete, nebo že vám o něm někdo vypráví, čtete o něm apod. Analogicky je tomu i s rozumovou žádostí – vůlí. Nemůžete chtít nějaké rozumové dobro, pokud ho nějakým způsobem nepoznáváte. Buď je poznáváte aktuálně, když např. poznáváte nějaký mravní zákon a chcete ho zachovávat, nebo poznáváte něco jenom v možnosti; člověk se třeba zamiluje do nějaké vědy, protože jeho rozum poznává, co by mu ta věda mohla dát. Tu vědu poznává tedy v možnosti, protože jí ještě nerozumí, ale poznává v nějaké míře, co by mu mohla dát.

Taková je nutně situace, když se s těmito věcmi začínáte teprve seznamovat. Ze začátku na to váš rozum nutně nestačí. Nepoznáváte zpočátku, co máte žádat, co by mohl být váš správný poslední cíl a co by vám mohl dát. Proto se musíte tázat. Kdo vám to ale řekne, když ne váš rozum! Zjevně rozum nějaký jiný, takový, který poznává správný poslední cíl lépe než vy. K tomu je třeba, abyste se cvičili v ctnosti poslušnosti, abyste byli schopni a ochotni přijmout to, co vám říká jiný rozum, ať takový, se kterým se setkáte přímo, nebo takový, se kterým se setkáte prostřednictvím nějaké knížky. Poslušnost tady je samozřejmě velice užitečná – je ovšem důležité, aby zase nebyla bez rozumu, abyste věděli, komu máte tu poslušnost prokazovat (tomu, kdo je schopný vás vést správným způsobem) a v čem ji máte prokazovat (ve všem, co vás vede ke správnému poslednímu cíli). Samozřejmě to záleží na tom, nakolik jste schopni identifikovat, že ten člověk vaši poslušnost nezneužije pouze k svému dobru, ale že ji použije k dobru vašemu. Jako když někomu svěříte peníze, tak jste je správně svěřili, když vám je nezpronevěří, ale naopak dobře uloží, a třeba ještě rozmnoží.

Otázka: Co to je hřích a proč člověk hřeší?

Problém hříchu. O hříchu se učí, že je to vědomé a dobrovolné přestoupení Božího zákona. Jednou z příčin hříchu je skutečnost, že nevíte, že zákon přestupujete a vaše nevědomost je zaviněná, tj. když se vám zaviněně něco jeví jako dobro, ale dobro to není. Jako katolík byste měl vědět, že máte chodit na mši každou neděli a za jakých podmínek jít nemusíte. Jestliže se neobtěžujete zjistit, co na vás církev chce a porušíte to z nevědomosti, hřešíte. Když vstupujete do nějakého spolku, ať je to KSČ nebo katolická církev, měli byste si zjistit, co od vás ten spolek bude chtít. Pokud to požaduje oprávněně, požaduje-li KSČ od svých členů oprávněně, aby chodili na schůze a katolická církev od svých členů, aby chodili každou neděli do kostela, tak je to vaše povinnost. Vždyť v tom spolku jste dobrovolně.

Hodnoty ale mohou být převrácené. Vy víte, že je něco špatné, že je to přestoupení zákona, ale uděláte to přesto, protože začnete směřovat k něčemu, co se vám jeví hodnotnější než to dobré, které by vzniklo, kdybyste zákon nepřestoupili. Nikdo nedělá zlo kvůli tomu, aby dělal zlo. I ten, kdo hřeší, ať dělá cokoli špatného, třeba vraždí nebo mučí někoho, tak to dělá proto, že si myslí, že tím dosáhne nějaké vyšší dobro, než je dobro tím zlem ztracené. Pokud byste si to jenom nemysleli, ale bylo by to tak i ve skutečnosti a byly by zachovány náležité okolnosti, potom takový skutek není zlý. Konkrétně: jdete k zubaři a on vám bude působit bolest proto, že vám chce vytrhnout nebo spravit zub. On přece celkově nedělá nic špatného. Samozřejmě dělá zlo, když vám vrtá nebo trhá zuby a vás to bolí. Ale proč to dělá? Protože ví, že se potřebujete vyléčit a jiné cesty k tomu není. To je vyšší dobro, než dobro tím zlem (tou bolestí) ztracené (vaše příjemné pocity apod.). Když se hodnocení převrátí – to by nemělo nastat – to je hřích. Člověk může totiž hodnocení, které mu předkládá rozum, odmítnout a chovat se jinak. Katolík si např. řekne: „Já do kostela nepůjdu, protože mě bolí nohy.“ On ví, že by to dělat neměl, že jít do kostela je větší dobro než si odpočinout, protože zas tak nemocný nebo unavený není, ale on to udělá a neposlechne to, co mu říká jeho rozum, ale to, co mu říkají jeho smysly. Je vždy na něm,

aby se rozhodl, zda ho bolí nohy opravdu tak, že už nemůže nikam jít, nebo se na to pouze vymlouvá, a naopak by tam měl jít, protože by si třeba i tu bolest rozchodil.

Je tedy dvojí způsob hříchu: že vědomě děláte něco špatného, protože jste si převrátili pořadí hodnot a zdá se vám, že dobro, které chcete přes to zlo dosáhnout, je vyšší než dobro tím zlem ztracené, anebo naopak děláte něco špatného, protože se vám to jeví jako dobré, vaše svědomí bloudí, protože jste byli povinni něco vědět a něco zjistit, a přesto jste to neudělali. Např. ve škole, když jdete ke zkoušce, jste povinni si zjistit, co po vás zkoušející bude chtít. Jestli jste si to nezjistili a zkoušející se vás na to zeptá a vy řeknete, že jste nevěděli, že to bude zkoušet, tak vám to samozřejmě neuzná. U kořene je tu vždy nějaká chyba ve vůli nebo v rozumu. Rozum se může mýlit a vést špatně vůli nebo vůle může něco chtít, i když rozum říká něco jiného, protože to ten člověk má neuspořádané a vůle neposlouchá rozum. Může se vám stát, že se chcete učit, ale přijdou kamarádi a zvou vás na tah. Rozum vám říká, že dopadnete špatně, když s nimi půjdete. Budete, jak se říká, pod obraz. Když vám ale řeknou, to bys nás urazil, vaše vůle přestane rozum poslouchat, zvednete se a jdete s nimi.

To, co jsem teď řekl, je jenom několik poznámek, není to systematický výklad podstaty hříchu, jeho příčin a rozdělení. Pro praktickou mravouku ale taková nauka není zase tak nutná. Když chcete poznat mravní hodnotu nějakého činu, tak vám stačí zkoumat především vaše svědomí. Když se ovšem uvažuje filosoficky, jak to skutečně je, jaké jsou tu příčiny, tak se musí velice pečlivě prozkoumat, co je rozum, co je vůle, jaký je mezi nimi vztah, jak jsou ty skutky dobrovolné, co může způsobit nedobrovolnost. Dále je nezbytné zkoumat jednotlivé třídy mravních ctností a neřestí. Tak např. opilství – zkoumáte je obecně a zjišťujete, jaké má příčiny atd. Když ale chcete zhodnotit určitý skutek, že nějaký člověk se za těchto a těchto okolností opil, musíte jít do jednotlivostí a především zjišťovat, jestli se řídil svým svědomím, a pokud se řídil a jeho svědomí bloudilo, jestli jeho svědomí nebylo zaviněně bludné. Mravouka pojednává obecně o mravních skutcích jako takových, ale všechny mravní skutky jako konání jednotlivého člověka jsou jednotlivé. Je třeba provést syntézu cílů a okolností, abyste zjistili, jestli jste konali dobře nebo špatně, když jste se napili. Ono to může být i mravné, když víte, že vám ta sklenička nic neudělá, vidíte, že chudák, který vám ji nutí, by se hluboce urazil, a víte, že zakládá své hodnocení sebe na tom, jestli přijmete jeho „uctění“. Nejste-li léčený alkoholik a záleží-li vám na tom člověku, neodmítnete to a klidně se napijete.

To je orientální moudrost mistra Čuanga tří a čtyř hromádek ořechů. Byl ošetřovatel opic, opice měly ráno dostávat tři hromádky ořechů a večer čtyři. Pak se vzbouřily a chtěly ráno čtyři a večer tři, zkrátka opačně. Co udělal ošetřovatel? Byl-li moudrý, poznal, že v podstatě na tom nezáleží, ať si to ty opice mají, jak chtějí. Proto tu vzpouru nepotlačoval a dal jim ty ořechy tak, jak to chtěly. V životě, když interagujete s jinými lidmi, zjišťujete čím dál tím víc, že to je většinou jako ty tři a čtyři hromádky mistra Čuanga. Většinou záleží na úplně jiných věcech, než se běžně v životě zdá. Pak to necháte být s vědomím, že to, na čem opravdu záleží, je někde úplně jinde a necháte ty lidi, aby se hádali, jestli je lepší Sparta nebo Slávie nebo jestli (abych vás neurazil) je lepší jeden architekt nebo jiný architekt. Když k tomu přistupujete správně, tak jim řeknete svůj názor, jak by měli myslet, co by měli chtít a jak by se měli chovat (pokud to ovšem má nějaký smysl, je např. nějaká naděje, že se podle toho zařídí apod.), ale když se dál hádají, tak je necháte. Víte, že to nikam nevede jim něco říkat. Podobně, jako ty současné žabomyší spory o pomlčku v názvu státu. O to tu přeci nejde. Jestli v tom státě budou žít hlavně podvodníci a lenoši, tak se to může jmenovat třeba já nevím jak a je to jedno. A jestli tam žijí převážně slušní a pracovití lidé, tak se to může jmenovat třeba Horní Bambusánie, a je to také jedno.

Student: Já bych se vrátil ještě k té pravdě, vy jste tu pravdu rozdělil asi na tři skupinky. Tu první – poznání – jste definoval jako shodu s objektivní realitou.

To jsem neřekl. Řekl jsem, s tím, co poznáváte.

Student: Dobře, s tím, co poznáváte. A druhá byla ta slovní, že říkám to, co si myslím. Pokud říkám to, co si myslím, tak interpretuji tu pravdu poznávací, abstrahuji ji pomocí nějakých symbolů slovních nebo písemných. Myslím, že tyto pravdy bych sloučil do jedné skupinky. Druhá věc je, když říkám něco, co si myslím, ale ona to pravda není.

Samozřejmě, když to zkoumáte v realitě, tak tyto dvě pravdy vystupují společně. Já mohu poznávat např., že tento časopis má 36 stránek. Mám v mysli, že má 36 stránek a pak to řeknu. V tomto aktu se tedy uplatnily obě pravdy. Jen tak může to, co řeknu, pravdivě odpovídat realitě. Pokud by se tam alespoň jedna pravda neuplatnila, tak by to, co jsem řekl, buď neodpovídalo realitě, nebo odpovídalo, ale náhodou. Podíval jsem se na poslední stránku a viděl jsem číslo 36, v mé mysli se utvořil pravdivý obraz skutečnosti, mé poznání bylo pravdivé, samozřejmě za předpokladu, že tam pan Nastoupil nevynechal nějakou stránku apod. Potom tvrdím pravdivě, když říkám, že časopis má 36 stránek, protože si myslím, že má 36 stránek. Kdybych vám tvrdil něco jiného, tak bych vám neřikal pravdu. Ve filosofii je ale často třeba se snažit v rozumu oddělit od sebe to, co je ve skutečnosti jedno, a zkoumat to odděleně. Když např. zkoumáte auto, tak ho sice také můžete studovat jako celek, ale když chcete znát, z čeho je to auto složeno, tak ho rozeberete třeba i do posledního šroubku. Podobně ve filosofii je velmi užitečné tyto jednotlivé typy pravd rozlišovat a zkoumat každou zvlášť. To proto, že tyto pravdy patří do jiných skutečností, do jiného řádu. Ta první, pravda poznávací, patří do řádu noetického, do gnozeologie, do teorie poznání, ta druhá patří do morálky. Skutečnost, zda mluvíte pravdu nebo ne, je záležitost etická.

Další věcí je, když mluvíte pravdu, a přitom vaše řeč neodpovídá skutečnosti. Jsou tyto logické možnosti: vy si buď myslíte, že $2+2=4$ nebo, že $2+2$ je něco jiného, řekněme 5. Když si myslíte, že $2+2=4$ a říkáte, že $2+2=4$, mluvíte pravdu. Když si myslíte, že $2+2=4$ a říkáte, že $2+2=5$, tak lžete. Když si myslíte, že $2+2=5$ a říkáte, že $2+2=4$, lžete, neboť neříkáte to, co si myslíte. Když si myslíte, že $2+2=5$ a říkáte, že $2+2=5$, z hlediska etického mluvíte sice pravdu, ale mýlíte se.

Otázka: Jakou vy máte v tomto okamžiku možnost zjistit, jestli $2+2=4$ nebo $2+2=5$?

Matematický problém, jak dokázat, že $2+2=4$, nás v této souvislosti nezajímá. To je jen jako příklad. Z filosofického hlediska můžete rozlišovat uvedené dva druhy pravdy. Aby vaše mluvení pravdivě vypovídalo o skutečnosti, jak vaše poznání, tak i mluvení musí být pravdivé. Jinak vaše mluvení neodpovídá poznané skutečnosti, nebo odpovídá, ale je to náhoda. Vždy jste ale povinen, pokud už nějak naznačujete, co si myslíte, se vyjadřovat pravdivě, a to pravdou etickou. Vy nejste povinen vždy naznačovat, co si myslíte. Když si myslím, že $2+2=5$, mám jakési podezření, že tomu tak není a vím, že jsem tu matematiku moc nestudoval, raději před lidmi mlčím, abych se nezesměšnil. Někdy nejste ani povinni říci celou pravdu, i když víte, že to pravda je. Když se vás např. někdo ptá na pravdu a chce ji zneužít k vaší škodě nebo škodě někoho jiného, nejste povinen pravdu říci. Kdyby sem např. teď přišel nějaký hlupák a chtěl po mně, ať řeknu $1+1=2$, ukazoval na mne a chtěl pak říci: „To je trouba, ten ví akorát, že $1+1=2!$ “, tak to samozřejmě neřeknu. K ničemu rozumnému by to nevedlo.

Otázka: Jak to myslíte s tou vyčerpatelností a nevyčerpatelností činnosti, která vede k

poslednímu cíli?

Obrazně řečeno, kdybyste měl poslední cíl čerpání vody a do té nádoby by stále přitékala voda, tak byste mohl čerpat stále a nádobu byste konečným počtem operací nemohl vyčerpat. Musí to být tak, abyste mohli tento cíl realizovat stále a nikdy v této činnosti nebylo něco, co by se uskutečnilo nebo přestalo v budoucnosti. Poslední cíl musí být realizovatelný v přítomnosti. To byla velká chyba některých náboženských směrů, že pokládali poslední cíl člověka někam do budoucnosti. Oni si představovali, že budou dělat stále dobré skutky, potom se v budoucnosti jako odměna za ty dobré skutky dostanou do nebe. Je to něco, jako by si střídali na záhrobní důchod. To ale není ono. Oni se mají chovat tak, aby mohli svůj poslední cíl realizovat teď, zde, tady v tomto životě. Ne až někde v záhrobí, to už je pozdě. Budoucnost ještě není a co ještě není, není. Vy žijete v přítomnosti. Vše co provádíte, provádíte v přítomnosti. Pouze přítomnost je přítomná, pouze přítomnost je. Budoucnost ještě není, minulost už není. Kde jsou? Kde je událost, že včera jsem tady přednášel matematiku, kde? Řeknete, že v paměti těch studentů. To bych chtěl vidět, kolik toho v jejich paměti je! Vy byste neměli střídat a něco odsouvat do budoucnosti nebo žít vzpomínkami na minulost, vy byste měli cosi činit teď, v přítomnosti. Neříkám, že jste schopni teď hned realizovat to, co byste měli, vy na to zatím nejste disponování a musíte nejprve hodně poznat a zcela se změnit. Ten, jehož cílem je zvednout 2q, nemůže většinou jít a ty 2q rovnou zvednout, pokud to ještě nikdy nedělal. Musí cvičit, ale postupně, od lehčích závaží. Pokud cvičení stále odkládá do budoucnosti, tak nikdy nic nezvedne. I v těch náboženstvích můžete relativně snadno poznat, že jen to náboženství může vést člověka správně, když mu říká: ne až potom, ale teď se snažte, teď nelžete, teď si odpírejte ve zlém, teď nehřešte. Nemusíte si vůbec říkat, já nebudu hřešit v budoucnosti, stačí, abyste si řekli, já nesmím hřešit teď. Když nebudu hřešit teď a stále teď, tak nebudu hřešit nikdy, ani v budoucnosti.

Otázka: Co to znamená, že něco má smysl?

Já používám pojem cíl jako obecný pojem pro to, k čemu směřuje nějaká činnost. Činnost má smysl, když směřuje k vyššímu cíli. Co je vyšší, musí určit člověk svým rozumem, vyšší cíl má vyšší hodnotu. Když někdo má dvě hromádky písku a přehazuje pořád jednu na druhou a opačně, tak to nesměruje k nějakému vyššímu cíli, pokud se jedná jenom o ty hromádky písku. Jakmile zjistíte, že to směřuje k nějakému vyššímu cíli, třeba že to dělá proto, aby mu zesílily svaly nebo byl zdravější, tak rázem řeknete, ano, toto přehazování hromádek má nějaký smysl. Když budu tlouct kladivem tady do hodinek a zeptáte se, jaký je cíl této činnosti, odpovím, rozbití hodinek. Má tato činnost nějaký smysl? Nemá, rozbité hodinky zjevně nejsou hodnotnější než fungující. V tomto významu pojem smysl používám.

Otázka: Je těch prostředních cílů nekonečně nebo konečně mnoho?

Musí jich být konečně mnoho. Za prvé proto, že když začnete v činnosti, je pro vás tento nejnižší cíl prostředkem k dosažení toho posledního cíle, takže kdyby jich bylo nekonečně mnoho, tak byste se k tomu poslednímu cíli nikdy nedostal. Aristoteles říká, že nekonečno nelze přejít. Představte si, že jdete od startu do cíle a mezi nimi musíte udělat nekonečný počet kroků. Je jasné, že se pak k cíli nikdy nedostanete, protože ať uděláte jakýkoliv počet kroků, vždy je jich konečně mnoho. Za druhé proto, že kdyby těch prostředních cílů mělo být nekonečně mnoho, tak by nikdy žádná lidská činnost vůbec nezačala, protože kvůli poslednímu cíli chcete první prostřední, kvůli němu druhý a tak dále do nekonečna, takže byste se nikdy ke chtění té konkrétní činnosti nikdy nedostal.

Poslední cíl je zvláštní věc, je především úplně jiný, než všechny ostatní prostředecné cíle. Všechny ostatní míří odněkud někam, asi jako železniční stanice, do kterých se dá odněkud přijet a z nich někam odjet. Poslední cíl je jako stanice, do které se dá jenom přijet (v provedení, uskutečnění) nebo z ní odjet (v úmyslu). Poslední cíl má úplně jiný charakter než cíle prostředecné. Můžete zjistit, že některé lidské činnosti mají znaky posledního cíle. Radost ze hry např. Lidé si hrají, aniž by mysleli na nějaký další nadřazený cíl. On tam třeba je, např. odpočinout si psychicky i fyzicky, ale v tom okamžiku, kdy si hrají, na nic jiného nemyslí.

Student: Já osobně si myslím, že jakýkoli cíl, byť sebevyšší, je prostředkem pro naplnění cíle ještě vyššího. A v tom tkví neuskutečnitelnost něčeho posledního.

Když tady není nějaký konec, cíl poslední, tak nemůže být ani předposlední, když tam není ten předposlední, tak není ani ten druhý od konce atd., čili pak není žádný cíl. Obrazně řečeno, když máte visící řetěz, od spodu máte první článek, ten visí na vyšším článku, ten zase visí na dalším, takže dříve nebo později musíte dojít k nějakému hřebíku, na kterém visí celý řetěz. Kdyby tam ten hřebík nebyl, řetěz by nutně spadl.

Student: Člověka nemusí zajímat vyšší cíle. Obráceně, jeho zajímají jednotlivé, nižší cíle, a těch může být nekonečně mnoho. Jak to je?

Jsem rád, pane Doležel, že se znovu ptáte, vy jste opravdu neohrožený diskutér. Já se teď raduji asi jako Sokrates v Gorgiovi, když do rozhovoru vstoupil bez bázně a zbytečného ostychu Kallikles. Ano, máte pravdu, když se to převrátí, tak může nastat nekonečné zmnožení, a tímto způsobem můžete jít skutečně v jistém smyslu do nekonečna. Obrátíte si pořadí a řeknete si třeba: „Chci se cítit dobře. Abych se cítil dobře, budu si hrát na počítači, jezdit v autě, koukat na televizi atd.“ Zjistíte, že počet těch činností pak skutečně není nějak ukončený v tom smyslu, že můžete pořád nějakou činnost přidávat. Takový člověk neusiluje o to, jít k vyšším cílům, ale naopak se realizuje ve zmnožování cílů nižších. O tom nejvyšším cíli nepřemýšlí, o něj neusiluje, ten je jako v mlze. K něčemu určitému to ale nutně de facto směřuje. Kdyby to totiž nesměřovalo, tak by tu nebyla žádná hybná síla, tak by se to vůbec nijak nehýbalo, nakonec by takový člověk ani nesesedl a nemačkal tlačítka u počítačové hry. Taková struktura z konečného počtu cílů tam je, musí tam být, ale on o tom neví. I kdyby vám řekl, že tady to počínání je nikdy nekončící snaha stále se zdokonalovat, tak reálně tam musí být jakýsi prvopočáteční zdroj puzení, že vůbec něco chcete, že vůbec nějak jednáte. Proč vůbec člověk, který je naprostý invalida, nevidí, neslyší, nespáchá sebevraždu? Proč ho to ještě pudí, aby žil? Této hlubinné žádosti říkáme třeba láska k životu (viz Jack London, povídky o zlatokopech). Kdybychom na to měli čas a vy zájem to tady podrobně prozkoumat, tak byste viděli, jak se tomu všemu dá krásně porozumět.

Zkrátka, jako ten řetěz musí držet nějaký hřebík, a když nedrží, tak se to celé zřítí, tak když zkoumáte úmysl, tak se musíte dostat po konečném počtu kroků ke konci. V provedení je první to, co je dole, v úmyslu je první to, co je nahoře. A jestliže tam není něco konkrétního, určitého, v tom prvním úmyslu, tak ani vaše činnost není nějak konkrétní, určitá. Kdybych měl v úmyslu, že v životě dosáhnou třeba láryfáry a to nebylo nic určitého, tak proč bych kvůli tomu třeba tady nezlomil křidu nebo nepodřízl každého, na koho bych dosáhl? Proč bych tady vůbec něco říkal? Kdybych chtěl dosáhnout láryfáry, jak vím, že kvůli tomu nemusím třeba tady tím nožičkem přerezat tady ten kabel od mikrofону? Nebo proč bych neměl vyskočit tady z okna? Já chci láryfáry! (Pro mě je to jen slovo, já teď nevím, jestli to náhodou něco neznamená, to bych se

musel podívat do slovníků, teď mě to zrovna napadlo.) Kdyby mým posledním cílem nebylo nic určitého, tak bych vlastně nemohl vědět žádným způsobem, co mám dělat, abych třeba to láryfáry dosáhl. Tak bych nakonec zůstal sedět a nic bych nedělal, ale i to by byla vlastně nějaká aktivita. Jak to, že sedím, když třeba támhle za dveřmi na mě čeká láryfáry!

Abychom si rozuměli, nečekám, že to tady všechno hned pochopíte, je to spíš takové podobenství, výzva k vašemu přemýšlení. Měli byste si uvědomit, že váš život stále nějak ubíhá v kolotoči běžných sytelských aktivit, že se kolem vás něco stále děje a vy reagujete většinou na ten vnější svět tak, abyste co nejvíce uspokojovali své „potřeby“. Chodíte do práce, abyste naplnili peněženku, ona se vám zase vyprázdní a všechno se to opakuje. Potkáte někoho, zamilujete se, žijete v rodině, chodíte do práce, vyděláváte peníze, pak jste v důchodu a nakonec umřete. Již z kosmické (a tím více z filosofické) perspektivy vidíte, jak je to jaksi tragikomické, pošetilé a malé. Je to jako takové hmyzí pachtění. Lidé, jako ti mravenci, pořád běhají a něco dělají. Když si představíte sluneční soustavu, jaké jsou v ní reálné poměry vzdáleností, jak je Země malá ve srovnání se vzdáleností od Slunce (12 mm ku 150 m), v podstatě mezi tím nic není. A když jdete dál, tak si můžete představit nejbližší hvězdy jako třešně v hlavních městech evropských států, mezi nimiž zase skoro nic není. Hvězdy se shlukují do galaxií, mezi nimi je toho nejspíš ještě méně. A vy se tady snažíte a sháníte láryfáry. Z pohledu mimozemských pozorovatelů byste si řekli, že se ti lidé tady hemží jako mravenci. Běhají, stavějí, bourají, místo aby si sedli, zarazili to pachtění, sbírání a žvýkání zážitků a tu hmyzí píli a řekli si, co to dělám za hlouposti, co to má všechno za smysl? Žijeme jako ta Špičková slepice, klovo sem, klovo tam, kvok sem, kvok tam, pak přijde hospodyně s nožem a je po slepici. Nebo ptáček, který si sedne na větev a zpívá, pak přijde zima, on zmrzne a je po něm.

Otázka: Závisejí směřování k poslednímu cíli jenom na člověku nebo na něčem jiném? Asi tak, jako to, kam člověk dojde, závisejí nejen na přestupujícím, ale i na vlaku. Je vůbec možné poslední cíl dosáhnout?

To jsou dva problémy. Směřování k správnému poslednímu cíli by mělo záležet, obrazně řečeno, jenom na tom přestupujícím čili na vás. Bylo by to podivné, kdyby vaše směřování k správnému poslednímu cíli záleželo na někom nebo na něčem jiném. To by bylo navíc dosti nespravedlivé. Ve skutečnosti to opravdu závisejí jenom na každém člověku, kam bude směřovat. Vy jste (nebo můžete být) pány svých skutků, vy se obracíte k dobru nebo zlu, vy máte svůj život k dispozici. Matka vás porodí a máte teď něco se sebou udělat, než skončíte v rakvi. Druhý problém, zda to je nějak uchopitelné nebo dosažitelné. To se samozřejmě musí zjistit, podle toho, jaký je pravý poslední cíl a jakou činností ho případně dosahujete. Nemohu to teď nějak „dokázat“ nebo vás jinak přesvědčit, jak to skutečně je. Já to mohu pouze naznačit a ukázat směr vašich úvah, kde byste měli pátrat. Tyto věci není také možné říkat najednou všem stejně, záležejí, jak každý touto cestou postupně proniká. Vaším současným posledním cílem by teď mělo být zjistit, jaký je váš správný poslední cíl. Nejdříve je potřeba zjistit, jestli vůbec nějaký je. Vy se samozřejmě můžete rozhodnout, že po ničem takovém nebudete pátrat, pak vám ovšem zbývají dvě možnosti. Buď žijete životem hnusným, tedy animálním a vegetativním, nebo žijete životem banálním, tedy pro nějakou fikci, tedy pro něco, co se nedá uskutečnit. Třeba si usmyslíte, že vybudujete dokonalou lidskou společnost, jejíž všichni členové budou pilně a iniciativně pracovat, aniž by měli zájem o výsledky své práce. Pokud se ale rozhodnete pátrat a hledáte, jak správně žít, pak je ovšem třeba jít za pravdou za každou cenu. Pokud byste zjistili s naprostou jistotou, že žádný vyšší život než hnusný a banální neexistuje, pak se musíte zařídit podle toho. Nejspíš, jako Epikuros, žít životem kultivovaných slastí.

Otázka: Má smysl jen cíl nebo i cesta k cíli?

Samozřejmě, smysl má především dosažení cíle. Smysl cesty je právě v tom, že vede k cíli. Někdo namítne, že těch prostředecných cílů může být tolik a mohou být tak obtížné, že i když půjdu stále nahoru, tak se tam nejspíš stejně nedostanu. Vždyť na to nemám ani dispozice, nejspíš někde na té cestě skončím, aniž bych dosáhl cíle. Proč bych se tedy vůbec měl snažit stále jít dál? Mohl bych se opatrně bavit s krásnými dívkami, uměřeně jíst a pít apod. To je ovšem chybná úvaha. Za prvé vy nevíte, kam se dostanete, a za druhé, stejně nemá žádný smysl zůstat dole u některého prostředecného cíle. Jestliže prostředecný cíl přestane být prostředecným, dosahovat ho nemá žádný smysl, protože pak k ničemu vyššímu nevede.

Otázka: Je opravdu možné, abyste se celý život správně snažil, a přesto toho správného posledního cíle nedosáhl?

To je skutečně problém, zda může nastat taková situace, že byste se s plným nasazením podle toho, jak jste disponován, snažil, nevynechal nic vlastní nedbalostí, a přesto byste svého správného cíle nedosáhl. Zde to neřeším a ani řešit nemohu.

Východisko na cestě ke správnému řešení je, že si přiznáte, že váš rozum je zatím naprosto neschopný tyto věci identifikovat, že naprostá většina institucí a lidí, se kterými jste se stýkali, vám v tom nijak nepomáhala. Vyráběli z vás obsluhivatele různých věcí, činností a struktur, někoho, kdo opravuje televizory, někoho, kdo navrhuje a staví domy, někoho, kdo obsluhuje vzorečky a vyrábí matematiku. Tento svět je zařízený tak, aby vás od těch vyšších věcí odvedl. Dnešní školství na Východě i na Západě, až na výjimky, z vás dělá jakéhosi obsluhivatele. Je jedno, jestli člověk obsluhuje soustruh, nebo svoji potřebu nebo potřebu nějakého jiného člověka. Já neříkám, že všechny tyto činnosti mají stejnou hodnotu, že některé nemají určitý smysl. Všechny tyto činnosti by ale měly být prostředkem k něčemu dalšímu, vyššímu. Jestli člověka nikam dál nevedou, nebo jestli ho dokonce od správného směru odvádějí, tak to nemá žádný smysl a celý takový život je zbytečný a marný. Občas se může vyskytnout ve vaší blízkosti člověk, který vám jednou větou pomůže v tomto směru víc než celá vysoká škola. Když byste pokračovali správným směrem, tak byste zjistili, že studium na vysoké škole vám v hledání správného posledního cíle nijak nepomáhá. Cvičíte se v něčem jiném, necvičíte se v tom, v čem jste se cvičit měli. Kultivujete se jako cirkusový klaun, který udrží deset kuliček současně ve vzduchu, a přitom nepozoruje, že mu padají kalhoty. Nebo geniální počítač, který je schopen vynásobit z paměti mnohaciferná čísla, a přitom si neumí zašněrovat tkaničky u bot. Je dobré si udělat takové myšlenkové pokusy. Co by se stalo, kdybych mohl všechno, co chci. Třeba kdybych měl neomezené množství peněz, co bych dělal? Kdybych mohl lidi ovládat jenom silou svého myšlení. Jak bych si uspořádal život, kdyby se mi všechna přání ihned splnila. Ať mě všichni lidé hned poslouchají! Zkuste si to provést a promyslet, k čemu tento experiment povede. Tam někde začnete stopovat vaše reálné cíle. To je velice zajímavé.

Kapitola 7 Filosofie

Na začátku bych pohovořil o tom, co to je filosofie, jak se dělí, co zahrnuje, a dnešní výklad uzavřu poznámkou o rozdělení příčin. Nejprve tedy k tomu, co filosofie je a čím se zabývá. Dnes velmi záleží na tom, v jakém pořadí a jakým způsobem se tyto věci přednášejí. Není jednoduché určit, co a jak je možné lidem říkat, aby buď neutekli, nebo nezbili přednášejícího nebo neusnuli. Výklad filosofie se proto musí dělat jinak než dříve. Nelze se tady postavit a začít výklad u Tháleta a celý semestr věnovat dějinám filosofie, to není k ničemu. Výklad vyžaduje dále určité přirozené pořadí. Nemůžete např. vykládat sociologii – tj. vědu o společnosti, když nevíte nic o člověku. Architekti také neučí architekturu tak, že by přednášeli jenom dějiny architektury, ale učí vás především projektovat apod. Dějiny architektury jsou jenom doplňkové vzdělání, i když důležité. Podobně u filosofie. Především byste se měli učit dělat to, co ve filosofii má stejnou roli jako projektování v architektuře, a to je filosofování. Člověk dneška se však filosofovat přímo učit nemůže – není toho schopen, ale zároveň k tomu ani není ochoten. Musí se na to nejprve připravit. Proto jsme si v předchozích přednáškách spíše povídali o různých tématech a já jsem se snažil hlavně vzbudit váš zájem a odpovídat na otázky. O vlastní systematický výklad zatím nešlo. Teprve takto připraveni můžete postoupit poněkud dále a bude dobré, když se dozvíte něco o předmětu a rozdělení filosofie, tedy o tom, co by se jinak mělo vykládat už na začátku.

Abyste zjistili, co filosofie je, nestačí jen otevřít běžné, pro vás dostupné učebnice marxistické „filosofie“ nebo učebnice z první republiky či některé současné západní knihy. V nich byste pouze zjistili, že v této problematice je naprostý zmatek. Různí autoři nejsou schopni se ani dohodnout, co filosofie je. Uvádějí desítky definic, a nakonec se nepřikloní výrazně k žádné, a vůbec už nemluvím o tom, že by to nějak zdůvodnili. Takto postupovat nebudu. Rovněž neudělám ani opačnou chybu, totiž že bych vám jen uvedl nějaký definitivní pravdivý názor. To ani nejde. Jednak byste tomu nejspíš špatně rozuměli, jednak k věci patří, že se k tomu pravdivému názoru sami propracujete (např. alespoň tak, že jste schopní si ho sami vybrat mezi ostatními nesprávnými (jako hrdina v pohádce pravou princeznu mezi nepravými)). Pro naše potřeby stačí, abyste získali první orientaci v tom, jaký směr úvah je správný.

Vyjděme ze slova filosofie. Rozhodně nikdo nepopírá etymologický původ slova filosofie z řečtiny – láska k moudrosti. Krásné české slovo libomudrcství uvádí Slovník spisovného jazyka českého jako výraz zastaralý. Každý se hned otáže, co to je ta moudrost, když ji mám milovat? To už je horší. Je možné zdůraznit dva momenty moudrosti. Když o někom řeknete, že je moudrý, tak to nejspíš znamená, že ten člověk má hluboké poznání pravdy, a za druhé, že se dokáže podle toho poznání chovat. Nejde to oddělit. Nemůžete nazvat nějakého staříka moudrým, jestliže má poznání veškeré pravdy, a pak dělá dětinsky nějakou pošetilou činnost, třeba si cvrnká kuličky a má radost, když mu kulička spadne do důlku a pláče, když tam nespadne. Člověk by se měl chovat koherentně podle poznané pravdy. U filosofie se zdůrazňuje především ta první stránka, to jest poznání pravdy. Už v antice se uvádělo, že počátek poznání pravdy je údiv nad světem. Člověk pozoruje svět kolem sebe (pod pojmem „svět“ si nepředstavujte jen nějaký materiální přírodovědecký vesmír, ale vše, co existuje) a diví se. Pokud není zkažen, užasne, když vidí kytičku nebo brouka. Dnes se většina lidí nediví, jen se baví nebo tupě něco provádějí. Nežasnou, měli by ale žasnout. Jako rozumní lidé by měli pátrat po příčinách toho, co pozorují a nad čím se diví. Protože údiv je počátkem a vede k hledání, k pátrání, přemýšlení nad příčinami.

Pochopitelně se lidé mohou zabývat různými druhy příčin. Zastaví se třeba u zkoumání příčin vlastností hmotné skutečnosti, hmotných jsoucen (jsoucno je to, co je). To je klasická situace přírodních věd, že zkoumají měřitelné (skoro se dá říci hmatatelné) a matematicky popsitelné vlastnosti hmotných jsoucen. Na to je vhodnější výraz případky, ale raději ho nepoužívám. Budu říkat raději vlastnosti hmotných jsoucen. Hmotná jsoucna si přírodovědci rozdělili mezi sebou podle toho, jaká tělesa je zajímají (tuhá, kapalná, plynná, pole (elektromagnetické apod.), živá, neživá apod., nebo z jakého hlediska je zajímají (vlastnosti fyzikální, chemické, biologické apod.)). Fyzik si vezme kouli, nechá ji padat a měří dráhu, uraženou za každou vteřinu pádu. Chemik smíchá propočtené množství vodíku a kyslíku, zapálí to a po výbuchu má radost, že vznikla voda a nezbyl žádný plyn. Tím a podobnými věcmi se zabývají přírodní vědy.

Filosofie se s tímto zkoumáním nespokojuje. Zkoumá širší oblast skutečnosti, tzn. nejenom nějaké měřitelné a matematicky popsitelné vlastnosti hmotné přírody, ale všechno, co je. Každá věc má své proč, vždy tu existuje odpověď na otázku „Proč?“ Proč padá tužka, když ji pustím? Jako přírodovědec, jako astronom vám tady mohu začít vykládat, že tu je materiální těleso Země, přitahuje se podle Newtonova zákona s tužkou, pak bych to zpřesnil podle teorie relativity atd. Jako filosofa mě zajímá hlubší věc, totiž proč vůbec tato tužka může padat. Odpovím, protože existuje. Jako filosof se musím tázat, jak to, že ta tužka vůbec existuje? A nemusí mě nijak zajímat, že nějakí dělníci v Českých Budějovicích strčili do automatu dřevo a tuhu, a vypadla tužka. Mě zajímá problém jak to, že ta tužka existuje jako věc. Je mně jedno, jestli existuje tato tužka nebo křída nebo někdo z vás. Jak je vůbec možné, že něco existuje? Jak to, že ve vesmíru není jenom prázdnota, jak to, že tam není nic? To je podivné. Když to vezmeme prostorově, tak tam je nic, a najednou je tam něco. Jak to, že tam vůbec něco je? Tento (filosofický) problém nemohu odsunout do minulosti jako astronom, který to v podstatě přesouvá do jiné roviny. Astronom prohlásí (a má radost, jak to vysvětlil): „Byl tam oblak mezihvězdného plynu a ten se shluknul, zahřál a zapálily se v něm jaderné reakce a vznikla hvězda.“ Filosof se zeptá: „Jak to, že tam existoval ten oblak mezihvězdného plynu?“ Astronom odpoví: „Bylo to tam rozmístěné nějak na počátku.“ A filosof se ptá dál: „Ale jak to, že to tam bylo na počátku rozmístěné?“ A ten astronom už ho kopne, nebo, pokud správně uvažuje, řekne, že to už nepatří do astronomie, ale do filosofie.

Filosofa tedy zajímá otázka „Proč?“, ale ta poslední nebo hodně vzdálená. Filosof se táže stále „Proč?“. Jako když se začne malé dítě ptát „Proč?“. Nezkažené malé dítě se ptá filosoficky. Tomu nestačí odpověď na první „Proč?“. Dítě se vás zeptá: „Proč ta tužička píše?“ Vy odpovíte: „Protože je tam tuha.“ A ono řekne: „A proč je tam ta tuha?“ Takto se vás ptá tak dlouho, až se dříve nebo později, když odpovídáte správně, dostanete k problémům filosofickým. Dítě od přirozenosti, jakmile začne brát rozum, tedy tak kolem 3, 4 let, uvažuje jako pravý filosof a ptá se stále „Proč?“ pokud to vůbec jde. Žádá konečné, nejhlubší vysvětlení, odpověď na to první nebo poslední (podle toho z jaké strany) „Proč?“. Má rozkoš z poznání, a zatímco dospělý se tam škvaří, neví to, protože si to nepromýšlel, podává různé pseudoodpovědi. Když mu správně neodpovíte, tak je nespokojeno a postupně se přestane ptát, protože to neuspokojuje jeho tázání.

Filosofie zkoumá svůj předmět z hlediska toho posledního „Proč?“, z hlediska těch posledních příčin, a zkoumá vše existující. Mimo filosofického pohledu by nemělo zůstat nic (lidským rozumem poznatelné). Samozřejmě to zkoumá v obecnosti, ne v detailech. Nezkoumá, jestli tady ty hodinky dělají tiktak nebo taktik. To filosofa nezajímá, zkoumá obecnosti. Další znak filosofie je to, že zkoumá prvotně pomocí rozumu, ne jako přírodní věda pomocí nějakého fyzikálního experimentu. Dalším znakem je, že to zkoumá vědecky. Jde o poznání (co nejvíce) jisté a (pokud

je to možné) pomocí důkazů odvozené.

Počátky, ze kterých vychází filosofie, jsou dvojí, podle toho, jaké má člověk schopnosti poznávací: poznání smyslové a vyšší poznání rozumové. Počátky smyslové, těch se týkají identifikace kvazisignální (viz kap. 8). A pak rozumové, multisignální a vyšší (viz též kap. 8). Rozumové počátky jsou dvojího druhu. Jednak takové prvotní rozumové (dá se říci experimentální) poznatky čili nazírání něčeho existujícího. A jednak základní nástroj myšlení, abyste mohli něco vyvozovat: principy kontradikce, identity, vyloučení třetího, dostatečného důvodu. Na základě těchto rozumových počátků můžete od poznatků smyslových začít budovat dál celou filosofii. To, co jsem teď řekl, je způsob, jakým filosofie zkoumá to, co zkoumá. Říká se mu formální předmět. Formální předmět vědy je to, jakým způsobem věda přistupuje ke svému předmětu. To, co věda zkoumá, se nazývá předmět materiální. Materiální předmět filosofie je vše, co existuje. Formálním předmětem filosofie je způsob zkoumání z hlediska rozumového, z hlediska příčinného, a to těch příčin nejhlubších, nejvzdálenějších, a z hlediska vědeckého (tzn. postupem jistým, odvozením pomocí důkazu apod.).

Kdybychom chtěli filosofii rozdělit, můžeme to udělat podle předmětu materiálního. Filosofie může zkoumat to, co je ve vaší mysli, říká se jsoucno ideální. Ve vaší mysli jsou základní zákonitosti uvažování atd. To samozřejmě zkoumá logika. Logiku je třeba dělit do dvou oblastí. Jednou je ta, která se nazývá logika formální, ta se dnes přednáší na školách. Mylně se myslí, že je to jediná logika, která existuje. Logika formální zkoumá zákonitosti myšlení po stránce formální, jako je např. odvozování apod. Sem spadá i oblast zahrnutá do matematické logiky. Další oblast logiky – neméně důležitá – je logika materiální. Ta zajišťuje, aby naše logické úsudky byly nejenom formálně správně, ale aby byly správně obsahově, materiálně. Aby to nebyly úvahy jenom o nějakých chimérách, ale aby to vztahovalo na něco reálně existujícího alespoň v naší mysli. Ještě by se sem dala zařadit teorie poznání, noetika. Ta zkoumá také jsoucno, které existuje v naší mysli, obrazy věcí existujících mimo naši mysl a způsob, jakým se k nim dospěje.

Dále filosofie zkoumá jsoucno reálné, tedy to, co existuje mimo naši mysl. Obecná nauka se tradičně podle náhodného názvu sbírky Aristotelových knih nazývá metafyzika. Metafyzika zkoumá filosoficky vše, co existuje. Je to nejobecnější filosofická věda. Tradičně se dělí na tři oblasti, totiž psychologii, kosmologii a teologii. Psychologie jako součást filosofie je věda, která filosoficky zkoumá člověka. Někdy se chápe psychologie obecněji jako věda o veškerém živém jsoucnu, nejen o člověku. Věda, která filosoficky zkoumá veškeré ostatní jsoucno kromě člověka, se nazývá kosmologie. Je to filosofická nauka odlišná od kosmologie jako přírodní vědy. Pak je tu nauka, která zkoumá první příčinu všeho existujícího, absolutno, Boha, a tato nauka se nazývá teologie. Mimo jsoucno ideální a reálné je možné ještě rozlišovat jsoucno morální. To zkoumá etika. Etiku lze dělit na individuální – ta se zabývá morálním chováním jednotlivého člověka – a sociální – ta zkoumá společnost, chování člověka ve společnosti apod. Sociální etika je v úzkém vztahu k nauce o společnosti, sociologii. Sociální etika zkoumá, co je společnost, jaká by společnost měla být, jak byste se ve společnosti měli chovat, co je právo, spravedlnost, zákon. Může se např. zjišťovat, jestli nějak zákon morálně zavazuje nebo nezavazuje, jestli je člověk podle svědomí povinen poslouchat nějaký zákon. Dále se zkoumá, co je zákon spravedlivý a nespravedlivý, co je právo, na co má člověk právo, na co právo nemá, jak se má s jinými lidmi stýkat, co je spravedlivý obchod a výměna, jak může člověk nabývat majetek. To, co zkoumá etika sociální, jsem uvedl teď poněkud podrobněji, abyste viděli, že filosofie se zabývá i předměty z tzv. „praktického života“. To k představě o rozdělení filosofie

úplně stačí.

Teď řeknu ještě něco o příčinách podle klasického Aristotelova rozdělení. Nebudu tady vykládat, jaká je přesná definice příčiny a jaký je její vztah k příbuzným pojmům, jako je důvod a princip. Všichni asi intuitivně víte, že příčina je to, co působí účinek. Uvažujme o rozdělení příčin na konkrétním případu. Vaším cílem je postavit dům. Nejprve si promyslíte, jak bude vypadat, nakreslíte jej na papír. Pak přijdou stavbaři, začnou podle vašeho návrhu manipulovat s materiálem a postaví dům. Tady hraje roli všech pět druhů příčin. Za prvé cílová příčina (nebo také účelová), pak příčina vzorová, potom účinkující (nebo také účinná), dále materiální a formální. Vaším cílem je postavit dům, to je cílová příčina domu. Vzorová příčina je vzorem toho domu ve vaší mysli a také na papíře. Pak tu musí být příčina materiální: cihly, písek, vápno apod. Dále tu musí být příčina formální, totiž jak se ty cihly skládají v určitém pořadí, je tu tedy nějaký tvar domu. A nakonec tu musí být příčina účinkující, že tam dělníci svou činností dům postaví. Ať děláte cokoli, měly by tam být všechny druhy příčin. Stručně řečeno, příčina cílová pohybuje účinkující příčinu, která uvádí hmotu do nějakého tvaru. Máte v ruce nožik a vyřezáváte ze dřeva píšťalku. Cílem (cílová příčina) je udělat si píšťalku. Vzorem (vzorovou příčinou) je vaše představa píšťalky, kterou chcete udělat. Účinkující (příčina) je vaše ruka, která vede nůž, a nůž, který řeže do dřeva. Formální příčina je tvar té píšťalky, který dřevu dáváte, a posléze materiální příčinou je to dřevo, to je to, na co působíte, na co působí příčina účinkující.

Jestliže se zamyslíte nad něčím, co vzniká, můžete si to takto velice hezky filosoficky rozebrat. Zjistíte, že některé příčiny se mohou shodovat. Tak třeba příčina cílová a formální jsou někdy stejné. Někdy jsou odlišné. Příčinou formální je třeba socha, ale cíl jsou peníze za tu sochu. Takto to popsál Aristoteles a odpovídá to realitě. Otevírám diskusi.

Otázka: Do čeho patří ontologie?

Ontologie je jiný název metafyziky obecné neboli vědy o bytí. Metafyzika se může rozdělit na metafyziku obecnou (ontologii) a metafyziku zvláštní (kosmologie, psychologie a teologie). Někteří autoři to rozdělují ale poněkud jinak. Jsou filosofické směry, které odmítají některé tyto směry zkoumat a prohlašují, že není možné o tom něco spolehlivě poznat, jako třeba pozitivisté nebo materialismus, který tvrdí, že existuje pouze hmota.

Otázka: Myslí se reálným jsoucnem to, co existuje mimo člověka?

Teď o tom budu uvažovat jakoby pouze v prvním přiblížení. Nestačí říci jen mimo člověka, ale mimo mysl. Teď si třeba mohu myslet, že sedím v balónu a vznáším se kilometr nad zemí. Ten balón mimo mojí mysl neexistuje. V mé mysli ale existuje, když zavřu oči, představím si ho, látku ve tvaru koule, přes to hozenou síť, koš pěkně proutěný. Já tam stojím a sypu písek dolů na lidi. Dívám se na mráčky, jak kolem plují. Ten balón a vše ostatní je jsoucno ideální, to nijak reálně neexistuje. Pak je jsoucno reálné, to, co reálně nějakým způsobem existuje. Kdybyste to ale zkoumali hlouběji, tak můžete namítnout: „Jak to, že vaše myšlenky reálně neexistují? To jsou nějak nereálné?“ Vidíte, že když uvažujete hlouběji, tak to tak jednoduše rozdělit nemůžete, vždyť i moje myšlenky jsou v tomto světě a taky nějakým způsobem existují. Čili i ten balón, na který myslím, nějakým způsobem existuje. Takže rozdělení na jsoucno reálné a ideální je jenom první přiblížení. Tím rozdělením se chce zhruba říci, že něco je jen ve vaší mysli a něco není ve vaší mysli. Když se to pak zkoumá hlouběji a z hlediska mentální průpravy, tak se zjistí, že to tak jednoduché není.

Otázka: Je ve světle pravé filosofie smysluplné slovo dialektika?

Co to je dialektika? Dialektika má mnoho významů. Platonova dialektika je něco jiného než dialektika Marxe, Engelse a Lenina. Platonovi je to umění rozhovoru sloužícího k poznávání idejí. Ve smyslu Marxe a Engelse je dialektika věda o nejvšeobecnějších zákonech všeho pohybu, Leninovi učení o jednotě protikladů. To bych tady neřešil, to jsou záležitosti metafyzické. Pravá metafyzika ukazuje skutečnou hodnotu názorů marxistů a to, jaká je skutečná věda o nejvšeobecnějších zákonech pohybu. Marxistická dialektika pokládá princip kontradikce za vhodný jen pro „vědecké hokynaření“ a prohlašuje s vážnou tváří, že „opravdu vědecké práce se proto takovým dogmaticko-morálním výrazům, jako je omyl a pravda zpravidla vyhýbají“ (Engels: Anti-Dühring). S takovou „naukou“ je ovšem těžké disputovat. Jako kuriozitu mohu uvést, k čemu vedlo „dialektické myšlení“. Engels se v Dialektice přírody dosti rozčiluje, že fyzikové vysvětlují gravitaci jenom jako přitažlivost těles. Gravitace se prý na základě zákona jednoty a boje protikladů musí vykládat i jako odpudivá síla. K tomu není co dodat. To, co označuje slovo gravitace, je fyzikální jev, nemohu ho odvodit filosoficky nebo přírodě vnutit. Fyzikové zjistili jednoznačně, že gravitace je jen síla přitažlivá. Je snad divné, že elektrostatická interakce je přitažlivá nebo odpudivá, zatím co gravitační jenom přitažlivá. To ale musím přijmout. Vlastnosti materiálních těles si přece nemohu dedukovat z nějakého obecného principu. Pokud nejsem v ústavu pro duševně choré, kde si svět vymyslím, musím na této úrovni přijímat vlastnosti hmotného světa na základě smyslů nebo obecněji na základě materiálních interakcí.

Otázka: Mohu nějakým způsobem prokázat realitu světa? Mohu jednoznačně odvrhnout tvrzení, že svět není reálný, že je mým snem?

To je velmi obtížný problém. Když se povznesete od naivního animálního přesvědčení o realitě vnějšího světa, zjistíte, že realita vnějšího světa není nijak samozřejmá. Na to filosofové také přicházeli – viz např. snaha Descarta – že totiž to, s čím se ve své mysli prvotně setkáváte, je vaše myšlení, a to právě je jsoucno ideální. Prvotně je tu ve vašem poznání vaše myšlení. Jak se dostanete ven z vašeho myšlení? Velice těžko. Můžete jít nějak ze sebe, podívat se na sebe z venku nebo na svět z venku a říci si: Hle, to je objektivní realita, která je mi dána v počítčích, jež je kopírována, fotografována, zobrazována mými počítky a existuje nezávisle na nich (jak říká Lenin)? Nemůžete, ze sebe se nedostanete. Vy máte jediné vaše myšlení, vy jste uzavřeni v sobě, nemůžete se rozpúlit na pozorovatele a pozorovaného. Záleží na stupni identifikací, na úrovni mentální průpravy, kde se ten problém řeší, to je jeden ze základních problémů, problém reality, problém důkazu toho, co vlastně reálně existuje. Lze ho vyřešit jediné vlastním postupem v mentální průpravě, náležitou úrovní identifikací. Uvedli jsme si několik vrstev reality: ideální, reálná, morální. I to ideální jsoucno je nějak reálné, nějak existuje. Když chcete zkoumat, co skutečně existuje, musíte vědět, co je existence. A už jste zabředli do těch nejhlubších a nejobtížnějších filosofických problémů, které jen tak nevyřešíte.

Tady je vidět odlišnost filosofie, a ještě více mentální průpravy od všech ostatních věd. Tam si můžete znalosti obrazně řečeno jistým způsobem koupit. V matematice si sednete, otevřete knížku a učíte se poučky. Když jste dost pilní a nejste úplně hloupí a máte dostatečnou paměť, tak se to nakonec naučíte. Můžete to reprodukovat ve škole, dostanete klidně jedničku, ostatní lidé vás pokládají za dobrého matematika. Ve filosofii, a tím spíš v mentální průpravě, tomu tak ale ani zdaleka není. Zkoumáte-li význam nějakého filosofického tvrzení, zjistíte, že mu buď rozumíte, nebo nerozumíte, ale zároveň že nemůžete příliš ovlivnit, jestli tomu rozumíte nebo

nerozumíte. Nejdříve tomu nerozumíte, pak tomu náhle porozumíte, protože vás to najednou napadlo. Mohli jste se v potu tváře snažit, aby vás to napadlo? Mohli, ale příliš by vám to nepomohlo. Vám spíš pomůže, když si v klidu sednete, necháte myšlenky zaměřené správným směrem, abyste byli disponováni ke vzniku té nové myšlenky, aktivity. Pravděpodobnost vzniku správné aktivity je pak největší. Důkaz platnosti základních filosofických tvrzení je jiného druhu než v přírodních vědách nebo jinde. Když je tvrzení prvotní a základní, nelze ho dokazovat z něčeho prvotnějšího a základnějšího. Je na počátku řetězce uvažování, z něj se dokazují tvrzení další. Základní tvrzení nemůžete odvozovat žádným úsudkem z něčeho známějšího. To samo by mělo být nejvíce známé. Obrazně řečeno, vy musíte jeho pravdivost vidět.

Otázka: Jaká je vhodná literatura k těmto problémům?

Jde především o správné nasměrování svého myšlení k orientaci v základních poznacích. Co se týká literatury vhodné jako úvod do filosofie, o tom jsme si již říkali (viz seznam literatury na konci skript). Co se týká mentální průpravy (úplné řešení těchto problémů je možné právě jen v rámci mentální průpravy) jsou tu práce Ing. Ivana Špičky vydané v Tatře Smíchov. Byly rozesílány do větších knihoven pražských i mimopražských (krajských), nebylo možné je ale nikde koupit a nedělala se tomu žádná reklama, protože nebylo moudré příliš upozorňovat na některé věci, které zrovna příliš neladily s brožurkami šedobílými nebo rudými o „jediné pravé“ dialekticko-materialistické filosofii. Bylo to asi dobře, protože práce o mentální přípravě by z knihoven zmizely a autor by asi nejspíše psal jen listy z vězení. Základní informace jsou tedy dostupné, ale musí se znovu zdůraznit, že samo čtení o mentální přípravě není realizací mentální průpravy. Mohli byste přečíst třeba tisíc knih o mentální přípravě, a k ničemu by vám to nebylo, pokud byste podle toho pod pravým vedením nezačali cvičit. Pokud vás to zajímá, měli byste začít něco dělat co nejdříve. Váš čas je drahý a vy nevíte, kdy skončí. Může to být za minutu, a může to být až za padesát let. Měli byste zanechat pošetilostí a začít si život nějak smysluplně uspořádat. Čím dříve začnete, čím intenzivněji a s čím větším nasazením se do toho dáte, tím větší je pravděpodobnost, že se k něčemu dopracujete. Neodkládejte to na dobu příhodnější, ta nemusí nastat. Čas, je jednou z věcí, které si nemůžete koupit. Utíká vám a už nikdy se vám nevrátí. Jiný život už také nedostanete. Jste teď tady a čeká vás maximálně takových padesát, šedesát let, víc ne, spíše méně, třeba jen deset let, rok, měsíc. Co s tím uděláte? Třeba vás za týden porazí auto. Z tohoto hlediska se většina lidských činností jeví jako pošetilých, jako když se v potápěčím Titanicu dva pánové hádají, který z nich vyhrál sázku, a už jsou po kolena ve vodě. Vám se také může stát, že zjistíte, že se hádáte do krve o nějaké pošetilosti, a čas vám utíká jako těm pánům v herně Titanicu. Může se vám snadno stát, že pravá realita, to, na čem opravdu v životě záleží, je úplně někde jinde, než si myslíte a že o vás bude platit to, co (myslím neoprávněně) říkali o V. Burianovi, že rozměnil svůj talent za drobné. Tak se snažte, abyste nerozměnili svůj život za drobné a nezjistili (pokud vůbec budete mít možnost to zjistit) k stáru nebo „k mládu“ (podle toho, kdy umřete), že jste se ani nemuseli narodit, že těch pár prchavých zážitků za to skoro ani nestálo. Nemělo by se to ale obrátit v celkový nihilismus, jak mně říkal jeden pán: „Když jsem měl smůlu, že jsem se narodil, tak už to musím nějak vydržet.“

Otázka: Jak mám poznat, co je smysluplné?

To musíte vidět. Složitě slovní popisy vám příliš nepomohou. Porozumíte, že něco je smysluplné, když to nazíráte. Pozorujete postupně různě smysluplné činnosti. Vidíte-li mezi nimi rozdíl, je to dobré. Např. někdo jde na hokej, tam se rozčiluje, že ti jeho prohrávají, za dvě hodiny je z toho úplně fyzicky i psychicky vyčerpán. Je to smysluplná činnost? Zjevně příliš ne.

Pak další úroveň. Někdo se učí cizí řeč. To už je smysluplnější činnost, protože tu cizí řeč už může použít na řadu hodnotnějších činností, než je sledování hokeje. Vlastní znalost cizí řeči ale sama o sobě také k ničemu není, má cenu, jen když je možné ji k něčemu použít. Další, hlubší, více smysluplnější činností by bylo, kdybyste si četl filosofickou knížku, kterou byste v češtině nemohl sehnat a kvůli níž byste se tu cizí řeč naučil. Ještě více smysluplnější činností by bylo, kdybyste si o tom přečteném přemýšlel, a pak se podle toho snažil nějak uspořádat svůj život, protože byste poznal, že něco je vaše pravdivá životní orientace a že teď musíte dokázat se podle toho zařídit. Moje odpověď na vaši otázku – co je smysluplné – je, že to poznáte, až budete provádět skutečně smysluplnou činnost. Stejně tak, jako když se zeptáte, co je červené, tak to poznáte, až když budete koukat na něco červeného a někdo vám řekne, že to je červené, a vy pochopíte, že myslí tu barvu. Stejně tak u smysluplné činnosti: jedině až ji budete realizovat a někdo vám řekne, že to je smysluplná činnost, pak teprve máte naději, že porozumíte, co to je. Jak jsem už říkal v souvislosti s mentální průpravou, porozumíte jenom tak, jak pokročíte.

V oblastech filosofie a mentální průpravy (tam více) je mimořádně důležité si najít nějakého dobrého učitele. Když tu není nikdo takový přítomen fyzicky, je tu přítomen skrze knihy nebo jiným způsobem, pokud ani tak ne, tak je to dosti špatné. Charakteristická snaha žáků, která se dá sledovat všude a zejména např. v zenovém buddhismu, je jejich nesmírně energická snaha najít si učitele. Byli ochotni se od takového učitele nechat mlátit, ponižovat, protože věděli, že bez správného učitele je prakticky nevyhnutelné zabloudit. Jsou zkazky, kdy žák čekal několik dní venku v mrazu, roztával na něm sníh, než ho učitel přijal apod. Když byl přijat, učitel ho nechal třeba řadu let jenom zametat, tloukl ho holí při různých příležitostech. Šestý patriarcha Chuej-neng např. o sobě vypráví: „Správce mne přidělil do stodoly a tam jsem potom šlapal mlat dobrých osm měsíců.“ Správný žák to vydržel, protože věděl, že když je to dobrý učitel, tak ví lépe než on, co je pro něho nejlepší. Dobrý učitel často říká žákovi věci, které žák, protože je žák a nemá příslušné znalosti, za dobré pro sebe nepovažuje, jsou mu nepříjemné, odmítá to, rozčiluje se, skřípe zuby, pláče apod.

To je problém komunikace. Já třeba vím, co by tady pro studenty z fakulty architektury bylo dobré, ale oni to nevědí a ani nechtějí vědět, nepůjdou sem, protože jsem je vyučoval matematiku, nebo to pro ně je v pátek odpoledne pozdě, nebo si nedokáží představit, že bych jim mohl říci něco smysluplného, co by pro jejich život mělo nějakou cenu. Už i slovo filosofie je odpuzuje. Nedokáží v sobě překousnout to, že by dostali informaci od někoho, od koho by to nečekali, nebo koho považují za neschopného tu informaci dát. Nedokáží si představit, že ten, kdo tu informaci dává, nemusí být geniálnější, ale že měl třeba štěstí a padl na lepšího učitele. To je nesmírná náhoda, když padnete na někoho, kdo je schopný vás poučit o něčem opravdu důležitém pro váš život, a vy to neodmítnete. Většinou lidé jsou ve skutečnosti chudáci, protože nemají toho, kdo by jim řekl, co by vlastně potřebovali k životu, a pokud ho mají, tak informaci od něj odmítají. Když mám to štěstí a narazím na člověka, který měl to štěstí (atd.) a narazil na nějaký zdroj informací, tak bych to měl přijmout, i když ten člověk na to nevypadá. Půjde-li o to, získat nějaký poklad, který mi může podat řada lidí, je jedno, jak vypadají, jak jsou staří apod. Záleží jen na tom, jestli se k tomu pokladu pomocí nich dostanu. Je tu jakási řada předavatelů informací, přičemž jediným kritériem, zda jsou dobří nebo špatní, je to, zda předávají správnou informaci. Nijak nezáleží na tom, jak vypadají, je jedno, jestli mezi zdrojem informací a příjemcem informace je vzdálenost rok nebo tisíc let.

Otázka: Kam až člověk může poznávat?

Člověk může poznávat vše, co je poznatelné. Teď se ptáte, co je hranice poznání. Hranice poznání je to, když poznáte věc, jak je poznatelná. Jestliže jsem poznal věc, jak je poznatelná, v té věci už není nic víc poznatelného, tak jsem na hranici poznání a svoje poznání té věci nemohu dál rozšiřovat. Jiná otázka je, jestli poznáváte vše, co je ve věci poznatelné, jestli je dokonce možné, abyste poznal vše, co je poznatelné. Rozhodující je, jaký druh skutečnosti poznáváte. Zjevně nepoznáváte a nikdy nemůžete poznat věci v jednotlivostech, tak, jak jsou poznatelné. Těch jednotlivostí je nekonečně mnoho. Marxisti tvrdí, že svět je poznatelný, poznání však nikdy nebude ukončeno. V tom je zřejmá kontradikce. Mimo to omezili zkoumání filosofie na vlastnosti a pohyb hmotných těles. Když ovšem uvažujete obecněji a zkoumáte svět jako existující, pak ho můžete poznávat celý. Pochopitelně jen v obecnosti, ne v jednotlivostech. Když poznávám svět jako existující, poznávám vše, protože vše, co je, je, existuje.

Pak je další problém, zda vše, co je nebo může být, je mým rozumem poznatelné. Tady musím bohužel zkonstatovat, že ne. Proč? Protože pro mě je nepoznatelné to, co je nad můj rozum. Můžete poznávat věci jen do své úrovně dokonalosti. Nejste schopní poznat něco dokonalejšího, než je váš rozum. Neživá hmota, bakterie, rostlina, zvíře, člověk jsou stupně dokonalosti. Jedinec nižší úrovně nemůže nikdy poznat jedince s vyšší úrovní dokonalosti tak, jak je poznatelný. Zvíře např. nemůže nikdy poznat člověka tak, jak je poznatelný. Nemá tu dokonalost. Člověk nikdy nemůže poznat něco dokonalejšího, než je sám. Může to poznat jen do své úrovně dokonalosti. Obecné tvrzení, které formuluje tento poznatek, zní, že vše, co se přijímá v přijímajícím, přijímá se podle způsobu bytí přijímajícího. Když do sebe přijmete nějakou věc svým poznáním, tak tu věc jistým způsobem upravíte, aby mohla ve vás existovat. I když ta věc je méně dokonalá, tak ve vás existuje jistým dokonalejším způsobem. Když poznáváte nějakou hmotnou věc, např. tuto propisovačku, tak ve vaší mysli existuje nehmotně, dokonaleji než sama v sobě. Když by nějaký hloupý člověk poznával nějakého génia, tak ten génius v tom hloupém existuje nějakým nižším, méně dokonalým způsobem, hloupý nezachytí všechny složitosti a jemnosti, tedy dokonalosti, které ten génius v sobě má.

Z tohoto hlediska se v křesťanské filosofii mluví o věcech nadrozumových. Křesťanská filosofie tvrdí, že existuje Bůh, který je nekonečně dokonalý. Z toho vyplývá, že člověk nikdy nemůže poznat Boha tak, jak je poznatelný. Z toho důvodu křesťanská filosofie odlišuje filosofické pravdy nadrozumové, od tvrzení protirozumových, jako že jedna a jedna jsou tři. Pro křesťana je nadrozumovou pravdou, že Bůh je ve třech osobách. Řekne: „Já sice tomu nerozumím, protože to je složitější než já, ale nemohu to vyvrátit, protože to není proti rozumu. Je to tak složité, že já nemohu pochopit, jak to je, ani to dokázat. Ale nemohu tvrdit, že v témž smyslu Bůh je jeden a zároveň v témž smyslu není jeden. To by bylo proti rozumu. V té oblasti, kde můj rozum rozumí, rozumím, že tato věc je proti rozumu, mohu ji tedy vyvrátit atd.“

Tím jsme se dostali k jistému aspektu vztahu rozumu a víry. Křesťan věří některým věcem, které jeho rozum nemůže dokázat, ale nesmí v žádném případě věřit věcem, které jsou zjevně proti jeho rozumu. Nesmí např. věřit, že jedna a jedna jsou tři. Věřící křesťan by měl věřit, že Bůh je všemohoucí, ale nikdy nesmí věřit, že Bůh může zařídit, aby minulost nebyla. To je zjevně proti rozumu. Minulost je proto minulostí, že byla. Když řeknu, že minulost nebyla, tak současně tvrdím, že minulost nebyla, ale zároveň že byla, protože říkám, že je minulostí, a to je to, co bylo. Ani křesťanský všemohoucí Bůh nemůže zařídit, aby minulost nebyla.

Když člověk poznává nějakou pravdu, jak je poznatelná, tak se jeho poznání jistým způsobem ukončuje. Když pevně poznáte něco, jak je to poznatelné, pak vám to nikdo nemůže vyvrátit.

Pokud je to pravda filosofická, tak ji neopustíte, i kdyby milión filosofů tvrdil něco jiného. Pak se jenom divíte, jak je možné, že tomu nerozumějí a připadá vám to, jako kdyby milión matematiků tvrdil, že jedna a jedna jsou tři. Vy rozumíte, že jedna a jedna jsou dvě, a nic vám to nevyvrátí.

Dále existují tvrzení, které můžete přijmout vírou. Např. složitá matematická poučka, které geniální matematikové rozumějí a vy ji můžete přijmout a věřit, že platí. V žádném případě samozřejmě nesmí obsahovat nic protirozumového. To je takové počáteční kritérium, jak přistupovat k něčemu, kde na vás vyžadují víru, např. k náboženství a v něm k Bibli. Hrubá základní chyba, která se dost často v historii opakovala, byla, když se řeklo, že Bible je inspirovaná Bohem a musí se proto přijmout tak, jak je, tedy doslova. To samozřejmě neuspělo a náboženství to nijak neposloužilo. V Bibli je řada tvrzení, která vzata doslovně jsou zjevně proti přírodovědeckému poznání, které, pokud správně postupuje v rámci svého materiálního a formálního předmětu, nemůže být vyvráceno žádnou náboženskou knihou. Jde tu o to, aby se zjistilo, zda Bible neobsahuje pravdy protirozumové. Mohu jistě hypoteticky přijmout, že obsahuje pravdy nadrozumové. Třeba se tam tvrdí, že je Bůh. Je to pravda protirozumová, tedy pravda takového typu jako tvrzení, že dvě a dvě jsou tři? V žádném případě ne. Když se na to díváte správně, pak ze začátku k problému existence Boha musíte přistupovat z pohledu rozumného člověka, který, když k němu přijde marx-leninovec a řekne: „Bůh není“, odpoví po pravdě: „Já nevím, co mohu o této věci říci. Neznám ani důkaz, že Bůh existuje, ani důkaz, že neexistuje.“

V Bibli byste měli hledat rozpory, když byste je tam našli, měli byste uvažovat, jak se tam ty rozpory dostaly. Mohly se tam dostat tak, že to jeden písař opisoval od druhého a opsal to špatně atd. Nebo textu špatně rozumím a ty rozpory jsou jenom zdánlivé, nebo se netýkají toho podstatného. A jestli tam ty rozpory nejsou, tak co to znamená? Při tomto pátrání je velkou chybou se nechat předem ovlivnit různými předsudky, např. že Bůh je to, co si představuje nějaký konkrétní člověk. Jsou to věci velmi složité.

Když jdete do větší hloubky, vždy znovu zjišťujete, že vše je úplně jinak, než jste si doposud představovali nebo mysleli. Vůbec to není tak, jako kdybyste stavěli dům, přikládali cihlu k cihle a hromada cihel se vám postupně mění v dům. Vaše porozumění se promění najednou a zpravidla tak, jak jste to vůbec nečekali. Asi tak, jako kdybyste stavěli dům, a ono se vám to v určité fázi najednou proměnilo v celé město. Tak podobně fyzik, který studoval klasicky jednotlivé pojmy jako prostor a čas, hybnost a energii, najednou vidí, že to dal Einstein dohromady, najednou vidí jako zjevení, že pravda je úplně někde jinde, že se ty pojmy dají krásně sloučit. Jistým způsobem to nižší poznání je obsaženo v tom vyšším. Ale rozhodně to vyšší je naprosto jiné, než byste čekali na základě nižšího.

Obrazně je to tak, jako kdybyste lezli na nějaký kopec, jste na svahu na jedné straně, nevidíte, jak to vypadá na druhé straně. O vrcholku nevíte, vidíte jenom svah. Pak vylezete na vršek a vidíte najednou na všechny strany. Vidíte, že je to úplně jiné, než to bylo. Samozřejmě ten váš lokální pohled na jedné straně kopce je obsažený v pohledu z toho vrcholu v tom smyslu, že když se díváte z vrcholu, dovedete si představit, co vidí člověk na svahu. Třeba jste lezli z jedné strany a někdo z druhé také nahoru a na vrcholku jste se neočekávaně potkali. Řeknete, že to byla náhoda. Ale ten, kdo stojí na vršku a dívá se, jak jeden člověk leze nahoru na jedné straně a druhý na druhé straně, přece neřekne, že je to náhoda, že se nahoře potkali. Když polezou stejně rychle a dolezou tam ve stejný čas, tak se tam samozřejmě nahoře srazí. Tyto věci se musí zažít,

nelze je dokazovat. Jediný způsob, jak jim porozumět, je věnovat se tomu a získat tu vnitřní zkušenost. Nemá smysl vykládat tomu, kdo si zacpává uši, jak je krásná Beethovenova Devátá, kterou zrovna hrají. Dokud nezačne poslouchat a nezíská vnitřní zkušenost, tak vám neporozumí. To je taky problém dnešního působení na lidi, že jsou hluchí nebo si zacpávají uši a vy jim vykládáte, jaký je ten Beethoven krásný. Někdy vás dokonce zdvořile poslouchají, ale prvotní je, aby oni nabyli sluchu a přestali si zacpávat uši a slyšeli, nabyli zraku a přestali si zakrývat oči a viděli a nabyli rozumu a přestali se bránit pochopení a porozuměli. Když neuznají, že jsou slepí a hluchí, nebo že si zakrývají uši i oči, tak jim nic nepomůže, samo to do nich nevejde. Oni sami se musí snažit. Nikdo to neudělá za vás, ani jiný člověk, ani ten Bůh. Vy to musíte udělat. Vy se můžete rozhodnout, máte svobodu, vaše svoboda vnitřní je respektována a vy zůstanete tam, kde chcete být. Někdo za vás může nést batoh. Ale nikdo za vás nemůže nést vaše myšlenky, ty si nekoupíte, ty do vás nikdo nenatluče, vaše myšlenky se musí zrodit ve vaší mysli, vaším přičiněním. Nelze si to představovat tak, jak si to hloupě dnešní psychologové nebo psychiatři myslí, že člověku navrtají lebku, strčí tam drátky a pustí tam vhodně přizpůsobený elektrický proud a člověk začne správně myslet. Vypadá to skoro tak, že si představují, že vhodně volenými elektrickými impulsy udělají z opice člověka. To si mohou myslet, když chtějí. Ale pravda je někde úplně jinde.

Kapitola 8 Mentální průprava

Dnes vám řeknu něco o nauce, která je nazvána mentální průprava, ale bude to zase jen letem světem, něco jako prohlídka Prahy z vrtulníku za pět minut. Proto od toho nečekejte důkladnější poučení. Je to jen základní informace, abyste se mohli rozhodnout, jestli by to pro vás mohlo být užitečné, jestli by pro vás mohlo být zajímavé pátrat dál, získat si další informace, zeptat se na to, obstarat si literaturu apod. Záležitost to je sama o sobě dosti obtížná. Nečekejte, že porozumíte všemu, tato věc se má totiž tak, že ji totiž porozumíte jen v té míře, jak v ní pokročíte. Není možné, abyste si mentální průpravu studovali jen teoreticky, aniž byste se hodlali podle poznaného řídit. Matematiku např. můžete naopak docela dobře studovat, aniž byste ji sami chtěli provozovat, učíte se definice, věty, provádíte důkazy, a to všechno jen pro zábavu nebo pro ukrácení času. Mentální průpravu můžete studovat jenom tak – a to je zásadní rozdíl od jiných nauk, a nakonec do jisté míry i od filosofie – že sami mentální průpravu na sobě provádíte. Jinak se žádným způsobem nemůžete k mentální přípravě dopracovat. Když budete chtít zjistit, proč něco tvrdím tak nebo onak a říkat, dokažte mi to, tak já vám řeknu, to vám dokázat nemohu, to na sobě můžete jenom zakusit tak, že tu věc budete dělat, žádná jiná cesta není. Je to trochu podobné morálce. V morálce totiž můžete studovat poučky, které vám říkají, co máte dělat, co je mravné a co nemravné, ale aby ta morálka měla smysl, tak se musíte vy sami postupně měnit tak, abyste vy sami cítili, jestli je něco mravné nebo nemravné. Mentální průprava směřuje k tomu, abyste dokázali jednat tak, jak jednat máte. Pokud to znáte jen jako poučky, víte, že např. lhát je nemravné, a přitom nemáte vnitřní potřebu mluvit pravdu, tak si klidně lžete, kdy vás to napadne. Jak vidíte, vyčtená morálka vám zde na nic není. To, co vám teď o mentální přípravě řeknu, je jenom slovní orientační popis toho, co byste mohli v mentální přípravě hledat a co byste tam našli (přesněji řečeno, co byste mohli v sobě hledat a co byste v sobě našli), kdybyste se sami do toho s plným nasazením dali a mentální průpravu realizovali. Žádná jiná cesta není. Čtení, mluvení, a dokonce ani přemýšlení o mentální přípravě není realizací mentální průpravy. Mentální průprava se může realizovat jenom tak, že si sednete a děláte to, co na vás mentální průprava žádá, to znamená, uskutečňujete prostředky mentální průpravy, o kterých budu ještě mluvit. To, co vám budu teď vykládat, je asi jako, kdybych vám vykládal, jak na mě působí nějaká Mozartova symfonie. Mohu popisovat, že tam jsou různé vysoké tóny a jak jdou za sebou a že se mi to docela líbí, ale pokud to sami neuslyšíte, tak nic nepoznáte. Nebo kdybych barvoslepému vykládal, jaké jsou ty červánky krásné. K čemu mu to bude? Pochopitelně, pojmově je možné se s tím do určité míry seznámit. Kdyby to možné nebylo, tak bych tady neměl co povídat. Dělal bych asi to, co zenoví mistři, když se jich žák ptal, co je to Zen nebo co je to Buddha. Vzali klacek a praštili žáka do hlavy nebo ho nechali zametat a vůbec se mu nevěnovali. Nebo mu řekli: „Tím, jak se díváte na mne, jak jím a piji, se sami nenajíte. To dívání nenahradí vaše jedení a pití.“ Toto chování odráží výrazným způsobem skutečnost, že ty základní a nejdůležitější skutečnosti jsou naprosto nesdělitelné.

Předpokládám, že si asi trochu pamatujete, co jsme si tady povídali o tom, jaká je psychologická struktura člověka, mluvili jsme o rozumu, o vůli, o svobodě, o cílech, o hierarchii hodnot. Všechno to se tady jistým způsobem projevuje, a když o tom chcete mluvit, tak potřebujete ty pojmy znát.

Teď budu hovořit o alogodice a mentální přípravě, které objevil Ing. Ivan Špička, člověk, který se tomu od padesátých let intenzivně věnoval, vyřešil to a publikoval o tom v poslední době řadu

studí – ty jsou v knihovnách k dispozici. Nauka k mentální průpravě nadřazená se nazývá alogodika. Alogodika se zabývá řešením úkorných situací. Úkorná situace je taková situace, ve které je něčeho nedostatek. Nebudu se snažit to více precizovat, ale uvedu jenom příklady. Úkorná situace nastává, když nemáte dost peněz, když vám někdo šlápne na kuří oko a vás to bolí, když vás zatknou a soupnou do vězení, když nemáte nějaké znalosti, které byste měli mít, když např. nevíte, jaký je váš pravý smysl života a co činit, abyste ho dosáhli. Úkorná situace je také, že třeba nezřízeně lpíte na věcech nebo činnostech, když se např. nedokážete obejít bez čtení detektivek nebo pití kávy. Pochopitelně ty úkorné situace je třeba nějak řešit, tzn. odstranit všechny nedostatky. Teď jde ale o to, které nedostatky lze odstranit, které z nich je třeba odstranit, jak je odstranit, jak jsou různé nedostatky pro život závažné apod. Jsou různé nauky, které se o to snaží. Za prvé mentální průprava, o které budu dnes mluvit. Je charakterizována tím, že odstranění nežádoucího nedostatku se provádí nějakou informací (in-formovat = vložit tvar, ztvárnit). Asi jako kdyby se nějaký divoch domníval, že když vzduch nevidí, tak že tam nic není. Správné řešení této úkorné situace je informace, že mohou být věci, které nejsou vidět, ale přesto existují, jako třeba vzduch nebo elektromagnetické pole jiných frekvencí než viditelné světlo. To je úplné vyřešení úkorné situace toho divocha. Další způsob odstranění nežádoucích nedostatků popisuje nauka, která se nazývá technodika. Tam se nežádoucí nedostatky odstraňují nějakými potřebami. Konkrétně např. máte problém odnaučit se kouřit. Nauka, která spadá do technodiky (moderní psychologie např.), vám řekne, že se zbavíte kouření, když se budete věnovat nějakému koníčku, že třeba budete rýpat na zahrádce hlínu (to je nějaká potřeba). Pochopitelně, když budete držet oběma rukama rýč, tak si nebudete moci zapálit cigaretu, ale trvalé řešení to zřejmě není. Poslední nauka – magiologie – popisuje úplně nesmyslné postupy. V magiologii se studuje odstraňování nežádoucích nedostatků pomocí nějakých fikcí, něčím, co ve skutečnosti neexistuje nebo nemůže mít očekávaný účinek. Konkrétně to je třeba nějaké zařikávání – psycholog vám třeba řekne, že když si budete tisíckrát říkat, že nedostanete strach, tak ho nedostanete apod.

Řekli jsme si, že se mentální průprava zabývá odstraňováním nežádoucích nedostatků. Nedostatek může být buď vnější (máte nedostatek peněz) nebo vnitřní (chybí vám nějaká myšlenka, kterou byste měli mít, nebo máte nějakou myšlenku, kterou byste mít neměli). Nás budou samozřejmě zajímat nedostatky vnitřní. Chceme-li odstraňovat nějaký vnitřní nedostatek, nemůžeme pracovat, manipulovat přímo s tím nedostatkem. S tím, co není, není možné něco přímo činit. Je ale možné něco činit s tím, co je, čili s tím, co v sobě nějak zakoušíte svojí vnitřní zkušeností. To, co v sobě zakoušíte, můžete rozlišit na několik úrovní. Za prvé úroveň vegetativní. Zakoušíte, že vám tepe srdce, šumí krev v hlavě apod. Za druhé smyslová úroveň, ta je vyšší. Např. zakoušíte, že mě vidíte, že máte ke mně nějaký kladný nebo záporný smyslový vztah, že byste nejraději vstali a nakopli mě, nebo naopak vám dělá radost, že mě vidíte. Za třetí je tu úroveň rozumová. Váš rozum poznává nějaké pojmy, vaše vůle je chce nebo odmítá, např. uvažujete o nějaké filosofické poučce a chtěli byste se naučit další. Tomu, co v sobě takto zakoušíte, se říká aktivita. Aktivita může mít řadu znaků. Mluvili jsme už o cíli aktivity, předpokládám, že si o tom něco pamatujete.

Důležitým znakem je intenzita aktivity. Aktivita může totiž zabírat jen velmi malou část vaší mysli, je to např. nějaká prchavá myšlenka nebo nějaká činnost, kterou děláte zcela automaticky, jako uvázání tkaniček u bot. Aktivita může být ale velmi intenzivní tak, že v mysli člověka už nic jiného není. Pak se říká, že aktivita plně vytěžuje zpracovatelskou kapacitu mysli člověka, aktivita je limitující. Když třeba intenzivně řeším nějaký problém a dokážu se na to opravdu soustředit, tak že v mysli nic jiného mít nebudu, pak ta aktivita vytíží zpracovatelskou kapacitu

mé myslí. Tato skutečnost může nastat i u smyslové aktivity, když např. u zubaře mě to bude bolet tak, že nebudu schopen nic jiného vnímat. Stanovit u nějaké aktivity nakolik vyčerpá moji mysl je velmi důležité a má značné praktické důsledky.

Dále je tu další důležitý faktor aktivity, totiž její rovnovážnost či nerovnovážnost. Aktivita je rovnovážná, když necítím, že bych měl preferovat, zda aktivita nastane nebo ne a jakým se uskutečňuje způsobem. Rovnovážná aktivita je např. pohyb prstu nalevo nebo napravo, pokud z jakéhokoli důvodu nepreferuji pravou nebo levou stranu. Zkuste si teď zjistit, jaký máte vztah k tomu, že byste měli klepnout levou nebo pravou špičkou nohy do podlahy. Měli byste zjistit, že pokud nemáte nějaký důvod (zdravotní či jiný) preferovat jednu stranu, tak je vám naprosto jedno, kterou nohou klepnete. To je tedy aktivita rovnovážná. Pokud vám ale teď řeknu, klepnete levou, a budu vám koukat na levou nohu, tak už to rázem nejspíš rovnovážná aktivita nebude. Vy si třeba budete myslet, že bych se vám mohl smát, kdybyste klepli skutečně levou, tak cítíte, že byste radši klepli pravou. Toto je ale příklad jen velmi slabě nerovnovážné aktivity. Aktivita může být tak silně nerovnovážná, že cítíte, že nemůžete v podstatě nic jiného dělat. Jsou to např. různé naruživosti. Dáte-li před alkoholika skleničku rumu, pak on se jednak nemůže soustředit na nic jiného, než že si představuje, jak to pije, a jednak není ani schopen se ovládnout a nenapít se.

Aktivity mají ještě další velmi důležité rozdělení, podle kterého je možné je rozdělit do různých řádů. Řádům aktivit odpovídá i řád předmětů, ke kterým se ty aktivity vztahují.

Za prvé je to řád pseudosignální, to je řád toho, co není, řád fikcí. Pseudosignální aktivita je např. taková, když si myslím, že ve filosofii si může každý říkat, co chce, a všichni mají pravdu.

Za druhé řád kvazisignální, to je řád toho, co nastalo, řád smyslově poznávaných fakticit. Do řádu kvazisignálního spadá všechno to, co tady vidíte, tyto lavice, tabule apod. Striktně vzato bych v řádu kvazisignálním ani neměl říkat lavice, tabule, protože to určuje můj rozum, který hodnotí kvazisignální smyslovou zkušenost. Měl bych spíše říci, vidím něco černého, něco jasného žlutého apod.

Další je řád multisignální, to je řád toho, co může být. Uvažte např. zrovna tu tabuli. Ta černá plocha, kterou kvazisignálně vidím, může být, ale může zrovna tak nebýt, když ji někdo např. rozbije. Řád multisignální zahrnuje předměty i aktivity dnešních experimentálních i teoretických přírodních věd a techniky. Když řeknete „dům“, tak nejspíše myslíte skutečnost z řádu multisignálního. V řádu pseudosignálním, kvazisignálním a multisignálním zatím žijete, na skutečnosti z těchto řádů myslíte, když něco chcete a milujete, jsou to opět skutečnosti z těchto tří řádů.

Pak jsou tu další dva řády, které pro vás zatím nejspíše (ještě dost dlouho) budou záhadnou záležitostí. Čtvrtý řád se nazývá monosignální. Monosignální řád je řád toho, co nemůže nebýt, jinak řečeno toho, co musí být. Uvést příklady tady je už dost složité, protože s řádem monosignálním zatím nemáte žádné zkušenosti. Uvažte ale např. logické nebo matematické zákony. Když víte, co je jednička a dvojka a když víte, co je sčítání a rovnost, pak víte, že jedna a jedna musí být dvě. Poslední řád, o kterém ale mohu říci ještě méně, je řád antisignální. V řádu antisignálním je to, co je v plnosti. Mohu k tomu dodat jen to, že porozumíte jen tak, jak pokročíte.

Mentální průprava vám říká, že byste a jak byste měli odstranit ty vaše aktivity, které jsou

nežádoucí. Mohou to být různé náruživosti, škodlivé návyky, nedostatky v myšlení apod., zkrátka je jich nesmírné množství. V mentální průpravě jsou rozhodující aktivity vnitřní, to jsou ty aktivity, které jsou a zůstávají ve vás, ve vaší mysli. Abyste je mohli odstranit, musíte s nimi nějak manipulovat. Když chcete záměrně manipulovat s nějakým vnějším předmětem, tak ten předmět nejprve musíte identifikovat, např. ho vidět nebo uchopit apod. Tak např. tady ten svazek klíčů s nožikem nejprve musím vidět, slyšet nebo hmatat, teprve pak s ním mohu nějak manipulovat, klíčem něco otevřít, nožikem rozkrojit jablíčko či ořezat tužku. Nejprve poznávám, že svazek je, jaký je, a pak s ním něco dělám. Podobně je tomu i s těmi vnitřními aktivitami. Abych s nimi mohl něco dělat, musím je nejprve nějak poznávat, identifikovat, musím se na ně koncentrovat (koncentrace se uskutečňuje, když je mi něco duševně přítomno). Abych v sobě mohl např. odstranit náruživost ke kouření, musím si být v první řadě vědom, že mám tuto náruživost (musím se koncentrovat na přítomnost této náruživosti). Samo o sobě to ale nestačí. Další nutnou věcí je, abych si byl vědom i svého já. Moje já je totiž to, co provede manipulaci s nežádoucí aktivitou. Koncentrace na přítomnost vlastního já se nazývá usebranost. Jsem-li usebrán na přítomnost svého já a jsem-li si navíc vědom nějaké aktivity, např. té, kterou chci odstranit, pak jsem bdělý. Bdělost je tedy složená aktivita, skládá se z koncentrace na přítomnost vlastního působícího já a z koncentrace na nějakou aktivitu. Jsem bdělý, když nespím ani nesním, ani nejsem ponořen do nějaké aktualizující se aktivity. To je totiž další možnost, jaký může být stav mysli. Když jsem ponořen do nějaké aktivity, jsem si vědom pouze té aktivity, jsem koncentrován pouze na tu aktivitu. Představte si konkrétně, že jste třeba na nějakém zajímavém filmu a vidíte, jak to tam ten hrdina nandává padouchovi nebo líbá hrdinku, tak pokud vás netlačí židle nebo soused nestrká loktem, pak prostě zapomenete na všechno ostatní a soustředíte se jen na děj filmu. Najednou se – obrazně řečeno – ponoříte do toho plátna a jste nějakou postavou v tom filmu: hrdinou, hrdinkou, zloduchem, okolo stojícím divákem apod. Sami provádíte činnost, kterou provádějí ti herci. Pak samozřejmě nejste bdělí, jste si sice vědomi nějaké té činnosti, ale nijak si nejste explicitně vědomi svého já. Vy sami jako subjekt jakoby už neexistujete. Nemůžete tím pádem se sebou a svými aktivitami nijak manipulovat, nemůžete si např. říci: „Co je to za nesmysl, já tady sedím, koukám, jak nějakí tajtrlíci tam do sebe tlučou (navíc neoborně) nebo se objímají a já se kvůli tomu rozčiluji, pláču nebo mám radost. K čemu to je, vždyť to je jenom „jako“, vždyť to je stejně jenom na plátně, vždyť to není reálné.“ Takto k sobě ale můžete hovořit (když to dokážete) jen v okamžiku, když jste bdělí, když si jste nejen vědomi nějaké své aktivity, ale i svého já.

Předpokládejme, že jste bdělí, že hodnotíte nějakou svoji aktivitu jako nežádoucí a chcete ji odstranit. Jak to provést? Ukazuje se, že jsou různé postupy, podle řádu aktivit a podle řádu předmětů, ke kterým se ty aktivity vztahují.

Za první je to zásah kvazisignální. Už jsem se o něm zmiňoval a nabízel jsem vám ho jako ten nejjednodušší způsob. Kvazisignální zásah je takový, když děláte něco, jako reakci na to, co jako fakticita nastalo. Zapálíte si např. cigaretu, kouříte (to je ta fakticita, na kterou reagujete) a v tom okamžiku si uvědomíte sami sebe a to, že vám kouření škodí, takže se snažíte vaši nežádoucí aktivitu (kouření té konkrétní jedné cigarety) odstranit. Silou vůle se přinutíte a cigaretu zhasnete. Podobně můžete zasáhnout do něčeho vnitřního, existujícího ve vás. Cítíte v sobě, že máte potřebu kouření. Sednete si a začnete přemýšlet, k čemu to kouření je, radíte se s lékařem, cumláte bonbony, žvýkáte žvýkačku apod. Tím se snažíte řešit svou situaci, tzn. odstranit svou náruživost ke kouření. Podobně můžete postupovat i v jiných oblastech. Např. v sebeobraně. Někdo k vám přijde, chytí vás za ruku a pokouší se vám ji zlomit. Tato fakticita je pro vás

signálem, abyste začali něco dělat na svou obranu. Snažíte se např. vyškubnout a utéci. Kvazisignální zásah je nejjednodušší, snadno pochopitelný, ale vidíte sami, že je velmi málo účinný. Když čekáte, až něco nastane a pak teprve se snažíte reagovat, vaše reagování může být na odvrácení záporného vlivu málo účinné nebo i zcela neúčinné. Když už jsem rozčilen, tak mi příliš nepomůže říkat si, „jsem klidný“. Když už nechám protivníka, aby mě chytil za krk a škrtil, moje obrana nebude příliš účinná, pokud škrtil umí.

Naštěstí existuje jiný způsob jednání a reagování. Člověk si může předem rozmyslet, co by ho např. mohlo rozčilit, a snažit se takovým situacím vyhnout nebo se na ně připravit. Předem uvážíte, jak zabránit, abyste si zapálili, až dostanete chuť si zakouřit, takže si třeba žádné cigarety nekoupíte nebo si předem připravíte bonbony nebo užíváte nějaký lék, který vám zprotiví cigarety. Podobně v sebeobraně si předem promyslíte, co byste dělali, případně to nacvičíte, nebo se nebezpečnému místu či člověku vyhnete. Takové jednání, kdy reagujete na to, co by mohlo vzniknout, se nazývá multisignální. Při multisignálním řešení nějaké situace je třeba si zejména všimnout neřešitelných situací. Když k nim člověk v úvahách přijde, vrátí se v časové řadě zpět a zkoumá, jak se jim svým chováním vyhnout. Multisignální zásah se může týkat vnějších aktivit (už jsem uvedl příklad, jak se pokoušet zbavit kouření), ale i vnitřních. V tom případě s kouřením můžete např. zkusit předem v sobě vyvolat nějakou vaši vnitřní aktivitu, třeba vaši sebeúctu a říci si např.: „To by bylo pod moji hrdost, abych byl otrok připoutaný k těm cigaretám, vždyť je to nedůstojné člověka, aby se nechal ohlupovat a dráždit tabákem zabaleným v papírku.“ Teď mě napadl zajímavý příklad multisignálního zásahu do svých aktivit, který prováděl spisovatel P. Kohout při svém zatčení a výslechu na StB (Kde je zakopán pes). Aby zůstal klidný, aby to vydržel a choval se správným způsobem, tak vždy, když ho zatkli, zařekl se, že od nich nebude nic chtít, nic si od nich nevezme, ani třeba kávu nebo cigarety, nic jim neslíbí ani nepodepíše. Touto svojí vnitřní aktivitou zmenšil nebezpečí, že by třeba dostal strach a něco přitěžujícího jim tam řekl, podepsal nebo se jinak podvolil. Podle jeho svědectví se zdá, že se mu to dařilo. Multisignální jednání má různé úrovně podle toho, jak obecných znaků si všimáte a jak daleko do budoucnosti jste schopní předvídat. Je zjevně účinnější než kvazisignální, ale naprosto spolehlivé není. Výsledek je vždy jen pravděpodobný, i když pravděpodobnost úspěchu může být značně vysoká a pro praktickou potřebu dostatečná.

O monosignálním a antisignálním zásahu tady nemohu nic říci, jediný způsob, jak jim porozumět, je provést je. Teprve když dokážete provést identifikaci monosignální, teprve pak získáte naprostou jistotu, teprve pak víte s naprostou jistotou, že něco je nebo není. Monosignální identifikace však nezahrnují všechny skutečnosti. Vzdáleným podobenstvím je třeba ta skutečnost, že v matematice víte s naprostou jistotou, že $1+1=2$, ale v tomto tvrzení není obsaženo, kolik je x , když $x^2=2$. Chcete-li mít nejenom jistotu, ale chcete-li navíc, aby vaše identifikace zahrnovaly jistým způsobem všechno a řešily jakoukoliv situaci, musíte uskutečnit identifikaci antisignální. Antisignální identifikace jsou cílem mentální průpravy, situace je vyřešena úplně, není už nic mimo ni, nečeká vás žádné překvapení. Teď si asi řeknete, to je pěkné, ale co mám konkrétně teď činit, abych antisignální identifikace uskutečnil? Proto vám nyní podám přehled základních prostředků mentální průpravy, o které se, obrazně řečeno, musíte nutně opírat na cestě k monosignálním a antisignálním identifikacím.

První prostředek je koncentrace. To je základní prostředek, předpoklad všech dalších. Už jsem vám uvedl stupně koncentrace – vědomí, usebranost a bdělost. Je třeba vědět, jak je cvičit, a cvičit je každodenně. Zejména je třeba cvičit bdělost tak, abyste nakonec byli schopni být bdělí vždy. Jak se bdělost konkrétně cvičí? Nejlépe je začít to zkoušet při nějaké velmi nenáročné

činnosti. Třeba se procházíte a snažíte se být vědomi toho, že se procházíte, té chůze a pak toho, že se procházíte vy. Uvědomujete si to třeba takto: „Teď jdu. Hýbám nohou levou před pravou, pravou před levou, to jdu já. Já jsem ten, kdo se prochází.“ Snažíte se nevšímat si všeho ostatního, co vás z těchto myšlenek vyrušuje, ale znovu a znovu se snažíte si uvědomit svoji činnost a zároveň své já. Jakmile se vám to začne dařit, můžete si zkusit vyšší formu bdělosti, kdy jste si vědomi nejen toho, že jdete, že jdete vy, ale i toho, proč jdete. Tato vyšší forma bdělosti se nazývá cílová bdělost.

Dalším prostředkem mentální průpravy je duchovní četba a reflexe. Pojem duchovní četba se tradičně používá v náboženství, ale tady se hodí zcela dobře. Cílem duchovní četby je poučit se o správném uspořádání cílů vzhledem k správnému poslednímu cíli. Reflexe je úvaha o přečteném. Četbou a reflexí získáte znalosti čili dispozice pro pravdivé uspořádání cílů. Samotné znalosti pravdivého uspořádání totiž neznamenají, že cíle jsou pravdivě uspořádány – to je možné dosáhnout až dalším prostředkem mentální průpravy – meditací. Velmi důležité je, že se nejedná o libovolné uspořádání cílů: když čtete detektivku pro zábavu nebo odbornou knížku o tom, jak nejlépe pěstovat rajčata, četba to je, ale ne duchovní. Duchovní četba by měla člověka informovat o správném uspořádání cílů vzhledem ke správnému poslednímu cíli.

Jak konkrétně postupovat? Vezmete si nějakou vhodnou knížku, čtete ji a uvažujete o přečteném. Měla by to být nějaká moudrá knížka, ale může to být i kniha historická, nějaký životopis nebo hodnotná krásná literatura. Čtete, co tam ti hrdinové dělají, co se tam s nimi děje, uvažujete, jaké mají asi životní cíle, jaký to má vztah k vám a jak vy byste to měli řešit, kdybyste byli v podobné životní situaci, jaký to má smysl, když oni to řeší takhle a ne jinak. Snažíte se prostě přijít na to, co to tam všechno znamená, a jaký to má vztah k vám, jaký systém hodnot čili cílů mají ti hrdinové, jaký byste měli mít ten systém vy, co by měl nebo neměl být váš poslední cíl. Rozebíráte si to, snažíte se tomu porozumět a pak to vztáhnout na sebe. Duchovní četba není hltání, jako když si vezmete detektivku a snažíte se ji přečíst co nejrychleji, abyste měli co nejvíce zážitků. U duchovní četby stačí, abyste si přečetli třeba jen několik vět a pokud vám to dá dostatek živin pro úvahu, knihu odložíte a začnete uvažovat. Pokud čtete, čtete pomalu a při četbě se podle potřeby vracíte. Jakmile cítíte, že máte o čem uvažovat, knihu odložíte a uvažujete. Když vám dojde energie k uvažování, vrátíte se k rozečtené knize a pokračujete ve čtení. Takto se také doporučuje v křesťanství číst Bibli. Nečtete jako naučný slovník nebo historické příběhy, ale přečtete jen tolik (třeba jen jeden verš), kolik potřebujete ke vzbuzení vlastní úvahy.

Dalším prostředkem mentální průpravy je sebekázňování, cizím slovem askeze. Slovo askeze pochází z řeckého slova askeo – cvičím. Při sebekázňování se skutečně cvičí. Stručně řečeno, cvičí se (říkat) „ne“ nižším hodnotám a (říkat) „ano“ vyšším hodnotám. Přitom to „ne“ a „ano“, to odmítání a přijetí musí být pokud možno účinné. To znamená, že si nestačí jenom říci, já bych neměl kouřit (to je to „ne“ nižším hodnotám), já bych měl mluvit pravdu (to je ono „ano“ vyšším hodnotám). Vy to musíte skutečně dělat. Musíte si skutečně odpírat kouření, nesmíte skutečně lhát. Pokud si to budete jenom říkat, tak to žádná askeze není. Vůbec tady nejde o to, abyste se nějak samoučelně omezovali. Když je potřeba zkáznit např. tělo, provádíte to, co potřebujete, abyste ho zkáznili, i když to ostatním lidem třeba jako žádná askeze nepřipadá. Když jste zvyklí nemírně jíst a pít, tak se chováte asketicky, když jíte do polosity a pijete do polopita. Opakuji, musíte účinně říci „ne“ těm nižším hodnotám a účinně říci „ano“ hodnotám vyšším. Proč to „ne“ nižším hodnotám? Z toho jednoduchého důvodu, že to „ano“ i „ne“ nejde dělat najednou. Nemůžete se současně podvolovat nižším hodnotám, tzn. podvolovat se např. nějaké vlastní

žádostivosti požitku a současně si požitek odpírat, to jest pěstovat sebeovládání, což jest vyšší hodnota. To nejde najednou, buď ano, nebo ne. Navíc na obojí člověk zpravidla nemá čas. Musí se odtáhnout od nižších hodnot. Proto nebude koukat na fotbal, nebude číst detektivky, neboť potřebuje čas na to, aby si mohl sednout a přemýšlet o vyšším, a podle toho něco dělat, aby toho vyššího dosáhl.

Když se uvedenými prostředky mentální průpravy dostatečně připravíte, můžete se věnovat vlastnímu a hlavnímu cvičení mentální průpravy, které se nazývá meditace. Jen meditace umožní, aby v člověku vznikly náležité informace o mentální přípravě a člověk se dokázal podle nich chovat. Meditace může být dvojitá. Je to jednak meditace předmětová, která se nazývá česky rozjímání, a pak meditace bezpředmětová. Obě se cvičily jak v náboženstvích východních (např. v buddhismu a józe), tak i v náboženstvích západních (třeba v křesťanství). Byl tu ale rozdílný akcent. V náboženstvích východních se více zdůrazňovala meditace bezpředmětová, v náboženstvích západních více meditace předmětová.

Meditaci předmětovou si můžeme nejlépe přiblížit jako vyústění duchovní četby a reflexe. Děláte-li častěji to, co jsem vám tady před chvílí popsal, tzn., že si vezmete moudrou knížku, uvažujete o tom, co vám ta knížka přináší, jak se vztahuje k vašemu životu, pak pozvolna začínáte vstupovat do meditace, když se vám daří v úvahách odpoutat od přečteného. Postupujete následovně: vezmete si nějaký vhodný text, přečtete si ho pomalu a pozvolna promýšlíte každé slovo a větu. Začnete o tom uvažovat, jaký to má význam a souvislosti. A pak pomalu přecházíte do meditace: vstoupíte sami do toho děje, zpřítomníte se tam. Ten hrdina, to jsem vlastně svým způsobem já, ten také dělá v životě hlouposti jako já, ten také hledá něco a neví co. Začnete uvažovat o svém životě, co jste prožili, co chcete prožít, co vás čeká, uvažujete i o smrti a utrpení. Snažíte se, aby se tím ve vás vynořily informace, které jsou pro váš život nejdůležitější. Vznik nových informací sami přímo ovlivnit nemůžete, získáváte k tomu ale tímto způsobem náležité dispozice. Pak najednou zjistíte, že něčemu rozumíte, ta informace se ve vás najednou vynoří. Najednou jako byste poskočili na vyšší úroveň vědění, najednou máte na některé věci úplně jiný názor. Zjistíte třeba, že je naprosto pošetilé, abyste se nějak rozčilovali nebo radovali, když Sparta prohraje nebo vyhraje. Ať si tam ti fotbalisti a ti fanouškové, co tam řvou a prožívají to, dostávají infarkt nebo se tam mlátí do hlav, dělají, co chtějí, vždyť na tom výsledku vůbec nezáleží. Ve vás vznikla nová informace, vy jste jednoznačně vyřešili svou situaci, např. váš vztah k fotbalu.

Další druh meditace, meditaci bezpředmětovou popíšu v té nejjednodušší verzi, kterou se zpravidla začíná. Sednete si někde o samotě, kde vás nikdo neruší, klidně dýcháte a snažíte se při tom koncentrovat jen na svoje dýchání. Při tom si pomáháte tak, že to dýchání počítáte, a to každý vdech nebo výdech nebo obojí. Počítáte do deseti, a pak začnete znovu od jedničky a při tom se snažíte, abyste se nestarali o nic jiného. Když vás napadne něco jiného, tak jednoduše tu nežádoucí myšlenku opustíte, nelnete k ní, nezlobíte se na ni ani na sebe, ani se z ní neradujete. Když byste takto bezpředmětovou meditaci zkoušeli, zjistili byste velmi brzy, že to nedokážete, že zapomenete na dýchání, zapomenete počítat a nedopočítáte do desítky, zapomenete, kde v počítání jste. O to všechno se ale nestaráte, jenom se trpělivě snažíte svoji mysl, nestálo jako letící motýl, trpělivě držet při počítání a znovu a znovu začínat. Tím vytěsňujete z vaší mysli všechny pojmy a představy, které tam při tomto cvičení nemají být. Je to asi tak, jako když vás obtěžuje nějaký neškodný opilec. Když si ho nevšímáte, on ztratí postupně „obtěžovací“ energii, přestane ho to bavit a nakonec zmizí. Výsledek na vyšší úrovni popisovali buddhisti jako nějaké vyvanutí (všech nežádoucích žádostí). Na počátku se cvičí takto. Kdybyste to začali cvičit (zatím

vám to ale nedoporučuji, je třeba mít osobní vedení někým, kdo to umí), uviděli byste, co se přitom děje. Najednou vás napadne neodolatelná myšlenka jít se napít nebo udělat něco jiného. V mysli se vám stále odněkud vynořují nežádoucí myšlenky. Zbavit se jich ovšem nemůžete tak, jak se to často doporučovalo chybně v různých duchovních naukách, kde radili s těmi myšlenkami bojovat a potlačovat je. Např. poustevník seděl a modlil se. Najednou ho napadla hříšná myšlenka na ženu nebo něco podobného, říkalo se, že ho pokouší ďábel. Byla základní chyba, když s tou hříšnou myšlenkou začal bojovat. Tak svého cíle nedosáhl, kdežto ďábel ano. Vyjádřeno křesťanskou terminologií, ďábel chce, aby se ten poustevník nemodlil. Jsou dvě možnosti při takovém chybném postupu poustevníka. Buď se poustevník bude zabývat hříšnými myšlenkami na krásné paní a dívky, nebo bude bojovat s hříšnými myšlenkami na krásné paní a dívky, ale v každém případě ďábel dosáhne svého, protože se poustevník nebude věnovat modlitbě.

Správné řešení poustevníkovy problému jsem už naznačil. Poznali ho někteří výjimeční lidé, kteří se dostali daleko jak v těch naukách východních, tak západních. Poustevník si těch hříšných myšlenek nesmí všímat. Když je nechá a nevšímá si jich, pak jediné má naději, že postupně začnou mizet. Pochopitelně nezmizí hned, ony ho tam mohou otravovat ještě dlouho, případně celý zbytek života, ale když on bude vytrvalý, začnou postupně ztrácet energii, jsou sice tam, ale nemají už sílu ho odvést od modlitby a neškodí mu. Pokud s nimi člověk začne bojovat, tak dosáhne opaku. Vycvičí se sice v tom bojování, ale hříšné myšlenky si bude kultivovat a ony naopak porostou. Bude velmi dobrým zápasníkem se špatnými myšlenkami, ale ta jeho modlitba bude pryč. Výrazněji než v křesťanství si to uvědomili např. v zenovém buddhismu. Správný vztah k nežádoucím myšlenkám při meditaci (říká se jim distrakce) lze charakterizovat následujícími slovy, které vyjadřují v podstatě totéž: nevzpomínat, nepředvídat, nehodnotit, být bez volby, postoje (např. toto se mi líbí, ono nelíbí, toto je dobré, ono zlé, toto je pěkné, ono ošklivé), bez motivu a bez cíle, předsudků a předpojatostí, nesrovnávat, nesoudit, nehledat, neočekávat, neospravedlňovat sebe, neusilovat, k ničemu nelnout (láskou či nenávisť), na ničem neprodlévat, nic nevlastnit, nic nejmenovat, nezajišťovat se, nic neprokazovat, ničeho nelítovat, po ničem netoužit, nic neakceptovat, nic neodmítat (Špička). Distrakce jsou průvodním znakem meditace a v tomto smyslu pozitivním. Znamenají, že meditace vsutku probíhá. Pokud se pokoušíte medítovat a neuvědomujete si, že se vám v mysli stále vynořují distrakce, tak jste ještě nepřikročili ani k začátku meditace. To je zkušenost každého, kdo skutečně začal medítovat.

Posledním prostředkem, přesněji řečeno cílem mentální průpravy je kontempace, česky nazírání. O co tady jde? Co je cílem kontempace? Cílem kontempace je nazírání vašeho pravého já a vašeho pravého posledního cíle.

Co je to já? Uvažujme o tom tak, že budeme zkoumat to, co si nějakým způsobem přivlastňujete jako vám náležející. Jsou tu různé úrovně. Nějaká dívka vidí svůj obraz v zrcadle a řekne si pro sebe: „Já jsem krásná.“ Co je pro ni její já? Zjevně její tělo nebo dokonce její účes, oblečení apod. Její já, externí já, to je něco vnějšího. Externí já se realizuje aktivitami kvazisignálními nebo multisignálními. Něco vidíte a říkáte: „Já to vidím.“ Něco cítíte a říkáte: „Já to cítím.“ Když k vám přistoupím a píchnu do vašeho těla špendlíkem, řeknete: „On do mne píchnul!“ To byly příklady kvazisignálního já. Multisignální já promýšlí nějaký architektonický projekt, chce ho uskutečnit apod. Když se správně uvažuje a identifikuje, tak se zjistí, že toto externí já, které směřuje k vnějším předmětům, je já neskutečné, fiktivní. Toto já ve skutečnosti neexistuje. To je pro vás teď dost překvapivé tvrzení, ale uvažte následující. Svě externí já nejste schopni žádným způsobem přímo identifikovat. Svě externí já si uvědomujete pouze skrze ty vnější předměty.

Představte si, že jdete večer po Václavském náměstí, vidíte stánek, buřt s hořčicí, voní to, cítíte, že byste si chtěli ten buřt koupit a sníst. Kde je vaše já, které má chuť na ten buřt a které říká: „Já mám chuť na buřt!“? Vidíte toto své já? Nevidíte, vidíte ten buřt, na který máte chuť. Svě (externí) já si uvědomujete pouze proto, že si uvědomujete toho buřta (a pochopitelně i další vnější věci). Tak to skutečně je, vaše externí já naprosto nejste schopni přímo poznávat, jste ho pouze schopni poznávat skrze ty externí, vnější předměty a skrze aktivity, které k němu vztahujete.

Pak je tu další úroveň já i jeho identifikace, už ne já externí, ale já monosignální, které je možné poznávat skrze monosignální identifikace. To je jenom slovní vymezení a nelze to tady více specifikovat, protože tomu může opravdu rozumět jen ten, kdo je schopný monosignální identifikace realizovat. Monosignální já je sice já skutečné, ale nepravé. Jediné pravé já je já antisignální, realizující se skrze antisignální aktivity. Antisignální já je já pravé a skutečné.

Cílem kontempace v pravé mentální průpravě je zkušenost (tj. přímá a konkrétní identifikace) toho pravého a skutečného já antisignálního a jeho pravého posledního cíle. Víc než těchto pár slov vám k tomu říci nemohu, porozumíte jen v té míře, jak pokročíte, pokročíte jen v té míře, jak budete schopni konkrétně realizovat takové identifikace. Ptát se, co je to antisignální já, se můžete jen takto slovně, Jediný způsob, jak porozumět, co je kontempace, je skutečně ji realizovat, identifikovat vaše pravé já (co jste vlastně vy v tom nejhlubším smyslu) a váš poslední cíl (smysl vaší existence, to, k čemu vaše pravé já směřuje).

Uvedené prostředky mentální průpravy člověk zpočátku není ani schopen ani ochoten realizovat. Je potřeba se k nim zpravidla připravovat a disponovat jednak rozumově a jednak mravně, a proto existují určité prostředky, připravující člověka k mentální průpravě. Rozumová příprava je to, když si něco o mentální průpravě přečtete nebo poslechnete. Mým hlavním cílem při těchto přednáškách vlastně není výklad filosofie, ale vaše rozumová příprava k mentální průpravě. Sama filosofie je, obrazně řečeno, kolos na hliněných nohou. Pod pravým rozumovým zkoumáním ve světle pravých, alespoň monosignálních identifikací, se všechny pouze filosofické jistoty rozsypou jako domeček z karet. Pravá filosofie spočívá na pravých vnitřních (monosignálních a antisignálních) identifikacích. Obrazně řečeno, jako ten řetěz visí na té jedné skobě nebo dům stojí na základech, tak celá pravá filosofie stojí na identifikacích mentální průpravy. Pokud na nich nestojí, tak její tvrzení mohou být nanejvýš pravděpodobná, nanejvýš multisignální. To ovšem člověku, který chce získat jistotu, nemůže stačit.

Pak je třeba příprava mravní. Než se k mentální průpravě dostanete, musíte svůj rozum osvobodit od vášní, aby mohl správně uvažovat a identifikovat. Můžete začít třeba tak, že si budete odpírat zjevně zbytečné věci, které jste schopni si odepřít. Nebudete třeba každý večer hned pouštět televizi a dívat se na romantické, detektivní, komediální, satirické, psychologické atd. filmy, seriály, hry, soutěže atd. Ale pustíte si ji jenom za čas a program si předem uváženě vyberete. Do mravní přípravy patří také pěstování ctnosti poslušnosti, jak už jsem se o tom zmiňoval. Ta je velice užitečná. Ze začátku totiž váš vlastní rozum není schopný se nějakým smysluplným způsobem v mentální průpravě orientovat, a proto je velice výhodné, když se skrze poslušnost necháte orientovat od nějakého jiného rozumu.

Tím jsem se dostal k (dalo by se říci) dalšímu, samostatnému prostředku mentální průpravy, totiž k vedení. Správné vedení je mimořádně důležité. Bez takového vedení (v náboženstvích se říkalo duchovního vedení) prakticky s jistotou zabloudíte a sejdete ze správné cesty, resp. se na ni ani

nedostanete. V těchto věcech člověk není vlastním soudcem. Zpočátku nutně neví, co by měl dělat a jak to dělat. Je nezbytně nutné, aby si nechal radit. Velmi často ten, kdo pokročí dál, pokročí ne proto, že by byl nějak schopnější nebo nadanější nebo pilnější, ale proto, že si nechal lépe poradit nebo si nechal poradit od někoho lepšího. Měli byste se vytrvale snažit nalézt někoho, kdo je na náležitě vysoké úrovni a kdo je schopen vést. On vás povede tam, kam vy byste sami nebyli schopni ani ochotni jít, ale kam byste jít měli. Pokud se vám podaří někoho takového nalézt, neostýchejte se a požádejte ho, aby se vám věnoval.

Nechat se vést v mentální průpravě se ale v žádném případě nedá zredukovat na to, že člověk jenom poslouchá. Člověk je např. poslušný jen v těch věcech, které ho orientují k vyššímu. Nemusí (a nebylo by to ani většinou dobře) poslouchat i ve věcech, které k tomu nepatří. Měl by být proto pokud možno na počátku alespoň natolik schopný, aby rozeznal, jestli je veden k vyššímu, a ne k nižšímu, jestli je veden k svému prospěchu, a ne k prospěchu toho, kdo jej vede. Slepá poslušnost od správného cíle nakonec odvádí.

Závěrem vás chci upozornit na to, co vám v dnešním způsobu života nejvíce brání pokračovat správným směrem k mentální průpravě. Je to žádost, která směřuje k vlastnímu uspokojení, ukojení, potěšení apod. Když se zkoumáte, zjistíte, že nesmírné množství věcí děláte proto, že se utěšíte, ukonejšíte apod. Jako když kočku pohladíte po srsti a ona začne vrnět, je potěšena a je jí dobře. Většinu věcí lidé dělají proto, aby se cítili právě tak jako ta kočka, když ji někdo hladí po srsti, je jim dobře v takovém pelechu, kde se cítí jako to dítě v matčině břiše, jejich skutky mají pro ně funkci jako dudlík nebo matčin prs pro kojence, který nemá hlad, ale potřebuje se ukonejšit. Když se lidé scházejí, povídají si, zpívají si, něco spolu dělají nebo plánují apod., tak to dělají většinou ne proto, že by se chtěli zdokonalit, ale proto, že jim je spolu dobře. Proto se muži scházejí u piva a tlachají o všem možném, proto se scházejí různé party a zpívají spolu nebo dělají něco jiného.

Já neříkám, že všechny takové činnosti jsou špatné, že je člověk nesmí nikdy dělat. Řada takových činností je dobrá. Je třeba si ale uvědomit, z jakého důvodu něco dělám a dělat to z důvodu správného. Když si půjdu zaplavat jen proto, že chci cítit požitek z plavání, pak to není z hlediska mentální průpravy ten správný důvod. Správný sport, třeba to plavání, je důstojný dospělého člověka, když člověk sportuje, aby mohl dělat další, hodnotnější věci. Člověk třeba zjišťuje, že když nebude cvičit, tak jeho tělo bude chátrat, začne ho sem tam něco bolet apod. Nebo zjistí, že je po duševní práci unavený a nemůže se už soustředit a že si nejlépe odpočine nějakým pohybem. Takto racionálně zdůvodněné sportování by měl dělat každý člověk, jak mu to jeho tělo dovolí: cvičit, běhat, nepřejídat se, otužovat se, a tak držet svoje tělo zkázněné. Jakmile sportuje jen pro potěšení z pohybu a pro nic jiného, pak mu to v mentální průpravě bude bránit. Pochopitelně tím, co říkám samo potěšení nezavrhuji. Pokud člověk dělá nějakou činnost ze správného důvodu, je to dobré, pokud to dělá navíc s potěšením, je to lepší. Představte si ale nějaké nedospělé (myslím mentálně; fyzicky jim může být třeba padesát), jakou mají radost z něčeho tak nevýznamného, jako když jim míč spadl do branky, jak mávají rukama, poskakují a křičí. Uvažte, co by se stalo, kdyby jim tělo sloužilo, nemuseli dělat nic jiného a hráli by si takhle po celý zbytek života. Doporučuji, abyste si analogicky uvažovali i o všech ostatních činnostech, které v životě děláte.

Doporučuji, abyste si co nejčastěji cvičili bdělost, to znamená, abyste se snažili v každodenních činnostech usebírat ke svému já, abyste se snažili nebýt pohlcení v tom, co právě děláte, a tím si mohli uvědomit, jak nesmírně na vás působí tato potřeba se ukonejšit, ukojit, upokojit, utěšit

různými činnostmi a jak k nim proto lnete, jak jste k nim připoutáni. Taková činnost může být třeba radost sběratele, který si s potěšením prohlíží svoji sbírku, nebo jakákoliv jiná podobná činnost. „Tyto habituální nedokonalosti jsou, na příklad, jakýsi obecný zvyk mnoho mluvíti, jakési drobné přilnutí k něčemu, které se duše nikdy nerozhodne přemoci, jako k osobě, šatu, knize, světničce, určitému druhu jídla a jiným drobným stykům a libůstkám, když někdo chce mít libost z věcí, věděti a slyšeti, a jiné podobné chyby. Kterákoliv z těchto nedokonalostí, ke které duše lne a má v ní habitus, je tak velká škoda, co se týče možnosti vzrůstu a pokroku ve ctnosti, že, kdyby duše upadala každý den do mnoha jiných nedokonalostí a všedních hříchů nesouvisících, které nepocházejí z trvalého zvyku vzešlého z nějakého trvalého zlého lpění, nebudou jí tak velkou překážkou, jako když ona k něčemu lne. Neboť pokud duše tak lne, není pomyšlení, že by mohla pokračovati v dokonalosti, i když je to nedokonalost jen velmi nepatrná. Nesejdet' na tom, zda je pták připoután na niti tenké či na silné; vždyť i když je tenká, je na ní přece tak připoután jako na silné, dokud ji nepřetrhne a neodletí. Ovšem, tenkou přetrhnouti je snadnější; ale aťsi je to sebesnadnější, nepřetrhne-li jí, nepoletí. A tak je tomu s duší, která k něčemu lne; aťsi má sebe více ctnosti, nedojde svobody ze spojení s Bohem.“ (sv. Jan od Kříže).

Rovněž je třeba pečlivě kontrolovat i ty samozřejmé tělesné potřeby jako je potřeba jídla, pití a zejména sexu. Potřeba sexu vás zcela spolehlivě, pokud ji nebudete kontrolovat a řídit rozumem, odvede někam zcela jinam, než vás chce vést mentální průprava. Na neovládaném sexu není špatné ani tak to tělesné, ale to duševní, co vás zotročuje. Vy pak nevládnete sobě, ale pohlavní pud vládne vám skrze vaši touhu po potěšení. To je ale člověka nedůstojné. Staří mniši, kteří se bičovali nebo sekali v ledu otvory a polévávali se studenou vodou, to nedělali z nějakého sebedmrskačství nebo proto, že by se chtěli otužovat. Dělali to proto, aby nebyli zotročeni svými žádostmi, aby oni sami si vládli a byli svobodní. Nesmí se ale zapomínat na to, že askeze je prostředkem, ne cílem. Pokud někdo dělal asketické skutky samoúčelně, pak to byla zvrhlost, a ta vede k záhubě.

Otázka: Co je to podvědomí?

Podvědomí, to je nějaká duševní činnost, která mi není duševně přítomná ani, když chci, ale projevuje se nějakými účinky. V běžné mluvě si říká: „Podvědomě ho nenávidí.“ Co to znamená? Tak za prvé, v tom člověku něco bylo, protože, kdyby tam nic nebylo, tak by se to nemohlo projevit účinkem, např. činem, který ukazuje nenávisť k někomu jinému. Za druhé, ten člověk si té nenávisti k někomu jinému nebyl vědom. Vy třeba najednou zjistíte, že jste něco udělali a nevíte proč. Jak je to možné, že jste to udělali? Zjevně ve vás něco muselo být, co vás pudilo k té věci. Pochopitelně to mohl být třeba náhodný pohyb, svalový záškub či jiná čistě fyziologická záležitost, v tom případě se nemusí zavádět pojem podvědomí. Ale vy jste třeba i prováděli něco, co vyžadovalo delší činnost, že jste někam šli, něco udělali apod. To není možné vysvětlit jenom náhodou, ale nutně se musí říci, že tu jsou nějaké lidské aktivity, které si nejste schopni přímo (aktuálně) uvědomit, ale které se tu projevují svým účinkem. Podvědomí také zkoumá psychoanalýza, začal s tím Freud, vysvětloval tím sklon sexuální, ale to tady rozebírat ani řešit nebudeme. Pro nás je podstatné, že v nás, v naší mysli jsou „věci“ nejenom vědomé, kterých jsme si vědomi buď aktuálně, nebo potenciálně (mohu si na ně vzpomenout, když chci), ale i ty nevědomé, na které si vzpomenout nemůžeme, ani když chceme.

Vaši mysl mohu přirovnat k nádobě, která má díru a vy do té díry můžete strčit ruku. Kam tou rukou dosáhnete, tam jsou věci pro vás přístupné, že je můžete vzít a vytáhnout. Pak v té nádobě jsou věci, které jsou dál, na které už nedosáhnete, nemáte je přímo k dispozici, ale mohou se

projevit svým účinkem. Třeba postrčí ty předměty, které jsou už ve vašem dosahu, nebo se najednou vynoří, jako když v té nádobě máte kuličky, na které nedosáhnete, ale ony se mohou zakutálet a najednou ve vašem dosahu jsou. Pochopitelně to může být i naopak, ty kuličky, které jsou blíž, se odkutálí dál, a vy na ně už nedosáhnete. Jsou věci, které byly ve vašem vědomí, najednou tam už nejsou, ale přesto se ve vás nějakým způsobem projevují. Další stav mysli by byl, že tam ty aktivity nejsou. To by ale nebyl stav mysli vůči aktivitám, ale spíše nedostatek těch aktivit.

Otázka: Je možné si představit krabici s kuličkami jako mysl s předměty a tu ruku jako mé já?

Krabice, kuličky a ruka jsou jenom nedostatečným příkladem reálné skutečnosti v člověku. Vaše já je, zhruba řečeno ta krabice. Ty kuličky, na které dosáhnete, jsou vaše vědomé aktivity a ty kuličky, na které nedosáhnete, jsou aktivity nevědomé, uložené v podvědomí. Ta ruka by se dala přirovnat k vaší vůli. Vaše vůle je to, co vybírá nějakou vaši vám dostupnou aktivitu „na světlo“. Tento příklad ale dost pokulhává. Tou rukou se můžete dotknout nejen kuliček, ale i stěn nádoby, kdežto když si to teď zkusíte, tak zjistíte, že své já identifikovat přímo nejste schopni. Svě já identifikujete pouze skrze aktivity, o kterých říkáte: „Ty jsou moje.“ To je velký problém, co je to já, jestli je možné přímo a konkrétně nazírat své já, jako obrazně řečeno přímo a konkrétně vidím tuto křidu. Tento problém patří právě do mentální průpravy.

Otázka: Identifikuji tu ruku a tu nádobu pomocí těch kuliček?

Tu ruku ne. Vaše chtění (tu ruku) můžete identifikovat přímo, kdežto vaše já (tu nádobu) identifikujete skrze aktivity (kuličky), které pokládáte za své (které v ní jsou). Když už se dostáváme do těch hlubších psychologických vrstev, tak uvažte, co jste schopni identifikovat v mysli? V mysli se vám vynoří, pokud beru jenom tu složku rozumovou, nějaký pojem, pak nějaké chtění nebo odmítání toho pojmu. A pak to máte schované v nějaké zásobárně, které se tradičně říká paměť. Z ní si to můžete vyvolat. Také by se dalo říci, že paměť je určitý druh podvědomí, že v paměti něco máte a jenom víte, že to tam máte. Zkuste si uvědomit, co se děje, když si na něco vzpomínáte, to je jako kdybyste poslepu šátrali v krabici, kde jsou nasypané kuličky, a přitom jenom tušili, jak ta kulička, kterou hledáte, vypadá. Berete do ruky jednu kuličku po druhé, a teprve až nahmatáte tu pravou, víte s jistotou, že je to ona.

Otázka: Co to je multisignalita a monosignalita?

Multisignalita je to, co může být, monosignalita je to, co nemůže nebýt čili to, co musí být. Pojmy jsou multisignální, když se vztahují k nějaké multisignální skutečnosti. Pojem tabule je multisignální pojem, protože tabule může být, ale i nebýt, když sem přijde nějaký řemeslník, odmontuje ji a za fakultou si z ní udělá táborák.

To, co považujete za realitu, vaše poznání reality je multisignální. U matematiky a logiky je to něco jiného, tam mohou být identifikace monosignální. Tam ale záleží rozhodujícím způsobem, zda dokážete udržet nějaký důkaz celý v mysli najednou v přítomnosti. Co je v minulosti nebo v budoucnosti, může být totiž nanejvýš pravděpodobné, nikdy ne jisté. To, co je v budoucnosti, to ještě není, to jenom předvídáte, že by něco mohlo nastat, ale nastat to nemusí. To, co je v minulosti, už není, vaše paměť může selhat apod. Jisté může být jen to, co je v přítomnosti. Jen takový matematický důkaz může být naprosto jistý, jestliže ho dokážete udržet celý najednou v mysli v přítomnosti. Jestliže to nedokážete, např. provedete si důkaz, že z A plyne B, to si napíšete na papír, pak si provedete důkaz, že z B plyne C a to si zase napíšete na papír, a pak z

toho, co máte napsané na papíře, usoudíte, že z A plyne C, tak to už důkaz monosignální a naprosto jistý není. Protože, co když jste se spletli a už jste zapomněli, jak to bylo, co když jste si to napsali omylem a ono to je úplně jinak? V okamžiku, kdy se spoléháte na svoji paměť, pak to rázem už nemůže být monosignální. Záleží samozřejmě na tom, kdo důkaz provádí. Pokud nějaký matematik dokáže i obtížný důkaz udržet celý najednou v mysli, je ten důkaz pro něj monosignální, kdežto pro vás ne. Pochopitelně míra pravděpodobnosti takových důkazů je i pro vás velmi vysoká.

Matematické identifikace jsem uvedl jen jako pro vás trochu pochopitelný příklad. Matematika může být někdy užitečná, ale v mentální průpravě nemá žádný význam. Pomocí ní si nevypočítáte, co je váš pravý smysl života, co činit, abyste ho dosáhli, co jste vy sami, jaké je vaše pravé já, jaký je smysl vaší smrti, jaká je pravá realita všeho toho, co vás obklopuje. Tyto otázky si vaše externí já neklade, to žije jenom jako ty stíny na televizní obrazovce. Pravá skutečnost je někde úplně jinde, než se externímu já zdá. Když správně uvažujete, začnou se vám dosavadní jistoty externího já bortit. Vezměte třeba tady to prkno. Kvantový fyzik vás ujistí, že to zblízka vůbec není prkno, že když se dostanete přes atomy k elementárním částicím, ty elementární částice jsou podle principu neurčitosti rozmazány v prostoru a čase, něco se tam podle určitých pravděpodobností děje. Vidíte, že se začne rozpadávat i jistota něčeho tak materiálního, jako je tento kus dřeva. V mentální průpravě, když hledáte, co je vaše já a další věci, se děje něco podobného. Řeknete, co může být určitějšího, než když se vidím v zrcadle. Začnete to zkoumat hlouběji a zjistíte, že se vůbec nevidíte, jak jste, ale jak jste byli v minulosti. Je jedno, jestli pozorujete galaxii, která tak, jak ji teď vidíte, byla před miliónem let, nebo jestli se pozorujete v zrcadle, jak jste vypadali před třemi miliardtinami sekundy, než to světlo dorazilo k zrcadlu, odrazilo se a dostalo se zpátky. To je z hlediska filosofie a mentální průpravy úplně jedno. Vy se nevidíte, jak jste teď, vy se vidíte, jak jste byli v minulosti. A protože minulost už není, tak vy se vidíte tak, jak už nejste. To, co vidíte, už není. Pravou realitu tímto způsobem vidět nemůžete, vy vidíte jen jakousi imaginární minulost, něco, co bylo. Ale to, co bylo, už není.

Pravá filosofie musí být založena na identifikacích monosignálních, ale ty umožňuje jen pravá mentální průprava, kde identifikujete skutečně to, co je. Teprve když identifikujete pravou realitu, teprve pak můžete poznávat monosignální neboli naprosto jistou filosofii. Nelze jenom stavět na nějakých multisignálních pojmech, ty se pod tlakem rozumové kritiky nebo života rozpadnou. Také proto vidíte, jak lidem, kteří pěstují filosofii, ta filosofie v životě většinou příliš nepomáhá. Stejně touží po majetku, slávě, moci a podobně, stejně lžou, podvádějí, rozčilují se a podobně. Jsou rozdvojeni, něco se učí či učí někoho jiného, ale pravý smysl a způsob života je někde úplně jinde. Tak k čemu je taková filosofie?

Kapitola 9 Křesťanství 1

Dnes vám řeknu něco o křesťanství. Vlastní předmět, který lze shrnout pod pojem „křesťanství“ je velmi rozsáhlý. Nečekejte proto, že vás tady nějak hluboce poučím o všem. Také nečekejte, že vás zde budu „agitovat“, abyste se nechali pokřtít, nebo šli příští neděli do kostela. Chci, abyste si udělali všeobecný přehled, abyste si nepletli nejzákladnější věci, zkrátka, abyste měli znalosti, které by měl minimálně mít dnešní vysokoškolsky vzdělaný kulturní člověk o náboženství a křesťanství zvláště.

Ať totiž chcete nebo nechcete, náboženské a zejména křesťanské myšlení silně, přímo i nepřímo, ovlivňuje váš život. Je až s podivem, jakým způsobem je moderní myšlení i chování proniknuto křesťanstvím. Projevuje se to už třeba ve slovní zásobě. V běžné řeči narazíte na slova, o kterých pak s podivem zjistíte, že je užívali středověcí scholastikové při řešení subtilních náboženských problémů. To platí např. o slovech jako osoba, svébytnost, podstata aj. Lidé s nimi dnes někdy zacházejí tak, jak kdyby si s nějakým krajkovým kapesníčkem čistili boty od hnoje. Nu což, slova za to nemohou. Stejně tak ovšem na vás působí i ideologie marxismu-leninismu (přesněji řečeno ideologie bolševické strany „nového typu“). Teď jde o to, abyste si v první řadě uvědomili, co říká křesťanství (a co říkají bolševici). To proto, abyste to mohli posoudit vlastním rozumem a podle toho to přijmout nebo odmítnout, a abyste si uvědomili, kolik z těch názorů zastáváte, aniž byste věděli, že jsou křesťanské (nebo bolševické). Někteří lidé si dnes totiž např. myslí, že zásadu „Kdo nepracuje, ať nejí.“ vymyslel Marx nebo někdo podobný, a nevědí, že zásadu „Kdo nechce pracovat, ať nejí.“ hájil už svatý Pavel kolem roku 50 n.l. Karel Marx se ovšem vyjadřoval naprosto jednoznačně: „V racionálním společenském zřízení by se mělo každé dítě (podtrženo Marxem) od 9 let stát pracovníkem ve výrobě právě tak, jako by žádný práce schopný dospělý člověk neměl být vyňat z obecného zákona přírody, tj. že musí pracovat, aby mohl jíst, a to pracovat nejen mozkiem, ale také rukama.“ Pro děti od 9 do 12 let ovšem doporučoval maximálně dvě hodiny práce denně.

Začnu tím, že se pokusím co nejstručněji a nejjednodušeji shrnout podstatu křesťanství.

Křesťanství vychází ze společného základu většiny náboženství, kterým je tvrzení, že existuje něco, co se tradičně nazývá slovem Bůh. Toto „něco“ má ve většině náboženství řadu společných vlastností a odpovídá také částečně běžné představě, kterou má o Bohu každý člověk, i nevěřící. Vlastnosti Boha se dají vyjádřit spíš pojmy zápornými než kladnými. Říká se např., že není viditelný, není hmotný, není konečný, není totožný se světem. Rovněž se uvádějí i kladné vlastnosti, jako že Bůh je věčný, dokonalý, existující všude. Tvrdí se, že má rozum, že ví všechno (je vševědoucí), že má vůli (že tedy chce a miluje), že může učinit vše (je všemohoucí). Různá náboženství zdůrazňují poněkud jiné důvody pro tvrzení, že Bůh existuje. Nejčastěji to je tradice, víra (jednotlivců či jejich předchůdců), zázraky či předpovědi budoucích událostí, které někdo udělal, všeobecné přesvědčení lidstva apod. Křesťané, židé a částečně mohamedáni vycházejí také z Bible, o které jsem už něco řekl, ale ke které se ještě vrátím (pro její důležitost). Výjimečně se existence Boha dokazuje; to je zvláštnost katolického křesťanství. Už jsem se zmínil o Tomáši Akvinském, který v Sumě teologické uvádí pět cest k důkazu existence Boha.

V naprosté většině náboženství je tedy prvotní Bůh.

Křesťanství se vyznačuje ještě zvláštním a pro křesťanství zcela charakteristickým znakem, totiž

důležitostí člověka, který se nazýval Ježíš Kristus. Je celkem dostatečné historické svědectví, že tento člověk žil v Palestině asi před dvěma tisíci lety, zhruba od roku 7–6 před naším letopočtem, až asi do roku 30 našeho letopočtu. Většinu života prožil v ústraní, pak asi tři roky působil veřejně jak náboženský reformátor a učitel. V Palestině se jeho učení setkala s různorodým ohlasem od nadšeného přijetí až po jednoznačné odmítání. Nakonec byl chycen, odsouzen k smrti, ukřižován a zemřel. Křesťané tvrdí, že tento člověk byl někým zcela mimořádným, že jeho význam přesahuje osobu náboženského reformátora, ale má zásadní význam i pro každého člověka. Říkají, že jeho důležitost vyplývá z jeho zcela zvláštního vztahu k Bohu. Dalo by se říci, že měl daleko bližší vztah k Bohu než všichni ostatní lidé, že byl s Bohem tak spojen, že on sám byl jistým způsobem sám Bůh (Bohočlověk). Dále říkají, že měl určité poslání, které souvisí s jeho životem, ale hlavně s jeho utrpením, smrtí a vzkříšením.

Proč mělo Ježíšovo utrpení, smrt a vzkříšení takový význam? Na tuto otázku odpovídají křesťané následovně: Východiskem jsou skutečnosti, poukazující k tomu, že člověk je jakýmsi zvláštním způsobem pokažený. V katechismu byste to našli popsáno pod pojmem dědičný hřích a jeho následky. Nemohu to tady podrobněji rozebírat. Asi většinou víte, co se o tom píše v Bibli hned na začátku Starého zákona. Bůh zakázal prvním lidem Adamovi a Evě jíst plody z nějakého stromu. Eva zákaz porušila, utrhla si a jedla, pak dala také Adamovi. Za svou neposlušnost byli lidé potrestáni vyhnáním z ráje a dalšími tresty. Co tímto obrazným způsobem chce asi Bible naznačit? Křesťanské (i židovské) vysvětlení je následující: Lidské pokolení je nějakým způsobem pokažené, porušené (něco jako pokažený stroj, který nemůže fungovat tak, jak by měl, jak to jeho tvůrce zamýšlel), že toto pokažení zavinili kdysi lidé, a že se nějakým způsobem přenáší na všechny lidi už od narození. Říká se, že první lidé svojí neposlušností spáchali hřích a že tento hřích i jeho následky se dědí, to znamená, přenáší z člověka na člověka. O hříchu, který se nazývá osobní, jsme si už něco říkali. Dědičný hřích je jiný druh hříchu, spáchali ho první lidé (oni ho spáchali jako svůj hřích osobní), ale jeho následky, např. jistá porušenost člověka, projevující se v slabosti rozumu k poznání pravdy, sklonu vůle ke zlému (to znamená neposlušnosti vůle rozumu) má však každý člověk od narození.

Křesťané tvrdí, že úkolem Ježíše Krista bylo napravit následky dědičného hříchu, dát to pokažení člověka jakoby do pořádku. Říkají, že Ježíš Kristus svým životem, utrpením, smrtí a tím, co se nazývá vzkříšení nebo zmrtvýchvstání, nějakým způsobem dosáhl, že člověk může být křtem „opraven“, že poté už opět může „fungovat“ správně. Dále říkají, že tuto „opravu“ provádí Bůh darem nazývaným „milost“, skrze který se sám Bůh (pokud to člověk neodmítá) účastní na činnostech člověka svojí boží činností.

Na otázku, kdo je křesťan, se odpovídá různě, např. že to je takový člověk, který je řádně pokřtěn. Křest je ovšem něco jako zárodek. Pokud se nejedná o úplně malé dítě, je třeba, aby člověk nějakým způsobem základní křesťanskou nauku přijal rozumem a vůlí (např. vírou, jak zdůrazňují evangelíci), ale i jednal podle poznání rozumu a jemu odpovídajícího chtění vůle (např. jednal podle víry, jak zdůrazňují katolíci). Křesťan je tedy člověk, jehož život je řízen především těmi základními fakty, které jsem už uvedl: Existuje Bůh (toto tvrzení je ovšem společné s většinou ostatních náboženství) a byl tu člověk Ježíš Kristus, o němž se dá říci, že je s Bohem jedno (nebo že je sám Bůh, je soupodstatný s Bohem) a že jeho život, působení, utrpení, smrt a zmrtvýchvstání mělo za cíl všem lidem pomoci v tom nejdůležitějším pro jejich život. Tato pomoc je milost, což je dar Boha, který člověku dává sám sebe tím, že se účastní (pokud to člověk neodmítá) svojí činností na činnosti lidské. Co se skutečně odehrálo a odehrává (křesťané říkají, že nešlo o nějaký jednorázový skutek Boha před dvěma tisíci lety, ale že Bůh takto působí

stále) teď dál rozebírat nebudu. Dotknu se toho případně podle potřeby v odpovědích na vaše otázky. Teď jsem chtěl pouze, abyste měli první předběžný orientační podklad k přemýšlení a otázkám. Zcela jistě řada z vás má o křesťanství informace nestejné hodnoty z různých zdrojů, a tak je velmi užitečné, abyste měli k dispozici jakousi kostru, podle které byste si dokázali informace nějak utřídit.

Až budu odpovídat na otázky, nečekejte, že všem porozumíte (vzpomeňte na rozlišení: pravdy nadrozumové – tvrzení protirozumová). Řada pravd v křesťanství je sama o sobě dosti složitá. Kromě toho vlastnímu jádru křesťanství nemůžete porozumět, pokud sami nejste aktivními křesťany. Berte to teď asi tak, jako když se chcete seznámit s nějakým městem, tak také není užitečné nejdříve nahlížet do jednotlivých domů, ale je vhodnější si město pokud možno nejdříve prohlédnout z dálky z nějakého kopce (z letadla apod.), prostudovat si plány, a tak zjistit, jak město bez zbytečných detailů vypadá a dosáhnout toho, že se člověk v něm dokáže orientovat. Takovým postupem lze také nejrychleji zjistit, jestli vás to město zajímá, jestli je pro vás nějak důležité, nebo zda je lepší zajímat se spíš o nějaké jiné. Pochopitelně je třeba trpělivosti, hodnota nějakého města se může ukázat až teprve za dlouhou dobu.

Předpokládám, že většina z vás nejsou věřící křesťané, proto k vám mluvím jako k lidem, kteří ke křesťanství mají lhostejný nebo záporný nebo smíšený vztah. Doufám, že vidíte, že tady nijak neprovádím nábor pro vstup do některé křesťanské církve. Snažím se vám prostě vyložit, co si myslím, že je obsahem křesťanství. Nevykládám vám to pokud možno ani z pozice nějakého směru. Snažil jsem se využít informace ze všech stran. To, co jsem zatím řekl, je z větší části společné všem hlavním křesťanským církvím a charakterizuje křesťanství jako celek. Má tedy někdo nějaký dotaz, než budu pokračovat?

Otázka: Je prokázána existence osoby Ježíše Krista? Konkrétně by mne zajímalo, jaké jsou historické zmínky v literatuře.

Většina vědců (i nekřesťanských) dnes přijímá názor, že Ježíš Nazaretský byl historická osoba. Opačný názor hájili někteří renesanční myslitelé, angličtí deisté, francouzští encyklopedisté, němečtí osvícenci a od devatenáctého století marxisté. Ti všichni tvrdili, že osoba Ježíše je mýtus. Teď se o historickém Ježíši nepochybuje. Dokonce i někteří marxisticky orientovaní autoři připouštějí, že tu musel jakýsi historický základ být (viz např. A. Robertson: Původ křesťanství, Praha 1958).

Existuje především svědectví přímé, křesťanské, obsažené v Novém zákoně, což jsou především listy svatého Pavla (o jehož historičnosti nikdo nepochybuje), dále Skutky apoštolské od žáka sv. Pavla sv. Lukáše, a pak čtyři evangelia. Evangelia ovšem nejsou spisy historické v dnešním moderním pojetí, ale spíše písemné záznamy kázání apoštolů, ale přesto je jádro všech evangelií historické.

Dále jsou tu sice nepočtené, ale velmi důležité zmínky v nekřesťanské literatuře. Jsou to především římstí dějepisci Tacitus a Suetonius, pak Plinius mladší a Flavius. Zmínka v židovském spisovateli Flaviovi budí podezření, protože projevuje ke Kristu přílišné sympatie. Proto není vyloučeno, že byla do jeho díla podvržena nebo upravena. Ale ostatní zmínky jsou z hlediska autorů, kteří nebyli křesťanům nijak nakloněni. Psali z pozice Římanů ve stylu: „Říši si rozvracet nenecháme!“, ale existenci Krista nijak nezpochybňují, což by jistě udělali, kdyby tu v jejich době nějaká pochybnost byla. Tacitus např. v knize „Od smrti božského Augusta“

(napsané kolem roku 115) píše: „Nero, aby odstranil pověst (o zapálení města Říma v r. 64 po Kr.), obvinil a nejhledanějšími tresty stíhal ty, jež viněné z hanebností lid nazýval Kristovci (křesťany). Původce toho jména Kristus byl za císaře Tiberia jeho místodržitelem Pontiem Pilátem odsouzen na smrt. Ohavná pověra zprvu potlačena, se znovu provalila v přítomné době nejen po Judsku, původu tohoto zla, nýbrž i v městě Římě...“. To, že řada tehdejších kronikářů se o křesťanství vůbec nezmínila a že Tacitus mu věnoval jen několik vět, by nemělo překvapovat. Lidé si často neuvědomují význam událostí, které právě prožívají. V této souvislosti je zajímavé si připomenout událost z pozdější doby. Většina lidí si dnes myslí, že hlavní „úkol“ kostnického sněmu byl soud nad Janem Husem. Je užitečné vědět, že v den upálení Jana Husa si kterýsi kardinál zapsal do deníku: „Dnes byl upálen jakýsi kacír...“ Onen kardinál nemohl vědět, co z toho vznikne. Také Tacitus nemohl vědět, že za 200 let bude křesťanství v římské říši oficiálně uznáno jako státní náboženství.

Shrnu-li řečené, většina lidí pohlížejících na křesťanství „zvenku“ přijímá, že Ježíš Kristus není mýtus, ale skutečná historická osoba, jako Mohamed nebo Buddha. Úvahy o tom, že Kristus a křesťanství je výmysl utlačovaných, zotročených a pauperisovaných tříd, které si chtěly ulehčit svoji těžkou situaci výmyslem, který jim měl umožnit lépe snášet vykořisťování, není třeba brát vážně. V této souvislosti je zajímavé uvést pravověrné marxistické poznámky Svitáka v doslovu a encyklopedickém hesle k citovanému Robertsonovu dílu, hemžící se výrazy, jako „Produkt krachu antického světového řádu“, „ideologie porobených mas, jež ztratily vyhlídku na pozemské osvobození, vzdaly se revolučního programu, přiklonily se myšlence třídního smíru“, „Historická úloha křesťanské morálky byla však reakční, byla zbraní vykořisťovatelů v boji s pracujícími, byla „opiem lidu““, „Naděje na posmrtnou útěchu odvrací pracující od třídního boje, křesťanská morálka je učí bezmocnosti před vykořisťovatelem a nevědeckost teoretických principů náboženství znemožňuje pracujícím poznat jejich vlastní postavení v třídním boji.“. Ještě „lepší“ jsou některé rituální výroky Milana Machovce v jeho knize „Novotomismus“ vydané v roce 1962(!), který bojuje s křesťanstvím větami jako: „Marxismus naopak vznikl jako věda, prostoupená tvořivým duchem, a v celých svých dějinách je spjat s nejvyšším tvořivým úsilím, jaké poznaly dějiny, s budováním socialistické a komunistické společnosti svobodných lidí.“. Jen tak mimochodem, z toho je vidět, jak užitečné je zjistit, jaká je minulost lidí, kteří nás dnes poučují či dokonce nám vládnou. Pokud psali podobné věci a věřili tomu, ukazuje to jejich tehdejší úroveň rozumovou, pokud to psali a nevěřili tomu, ukazuje to jejich tehdejší úroveň mravní. Úroveň rozumová ani mravní se však zpravidla dlouhodobě příliš nemění (viz např. nedávný Machovcův seriál o marxismu v týdeníku Rozhlas). To je ale už jiný problém.

Není-li žádná další otázka, budu pokračovat. Vy jste narazil na problém, který bych měl poněkud rozvést. Je to problém zdrojů informací o křesťanství.

Jsou různé způsoby, jak se dozvědět něco o křesťanství. Jeden způsob je jít se podívat na křesťany. Stejně tak, jako kdybyste se chtěli dozvědět, jak se válčují plechy, tak byste se šli podívat do válcovny. Podobně, když se chcete dozvědět něco o křesťanství, můžete jít tam, kde se křesťanství praktikuje. Jsou společnosti, které se nazývají křesťanské církve, které křesťanství provádějí v „praxi“, a tam se můžete zeptat. Hlavní takové společnosti jsou následující: Nejvíce členů má církev katolická, jejíž hlavou je papež sídlící ve Vatikáně, u nás v Čechách kardinál Tomášek. Katolické kostely naleznete v každém městě a v řadě vesnic, obřady, zvané mše, se konají ve větších kostelech každý den, jinak méně často nebo jen v neděli. Je tomu tak proto, že za 40 let „podpory“ církve státem trpí katolická církev nedostatkem kněží. Ti, co jsou, jsou v průměru dosti přestárlí. Jistě vám rádi poskytnou informace, které vás budou zajímat.

Pak je tu další velká skupina církví evangelických či protestantských, které odvozují svůj původ od vystoupení německého kněze Martina Luthera a dalších reformátorů, jako byli např. Huldrych Zwingli a Jan Calvin. Luther vystoupil počátkem 16. století a vyhlásil některé zásady, které byly v zásadním protikladu s učením katolické církve. Učení Luthera a dalších našlo v Německu i jinde velký ohlas, a tím vzniklo nové křesťanská společenství, které se rozpadlo na větší počet protestantských církví. Ty se nazývají také pro velký důraz na Bibli a evangelia, církve evangelické. Dnes je jich ve světě velké množství. Důvod jejich vzniku nemusí být nutně jen „ideologický“. Často to byl poukaz na majetek a okázalost některých církevních hodnostářů, či prostě skutečnost, že nechťeli uznávat autoritu papeže. Tak tomu bylo např. při vzniku významné církve anglikánské. Anglický král Jindřich VIII (známý v široké veřejnosti spíše pro svých 6 žen) se chtěl oženit se svou dvorní dámou Annou Boleynovou a žádal proto (jak bylo tehdy zvykem) papeže o rozvod se svou dosavadní manželkou Kateřinou Španělskou. Papež mu nevyhověl, a to bylo rozbuškou pro odtržení od Říma a pro postupný vznik anglikánské církve.

U nás působí řada evangelických náboženských společností, jako je Církev československá husitská, Slovenská evanjelická cirkev, Českobratrská církev evangelická, Reformovaná křesťanská cirkev na Slovensku, Slezská církev evangelická, Církev adventistů sedmého dne, Církev bratrská, Jednota bratrská, Bratrská jednota baptistů, Evangelická církev metodistická, Svědkové Jehovovi a další.

Jak už jsem řekl, většina kostelů u nás je katolických, evangelické církve mají častěji spíše jen modlitebny. Můžete je vyhledat a informovat se. Jistě se vám budou věnovat, je pravděpodobné, že vám půjčí nebo doporučí něco ke čtení.

Poslední velká skupina církví jsou církve pravoslavné. Náboženskému životu v Sovětském svazu, který se nepodařilo doposud vyhladit, ani nezankl sám s „odstraněním vykořisťování člověka člověkem“ vévodí právě církve pravoslavná. Vznik samostatné pravoslavné církve spadá do ranného středověku, do jedenáctého století, kdy byl dovršen rozkol mezi církví byzantskou a římskou. Část příslušníků pravoslavné církve, především v Polsku a na Ukrajině, se v 17. století spojila opět s katolickou církví, ale ponechala si pravoslavné obřady. Tak vznikla řeckokatolická církev. V minulém století v Německu vznikla ještě církev starokatolická. U nás působí Řeckokatolická církev i Pravoslavná církev.

Můžete si říci: „Já žádnou organizaci nepotřebuji, já si udělám názor sám.“ Takto uvažuje řada křesťanů, i těch, kteří se třeba jinak účastní života některé evangelické církve. Prohlašují, že jim stačí Bible a že nic jiného nepotřebují. Pochopitelně, zkusit to můžete. Obstaráte si dobrý moderní překlad Bible (to byste měli v každém případě) a začnete si v něm číst. Nejlepší překlad u nás v současné době je překlad ekumenický, který vyšel od roku 1979 (pokud vím) třikrát. Zjistíte ovšem záhy, že je to četba obtížná, některá místa jsou těžko pochopitelná, některá vám nepřipadají nijak důležitá. Pokud byste chtěli takto začít, doporučuji vám číst ze začátku následující knihy ze Starého zákona: Kazatel, Jób a Žalmy, z knih deuterokanonických (nebo jak říkají evangelíci apokryfních) je vhodná Kniha moudrosti a Sírachovec, a pak pochopitelně začátek Starého zákona, to znamená první, případně druhá kniha Mojžíšova (Geneze a Exodus). Z Nového zákona je nejlepší z počátku číst první tři evangelia: Matouše, Marka a Lukáše. Velmi by vám pomohlo, kdybyste si obstarali překlad Nového zákona s poznámkami. Dobrý překlad Ondřeje Petru vyšel několikrát (pokud vím čtyřikrát) v Římě. Poznáte ho snadno podle jasně oranžového obalu z umělé hmoty. Myslím, že každý kulturní člověk by měl mít ve své knihovně dobrý moderní překlad Bible. Říkám moderní, protože český jazyk se stále vyvíjí a úroveň

překladů také roste.

Bible je pramenem pro poznání křesťanství velmi důležitým, ale ne jediným. Sama je součástí tradice, do které se dá zahrnout vše (názory, myšlenky, zvyklosti apod.) předávané naší generaci generacemi minulými. Do tradice patří samozřejmě nejstarší písemné památky různých církevních spisovatelů, kteří působili v prvním a v druhém století, a dále veškerá další literatura, která se týká křesťanství: spisy teologů, mystiků, kazatelů, církevních autorit, učitelů apod. Do takto pojeté tradice ale nepatří jen literární památky, patří sem vlastně vše, co se učilo či učí v církvi či v církvích (do tradice v užším smyslu patří jen to, co učil Ježíš Kristus, ale co nebylo zapsáno v Novém zákoně a předávalo se dál ústně). Pochopitelně vyloupnout z učení předávaného tradicí pravdu od omylu, jádro od věcí méně důležitých nebo nepodstatných je velmi obtížné. Knihy, které považují za vhodné pro počáteční i pokročilé seznámení s křesťanstvím, jsou citovány v seznamu literatury na konci skript.

Zvláštnosti jednotlivých hlavních tří křesťanských církví je možné mírně žertovně, ale s určitým pravdivým jádrem, charakterizovat následovně: pro evangelíky je papežem Bible, pro katolíky je papežem hierarchie (= sbor biskupů s papežem v čele) a pro pravoslavné je papežem liturgie (obřad). To ukazuje, co každá z těchto tří skupin zdůrazňuje v porovnání se zbylými dvěma. Když byste navštívili nějakou pravoslavnou bohoslužbu, tak vás udiví nádhera a zdobnost vnitřní úpravy kostelů a bohoslužebných rouch, délka a složitost obřadů a důležitost, kterou jim připisují. Hovoříte-li o víře s evangelíkem, překvapí vás, jak všechno staví na vlastní četbě Bible a odmítá ostatní složky tradice. Pokud byste se ptali běžného katolíka, proč a čemu věří, možná by vám řekl, že věří tomu, co mu církev skrze papeže a biskupy předkládá, a věří tomu proto, že mu to předkládá k věření. Proč věří papež a biskupové, ho už tolik nezajímá.

Je k tomu nějaký dotaz?

Otázka: Mohl byste říci něco podrobněji o jednotlivých křesťanských církvích?

Na podrobnější výklad o zvláštích jednotlivých křesťanských církví bych se musel také podrobněji připravit. Myslím ale, že to zas tak důležité není. Je třeba znát především hlavní znaky církve katolické a pak charakteristické znaky toho, co začal Luther a co se nazývá reformace a z čeho vznikly církve evangelické. Podstatnými znaky Lutherova učení je jednak důraz na akt víry a podcenění následných skutků, dále vyžadování vlastní četby Bible a posléze odmítání podříditi se nějaké vnější autoritě, např. papeže. Bylo by hrubou chybou takové pojetí nekriticky přijmout nebo nekriticky odmítnout. Má jak kladné, tak záporné rysy. Kladnými rysy je zdůrazňování vnitřního přesvědčení, požadavek vlastní četby Bible i odmítání slepé poslušnosti autoritě. Zápornými rysy je neuznávání důležitosti skutků vycházejících z víry (pokud víra nepřejde ve skutky, když může a má, není to opravdová víra), podceňování jiných informací, než je Bible (že je Bible spolehlivým pramenem, mohu vědět pouze odjinud než z Bible) a odmítání rozumného podřízení nějaké autoritě (podřízení člověka je pro něj prospěšné, když se podřídí člověku, který ho vede k vyššímu poznání, než má sám).

Otázka: Znáte knihu Poselství Grálu? Nedávno vyšla.

Neznám. Pokud ji máte a mohl byste mi ji půjčit, rád si ji přečtu. (Během přípravy skript k tisku vyšla podrobná recenze této knihy v druhém čísle Teologických textů. Jako informace, myslím, postačí) K tomu bych ale chtěl něco říci obecně. Nevím přesně, o čem se v té knize jedná, ale mohlo by to s tím, co chci říci, souviset.

V dnešní době (a nejen v ní) existuje jedno velké nebezpečí náboženského života, vůči kterému nejsou imunní ani jinak dobří křesťané. Je to nebezpečí přecenění současné doby a současných událostí. Tato choroba se projevovala už velmi brzy. Už apoštolové doráželi na Ježíše otázkami, kdy bude konec světa, protože nejspíše věřili, že to bude už za jejich života, různé pohromy považovali za předzvěst onoho konce apod. Takový duševní stav se v dnešní době projevuje např. v přeceňování různých událostí, kterým se říká soukromá zjevení. Někdo něco viděl či slyšel, něco se někde stane apod. Na tyto věci a události je nutno nahlížet s mimořádně velkou opatrností. Rozhodující pro zjištění o pravosti a důležitosti těchto událostí není cit, ale rozum. Je třeba vždycky zkoumat, komu to prospívá a k čemu to vede. Jestliže vidíte, že se tam lidé sbíhají proto, že to hoví jejich potřebě se shromažďovat, spolu se bavit, divit, těšit nebo plakat, nebo jen ukojit zvědavost a potřebu být u něčeho neobyčejného, tajemného, zvláštního, mimořádného, historického apod., tak to je špatné. Každá taková událost, i když je pravdivá (v tom smyslu, že tam není žádný vědomý podvod), může mít dobrý výsledek, jen když vidíte, že to ty lidi nějak vnitřně zlepšuje, zdokonaluje.

Pravé náboženství chce v první řadě člověka vnitřně zdokonalit, zlepšit. Jestliže ale uvidíte, že se ten člověk nijakým způsobem vnitřně nelepší, ale těká z místa na místo, od jedné události k jiné události, od jedné činnosti k jiné činnosti, že jeho hnací silou je zvědavost a kritériem pravdivosti něčeho jsou pro něj city, a ne rozum a touha po vnitřní dokonalosti, měli byste se mít napozoru.

Nyní se budu věnovat některým křesťanským pravdám podrobněji. Jak jsme si řekli, v naprosté většině náboženství je prvotním pojmem pojem Boha. Je prvotní, ale zároveň nejtěžší ze všech. Dnes o Bohu mluví skoro každý, od prezidenta až po nějakého bývalého stranického tajemníka. Máte řadu možností, jak se k tomu postavit. Především můžete udělat to, co dělá většina lidí, že totiž se o to nijak nestará. To je ovšem chyba. Právě tuto věc byste si měli především vyřešit.

Jsou dvě krajní možnosti, jak to může být ve skutečnosti, pokud je to špatně. Buď Bůh je, a vy se chováte, jako by nebyl, nebo Bůh není, a vy se chováte, jako kdyby byl. Oba případy jsou tragické, člověka nedůstojné a ponižující. Řešení tohoto problému je jasné: musíte zjistit, jestli Bůh je nebo není, a podle toho se chovat. Jistě už tušíte, že tato skutečnost by mohla (a měla) váš život dosti ovlivnit. Správné poznání by se mělo nějak projevit i v obou uvedených případech. Jestliže nevěřící s jistotou zjistí, že Bůh je, tak by měl změnit zásadním způsobem celý svůj dosavadní život. Rovněž tak, věřící, např. křesťan, který zjistí s naprostou jistotou, že Bůh není, by měl církev opustit a chovat se dále odpovídajícím způsobem.

Následující úvaha je zcela nesprávná: „Já budu pěstovat náboženství, protože se mi bude lépe žít a nebudu mít takový strach ze smrti. Navíc, i kdyby to náhodou nebyla pravda, nic neztratím. Buď totiž Bůh je, nebo není. Když je a já vyznávám náboženství, tak na tom budu po smrti dobře. Když Bůh není, tak mě po smrti nic nečeká, čili já na tom také neprodělám.“ To je ovšem zásadní chyba v úvaze. Jestli Bůh není a vy si namlouváte, že je, žijete v sebeklamu, a to je nedůstojné rozumného člověka, náboženství má pak funkci nějakého šidítka, dudlíku, je skutečným opiem lidu, jak to říká Marx. Je třeba s naprostou jistotou zjistit, jestli Bůh je nebo není. Když jsem věřící, tak se nesmím bát (nebo když se bojím, tak to musím přesto riskovat), že najednou mohu zjistit, že Bůh není nebo že není takový, jakého jsem si ho představoval. Nebo naopak, když jsem nevěřící, nesmím se bát (nebo když se bojím, tak to musím přesto riskovat), že najednou zjistím, že Bůh je. Pak bych z toho měl vyvodit důsledky, které se projeví v celém mém životě. Chtěl bych, abyste si uvědomili (zní to paradoxně, ale je tomu tak), že záleží méně na tom, jestli Bůh je nebo není, ale více na tom, jaká je pravda. Za druhé byste si měli umínit (to

ale vyžaduje velkou odvahu), že se budete snažit poznat pravdu, ať je jakákoliv, a že až ji poznáte s jistotou, tak se podle ní zařídíte.

Nyní vám řeknu, co si pod pojmem Boha máte myslet, nebo spíš to, co si pod tím pojmem myslet nemáte. Tam ale vidím, že pan Doležel má problém.

Otázka: Jak bych zjistil, jestli je existence Boha objektivní skutečností?

To nemůžete zjistit jinak než vlastním poznáním, vlastní identifikací. Já vám svoje poznání nemohu předat jako nějaký rohlík nebo nakažlivou chorobu. Ve stavu, jakém jste, by ani nebylo dobré, abych vám řekl, že Bůh je nebo není. Správné poznání „objektivní skutečností“ jak vy ji nazýváte, se nezískává slovním sdělením. Vy to musíte zjistit na základě vaší vlastní rozumové aktivity, jinak jsou to jenom slova, slova, slova. A ta slova tady jen plují vzduchem, nebo vlastně ani ne slova, ale jen nějaké vlnění atd.

Student: To znamená, vy jste si to zjistil a považujete to za nějakou svoji pravdu.

Nejenom svoji. Pokud jsem to zjistil správně, tak by to měla být pravda i pro vás všechny, pokud to i vy zjistíte správně.

Student: To znamená, vy jste si zjistil, jestli Bůh je či není a považujete to za správné.

Já to považuji za pravdivé. Druhá věc je, jestli je to skutečně pravdivé. Já si myslím, že ano a že mám dostatečnou míru jistoty.

Student: Věříte tomu, že to je pravda.

Tady bychom se ale měli zastavit a říci si, co znamená „Věřím, že to je pravda“. Mohu vědět, že něco je pravda a mohu věřit, že je něco pravda. Teď se dostáváme do terminologických potíží a nejasností. Lidé často říkají, že věří v Boha, ale neví pořádně, co slovo víra znamená. Pokusím se to říci jenom orientačně, abych nezabíhal do přílišných detailů.

Rozlišuje se víra a vědění. Víím něco, když jsem o tom přesvědčen sám z vlastního rozumu či smyslového poznání a je mi proto důvod pravdivosti toho, co víím, zřejmý. Víím, že dvě a dvě jsou čtyři, víím, že platí Pythagorova věta, protože když si nakreslím příslušný obrázek, dokážu ty čtverečky vhodně rozdělit, aby ty dva menší daly dohromady ten větší. Víím také, že křída je bílá, protože ji vidím bílou. Jestliže ale neznám důkaz Pythagorovy věty nebo mu nerozumím, ale přijímám její platnost na základě nějakého svědectví či autority (učitele matematiky, učebnice apod.), pak věřím, že platí. Věřím, že jsou krátery na odvrácené straně Měsíce, protože mi o tom někdo řekl nebo jsem viděl fotografii. U všech věcí, ve které věřím, mám nepřímé důvody domnívat se, že jsou pravdivé, ale přímo důvod jejich pravdivosti nenazírám.

Takže když teď mluvíme o problému existence Boha, musíme si ujasnit, jestli to chcete vědět nebo tomu věřit.

Student: Já jsem nepochopil, která z těchto věcí platí pro vás. Jestli jste si to nějak zjistil, a proto to tedy víte, nebo jestli jste to přejal na základě četby nějaké literatury nebo na základě nějaké autority, a proto tomu věříte.

Nerad bych zabíhal do detailů, ale musím to ještě trochu rozvést, protože to je složitý problém.

Jednu a tutéž věc nemůžete současně vědět i věřit v témž smyslu. Nemůžete současně vědět i věřit nějakou matematickou pravdu, protože buď to víte, protože rozumíte důkazu, nebo tomu věříte, protože důkazu nerozumíte, ale přijímáte to, protože jsem vám to řekl na přednášce z matematiky nebo jste si někde přečetli, že to platí apod.

Můžete ale vědět i věřit tutéž věc, protože ji chápete v obou případech v různém smyslu. Čili když se pak zkoumá existence Boha, někdo může říci, že současně ví i věří, že Bůh existuje. Pokud rozumí důkazům Boží existence, může říci, že ví, že Bůh existuje. Pokud ovšem přijímá biblické sdělení o Bohu nebo učení církve, může současně říci, že věří, že Bůh existuje, protože Bůh biblické zvěsti nebo učení církve má poněkud jiný obsah než Bůh filosofických a teologických úvah. V Biblické zvěsti je Bůh např. jeden a zároveň trojitý. Tato skutečnost nespadá do filosofické výpovědi, ale může (nebo ještě spíše měla by) spadat do tvrzení věřícího křesťana, že Bůh existuje. Některým pravdám je možné jenom věřit, některé pravdy je možné vědět i věřit. Někdo může v nějakou pravdu nejprve věřit, a pak, když pozná, proč platí, ji může vědět.

Zatím jsem vám řekl a ještě budu říkat, v co křesťané věří. Většina „věřících“ zpravidla v existenci Boha věří. Aby člověk mohl v něco rozumně věřit, musí ale nejprve něco vědět. Pokud jde o vás, měli byste se proto spíš nejdříve snažit zjistit, co můžete vědět, abyste s náležitým užitekem a jistotou mohli v něco věřit. Obrazně řečeno, pokud je víra stavěná na náležitém věděni, pomáhá člověku jako dalekohled oku. Nejdříve tu ale musí být oko schopné vidět něco bez dalekohledu. Slepec s žádným sebevětším dalekohledem nic nevidí. V katolické teologii se formuluje obecná zásada: „milost předpokládá a neničí přirozenost.“ Jestliže má být víra rozumná, musí být jejím základem nějaké věděni. Jinak to není vlastně ani víra, ale spíše důvěra, důvěra malého dítěte, které přijímá něco za pravdu jen proto, že mu to řekli jeho rodiče. Snažte se tedy o věděni, snažte se zjistit, jestli můžete vědět, zda Bůh existuje. Teprve když zjistíte, že to možné je, je rozumné se zajímat, co můžete o Bohu věřit.

Můžete se samozřejmě rozhodnout, že budete věřit, že Bůh je, protože jiní lidé věří, začnete chodit do kostela atd. To by vám ale dlouho nemuselo vydržet. Víra nezaložená na jistém věděni se rozpadne při prvním větším utrpení. Umře vám blízký člověk nebo sami onemocníte a hned se na Boha rozzlobíte a začnete mu to vyčítat. Vytrvale jste se modlil, aby se něco stalo, a ono se to stejně nestalo, tak vás hned napadne – k čemu je taková modlitba? Někdo vás podvede, vidíte, že podvodníci mají navrch a poctiví jsou stále okrádáni a zneužíváni – tak jaká spravedlnost? Protože na tyto pochybnosti neznáte odpověď, je odtud už jen krůček k tomu, že usoudíte, že takového Boha nepotřebujete nebo že Bůh neexistuje, a vaše víra je ta tam.

Přečtěte si o těchto pochybnostech ve Starém zákoně v knize Jób. To je příběh člověka, který se zamýšlí nad otázkou lidského utrpení. Jób je hluboce věřící člověk, takže problém lidského utrpení se stává problémem Boží spravedlnosti a tím i Boží věrohodnosti. Bohu se přeci zdálo, když skončil svoje stvořitelské dílo, že všechno, co učinil, je velmi dobré. Jak to, že je ve světě tolik utrpení? Jak to, že někdo nevinný trpí? Kdo za to může? K správnému řešení tohoto problému se musíte dopracovat vy sami (pochopitelně s pomocí jiných). Žádná liturgická modlitba ani četba Bible ani biskupové v čele s papežem to neudělají za vás. Dokonce ani Bůh to za vás neudělá.

Otázka: Lze tyto problémy řešit? Je to vůbec nutné je řešit?

Ano, tyto problémy lze vyřešit a je nutné je vyřešit, pokud člověk chce žít, jak je to člověka důstojné.

Jako kdybyste měli hlad a žízeň a někde je otevřená samoobsluha. Cítíte v sobě hlad a žízeň a teď začnete tušit, že by někde ta samoobsluha mohla být. Váš první úkol bude zjistit, jestli ta samoobsluha skutečně existuje a zda to zboží můžete získat pouze v té samoobsluze a nikde jinde. Pakliže zjistíte, že tomu tak je, vašeho cíle nedosáhnete, dokud tu samoobsluhu nenaleznete. Cílem je najít se a napít. Všechno ostatní (zjišťování, zda samoobsluha existuje, hledání cesty k ní, cesta k ní) je tomuto cíli podřízeno.

V oblasti náboženství (a tím spíše v křesťanství) je to podobné. Cílem není cesta, účast na liturgii, četba Bible, poslušnost hierarchii, cílem je poznání pravdy a chtění i jednání poznané pravdě přiměřené čili stav dokonalosti, nebo, jak říkají křesťané, svatosti. Pokušení zaměnit cestu k cíli s dosažením cíle je v dnešním křesťanství velmi časté. Lze to pozorovat na dnešním životě běžných křesťanů. Když se s nimi poznáte blíže, uvidíte, že se smířili s tím, že zůstanou na cestě, nebo že dokonce ani netouží po dosažení cíle. V čem se to projevuje? V tom, že jsou smíření s tím, že se znovu a znovu vracejí k tomu, co odvrhávají, že znovu a znovu hřeší. Katolík se znovu a znovu, třeba čtyřicet, padesát let zpovídá ze stejných hříchů. Od mládí je veden jako katolík k tomu, aby vyhověl požadavkům na něj kladeným, a přesto se znovu a znovu zpovídá z těchže (ve srovnání s jinými těžšími) banálních hříchů a je s takovým stavem skoro smířen.

Měl by se snažit dosáhnout takového stavu, kde by ho ani nenapadlo hřešit, a ne stále hřešit a z hříchů se znovu a znovu zpovídat. Podobně problém alkoholismu a nekuřáctví není vyřešen tím, když člověk znovu a znovu přestává pít a kouřit, nebo dokonce tím, když člověk nepije ani nekouří. Problém je vyřešen, až když člověk nemá potřebu pít a kouřit. Člověk, který nikdy nekouřil ani nepropadl alkoholu, má výhodu. Může si náhodně zapálit (i když si teď nedokážu představit konkrétní situaci, ve které by to dělal), sem a tam vypije (ze společenských důvodů) nějakou skleničku. Ke kouření a pití ale není nijak vázán. Hůř je na tom alkoholik nebo náruživý kuřák. Ti se své náruživosti zpravidla nedokážou do konce života vzdát. Tak je na tom bohužel, co se týče hříchů, i většina křesťanů.

Otázka: Mohl byste říci nějakou situaci, která ukazuje, že Bůh je, nebo přímo důkaz toho, že Bůh je nebo není?

Pokud se jedná o nějaký zážitek, který ukazuje, že Bůh je, tak ten může být dvojího druhu. Jednak pravé mystické zážitky, které nejsou vysvětlitelné ničím jiným, a kdy tedy ten člověk má naprostou jistotu, jaká je příčina jeho zážitku. Takové zážitky jsou ovšem velmi vzácné. Jsou o nich zmínky ve spisech velkých křesťanských mystiků a některých dalších lidí. Všechny ostatní zážitky, které nijak zvlášť vzácné nejsou, jsou jiného druhu. Jsou vysvětlitelné případně i přirozenými příčinami (např. autoprojekcí apod.) a často jsou doprovázeny nějakou vnější událostí. Ten předchozí typ zážitků nijak přímo s vnějšími událostmi nesouvisí. První typ zážitků není nijak druhé osobě sdělitelný, druhý často jen obtížně. První typ zážitků má jen dobrý účinek, druhý může mít na člověka účinek dobrý (např. posílí jeho víru) nebo špatný (např. posílí jeho sebeklam). Zážitek druhého druhu může být závažnější, když se celý odehraje v mysli člověka, v jeho nitru. Když se něco událo mimo mysl člověka, je to spíše méně závažné. Tam je totiž také mnohem větší možnost přirozeného vysvětlení a menší jistota, co se vlastně událo.

Další problém je uvést důkaz, že Bůh existuje. Varianty důkazů, které se běžně uvádějí v

katolických katechizmech (to je zvláštnost katolického křesťanství; v jiných náboženstvích to není, ale vyskytují se samozřejmě i v různých filosofických spisech) si můžete přečíst sami. Pro první orientaci vám stačí. Dají se ale proti nim vznést námitky. Něco jiného jsou však důkazy Tomáše Akvinského. Abyste mohli zjistit, zda jsou platné nebo ne, tak byste jim museli úplně porozumět, a to bychom tady nezvládli, protože jsou k plnému porozumění dost obtížné. Bylo by třeba, abyste se tomu sami delší dobu věnovali. I pak ale by se takový důkaz mohl minout s cílem, protože může zůstat, řekl bych, na úrovni „teoretické“.

Je to asi tak, jako kdybyste na mě teď najednou chtěl, abych vám vysvětlil teorii relativity. To bych vám musel odpovědět, že nejdřív musíte projít několikaletou obecnou matematickou a fyzikální přípravou a pak se věnovat několik dalších let přímo studiu teorie relativity. Kdybyste tomu věnoval tolik let života jako já, tak byste tomu třeba rozuměl také jako já. Musel byste se tedy předem rozhodnout, jestli vám ty výsledky – porozumění něčemu – za ta léta stojí.

V náboženství se ale musíte předem navíc rozhodnout, jestli jste ochoten poznanou pravdu přijmout. To je zde další obtíž (mimo té složitosti). Co uděláte, když podle důkazu zjistíte, že Bůh existuje? Přijmete to jako fakt a zařídíte podle toho svůj život? Pokud řeknete, že ne, nebo pokud řeknete, že ano, ale nejste odhodláni to opravdu udělat, ponecháváte si různé výhrady apod., tak těm důkazům nikdy skutečně neporozumíte. O tom jsem už mluvil, že se tímto náboženství, filosofie a zejména mentální průprava odlišují od všech ostatních přírodních, technických a jiných věd. Vy tomu neporozumíte, dokud se jistým způsobem nezměníte, dokud nezměníte svoje smýšlení. Svoje smýšlení ale nezměníte, dokud ho nebudete ochoten změnit. Pravda se vám nezjeví, jaká je, dokud tomu bude bránit vaše neochota přijmout ji jaká je a zařadit se podle ní.

Abych uvedl příklad z jiné oblasti. Představte si mladíka, který se tak zamiluje do nějaké dívky, že smyslem jeho života je získat její náklonnost. Ona ho ale nechce a chtít nebude, a on je z toho nešťastný. Jde za svým zkušenějším starším přítelem a žádá ho o radu, jak má řešit svoji situaci. Přítel mu poradí: „Jestliže tě nechce a chtít nikdy nebude, tak se zkrátka musíš změnit ty, a to tak, aby ti nevadilo, že ti nevěnuje svoji náklonnost. Musíš ji nechat, nestarat se o ni, nemyslet na ni. Jedině tak vyřešíš svůj problém!“ Samozřejmě mladík nejspíš toto řešení odmítne, protože není ochoten přijmout důsledky poznané pravdy. Pravda je taková, že dívka ho nechce a chtít nebude. Důsledkem této pravdy je to, že mladík se musí změnit tak, aby mu to nevadilo. Pokud toto skutečně (ne jenom jaksi „teoreticky“) nepřijme, nikdo a nic mu nepomůže. Jak se praví v jedné písni výstižně: „komu vášeň v srdci hárá, tomu není pomoci“.

V náboženství je tomu také tak. Pokud nejste předem ochoten připustit, že Bůh může existovat, a že by takové poznání nutně změnilo váš život, pak nikdy nepřipustíte ani skutečné výsledky nějakého důkazu, ze kterého by vám formálně vyšlo, že Bůh existuje. Je třeba, abyste se k těmto věcem stavěl zvláštním nezaujatým způsobem, o kterém tady pořád mluvím, že se chcete dozvědět pravdu, ať je jakákoliv, a podle té pravdy se chcete zařídit, ať je to jakkoliv. To ovšem znamená, že musíte být ochoten podle potřeby některé věci opustit a něčeho se vzdát. Nejtěžší není opustit a vzdát se vnějších věcí, ale vnitřních „věcí“: myšlenek a žádostí. Velice pěkně problém závislosti a nezávislosti na vnějších i vnitřních „věcech“ popsal Hermann Hesse ve svém díle Siddhártha (na příkladě lpění na majetku, na smyslových požitcích či dokonce na lásce vlastního syna).

Může se zdát, že jediné řešení problému nezřízeného lpění na něčem je odejít a všechno opustit.

Proto také různí lidé odcházeli v minulosti na poušť. Proč to dělali? Zřejmě ne proto, že by chtěli studovat třeba, jak se přesypá písek větrem. Chtěli získat vnitřní svobodu. Měli pocit, že když se vzdálí od všeho, co je poutá, tak se jim podaří vnitřní svobodu získat. Vnější samota často pomáhá, ale k cíli sama nevede. Oni (ti, kterým se to nedařilo) si tam totiž nesli všechny věci, které je lákaly, ve své duši s sebou. Čili je třeba si najít poušť v sobě, ve své duši. Na tom lze pak stavět, vytvořit si to, co Komenský nazýval „centrum securitatis“, kde jste skutečně o samotě a kde mlčíte. Samota je „,němá přadlena“ O. Březiny: ona, a to, co v ní mlčí, utkává vlákna našich aktivit v smysluplný obraz; jen ona, a to, co v ní mlčí, spřádá náš životní příběh tak, aby nebyl oním ubohým Shakespearovým příběhem vyprávěným blbcem.“ (Špička). Jinak můžete dopadnout, jako jeden můj spolužák. Jemu se líbila děvčata. Když to na něj přišlo, tak chodil po Praze. Šel náhodně městem, až uviděl nějakou krásnou dívku. Tak se otočil a šel za ní. Šel za ní tak dlouho, až mu zmizela, nebo až uviděl nějakou jinou, která se mu zdála ještě krásnější. Tak se zase otočil a šel za tou druhou, a takhle těkal po Praze a nemohl se nikam dostat. Nakonec se ale samozřejmě někam dostal, protože se unavil nebo mu dívka zmizela a žádná jiná v dohledu nebyla. Pak šel domů nebo na hořčák apod. To tady jen tak uvádím jako příklad života vcelku běžného člověka.

To jsem se dostal od problému existence Boha dost daleko, ale to nevádí, myslím, že to spolu souvisí. Pokud není žádný dotaz, budeme končit.

Kapitola 10 Křesťanství 2

Dnes vám řeknu nejprve něco o tom, co je církev, pak vám podám velmi stručný přehled církevních (církve katolické) obřadů a toho, čemu se říká svátosti. Chtěl bych, abyste alespoň orientačně věděli, jaký význam tomu křesťané přiřkládají. Nejdřív bych ale stručně zrekapituloval, co jsem řekl či chtěl říci minule, abyste si to zopakovali nebo získali o tom celkovou představu, pokud jste tady minule nebyli, nebo pokud jsem se minule ke všemu nedostal.

Minule jsem řekl, že křesťanství je jedním z hlavních světových náboženských proudů (počtem vyznavačů i významem nejspíše největší). Náboženství obecně je především přesvědčení o tom, že existuje něco mimo tento viditelný, přírodními vědami zkoumaný svět. Toto něco člověk, který vyznává nějaké náboženství, nazývá slovem Bůh. Bůh má v hlavních světových náboženstvích řadu stejných vlastností, v každém má však i určité zvláštnosti. Existují ovšem také případy, např. určité formy buddhismu, které je možné nazvat náboženstvím jen s určitou rezervou, protože si tam pod pojmem Bůh představují něco velmi odlišného než většina ostatních náboženství, nebo dokonce Boha (v obvyklém smyslu slova) popírají. Přesto určité znaky náboženství mají. Sem patří v určitém smyslu i marxismus, který je možné charakterizovat jako materialistické náboženství, neboť hmotě v dialekticko-materialistickém pojetí se přisuzují některé znaky Boha: věčnost, nezničitelnost, nekonečnost, nevyčerpatelnost, všudypřítomnost, je příčinnou všeho existujícího apod.

Náboženství křesťanské vychází do značné míry z náboženství židovského, které se dosud praktikuje zejména ve státě Izrael a jinde ve světě (pozor na rozdíl: Žid = příslušník národa, žid = člověk vyznávající židovské náboženství: všichni Židé nemusejí být židé a naopak). Židovské náboženství vychází především ze sbírky knih, která se nazývá Starý zákon. Další sbírka knih, která se nazývá Nový zákon, je zase základním pramenem náboženství křesťanského. Pochopitelně při vzniku každého náboženství jsou rozhodující určité osobnosti, které se nejvíce podílely na vzniku a počátečním rozšíření toho kterého náboženství. Křesťané odvozují jádro svého náboženství od osoby Ježíše Krista, církev v prvních letech vedl svatý Petr, o rozšíření mladého křesťanství se nejvíce zasloužil svatý Pavel.

Minule jste se mě někdo ptal na důkaz Boží existence. Jak jsem se už někdy zmiňoval, zde jde o typ důkazu, kdy se z existence nám známého a bližšího účinku usuzuje na existenci, případně vlastnosti příčiny. Tím účinkem, který je nejsnáze pochopitelný, je uspořádanost a pořádek ve světě. Když člověk pozoruje nějaký složitý stroj (třeba hodiny) a vidí souhru jednotlivých částí a jejich vzájemné uspořádání, směřující k nějakému výsledku, cíli, tak nutně usuzuje na existenci tvůrce stroje, tedy např. hodináře, který hodiny zhotovil. Na tento důkaz jsem si vzpomněl v sobotu, následující den po minulé přednášce.

Byl jsem s rodinou na procházce v Českém ráji. Končil les a bylo tam místo mezi lesem a potůčkem, taková neupravená louka plná plevelů, kde to rostlo, jak chtělo. Pak tam byl plůtek a za ním najednou uspořádaná zahrádka, doslova vydupaná z drnů a lebedy. Přímo to bilo do očí ve srovnání s tím pralesem za plotem. Pěkná travička, ostříhané stromečky, srovnané záhony apod. Každý člověk okamžitě vidí, že je nemožné, aby taková zahrádka (= účinek) vznikla sama od sebe, že je nutné, aby tam byl člověk (= příčina), který ji udělal. I zarytý ateista by považoval za blázna někoho, kdo by tvrdil, že taková upravená zahrádka vznikla sama od sebe z ničeho.

Totéž může každý člověk usoudit, když pozoruje svět kolem sebe. Vidí, že obsahuje různé dokonalosti (např. zrovna tu zahrádku), které samy od sebe vzniknout nemohly, musela tu být tedy nějaká jejich příčina (např. člověk), která je buď stejně dokonalá, nebo ještě dokonalejší. Tato příčina ovšem opět sama vzniknout nemohla, musela tu být nějaká další její příčina (tentokrát stejně dokonalá – rodiče). Tato příčina ale také musela sama mít příčinu a tak dále, až se nutně musí přijít k nějaké příčině první, která už žádnou příčinu nemá. Pokud by tu nebyla příčina první, nebyla by tu ani příčina druhá, tím pádem ani třetí a tak dále, zkrátka nebyla by tu příčina žádná. Vidíme ale, že tu příčiny zjevně jsou. Tedy tu musí existovat příčina první, která je nejdokonalejší. Tuto příčinu ale všichni nazývají Bohem. I kdyby se připustilo, že řada příčin je nekonečná, pak je třeba, aby tu byla nějaká příčina celé řady jako celku, která sama stojí mimo řadu. Takovou příčinu ale také všichni od pradávna nazývají Bohem. Východisko tohoto důkazu je pozorování, že ve vesmíru je sice mnoho neuspořádaného a nahodilého, ale zjevně také mnoho uspořádaného, že ve vesmíru není jen chaos, ale i řád, účel a dokonalost.

Křesťané říkají, že Bůh je jediný, naprosto jednoduchý, dokonalý, věčný, nekonečný, všudypřítomný, nehmotný, nezměnitelný, vševědoucí, svobodný, všemohoucí, spravedlivý, pravdomluvný, věrný, od světa oddělený (netvoří s ním něco složeného). Na podrobný výklad, proč se to tvrdí a jak tomu rozumět, tu není čas. Vyžadovalo by to systematický výklad teologie alespoň na jeden semestr. Tato tvrzení však nejsou pro křesťanství charakteristická. Řadu z nich tvrdí o Bohu i jiná náboženství a ostatně i řada filosofii. Další tvrzení, které ovšem nelze vyvodit z filosofických a teologických úvah, ale pouze z Bible, je charakteristické právě pro křesťanství. Je to tvrzení, že Bůh je sice jeden, ale že je jistým (člověku nepochopitelným) způsobem trojitý. Ty tři „složky“ Boha se nazývají Otec, Syn a Duch svatý. Říká se, že Bůh je jeden v přirozenosti a trojitý v osobách. Tyto osoby jsou ale, obrazně řečeno, jen jakousi „vnitřní záležitostí“ Boha. Navenek Bůh působí vždy jen jako jeden. Že tomu tak je, se usuzuje z Nového zákona, kde jsou místa, která se jinak vyložit nedají.

Jaký je vztah Boha ke světu? Především se říká, že Bůh je různý od světa, není s ním totožný, ani s ním netvoří něco složeného. Nauka, která tvrdí, že Bůh je totožný se světem, se nazývá pantheismus. Čistě pantheistická filosofie je filosofie Hegelova nebo některé východní filosofie. Bůh sice není se světem spojen v něco společného, ale svět na Bohu závisí (obráceně to neplatí: Bůh na světě nezávisí). Tento vztah světa k Bohu neboli závislost světa na Bohu se vyjadřuje termíny stvoření a zachovávaní nebo udržování. Všechno, co je, závisí svou existencí na Bohu, a to jak v okamžiku svého vzniku, tak v každém dalším. Všechno ale závisí na Bohu i ve své činnosti. Říká se, že Bůh svět řídí. To se shrnuje pojmem prozřetelnost. Způsob stvoření a udržování věcí a jejich řízení je lepší si nepředstavovat nijak a je dosti obtížné tomu správně rozumět. Křesťané dosti často sklouzávali k tomu, že si to představovali podle Bible příliš doslova, skoro tak, že Bůh skutečně vzal hlínu a uplácal Adama. To vedlo potom k posměchu a znevážení celého křesťanství. Moderní představy o postupu při stvoření jsou takové, že je třeba se držet, pokud se např. týká vzniku člověka po hmotné stránce, zcela přesně ověřených výsledků přírodních věd, tedy archeologie a antropologie. Nauka o stvoření člověka říká především to, že příčina vzniku a vývoje člověka není v člověku ani v ostatní hmotné přírodě, ale v Bohu.

Další důležitý pojem v křesťanství (ale i v židovství) je pojem prvotního tzv. dědičného hříchu. Ve Starém zákoně se píše, že první lidé se měli na začátku dobře, ale pak nějakým způsobem zkazili svoji situaci i sebe, a tím pokazili i všechny ostatní lidi i jejich situaci. Říká se, že zhřešili tím, že byli pyšní a neposlušní. Popisuje se to tak, že jedli zakázané ovoce, které Eva utrhlá na

naléhání hada atd., to asi všichni znáte. Důsledkem tohoto prvotního hříchu bylo nějaké pokažení člověka a toto pokažení se dále přenáší (dědí) na všechny lidi.

Zvláštnost židovského národa byla nejenom v tom, že věřil, že toto pokažení nastalo, ale že věřil i tomu, že toto pokažení bude jednou napraveno. Věřili, že jednou přijde někdo, kterého nazývali vykupitel, mesiáš, který to všechno napraví. Křesťané se od židovské víry odlišují především tím, že tvrdí: „Ano, je tomu tak, ale ten Mesiáš (Vykupitel) už přišel, a byl to právě ten Ježíš Nazaretský, který učil v Palestině, nakonec byl v důsledku působení židovských předáků chycen, odsouzen k smrti, ukřižován a zemřel. Jeho tělo leželo tři dny v hrobě, pak vlastní silou, která byla zároveň i silou Boží, ožilo (byl vzkříšen, vstal z mrtvých), nějakou dobu se ještě apoštolům zjevoval a učil je, pak jim zmizel. Toto je popis základu křesťanské víry co nejjednodušším a nejstručnějším způsobem. Co to skutečně znamená a jak to je vůbec možné, je dosti obtížná otázka, a proto je i odpověď na ni značně obsáhlá. Proto to tady nebudu dále rozebírat.

Než začnu mluvit o obřadech katolické církve, které se nazývají svátosti, a z nichž některé uvidíte, až sem přijede papež, řeknu vám obrysově něco o církvi. Na konci dnešní přednášky vám velice stručně povím něco o posledních věcech člověka z hlediska křesťanského, tzn. o smrti a posmrtném životě.

Co je církev a kde se vzala? Slovo „církev“, latinsky „ecclesia“ pochází z řeckého slova „ekkllesia“ a znamená něco jako shromáždění povolanych. Církev se dá v prvním přiblížení charakterizovat jako společenství lidí, kteří mají určitý společný vztah k Bohu. Na to, kdo náleží k církvi a kdo ne, byly zvláště rozdílné názory. Lidé se kvůli tomu zabíjeli a nechávali upalovat. Jedním z hlavních důvodů Husova upálení např. nebyla nějaká kritika upadlých mravů, ale právě jeho neortodoxní názory na to, co je církev a kdo do ní patří. Křesťanské církve považují za nejdůležitější osobu v křesťanství Ježíše Krista. Proto otázka „Co je církev?“ a „Kdo je v církvi?“ úzce souvisí s otázkou „Kdo je Ježíš Kristus?“ a „Jak to Ježíš Kristus chtěl, aby to bylo?“

Hlavní zprávy o Ježíši Kristu máme z Nového zákona. Je zjevné, že se kolem Ježíše velmi brzy začali shlukovat lidé. On sám shromáždil větší množství učedníků a z nich si vybral 12 nejbližších, kteří se nazývají apoštolové. Učil je, vychovával a řídil, zkrátka se jim věnoval, některé apoštoly upřednostňoval (jako sv. Petra). Dá se říci, že v podstatě založil (vyjádřeno moderními termíny) něco jako náboženský spolek, klub nebo něco podobného. Ten velmi brzy po jeho smrti začal fungovat i navenek (učit, kázat, vychovávat apod.) a nazýval se Církev Boží. Velmi brzy také začaly vznikat první křesťanské ostrůvky v různých městech římské říše. O to se nejvíce zasloužil sv. Pavel, který sice nepatřil ke 12 apoštolům, ale svojí prací, pokud jde o šíření křesťanství, je převýšil.

Křesťanské obce byly z počátku úzce svázány s židovskými synagogami (to jsou židovské modlitebny), protože všichni apoštolové byli židé. Z toho ale velmi brzy vznikaly potíže, protože židé drželi dál zvyky svého starého náboženství a odmítali připustit, že se něco změnilo, že staré náboženství (židovství) splnilo svůj úkol a mělo by uvolnit místo náboženství novému (křesťanství). Vlivem těchto a dalších okolností se pak křesťanství oddělilo od židovství, bylo šířeno mezi všechny lidi, nejen tedy mezi židy, i mezi pohany (pohané byli lidé, kteří neměli židovskou víru. Byli to tedy lidé buď úplně nevěřící, nebo vyznávali některé spletité helénistické náboženství, které bylo v tehdejší době v úpadku.).

Postupně vykryštovalo určité hierarchické uspořádání křesťanů v jednotlivých obcích a mezi obcemi navzájem. V čele jednotlivých obcí stáli biskupové (podle katolické nauky zástupci dvanácti apoštolů). Největší vliv získal biskup římský, nazývaný později papež (podle katolické nauky je nástupcem sv. Petra a má v církvi prvenství). Počet věřících a biskupů rychle vzrůstal a křesťanství se šířilo po celé římské říši a později i jinde. Dnes je na celém světě asi 1,5 miliardy křesťanů, z toho asi polovina katolíků. Katolických biskupů je dnes asi 4 000, při bohoslužbě je poznáte podle rouch fialové barvy. Kardinál není nějaký vyšší biskup, je to (zpravidla) biskup, který je z papežova poradního sboru. Poznáte jej podle roucha jasně červené (purpurové) barvy. Papež ovšem je více než biskup, nemá jenom vyšší úřad, ale má zároveň i větší pravomoc než jednotliví biskupové. Když papež umře nebo se vzdá svého úřadu (to se děje zřídka kdy), sejdou se kardinálové a volí nového. Volba se řídí zvláštním zajímavým pravidlem. Kardinálové jsou během volby zadrženi v části vatikánského paláce a nesmí nikam odejít, dokud nezvolí nového papeže. Zvolen je ten, kdo dosáhl dvoutřetinové většiny hlasů. Hlasovací lístky se po ukončení každého kola voleb spálí v krbu. Podle barvy kouře, který jde z komína a který sleduje velké množství věřících venku, se usuzuje, jak hlasování dopadlo, jestli byl nový papež zvolen nebo se musí přikročit k dalšímu kolu voleb.

Otázka: Kdo byl nejčastěji volen papežem?

V historii to v naprosté většině byli italští kardinálové. Občas byli voleni i kardinálové národností jiných, zejména Francouzi a Španělé. Dnešní papež je první papež původu slovanského.

V církvi vykonávají určité funkce také kněží a řeholníci. Kněz je určen jako pomocník biskupa. Vykonává především kněžskou službu, to znamená, uděluje svátosti, jak o nich ještě dnes uslyšíte čili slouží mše, křtí, zpovídá, oddává, dále učí, káže apod. Žije zpravidla normálně mezi lidmi, má svůj majetek, pouze se (v katolické církvi) nesmí ženit (zachovává celibát). V katolické církvi mohou být kněžími jenom muži. Řeholníci se od kněží odlišují řadou věcí. Nejsou vázáni na určité farnosti, kde by vykonávali pravidelné služby farníkům. Žijí zpravidla společně v kláštorech, odděleně od ostatních lidí. Mohou to být i ženy. Od kněží se odlišují především tím, že skládají tzv. řeholní sliby. Nejčastěji jde o tři: slib poslušnosti (řeholník slibuje poslušnost svému nadřízenému), slib chudoby (řeholník slibuje, že nebude mít nikdy žádný majetek a že všechny majetek, který mu dají do užívání, nebude považovat za svůj ale jen za svěřený a propůjčený). Poslední slib je slib čistoty (řeholník slibuje, že se zřekne do smrti veškerého sexuálního styku). Dnes je na světě asi 250 000 katolických kněží, 150 000 řeholníků a 900 000 řeholnic.

To, co jsem teď popsal, je viditelná stránka církve. Křesťané věří, že církve má i stránku neviditelnou. Mohlo by se říci, že to je to, co nepodléhá vnějšímu zkoumání a co zvláštním způsobem spojuje křesťany s Bohem a je navzájem. Je to důležitější složka církve, než ta viditelná. Rozebírat to ale tady nemohu.

Nyní něco o svátostech. Svátosti patří i viditelnému i neviditelnému životu církve. Po viditelné stránce se s nimi také nejčastěji setkáte, když budete pozorovat činnost církve. Výklad o svátostech musím říci dosti zjednodušeně, protože nemohu užívat speciální terminologii, která je potřebí k přesnému popisu.

Obecně svátost je nějaké viditelné znamení, které zprostředkuje nějaký dar Boha člověku. K

podstatě každé svátosti patří tři věci. Jednak vnější znamení, jako např. voda při křtu, slova kněze apod., skrze které se dar Boha člověku uděluje a ze kterého lze poznat, že se skutečně uděluje. Dále sám neviditelný dar Boha (říká se mu milost posvěcující), který člověk dostává. Posléze ustanovení Ježíše Krista, kterým bylo určeno, že určité vnější skutky budou znamenat určitý neviditelný vnitřní úkon.

Svátostí je sedm: křest, biřmování, svátost oltářní, pokání (svátost smíření), svátost nemocných (poslední pomazání), svěcení kněze a svátost manželská. Lze je rozlišovat podle toho, jestli svátost může přijmout člověk jenom jednou nebo vícekrát za život. Křest, biřmování a kněžské svěcení může člověk přijmout jenom jednou. Říká se, že vtiskují člověku nezrušitelné znamení. Ty další může člověk přijmout opakovaně. K tomu, aby svátost byla platná, musí člověk chtít tu svátost přijmout (až na výjimečný případ, kdy se křtí malé děti – za ně to ale chtějí jejich kmotři) a musí na to být náležitě připraven.

První, základní křesťanskou svátostí je křest. Jistě jste už někteří o něm leccos slyšeli, možná jste křest viděli v kostele. Říká se, že křest je svátost znovunarození. Křesťané říkají, že každý člověk, který se tělesně narodil matce, se ještě musí narodit duchovně, pokud chce dosáhnout toho, k čemu je určen (o tom budu ještě mluvit). Něco se v něm musí změnit, musí tam vzniknout něco nového. A to se právě odehrává, když se provádí křest. Křtem se navíc smazává dědičný hřích. Skrze platný křest se vstupuje do církve, člověk se stává křesťanem. Křest se provádí trojnásobným politím vodou na hlavě, doprovázeným slovy: „Já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“ Je zajímavé, že tuto svátost může udělovat každý. Nejenom kněz, ale v případě potřeby jakýkoliv člověk, třeba i nevěřící a nepokřtěný. Co znamená v případě potřeby? Člověk vidí někoho těžce zraněného umírat, ví, že není pokřtěn a usoudí, že by pokřtěn být měl. Nablízku není žádný kněz a není už čas nějakého zavolat. Pak toho umírajícího může pokřtít. Aby takový křest byl platný, je třeba, aby bylo splněno několik podmínek. Jednak ten, kdo křtí, musí mít skutečně úmysl křtít (a ne si dělat jenom legraci), čili chtít dělat to, co církev dělá při křtění, i když to nemusí zcela přesně vědět. Pak musí polít křtěného jakoukoliv vodou (třeba z kohoutku) v jakémkoliv množství, a přitom říkat slova: „Já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“ Člověk nesmí nikdy pokřtít sám sebe. To se nikdy neuznávalo. Když by se jednalo o pokřtěného dospělého, který je ještě při vědomí, pak je třeba, aby chtěl být pokřtěn. Proti jeho vůli to pochopitelně dost dobře nejde. Pokud je to možné, tak je také třeba, aby se na křest připravil, to znamená, aby znal základní pravdy křesťanské víry, věřil jim a litoval, že se v životě dopustil hříchů.

Další svátost je biřmování, svátost posily pro člověka, který už křesťansky žije. Uděluje se proto buď starším dětem, nebo dospělým. Provádí ji zpravidla biskup tím, že na biřmovaného klade ruce, maže ho křížem (to je směs balzámu a olivového oleje) a přitom pronáší určitou formuli.

O další svátosti, svátosti oltářní, vám toho musím říci více. Když budete sledovat třeba v televizi katolickou mši, tak jádrem celého obřadu je právě uskutečnění svátosti oltářní. Svátost oltářní provádí kněz jednak s hostiemi (to jsou malé kulaté oplatky z nekvašeného pšeničného chleba) a dále s hroznovým vínem, které se naředí vodou. Hostie má kněz uložené v misce, víno má nalité v kalichu. Miska i kalich by měly být z drahých kovů, minimálně alespoň pozlacené, aby to vyjadřovalo, že jejich obsah po proměnění považují křesťané za mimořádně hodnotný. Jádrem mše je okamžik, když kněz pozvedne jednu hostii (misku se zbylými hostiemi a kalich s vínem má postavené před sebou na oltáři) a říká: „Toto je moje tělo.“ Pak pozvedne kalich a říká: „Toto je moje krev.“ To opakuje slova, která řekl sám Kristus při poslední večeři, kterou měl s apoštoly

před svým zjetím a ukřižováním, a která jsou zaznamenána v evangeliích. Křesťané věří, že se při těchto slovech odehrává něco tajemného. Všechny hostie i víno se promění v pravé tělo a krev Kristovu. Žádnou vnější změnu na nich ale není možné žádným způsobem pozorovat. Této proměně se říká přepodstatnění.

Abych trochu přiblížil, co se tím myslí, musím tu poněkud vyložit klasické Aristotelovo rozdělení podstata – případek. Podstata věci je to, co ve věci existuje samo o sobě, neexistuje v jiném. Případek je všechno to, co existuje v podstatě nebo na podstatě. Všechny vlastnosti věci, které zkoumají přírodní vědy (jako hmotnost, tvar, barva, chemické složení apod.) jsou případy, protože existují proto, jelikož podstata věci existuje. Podstata je jakoby nositelem případků. Některé případy patří k podstatě věci nutně, některé z podstaty věci nevyplývají a věc je má z vnějších a nahodilých příčin.

Křesťané věří, že po kněžských slovech se podstata hostie změnila v tělo Krista a podstata vína v jeho krev. Při tom se případkové vlastnosti obou nijak nezmění: vypadá to jako hostie (víno), chutná to jako hostie (víno). Žádným přírodovědeckým zkoumáním není možné zjistit nějakou změnu. To je dosti těžko pochopitelné a skoro by se dalo říci, že je to pohoršující. Již v prvotním křesťanství s tím někteří křesťané měli potíže. Je zachyceno, že když Kristus prohlásil, že nebudou-li jeho učedníci jíst jeho tělo a pít jeho krev, do Božího království se nedostanou, tak se s tím někteří učedníci nemohli vyrovnat a odešli. Toto je jedno z klíčových tajemství křesťanství. Od křesťana se žádá, aby věřil, že to, co je vidět, zůstane pořád stejné, ale že podstata toho se změnila. Tato proměna chleba a vína se při mši provádí na oltáři, a proto se nazývá svátost oltářní. Následuje obřad, při kterém kněz dává proměněnou hostii přijímajícímu přímo na jazyk, nověji se v některých zemích podává věřícím do rukou.

Po požití se proměněná hostie stráví úplně stejně jako neproměněná. Znamená to, že se vlastně zničí, znehodnotí. Toto znehodnocení má charakteristické znaky oběti.

Oběť v nejobecnějším významu znamená ve všech náboženstvích, že se člověk vzdá něčeho kvůli Bohu. Člověk se může vzdát nějaké věci tím, že ji přestane užívat, nebo ji třeba zničí. Může se ale vzdát i něčeho vnitřního, svých žádostí apod. Tímto vzdáním chce člověk naznačit, že si něčeho cení méně než Boha. Oběti se prováděly ve všech náboženstvích, to není křesťanská zvláštnost. Prováděly se různě: lidé zabili a znehodnotili (spálili či snědli) nějaké zvíře, znehodnotili různé potraviny apod. V televizi jsem viděl, jak domorodí průvodci v Himalájích před výstupem vyhazují do vzduchu malé množství rýže. To je klasická náboženská oběť. Už jsem se zmiňoval, že v minulosti se dokonce vyskytovaly oběti lidí. Každá oběť ale nemusí být takto krvavá nebo se při ní nemusí znehodnocovat nějaké věci. V náboženství je často hodnocena výše oběť v mravním slova smyslu. Křesťan je např. vyzýván, aby v pátek nejedl maso, nebo si odřekl nějaký požitek, potěšení smyslové apod.

Při mši se dělá také oběť. Tam se obětuje sám (proměněný) Kristus tím, že se sní proměněné hostie a vypije proměněné víno. Tímto aktem se zpřítomňuje to, co se odehrálo před dvěma tisíci lety na vrchu Kalvárie, kde se Kristus obětoval tím, že se dobrovolně nechal od římských vojáků přibít na kříž, a tak zabít. Kristova oběť je všeobecná, její zisk si může přivlastnit každý člověk. Říká se, že se Kristus obětoval za všechny lidi, aby mohli být spaseni. Při mši se Kristova oběť jistým způsobem zpřítomňuje. Proč se to dělá? Protože křesťané věří, že tato oběť i její zpřítomnění má na ně blahodárné účinky. Věřící, že je správné a pro ně užitečné, když se účastní mše v kostele, a to jak svojí fyzickou přítomností, tak – a to především – i duševně, totiž když ji

budou pozorně sledovat a provádět náležitě duševní úkony. Mimo proměňování a obět' se při mši provádějí další obřady, lidé se modlí, čte se z Bible, kněz káže, zpívá se, všichni vyslovují vyznání víry apod.

Další svátost je charakteristická pro církve katolickou. Nazývá se svátost usmíření nebo také svátost pokání. Jak probíhá? Člověk v životě velmi často hřeší v nedůležitých věcech (takovým hříchům se říká lehké nebo také všední). Občas udělá hřích závažný (říká se mu těžký nebo smrtelný). Jednou za čas (doporučuje se jednou za měsíc) se odebere někam do ústraní a zkoumá své svědomí, aby zjistil, čeho se dopustil. Tomu se říká zpytování svědomí. Pokud lituje, že hříchy spáchal a pokud si předsevzal, že se jich už nikdy nedopustí, může jít ke katolickému knězi a své hříchy mu vyzná (tomu se říká zpověď). Kněz udělí kajícímu za hříchy nějaké pokání (nejčastěji to je modlitba, skutek sebezáporu, pomoc bližním apod.) (Už to, že člověk musí vyznat své hříchy, bývá dosti nepřijemný trest.). Pokud kněz uzná, že všechny náležitosti svátosti usmíření byly platně splněny, pronese určitou formuli, a tím dá kajícímu rozhřešení. Tím kněz, jako viditelný zástupce Boha, Božím jménem odpouští kajícímu hříchy. Předpokládá se pochopitelně, že kající vykoná skutky, uložené mu knězem jako pokání, co nejdříve. Pokud kněz vidí, že všechny náležitosti svátosti usmíření splněny nejsou, odepře rozhřešení, a takový člověk hříchů zbaven není.

O dalších dvou svátostech jen několika větami. Svátost nemocných, nebo také pomazání nemocných, se dříve nazývalo poslední pomazání. Tato svátost přichází na pomoc člověku, který je v nebezpečí života: jde na těžkou operaci, je vážně nemocen nebo už umírá, a přeje si přijmout tuto svátost. Zavolají kněze. Ten maže toho člověka olejem na sídlech všech pěti smyslů, na rukou a na nohou (to má určitý symbolický význam). Při tom říká určitá slova a provádí ještě další obřady. Člověk, kterému je tato svátost udělena, dostává v kritických okamžicích posilu a další dary od Boha.

Svátost svěcení kněžstva má tři stupně. Nejnižší svěcení se nazývá jáhenství, pak je kněžství a nejvyšší je biskupství. Vnější znamení udělení této svátosti je vkládání rukou a určitá modlitba biskupova, který tuto svátost udílí. K tomu patří i řada různých obřadů, ty však nejsou podstatné. Přijetím této svátosti se uděluje kněžská moc a posila k řádnému konání kněžského úřadu.

Poslední svátostí je svátost manželství. Bude dobré, abych vám o ní pověděl trochu podrobněji, protože je překvapivě velké množství sňatků v kostele, i když jsou většinou lidé praktičtí ateisté a náboženství je jim jinak lhostejné. Je proto třeba vědět, co znamená církevní sňatek, že to je něco dosti odlišného od sňatku občanského.

Manželství jako svátost je zvláštní tím, že si ji udělují snoubenci sami, jeden druhému slovem „ano“. Přítomný kněz pouze řídí obřad a je svědkem uzavíraného manželství. Přítomní svědci jsou skutečně jen svědci. Vlastní svátost se uskutečňuje v okamžiku, kdy si snoubenci před knězem a ostatními svědky slíbí jeden druhému, že si toho druhého berou za manžela (manželku). Svátost manželská uděluje manželům zvláštní pomoc od Boha k plnění všeho, čeho je v řádném manželství třeba.

Církev žádá (i když ne příliš přísně), aby snoubenci, kteří chtějí uzavřít sňatek v kostele, věděli alespoň zhruba, co to je křesťanské manželství. Měli by se na to připravit a měli by být odhodláni se podle toho chovat. Jednou ze základních takových povinností křesťanských manželů je křesťanská výchova dětí. Zajistit takovou výchovu bývá zpravidla velmi obtížné,

když je v manželství jen jeden věřící. Proto takové sňatky církev nedoporučuje.

Dalším základním znakem manželství uzavřeného církevně je fakt, že trvá až do smrti jednoho z manželů. Manželství je nadosmrti. To je ovšem nesmírně závažná skutečnost, kterou si mladí lidé zpravidla příliš nepřipouštějí. Jako důsledek z toho mohou vznikat i životní tragédie. Církev z vážných důvodů dovoluje rozvod, ale to je jen přerušení společného soužití, manželé zůstávají manželé, pouze žijí každý někde jinde. Vážným důvodem je např. trvalá nevěra, alkoholismus apod. V takových případech církev povolí rozvod, nikdy ale ne nový sňatek. Vdova nebo vdovec samozřejmě nový sňatek uzavřít mohou.

Jak jsem slyšel vyprávět, velmi snadno vznikají velké životní tragédie, když lidé, kteří uzavřou církevní sňatek, se civilně rozvedou a někdo z nich uzavře nový civilní sňatek, má v novém manželství děti. Může se mu stát, že pak usoudí, že křesťanství má pro jeho život význam, jde ke zpovědi, ale kněz mu odepře dát rozhřešení, protože jeho původní manželství stále trvá a on (či ona) proto žije trvale ve stavu těžkého hříchu, pokud žije v druhém, občanském manželství. To je pak taková nevratná situace, kdy je na jedné straně možnost opustit nového manžela (či manželku), a tím zcela rozvrátit jednu rodinu, což odnesou nejvíce malé děti, které za nic nemohou, nebo žít trvale v těžkém hříchu. Křesťan si neumí představit větší zlo než těžký hřích.

Křesťanské manželství má řadu výhod oproti manželství občanskému. To, že si snoubenci slibují celoživotní věrnost, znamená, že do manželství vstupují odpovědněji, manželství je stálejší, nehrozí takové nebezpečí rozvodu, jako při manželství občanském. Oba manželé i děti mají proto daleko větší jistotu než v manželství občanském. Kromě toho křesťané věří, že svátost manželství působí rozmnožení darů od Boha a uděluje zvláštní dary jako posilu v manželském životě.

Na závěr vám něco řeknu o tzv. posledních věcech člověka a světa z hlediska křesťanského. Každý člověk s vysokou pravděpodobností zemře. Zatím nikdo z lidí spolehlivě nežil déle než 120–150 let. Nastane smrt. Křesťané si představují člověka složeného z duše a těla, při smrti se duše od těla oddělí. Tělo se rozpadne, kdežto duše po oddělení od těla trvá dál neomezenou dobu. Tradiční termín pro tuto skutečnost je, že duše je nesmrtelná.

To, co vám teď budu vykládat dál, jsou již teologické věci, které vám mohou připadat silně neuvěřitelné a odtažité, ale občas se s něčím setkáte např. v krásné literatuře.

Okamžitě po smrti nastane tzv. soukromý soud, kdy je člověk jistým způsobem souzen za to, co vykonal v životě, kolik vykonal dobra a zla. Vše se jakoby zvaží dohromady a pak je vyneseno spravedlivý rozsudek. Moderněji se to vykládá tak, že soukromý soud si každý vynese sám nad sebou. Záleží na tom, jaký smysl života má člověk v okamžiku smrti. Buď to je Bůh nebo něco jiného, něco přímo nebo nepřímo stvořeného. Tento stav se už po smrti nemůže měnit. Nemůže to změnit sama duše, ani se nemůže měnit její chtění, protože už nemá tělo, skrze které by pomocí smyslů přijímala nové poznatky a znovu se na základě nich rozhodovala. Nezmění to ale ani Bůh, který respektuje svobodné rozhodnutí člověka (i když je chybné). Chce-li duše věčně něco stvořeného jako smysl svého života, jako pro ní nejdůležitější cíl, je v nejhorší situaci, v jaké může být: nic z toho, co chce, nemůže nikdy získat a je si toho plně vědoma. Proto duše trpí, jak nejvíc trpět může. Duše něco chce, něco nejvíce ze všeho, a ví, že to bude chtít stále, na věky, a zároveň ví, že to nikdy nezíská. Takový stav se tradičně označuje slovem peklo. Duše v pekle trpí ještě dalším trápením, kterému se říká „pekelný oheň“ a který se v pohádkách

znázorňuje tak, že v pekle hříšníci sedí v kotlích, čerti pod nimi udržují oheň, a ještě je jinými způsoby trápi. V Bibli žádný takovýto popis „pekelného ohně“ není.

Druhá možnost je, že člověk v okamžiku smrti nějakým způsobem směřuje k Bohu (jeho smysl života neboli jeho poslední cíl je Bůh). Toto směřování vůle již také zůstane navždy, natrvalo, a je uspokojeno, protože duše oddělená od těla dosáhne toho, co chce. Lidově se říká, že se člověk dostane do nebe. Pochopitelně ne někam mezi hvězdy nebo tak podobně. Nebe je stav duše, kdy duše jistým způsobem naváže intenzivní kontakt s Bohem, je naprosto spokojena, nic jí nechybí ani nepřebývá, má všechno, co chce apod. To je v kostce vše, co se týká posledních věcí člověka z hlediska křesťanského.

Pak je tu ještě něco dalšího, pro vás ještě podivnějšího, co se dá nazvat poslední věcí světa. Skutečnosti, týkající se posledních věcí světa se vysuzují z Nového zákona a z náznaků ve Starém zákoně. Kristus, který žil na zemi před dvěma tisíci lety v Palestině, přijde na svět ještě jednou. Tato událost se nazývá druhý příchod Krista. Bude ho doprovázet další úkaz, kterému se říká vzkříšení mrtvých. Obecně by se dalo říci, že duše zemřelých dostanou opět těla. Nepokoušejte si to nějak představit, to by vedlo ke scénám buď hrůzným, nebo komickým. Bible o tom nic bližšího nepraví.

Pak nastane něco, co se nazývá poslední soud. Tehdy budou souzeny nejen skutky každého člověka jednotlivě (ty už jednou byly souzeny hned po jeho smrti), ale bude souzeno, dalo by se říci, celé lidské pokolení, a to jako celek i jako různé kolektivy. Takže různé skupiny, organizace, spolky, strany apod. budou mít těžkou chvíli. Člověk sám o sobě dokáže zpravidla zavraždit jen několik, případně několik desítek lidí, kdežto když to vezme nějaká organizace „pevně do rukou“, tak to může znamenat i několik desítek miliónů vražd či genocidu celých národů. Pokud se nějaký kolektiv organizuje k něčemu špatnému, pak je zjevné, že mají značnou vinu za jeho skutky i všichni jeho jednotliví členové.

Po posledním soudu přestane existovat tento náš viditelný svět tak, jak existuje. Nastane všeobecná proměna a svět pak bude úplně jiný, nový. Tato naprostá změna se nazývá konec světa, usuzuje se na ni opět pouze z Nového zákona. Nic bližšího o ní známo není.

Tímto svůj výklad prozatím končím, a jestli máte někdo nějaký dotaz, tak se ptejte.

Otázka: Co to je očistec?

Ano, o tom jsem ještě nemluvil. Nauka o očistci je charakteristická pro katolickou a pravoslavnou církev. Myslím, že se o něm evangelické církve příliš nezmiňují. Očistec je jakýsi přechodný stav pro duše těch lidí, kteří, populárně řečeno, nebyli tak špatní, aby šli rovnou do pekla, ale ne zas tak dobří, aby šli rovnou do nebe. Zlo, které vykonali, je třeba ještě napravit, ale za života to nestihli. Náprava hříchů totiž není totéž, co jejich odpuštění.

Představte si, že třeba něco ukradnete. Přijdete k okradenému, přiznáte se ke krádeži a žádáte ho o odpuštění. Ten člověk vám to třeba odpustí, ale zbývá ještě ten ukradený majetek vrátit, dluh vyrovnat. Okradenému by patřilo vlastně spíš ještě více, než kolik mu bylo ukradeno, totiž ušlý zisk apod. To by nebyla žádná lítost nad spácháním krádeže, když byste jenom žádali o odpuštění, ale nehodlali ukradené vrátit.

Křesťané proto rozlišují hřích a následky hříchu. Očistec je pro takové duše, které nepatří do

pekla, ale které se ještě nemohou dostat do nebe, protože jim v tom brání následky jejich hříchů, které je třeba napravit. To se děje právě v očistci. Vykládá se to tak, že po určitou, nijak přesně nespecifikovanou dobu, si tyto duše přejí dostat se k Bohu, do nebe, ale dostat se tam nemohou. Protože si to velmi přejí, jsou očišťovány utrpením, které vzniká z této nenaplněné žádosti. Tak se duše postupně mění, až nastane okamžik, kdy je duše již očištěna natolik, že může jít do nebe. Takto, velmi populárně vyjádřeno, věří katoličtí křesťané. O existenci očistce lze opět usuzovat z některých míst v Bibli a dále z tradice, neboť v církvi bylo vždy zvykem se za mrtvé modlit, což duším v pekle nijak nepomůže a duše v nebi to nepotřebují.

Teď jsem si uvědomil, že by bylo dobré, abych vám pověděl ještě něco o křesťanských svátcích.

Když už jsme u toho očistce, památka na duše v očistci je první všední den po 1. listopadu. Od věřících křesťanů se žádá, aby se za takové duše modlili (zejména na hřbitově), něco za ně obětovali, chodili na mši nebo dělali jiné dobré skutky, a tím pomohli duším v očistci zkrátit jejich utrpení. 1. listopadu je svátek všech svatých v nebi, ať jsou známí nebo neznámí.

Hlavní křesťanské svátky jsou Vánoce a Velikonoce. Největší křesťanský svátek jsou Velikonoce. Slaví se vždy na jaře a je to svátek utrpení, smrti a vzkříšení Krista. Začíná se již v neděli, týden před Nedělí velikonoční. Této neděli se říká květná, protože se svění kvetoucí ratolesti (u nás květy jívky, tzv. „kočičky“, nebo březové ratolesti) na památku slavného vjezdu Ježíše do Jeruzaléma. Pak je Zelený čtvrtek, památný den poslední večeře a smrtelné úzkosti Krista. Následující Velký pátek je památný den smrti Krista. Na Bílou sobotu se vzpomíná doba, kdy byl Kristus v hrobě. Za prvních křesťanských dob byly obřady až večer a konal se při nich slavný křest dospělých. Ti byli potom oblečeni v bílé roucho. Odtud pochází název „bílá“ sobota. Den nato je neděle, Boží hod velikonoční, Veliká noc. Slaví se Kristovo zmrtvýchvstání. Je to největší a nejslavnější svátek církevního roku.

Druhý, ne tak významný církevní svátek, jsou Vánoce, kdy se slaví narození Ježíše Krista. Na Štědrý den se připomíná, jak byl Bůh štědrý, když daroval lidem Ježíše Krista. Na Svátek narození Páně, neboli na Hod Boží vánoční se slouží jedna mše již velmi časně ráno nebo i o půlnoci, protože se Ježíš narodil v noci, a pak ještě další dvě mše přes den. V kostelech se při nich zpívají vánoční koledy.

Abych to připomněl těm, kdo to neví, učí se, že se Kristus narodil zázračným nadpřirozeným způsobem židovské ženě jménem Marie. Ona při porodu netrpěla ani neztratila panenství, které měla, protože početí Ježíše nenastalo normálním způsobem, ale zázračným způsobem od Boha. Boží vtělení znamená, že se druhá božská osoba (Syn) jistým způsobem spojila s lidskou přirozeností dítěte, syna Mariina, v osobě Ježíše Krista. To je také jedním ze základních tajemství křesťanské víry. Jaký mělo toto spojení cíl? Jestliže nastalo toto spojení Boha s člověkem jednou, tak to jistým způsobem umožnilo, aby to nastalo znovu v každém člověku, který dosáhne svatosti. Cílem věřícího křesťana je spojit se s Bohem. Že se to může podařit, je právě zásluhou vtělení Boha v Ježíši Kristu a Kristova utrpení, smrti a zmrtvýchvstání.

Křesťan žije v tomto světě, ale není z tohoto světa. Toto tvrzení je třeba chápat v tom smyslu, že jeho cílem by měl být Bůh, který je sice všudypřítomný, ale do tohoto světa nepatří. Jestliže ale nepatří do tohoto světa cíl života křesťana, nepatří tam ani jeho „já“, které je tímto cílem určeno.

Teď odbočím. Je zajímavé, že v této problematice se křesťanství určitým způsobem shoduje s různými náboženstvími z východu. Buddhismus např. učil, že člověk má v sobě různé úrovně,

dalo by se říci různá „já“, které jsou určeny různou úrovní toho, co ten člověk chce. Když se nad tím zamyslíte, můžete to na sobě pozorovat částečně už teď. Uvažujte se mnou.

Co je „já“? Co jsem já? Myslím, že tento problém je velice zajímavý a natolik důležitý, že stojí za to, abych se u něj znovu poněkud zdržel. Položte si otázku: „Co jsem já?“ Máte nějaké jméno, někde jste se narodili apod. Vidíte sami, že to ale není to podstatné. Mohli jste se narodit jinde (pokud by vaše matka před porodem cestovala) jindy (pokud by se jí něco stalo, mohla vás porodit předčasně), mohli jste se jmenovat úplně jinak (kdyby vaši rodiče hned po vašem narození zemřeli a vás někdo adoptoval) apod. Začněte postupně od toho, co si myslíte, že jste, dávat pryč věci nepodstatné. Nejprve věci tělesné: zjistíte, že byste nemuseli mít ruce, nohy apod. a byli byste to pořád vy. To znamená, že vaše „já“ by se tímto způsobem nezměnilo. Uvažujte, jak byste se mohli takto amputovat, aniž by se vaše „já“ změnilo. Také se můžete zkoušet amputovat duševně. Tvoří vaše „já“ vaše vzpomínky a zážitky? Pamatuji si třeba, že v šesti letech jsem jel na koloběžce, spadl a rozbil si koleno. Tvoří tento zážitek část mého já? Byl bych někým jiným, kdybych ho neměl? Zjevně ne. Ta událost se vůbec nemusela stát, nějak jsem si to popletl, protože si koleno rozbil můj kamarád. A co když na tento zážitek zapomenou? Změní se mé „já“? Zjevně nezmění.

Kdybyste se takto zkoumali systematicky stále hlouběji a dařilo se vám to, zjistili byste to, co tvrdí např. mystikové v křesťanství i ve východních náboženstvích, že toho mnoho z člověka nezůstane. Největší mystikové (myslím ti praví, ne nějakí začátečníci, popletenci či podvodníci) křesťanští, židovští, islámští, buddhističtí, taoističtí a jiní shodně konstatují, že když se člověk ponořuje do sebe, hledá, co vlastně je, tak se mu jeho „já“ nějakým zvláštním způsobem ztrácí. Buddhisté to říkali úplně jednoznačně, že člověk nakonec není nic.

Křesťanští mystikové to zpravidla netvrdí tak kategoricky, vyjadřují se poněkud jiným způsobem, ale jakási základní zkušenost tu je obdobná. Velmi často se tam mluví o smrti, ale to se netýká jen smrti tělesné na konci života. Křesťan má ve svém životě neustále bojovat se svým nižším, sobeckým „já“. Je to boj zcela reálný, boj na život a na smrt, ve kterém je třeba, aby to sobecké „já“ bylo poraženo, tedy zabito, tedy zemřelo. Člověk (= jeho nižší, sobecké „já“) musí zemřít, aby se mohl zrodit člověk jiný, který je nějakým způsobem spojen s Bohem. Křesťanství tvrdí, že dokonalé spojení člověka s Bohem se uskutečnilo v Kristu, čili je třeba, aby se v člověku narodil Kristus. Jádro směřování křesťanů vyjádřil takto sv. Pavel, člověk zjevně velmi pokročilý, který v jednom svém listě napsal: „Nežiji už já, ale žije ve mě Kristus.“ To je jeden nejpregnantnějších způsobů, jak vyjádřit duchovní usilování křesťana.

Přijmout toto sdělení za pravý smysl poslání Ježíše Krista dělá dodnes bohužel většině křesťanů potíže. To je pak hlavní důvod životních nezdarů a krizí křesťanů jako jednotlivců i křesťanů jako společenství, tedy církve. Křesťan, který v životě směřuje k naplnění oné zásady formulované sv. Pavlem, se nijak nemusí bát všeho toho, čeho se bojí ostatní lidé. Podobně i církve jako společenství křesťanů.

V této souvislosti je zajímavé si uvědomit, jak se projevovalo pronásledování církve. Církvi pronásledování v těch opravdu důležitých věcech nikdy neuškodilo. Spíš naopak. Pronásledování v církvi ponechá jen lidi, kteří tam jsou z toho správného důvodu čili ty lidi, kteří tam jsou, i když z toho nemají žádný vnější prospěch, ale naopak spíše škodu. Zcela spolehlivě se odfiltrují různí kariéristé, prospěcháři a další podobní, kteří nutně existují v jakékoliv společnosti, pokud ze členství v ní kyne nějaký vnější prospěch.

V této době (jaro 1990) můžete s tímto jevem získat konkrétní politickou zkušenost. Řada takových lidí, kteří dřív byli v komunistické straně, už teď stačila přejít do Občanského fóra a případně do dalších stran či hnutí. To jsou ti, kteří chtěli pořád jenom totéž: kariéru v zaměstnání, prospěch v soukromém životě, majetek, moc, slávu, uznání apod., čili to, co staří nazývali *bonum delectabile* (dobro těšící) a *bonum utile* (dobro užité). Tito lidé se nijak nemění, zůstávají stále stejní. Chování těchto lidí není nijak motivováno politickou ideologií a nelze je podle ideologických měřítek rozpoznat ani hodnotit. Je jedno, jestli vystupují z pozic komunistických či antikomunistických. Rozhodující jsou jejich cíle. Pochopitelně ideologie některé strany jejich záměrům prospívá více, jiné strany méně.

Chce-li si nějaké větší společenství lidí zachovat čistotu a mravní opravdovost (pokud ji samozřejmě mělo), má jedinou naději, když se zařídí tak, aby z členství v ní neplynuly nějaké větší výhody typu dobra těšícího a užitého. Jakmile politická strana získá tzv. „vedoucí roli“, sama vládne a není kontrolována nebo kontrolovatelná, všechny ostatní pohání k odpovědnosti a sama se nemusí zodpovídat nikomu, pak se to nutně musí odrazit ve složení členstva. Další způsob, jak se bránit této nákaze se může podařit u malých společností, kde ten, kdo rozhoduje o členství, uchazeče dobře zná, má takové morální zásady, že ho není možné korumpovat, a je schopný u uchazeče o členství rozeznat nežádoucí hierarchii hodnot.

V této souvislosti chci také upozornit na jedno pozoruhodné místo v Havlových Dopisech Olze. Týká se to problematiky přijetí určitých skutečností, které hlásá náboženství. On tam říká v podstatě toto: On uznává, že Absolutno (tedy Bůh) nějakým způsobem existuje, ale nemůže ho uznat jako osobní bytost, jak to křesťané tvrdí, protože dosud neměl žádný tomu odpovídající zážitek, nějaké přímé setkání s tímto osobním absolutnem. Proto říká něco jako, že by nebylo poctivé nebo slušné, aby věřil, jak požadují křesťané. Když se tomu dobře rozumí, tak toto je příklad přístupu člověka, který hledá jistotu a který přijme za správný názor až teprve tehdy, když je skutečně jistý. Běžný katolík nebo evangelík pro takový přístup nebudou mít asi moc pochopení a prohlásí: „Má věřit tomu, co čte v Bibli.“ nebo „Má věřit tomu, co mu říká církev.“ Uvažme ale, jestli je možné se na některý takový zdroj jistoty víry spolehnout naprosto.

Uvažme nejprve Bibli z hlediska evangelíka: „Předkládají mi Bibli a já se musím rozhodnout, jestli tomu mohu věřit s naprostou jistotou. Jak vím, že se mohu na tvrzení, které čtu v Bibli, naprosto spolehnout? Říkají, že Bůh vnukl spisovatelům, co mají napsat. Spisovatelé to napsali, nějakí lidé to opisovali, zachované rukopisy někdo přeložil, někdo vytiskl knihu, a tu teď držím v ruce a čtu. Co bych musel vědět s naprostou jistotou, abych se mohl naprosto jistě spolehnout na to, jak Bibli při četbě rozumím? Zřejmě následující věci: 1) Bůh existuje, 2) Bůh se nemůže mýlit, ani být klamán, 3) Bůh nechce mě ani spisovatele klamat, 4) Bůh vnukl spisovatelům, co mají psát, 5) spisovatelé tomu správně porozuměli a správně to zapsali, 6) ti, co to opisovali, to nezměnili ani omylem, ani schválně, 7) překladatelé to přeložili správně, 8) tiskaři to správně vytiskli, 9) já tomu správně rozumím. Je vidět, že na řadu bodů se naprosto spolehnout nemohu. Tedy se nemohu naprosto spolehnout ani na výsledek této řady, totiž přenos nějaké informace od Boha ke mně tímto způsobem (vždyť stačí, když jen jeden článek je nespolehlivý, aby celá řada byla nespolehlivá).“

Uvažme nyní postup katolíka: „Jak se přenesla informace od Ježíše Krista až ke mně? Co musí být splněno, abych se na to mohl naprosto spolehnout? 1) Kristus něco řekl nebo vykonal zázrak, 2) Kristus se nemůže mýlit ani být klamán, 3) Kristus nechce apoštoly ani mě klamat, 4) apoštolové tomu správně rozuměli, 5) apoštolové to správně předali svým následovníkům, 6) ti

to předali správně svým následovníkům atd., 7) já tomu správně rozumím. Dále mohu provést stejnou úvahu jako můj bratr evangelík. Čili ani já nemám nezvratnou jistotu.“

Oba uvedené způsoby jsou založené na vnějších (z hlediska člověka) důvodech a vedou proto jen k víře ne naprosto jisté. Naprosto jistá víra může být založena jen na naprosto jistých důvodech, a to mohou být jen důvody vnitřní. Na počátku tedy musí být nějaký můj přímý nezprostředkovaný zážitek, o který se mohu nezvratně opřít. Nemám-li k dispozici takový zážitek, v žádném případě to ale neznamená, že se nemohu rozhodnout věřit. Pokud mám dostatečně rozumné důvody pro víru, věřím, pokud mám dostatečně rozumné důvody proti víře, nevěřím, pokud takové ani onaké důvody nemám, pokusím se je získat. Do té doby počkám s rozhodnutím.

Kapitola 11 Buddhismus

Dnes máme na programu buddhismus. Abyste o něm nejprve získali takovou, řekněme, historicko-faktickou představu, nejprve vám stručně popíši život Buddhy. Pak vám podám obrys jeho učení, a nakonec si řekneme něco o dvou dosti zajímavých směrech buddhismu, to je jednak tibetský buddhismus, tj. lámaismus, a jednak buddhismus školy zen, který je rozšířen zejména v Japonsku a částečně i v Číně. Buddhismus totiž není nějaká jednodušná nauka, ale existují v něm různé směry a lze proto říci, že je ještě mnohem širěji diferencován než třeba křesťanství.

Pramenem informací o životě Buddhy jsou především úryvky v tzv. Pálíjském kánonu (o něm něco řeknu za chvíli). Největší pozornost se tam věnuje jeho životu od okamžiku, kdy odešel z domova, až do jeho osvícení, pak počátkům jeho učitelského působení, a nakonec jeho smrti. Dá se odhadnout, že Buddha se narodil asi kolem roku 563 př. Kr. někde na hranici dnešního Nepálu, zdá se, že v dosti bohaté rodině, protože žil v přepychu. Matka mu nejspíše záhy zemřela, on sám byl ženat, zřejmě měl i syna. To jsou asi tak věci, které víme o jeho životě před odchodem z domova. Víme dále, že asi kolem svého devětatřicátého, třicátého roku najednou změnil zcela převratným způsobem svůj život, opustil vše, co měl – rodinu, majetek apod. Nechal si ostříhat vlasy, což bylo znamením výrazné změny smýšlení. Vlasy byly tehdy považovány za symbol jednak společenského postavení a jednak asi i mužské síly. Ten, kdo byl ostříhaný dohola, byl v tamější lepší společnosti nemožný. On si nechal nejenom ostříhat vlasy, ale oblékl si jednoduché žluté šaty (způsob oblečení byl v tehdejší společnosti v Indii – stejně jako dnes – jednoznačně určen. Kdo se výrazněji odchýlil, byl za to odsouzen.), opustil vše, co měl, a odešel, jak se říká obrazně, do bezdomoví. Jeho další vývoj i činy se dají také zhruba zrekonstruovat. Nejprve se odebral za učitele filosofie a hledal filosofické poučení. Potom, když zjistil, že se mu takto své problémy nedaří řešit, začal pěstovat tuhý asketismus. Velmi málo jedl, pil, nevyhýbal se tělesným nesnázím, žil v lese, byl velmi málo oblečen, málo spal apod. Tímto způsobem se mu ale opět nepodařilo dosáhnout cíle. Když si uvědomil, že jeho tělo natolik zesláblo, že je blízko smrti, usoudil, že takto pokračovat nemá žádnou cenu, protože pokud zemře dřív, než dosáhne svého cíle, tak svého cíle nedosáhne. Proto začal znovu jíst a stále o svých problémech přemýšlel.

Po nějaké době se všechno změnilo. Jak legenda vypráví, když jednou v noci seděl pod nějakým stromem (který byl pak nazván strom poznání) dostavil se stav, který se nazývá osvícení a který byl cílem celého Buddhova snažení. Buddha dosáhl svého životního cíle. Nejstručněji řečeno to znamená, že porozuměl tomu, co je lidský život a k čemu má směřovat. Bezprostředně nato pronesl tato památná slova (viz V. Lesný: Buddhismus, všechny ostatní citace jsou také odtud) (Dnešní výklad budu doprovázet větším množstvím citací, než jsem dosud dělal. Z nich totiž zaznívá zvláštní, myslím, zcela charakteristická atmosféra, a je to proto výstižnější, než kdybych se to snažil vyprávět svými vlastními slovy.):

„Požehnána jest odloučenost pokojného, jenž zná zákon a je vidoucí. Požehnáno je vysvobození ze zlovolnosti na světě. Požehnán je stav bez vášně na tomto světě a přemožení smyslnosti. Vítězství nad představou „jsem“ je opravdu nejvyšší blaženost.“

Buddha pak odešel do Benáresu, kde začal učit. Zdá se, že nejprve měl pět žáků. K těm snad také pronesl první památné kázání, které vám přečtu za chvíli. Tam je v podstatě stručně shrnuta veškerá jeho základní nauka. Později kolem sebe shromáždil větší množství žáků a dlouhá léta se

jim věnoval. Buddha učil (na rozdíl od Ježíše Krista, který učil po svém veřejném vystoupení nejspíše jen tři roky) snad asi padesát let. Zdá se, že zemřel kolem roku 483 před Kristem.

Vzhledem k tomu, že Buddha nezaložil nějakou pevnou školu, nestanovil asi svého nástupce a sám nic nepsal. Zdá se, že velmi brzy po jeho smrti se mezi mnichy začaly projevovat různé názory. Později bylo zřejmé, že by bylo dobré se pokusit o sjednocení a stanovení „pravé“ nauky. Asi sto let po Buddhově smrti existovaly mezi jeho následovníky směry naprosto různorodé, ale někteří se již pokoušeli se sjednotit pomocí jakéhosi koncilu (analogického koncilium v katolické církvi). Roku 226 po smrti Buddha je prokazatelně doložen velký koncil, na kterém se dohadovali o správném znění Buddhovy nauky a tu se snažili kodifikovat písemně. Postupně byl takto sestaven Pálíjský kánon. Tak se nazývá soubor literárních památek, který se zachoval a který považujeme za nejlepší zpracování raného buddhismu. Slovo „pálíjský“ je od názvu lidové řeči, ve které Buddha kázal. Nepoužíval literárního jazyku sanskrtu, který byl už tehdy v Indii rozšířen. Buddha kázal lidovým jazykem, ze kterého se ovšem postupně vyvinul jazyk literární. V oblasti Siamu a Cejlonu je nazýván pálíjský.

O co šlo Buddhovi? To bude částečně zřejmé právě z následující citace jeho tehdejšího kázání nebo spíš toho, jak ho zpracovali Buddhovi pokračovatelé, kteří pálíjský kánon dávali dohromady. I to zpracování ovšem nějakým způsobem odráží skutečná slova, která Buddha říkal, když učil. Všimněte si, až to budu číst, že styl projevu není psaný. Spíš to vypadá jako přepsaná nahrávka mluveného projevu, který byl často opakován, až získal zcela charakteristickou stavbu.

„Mnichové, těmito dvěma krajními cestami nemá kráčet ten, který z domova odešel. Kterými dvěma? Je to cesta vedoucí rozkoši, oddaná jedině smyslné rozkoši, cesta nízká, hrubá, u davu obvyklá, nedůstojná, neprospěšná, a je to cesta vedoucí sebetrýzněním, cesta plná utrpení, nedůstojná, neprospěšná. Mnichové, těmito dvěma krajními cestám se Osvícený vyhnul, plně pochopil střední stezku otvírající oči, získávající vědění, vedoucí ke klidu, k poznání, k osvícení, k nibbánu. A která to je, mnichové, střední stezka, již Osvícený plně pochopil, otvírající oči, získávající vědění, vedoucí ke klidu, k poznání, k osvícení, k nibbánu? Je to tato vznešená, osmidílná cesta: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravá snaha, pravé rozvažování, pravé soustředění ducha. To je tedy, mnichové, ta střední stezka, již Osvícený plně pochopil, otvírající oči, získávající vědění, vedoucí ke klidu, k poznání, k osvícení, k nibbánu. Mnichové, toto pak je vznešená pravda o utrpení: narození je utrpení, stáří je utrpení, nemoc je utrpení, smrt je utrpení, spojení s tím, co není milé, je utrpení, odloučení od toho, co je milé, je utrpení, nedosáhne-li člověk toho, čeho si přeje, i to je utrpení, zkrátka patero skupin, jimiž pronikáme k světu jevů, je utrpení. Mnichové, toto pak je vznešená pravda o vzniku utrpení: je to žízeň způsobující nová narození, provázená radostí a rozkoší, tu a tam nalézající potěšení, je to žízeň rozkoše, žízeň narození, žízeň rozvoje. Mnichové, toto pak je vznešená pravda o odstranění utrpení: je to odstranění oné žízně, jestliže ji člověk úplně a beze stopy odstraní, opustí, zbaví se jí, osvobodí se od ní, místa jí nepopřává. Mnichové, toto pak je vznešená pravda o stezce vedoucí k odstranění utrpení: je to tato vznešená osmidílná cesta: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravá snaha, pravé rozvažování, pravé soustředění ducha. „Toto je vznešená pravda o utrpení,“ tak se mi, mnichové, oko otevřelo nad pojmy, o nichž jsem dříve neslyšel, vzešlo mi pochopení, vzešlo mi poznání, vzešlo mi vědění, vzešlo mi duševní jasno. „Této vznešené pravdě o utrpení je třeba rozumět,“ tak se mi, mnichové, oko otevřelo nad pojmy, o nichž jsem dříve neslyšel, vzešlo mi pochopení, vzešlo mi poznání, vzešlo mi vědění, vzešlo mi duševní jasno. „Této vznešené pravdě jsem porozuměl,“ tak se mi, mnichové, oko otevřelo nad pojmy, o nichž jsem dříve neslyšel, vzešlo mi pochopení,

vzešlo mi poznání, vzešlo mi vědění, vzešlo mi duševní jasno. (Totéž praví o třech ostatních pravdách.) Dokud jsem, mnichové, neměl tohoto trojdílného, dvanáctého (Tohoto trojího názoru nabyl o každé vznešené pravdě ($3 \times 4 = 12$)) pochopení a názoru zcela jasného a pravdivého o těchto čtyřech vznešených pravdách, dotud jsem, mnichové, uznával, že jsem ještě nedosáhl nejvyššího, úplného osvícení ani ve světě bohů, Márově a Brahmanově, ani mezi tvorstvem s askety a bráhmany, bohy a lidmi. Od té doby však, mnichové, co jsem nabyl tohoto trojdílného, dvanáctého pochopení a názoru zcela jasného a pravdivého o těchto čtyřech vznešených pravdách, tu jsem, mnichové, poznal, že jsem dosáhl nejvyššího, úplného osvícení jak ve světě bohů, Márově a Brahmanově, tak mezi tvorstvem s askety a bráhmany, bohy a lidmi. Pochopení a názor mi vzešel, že moje vysvobození je jisté, že toto je poslední narození, že není již dalšího zrození.“

Takto nejspíš Buddha kázal, svou nauku vykládal, a tak své žáky učil. V podstatě celý Pálíjský kánon a další texty okolo jsou výkladem těchto čtyř základních pravd a osmidílné cesty.

Takže o co Buddhovi jde? Především o zásadní změnu nazírání na lidský život. Je pozoruhodné, že také křesťanství v podstatě začíná tím, že se na lidech požaduje, aby změnilí názor. Jsou vyzýváni: „Obraťte se, změňte smýšlení!“ Buddha přišel a učil něco naprosto jiného, než bylo v jeho době obvyklé. Co bylo obvyklé, s tím jsme se setkali na začátku, když jsem vám říkal, čím on sám prošel. V Indii byla (zdá se, že ještě dřív, než v antickém Řecku) dosti rozvinutá filosofická nauka. Za druhé tam byly (a ještě jsou) velice rozšířené různé asketické směry. Dodnes v Indii existuje velké množství asketů: chodí polonazí, špinaví, zarostlí, žebrají, jedí, co se jim dá, pijí z potůčků apod. Obě tyto cesty zjevně Buddha zkoušel a zjistil, že samy o sobě k cíli nevedou. Můžeme říci, že filosofie i askeze jsou dobré, ale ne jako cíl, ale jenom jako prostředek. Buddha si uvědomoval, že cíle je dosaženo teprve tehdy, jestliže se člověk sám vnitřně přerodí, jestliže je jiný, než byl, jestliže je takový, jaký být má. V tom smyslu existuje další pozoruhodná paralela s křesťanstvím. Už jsem citoval sv. Pavla: „Už nežiji já, žije Kristus ve mně.“ Praví křesťanští mystikové jistým způsobem usilovali o totéž, o co usiloval Buddha. Také Buddhovi šlo o skutečný přerod člověka. Sobecké já musí zemřít. Sobecké já je to, co sami na sobě každodenně pocítujete jako zdroj všech vašich činností, vašeho chtění a myšlení. Když zkoumáte zdroj vašich snah a činností, zjistíte, že to je v podstatě všechno zaměřeno k vašemu dobru. Všechny (nebo jejich převážná většina) dobré skutky děláte, protože vám to nějakým způsobem přinese dobro (potěšení nebo užitek). I když třeba říkáte, že pomáháte nezištně a nesobecky bližnímu, tak proč mu pomáháte? Zjevně proto, že vám to působí nějaký dobrý pocit. Jen zřídka kdy byste zjistili, že něco děláte opravdu nesobecky, tj. proto, že to je dobré pro toho druhého. Jak Buddha, tak Kristus jednoznačně vyzývali, aby lidé nehleděli na to, jestli jejich dobré skutky jim samotným něco okamžitě v tomto životě přinesou. Dobré skutky dokonce není správné (křesťanství by místo slova „správné“ použilo spíše slova „nejlepší“) dělat pro odměnu na „onom světě“, o jehož existenci se Buddha odmítal vyjadřovat. Oběma šlo o to, aby se člověk už zde na zemi, v tomto životě přeměnil natolik, aby rozhodovalo jeho já nesobecké, které koná dobré skutky, protože to jsou dobré skutky. Člověk by měl něco vykonat, protože je třeba to vykonat, a měl by, obrazně (a někdy i fakticky) řečeno, jít dál a nečekat na nějaké poděkování či odměnu. Můžete si sami zkusit udělat takový malý pokus, když vám třeba někdo něco dá nebo vám prokáže nějakou službu, tak si zkuste mu nepoděkovat nebo nedat najevo, že jste mu za to vděční. Když ho budete pozorně sledovat, ve většině případů zjistíte, že to nějak nelibě nese. Nedoporučuji vám proto, abyste tento pokus dělali příliš často. Stejný přístup k odměně za dobré skutky můžete identifikovat sami na sobě. Když děláte nějaký dobrý skutek (to jistě děláte

všichni často) a dokážete se přitom pozorovat (jste bdělí), zjistíte, že jaksi automaticky čekáte, že ostatní vám za to budou děkovat, projevovat vděk, pozornost apod. Někomu něco dáte, a pak hned čekáte, že poděkuje, a když nepoděkuje, cítíte určitý nelibý pocit. Buddhisti říkají, že takové chování je úplně špatné. Křesťané říkají, že není špatné, ale není nejlepší. Dobrý skutek byste měli konat automatickým způsobem bez dodatečných myšlenek na odměnu, bez shromažďování nějakých zásluh a čekání, že si je pak jednou budete moci vybrat, buď tady v životě, nebo po smrti.

Nyní proberu stručně všechny čtyři pravdy a tím, myslím, základní nauku buddhismu dostatečně popíši. První vznešená pravda říká, že veškerý běžný život na světě je utrpení: „Narození je utrpení, stárí je utrpení, nemoc je utrpení, spojení s tím, co není milé, je utrpení, odloučení od toho, co je milé, je utrpení, nedosáhne-li člověk toho, čeho si přeje, i to je utrpení, zkrátka patero skupin, jimiž pronikáme k světu jevů, je utrpení.“ Vidíte především, že to, co tady Buddha říká, není nějaká definice utrpení, není to odpověď na otázku, co to utrpení vlastně je. Je to spíše popis, konstatování určité životní zkušenosti (vzpomeňte na vymezení dobra jako to, po čem všichni touží). Asi vás hned napadne námitka, že všechno přece utrpením není. Buddha svým kategorickým tvrzením chce asi něco zdůraznit. Řekl bych, že chce zdůraznit, že všechno je pomíjivé a nedokonalé, a že proto nikdy žádná žádost člověka nedosáhne svého naprostého a trvalého uspokojení. Podobná zkušenost je velice krásně zachycena v knize Kazatel ve Starém zákoně. Jestliže učiním cílem svého života radost z poletování jepice, která žije jenom jeden den, tak budu jistě trpět nejdříve ze strachu, že mi zahyne, a pak z lítosti, že mi zahynula. Jestliže učiním cílem svého života tělesně si užívat, za pár roků zjistím, že tělo stárne a slábne a že už si užívat tolik nemohu. Jestliže se snažím jako smysl svého života vědecky bádát, zjistím za pár desítek let, že už ztrácím paměť a že nemám už tak dobré nápady apod. Toto konstatování nemusíte ale nutně brát, že by z toho vyplývala absolutní bezcennost všeho existujícího a absolutní nemožnost se z něčeho radovat. Berte to jako identifikaci určité životní zkušenosti, která vzniká porovnáním lidských ideálů s realitou.

Pokročme tedy dál a tažme se s Buddhou, proč utrpení vzniká. Musíme spolu s druhou vznešenou pravdou konstatovat, že tím, že člověk něco chce. Oni místo chtění říkají žízeň. Proč jste nějak zklamáni? Zřejmě proto, že jste chtěli něco, co pak skončilo, nebo jste chtěli něco, co nebylo nebo dokonce ani nikdy být nemohlo. Protože se nenaplnilo vaše chtění, jste nutně zklamáni, frustrováni a trpíte. Chtěli jste se doma dívat na televizi, přijdete domů a zjistíte, že televize nefunguje. Z toho jste frustrováni, chodíte po bytě bez cíle, jste rozčileni a trpíte. Žijete v rodině a přáli byste si, aby vaše dítě bylo poslušné a dobře se učilo. Ono ale poslušné není a nosí ze školy pětky. Co vznikne? Samozřejmě utrpení. Rozčilujete se, křičíte, je vám to líto, chce se vám brečet nebo utíkáte do hospody apod. Zkrátka utrpení vzniká vždy, když žádost člověka směřuje k něčemu, co nemůže být, nebo co být může, ale buď není, nebo nebude.

Jak tento problém vyřešit? Jak to utrpení odstranit? Třetí vznešená pravda tvrdí, že jediný způsob je odstranění onoho chtění, oné žizně. Člověk se zbaví utrpení z neukojené žádosti, když onu žádost „úplně a bez stopy odstraní, opustí, zbaví se jí, osvobodí se od ní, místa jí nepopřává“. Ukazuje se totiž (viz kap. 8), že když chcete odstranit nežádoucí chtění, nejde to dokonale provést chtěním jiným („sílou vůle“), zaměřeným proti tomu původnímu. Jediným způsobem, jak se úplně vypořádat s nežádoucím chtěním, je nestarat se o ně. Situaci zobrazuje následující podobenství.

Představte si, že někam jdete a potkáte zlého člověka, který vám chce zabránit v chůzi k vašemu

cíli. Toho člověka můžeme pojmenovat slovem Démon. Máte v podstatě dvě možnosti, jak se pokusit řešit svůj problém. Buď se s tím Démonem začnete prát a snažíte se ho přemoci. Pak ovšem Démon dosáhne svého, protože vy nejdete tam, kam jste chtěli jít. Druhá možnost je jediná správná. Toho Démona si jednoduše nevšímáte. On na vás pochopitelně zaútočí, srazí vás na zem, donutí vás jít někam jinam nebo vás někam odnese. Když to ale zkusíte znovu a znovu, a přitom si ho stále nevšímáte, zjistíte, že mu nějak docházejí síly, že na vás jenom doráží, vyhrožuje, šermuje před vámi rukama nebo vás tahá za šos, ale z cesty vás už nedokáže odvést. Je pozoruhodné, kde všude se pozorování této skutečnosti zachytilo. V období kolem Vánoc dávají občas v televizi starší český film Hrátky s čertem. Pokud si vzpomínám, Vojta tam hraje loupežníka, Bek vojáka, Smolík poustevníka apod. Doporučuji vám, až to budou zase dávat, abyste se na to podívali. Je v něm podána ve velmi zjednodušené podobě řada obecných křesťanských pravd. Pozoruhodné je např. místo, když čert odvede vojáka do pekla a tam mu hrozí a chce ho nějak donutit, aby odevzdal úpis, ve kterém se jedna dáma upsala peklu. Všimněte si skutečnosti, že když se voják nedá těmi výhrůžkami zastrašit, aby se vzdal a vydal úpis, tak čerti jsou bezmocní a sami ho nemohou nijak donutit. Nesmíte si to samozřejmě takto představovat, jak pro vás přiletí čert a jak ho snadno přemůžete. Toto místo zobrazuje určitou vnitřní zkušenost člověka. A jak je vidět, je to zkušenost nejenom křesťanská, ale i buddhistická.

Doufám, že vám je ale zřejmé, že takový postup nelze použít na jakékoliv nežádoucí vlivy. Když potkáte silného a neurvalého člověka, který vám bude chtít vzít peněženku, tak vaše nevšímavost vás nijak nezachrání. V tom případě musíte buď utéci, nebo zavolat policii, nebo se fyzicky bránit, pokud to ovšem umíte. Metoda „neodporovat násilí“ není použitelná ve všech případech, ale pouze, když jednáte s lidmi v podstatě dost slušnými. Pokud jednáte s lůzou a vagabundy, s lidmi, kteří jsou ochotni používat násilí a nemají morální zábrany (to jsou např. lidé, kteří se snažili a snaží rozbít demokratický stát a vytvořit stát totalitní, ať levicově či pravicově zaměřený), tam neodporování násilí nefunguje. Proti takovým lidem nelze bojovat v parlamentě, ale je třeba proti nim použít násilí.

Cílem buddhisty je dosáhnout stav osvícení (rozumu) ve kterém je zároveň obsaženo vyvanutí všech žádostí. Pálíjský název tohoto stavu je nibbánam, sanskrtsky nirvanam, česky nirvána. Buddha nirvánu popisuje slovy: „Zničeno je nové zrození, dokonán je svatý život, je vykonáno, co bylo vykonati, není již dalšího (narození) na tomto světě.“ Co je to „nové zrození“ nebo „další narození na tomto světě“? Texty mluví jasně pouze o nirváně za života. Co se bude dít po smrti, zdá se, Buddhu i buddhisty raného období nezajímalo a odmítali se tím zabývat. Stejně reagovali na otázky o podstatě světa, života apod.:

„Máluňkjaputte, zdaž jsem k tobě takto mluvil: „Máluňkjaputte, pojď ke mně, staň se mým žákem, vyložím ti, zda svět je věčný či zda je dočasný, zda svět je konečný či zda je nekonečný, zda to, co je život, je i tělo, či jiné je tělo a jiný je život, zda Osvícený je po smrti či není Osvícený po smrti, zda Osvícený ani není ani je po smrti.“, Máluňkjaputtó musí doznat, že mu nic takového neslíbil. I táže se ho Buddha dále, zda si snad Máluňkjaputtó, když vstupoval do obce, vymíňoval odpověď na takové otázky. Máluňkjaputtó přiznává, že se ani to nestalo. Potom Buddha užívá přirovnání o muži, který byl zasažen šípem, napuštěným jedem. Šíp uvázl v ráně a jeho příbuzní a přátelé mu objednali lékaře. Ale raněný prohlásil, že nevytáhne šíp z rány, dokud nezví, kdo byl onen muž, který ho zasáhl, dokud nezví jeho jméno a jméno jeho rodiny, dokud se mu nedostane odpovědi na otázku, zda muž ten byl velký, malý či prostřední, jaké byl barvy, kde bydlí, jaký byl luk, z čeho byla tětiva a z čeho byl šíp. Muž ten by zemřel, než by vše zvěděl. Stejně zbytečno prý je pátrati, zda je svět věčný a chtít odpověď na všechny zmíněné otázky,

kteře nejsou otázkami tohoto života. Nemluvil prý o nich proto, poněvadž „nepřinášejí spásu, nejsou základem ctnostného života, nepůsobí odklon od světa, neodstraňují žádostivost, neničí touhu po rozkoších, nepůsobí uklidnění, neposkytují vyšší vědění, nevedou k nibbánu.“ A Buddha končí naučením: „Proto, Máluňkjaputte, co jsem nezjevil, mějte za nezjeveno, a mějte za zjeveno to, co jsem zjevil.“

Řekli jsme si, že cílem buddhisty je dosažení nirvány. Nirvána je stav mysli člověka. Tady selhávají všechny slovní popisy. Rozhodující je pouze vlastní zážitek. Slovní popisy to mohou jenom trochu přiblížit. Zajímavý je tento výrok: „Mnichové, jest ona oblast, kde není země ani vody ani ohně ani větru ani nekonečné oblasti prostorové ani nekonečné oblasti vědomí ani oblasti prázdnoty ani oblasti, kde není ani představování ani nepředstavování, ani tohoto světa ani onoho světa ani obou, ani měsíce a slunce. To mnichové nenazývám ani přicházením ani odcházením, ani trváním ani zanikáním, ani vznikáním; bez původu, bez vývoje, bez podkladu to jest; právě toto je konec utrpení.“ Člověk, který toto říká, popisuje svoji vnitřní zkušenost. Tak to on prožívá. Zážitek je prvotní, on se ho snaží nějak popsat slovy.

Jak postupovat, aby člověk dosáhl nirvány už za života, popisuje čtvrtá vznešená pravda. To je ona osmidílná cesta: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravá snaha, pravé rozvažování a pravé soustředění ducha. Stručně ji charakterizuje Lesný v citovaném díle: Pravé rozhodnutí je předsevzetí vzdát se touhy a zlovůle a nechtít již ublížit žádnému tvorů. Pravá řeč je taková řeč, která není lži, utrhaním, hrubostí a nerozumným povídáním. Pravé jednání je to, které nezabíjí, nekraďe a není nečisté. Pravým životem žije ten, kdo se nepokouší žít nepoctivým způsobem. Pravá snaha je snaha potlačovat zlé věci, zbavit se jich a hledět si dobrých věcí. Pravá snaha zahrnuje v sobě i čtvero duševních cvičení: člověk se cvičí v tom, aby nedal vyrůst zlu, které ještě nevyrostlo, aby zlo, které vzniká, potlačil, aby vzbudil dobro, které ještě nevyrůstá, a aby rozmnožil ono dobro, které již narostlo. Pravé rozvažování záleží v tom, že člověk přemýšleje o podstatě těla, citů i ducha a o základech učení, žije ve vážné snaze a rozvaze a zbavuje se touhy po světě. Pravá soustředěnost je upětí mysli na jeden bod a záleží v proběhnutí čtyř stupňů kontemplačních. Je to nejdůležitější článek osmidílné cesty. Články předcházející jsou výslovně nazývány jeho přípravou. Člověk se musí soustředit a osvobodit se od světa. Čím je modlitba křesťanovi, tím je buddhistovi toto soustředění. Pravý názor, který tu osmidílná cesta uvádí na prvním místě, je tedy přesvědčení, že Buddhova nauka ukazuje správně cestu k spasení.

Nyní si řekneme pár slov o **tibetském buddhismu** neboli lámaismu. Nechci o tom mluvit proto, že by to byla nauka nějak příliš rozšířená, ale je poněkud akutálnější v důsledku návštěvy dalajlámy. Buddhismus se do Tibetu rozšířil asi v polovině osmého století, postupně se tam pak upevňoval. Zajímavé období jsou léta 1250–270, kdy v Mongolsku vládli velcí chánové. O tomto období asi budete něco vědět z knihy Milión od Marca Pola. V té době se Kublajchán rozhodoval mezi křesťanstvím, čínským konfucianismem a tibetským buddhismem. Nakonec přijal tibetský buddhismus. Pro další rozšiřování tohoto náboženství v Číně to byl dost rozhodující okamžik. V roce 1576 velký láma (láma je název duchovního) ze Lhasy dostal jako odměnu od mongolských panovníků přívlastek dalaj, to znamená mongolsky moře. Slovo „moře“ mělo znamenat velikost jejich panství. Pozoruhodný je způsob volby nového dalajlámy. Věřící se, že když zemře starý dalajláma, tak se v brzké době někde zrodí chlapeček, který je předurčen stát se jeho zástupcem. Je proto třeba, aby ho kněží objevili, převzali od rodičů, vychovávali, a pak dosadili na trůn.

Tibetský buddhismus má ve srovnání se společnými rysy všech buddhistických směrů některé zvláštnosti. Má především výrazný akcent pantheistický. Tibetští buddhisté věří, že ve světě vládne velká božská jednota, která se projevuje buď jako člověk nebo všichni lidé nebo jako různí bohové. Různých bohů je velké množství a jsou znázorňováni na obrazech, sochách apod. Dostí záhadné jsou různé magické praktiky. Někteří jedinci např. dokáží pobývat ve velkých mrazech lehce oblečení. Provozují se dokonce takové zkoušky, při kterých si adept sedne za mrazu, zahalí se pouze do mokrého prostěradla, a to na sobě vysuší. Tvrdí se, že někteří jedinci jsou schopni velice rychle překonávat velké vzdálenosti během v transu. Tyto věci uvádím spíše jako kuriozitu. Ve své podstatě jsou nedůležité, a pokud o tom někde budete číst či něco slyšet v obdivném tónu, měli byste si uvědomit, že prvotní není nějaká varietní produkce. Prvotní je vnitřní proměna člověka, to, jaký je uvnitř a ne to, jaký je navenek, jestli třeba dokáže telegrafovat myšlenky nebo vysušit na sobě prostěradlo.

Zenový buddhismus vznikl pravděpodobně kolem roku 500 po Kristu v Číně. Důležité je jeho rozšíření do Japonska v letech 1100–1200. Tam zenový buddhismus našel sobě odpovídající národní mentalitu. Sami Japonci uvádějí, že pochopit japonskou kulturu není možné bez seznámení se zenovým buddhismem. Zenový buddhismus např. velice silně ovlivnil japonské umění, zvláště malbu, kaligrafii a umění aranžovat květiny. Velice silně jím byl ovlivněn čajový obřad, což je rituální způsob přípravy čaje. Na zenistickém chápání byly založeny i životní zásady samurajů a zvláště různá jejich bojová umění, jako je zejména šermířství a střelba lukem.

Zenový buddhismus žádá, aby byl pochopen sám Buddha, a ne nějaká nauka. Zenový buddhismus je naprosto osobní. Nestará se o nějaké poučky, obecné zásady, o pojmy, jako se stará přírodní věda a, konec konců, také filosofie. Tvrdí, že to, co je reálné, je vlastní prožitek. Cílem života je dosáhnout vlastní vnitřní zkušenost pravé skutečnosti. To se nazývá termínem satori a odpovídá to buddhistickému stavu osvícení. Dosažení satori je naprosto individuální a každý se k němu musí propracovat sám. Chování ostatních (např. učitele) může ale poněkud této snaze napomoci. Všechno to, co říká žákovi mistr, který ho učí, je jen jako mince, kterou by měl být žák ochoten rozměnit za jakékoliv přiblížení k satori.

Originální literatura o zenovém buddhismu jsou sbírky různých příběhů, rozhovorů mistra s žákem a anekdot. Nezasvěcenému člověku mnoho neříkají. Žáci, kterým podivné chování mistrů pomohlo dosáhnout satori, však tvrdí, že to bylo to nejlepší, co mohli mistři dělat. Pro dokreslení bude zajímavé, abych vám zde přečetl několik takových příběhů na závěr. Pro naše seznámení se zenovým buddhismem je prakticky nemožné obstarat si originální práce, které byly zachovány, a porozumět jim. Nejvhodnější je seznámit se se zenem pomocí vhodného vykladače. Nejlepším autorem v anglickém jazyce je Japonec D. T. Suzuki, který napsal o zenovém buddhismu velké množství knih a článků. Část z nich je už dnes přeložena do češtiny a byla vydána ještě v ilegalitě ve sborníku Světové duchovní proudy, Zen 1–3. Kromě prací Suzukiho jsou v citovaném sborníku jak jiné hodnotné práce, tak i bohužel práce naprosto bezcenné. Při čtení jiných prací než právě Suzukiho je třeba být opatrný a raději si nechat poradit od někoho, kdo ví, co je hodnotné. Poslouchejte, jak jednájí zenističtí mistři (ukázky jsou vybrány z prací Suzukiho v citovaném sborníku):

Džóšu se jednou zeptal nového mnicha: „Byls tu už někdy předtím?“ Mnich odpověděl: „Ano, pane, byl jsem tu už.“ A mistr nato: „Vezmi si šálek čaje.“ Později přišel jiný mnich a mistr mu

položil tutéž otázku. Tentokrát však byla odpověď opačná: „Nebyl jsem tu dosud nikdy, pane.“ A starý mistr odpověděl jako předtím: „Vezmi si šálek čaje.“ Mnich Indžu se nato zeptal mistra: „Jak to, žes nabídl oběma stejně šálek čaje bez ohledu na to, co ti odpověděli?“ Starý mistr zvolal: „Ó Indžu!“ A Indžu nato: „Ano, mistře.“ „Vezmi si šálek čaje.“

Suzuki tu dodává, že vše záleží na tom, jak se na věci díváme. Výzvu k bdělosti při všech každodenních činnostech obsahuje následující příběh:

Jednomu z velkých mistrů byla jednou položena otázka: „Usiluješ nepřetržitě, aby ses cvičil v pravdě?“ – „Ano, činím to.“ – „Jak se cvičíš?“ – „Když mám hlad, jím; když jsem unaven, spím.“ – „To činí každý. Lze říci o všech, že cvičí jako ty?“ – „Ne.“ – „Proč ne?“ – „Protože když druzí jedí, nejedí, ale myslí na všemožné věci a nechají se tím rušit; když spí, nespí, ale zdá se jim o tisíci věcech. Proto nejsou takoví jako já.“

Zen říká, že prožitek satori není něco tajemného před vámi skrytého. Tvrdí, že vše, co k satori potřebujete, máte k dispozici, jenom vaše slepota způsobuje, že to nevidíte. K ilustraci toho existuje pěkná historka.

Kózankoku, konfuciánský básník a státník, přišel za Kvaidem, aby se nechal uvést do zenu. Mistr mu řekl: „V textu, který tak dobře znáš, je místo, které přesně popisuje poučení o zenu. Což Konfucius neprohlásil: Myslíte si, moji žáci, že před vámi něco skrývám? Já se vám skutečně s ničím netajím.“ Kózankoku se snažil odporovat, ale Kvaido mu přikázal mlčet se slovy „Ne, ne!“ Kózankoku stál zmaten a nevěděl, co by řekl. Později si vyšli oba do hor; divoký vavřík byl v plném květu a vzduch byl naplněn vůní. Mistr se zeptal: „Cítíš to?“ Když Kózankoku přisvědčil, řekl mu Kvaido: „Tady to máš! S ničím jsem se ti netajil.“ Tato poznámka ihned otevřela Kózankokuovu mysl.

Literatura

(vhodná pro další četbu. Není to úplná bibliografie)

Úvodní četba

Jakub Balmes: Kriterio, 1947.

J. M. Bocheňski: Cesty k filosofickému myšlení.

Emanuel Rádl: Útěcha z filosofie, 1969.

Josef Čapek: Kulhavý poutník, 1985.

Dějiny filosofie

Josef Kratochvíl: Meditace věků (1.–4. díl), 1929–1935.

Hans Joachim Störing: Malé dějiny filozofie, 1991.

Antika

František Novotný: O Platonovi (1.–4. díl), 1948–1970.

Platon (překlady F. Novotného): Faidon, 1935; Faidros, 1958; Filebos, 1943; Gorgias, 1944; Obrana Sokrata, 1942; Parmenides, 1936; Symposion, 1947; Theaitetos, 1933.

Aristoteles (překlady A. Kříže): Metafysika, 1946; O duši, 1942; Etika Nikomachova, 1937; Politika, 1939; Kategorie, 1958.

Cicero: O povinnostech, 1970; Tuskulské hovory, 1976.

Seneca: O duševním klidu, 1973; Výbor z listů Luciliovi, 1969.

Epiktétos: Rukojeť. Rozpravy, 1972.

Marcus Aurelius: Hovory k sobě, 1975.

Boethius: Poslední Říman, 1982.

Středověk

Ibn Tufajl: Živý syn bdícího, 1957.

Augustin: Vyznání, 1926; O boží obci, 1950.

Tomáš Akvinský: Theologická summa (6 svazků), 1937–1940.

Novověk

René Descartes: Rozprava o metodě, 1947; Úvahy o první filosofii, 1970.

Immanuel Kant: Prolegomena ke každé příští metafyzice jež se bude moci státi vědou, 1972; Základy metafyziky mravů, 1976.

Marxismus

T. G. Masaryk: Otázka sociální (1.–2. díl), 1946.

Česká filosofie

Karel Čapek: Hovory s T. G. Masarykem, 1990.

T. G. Masaryk: Ideály humanitní, 1990.

Jan Patočka: Kacířské eseje, 1990.

Křesťanství (Zde uvádím poněkud více prací vzhledem k malé dostupnosti této literatury u nás po roce 1948.):

Bible (ekumenický překlad), 1979, 1984, 1985; Nový zákon (překlad O. M. Petru), 1969.

Miloš Bič: Ze světa Starého zákona (1.–2. díl), 1986–1989.

Alfred Läßle: Úvod do Starého zákona, 1972.

Jan Merell: Radostná zvěst Nového zákona, 1973; Setkání s Ježíšem, 1984.

Josef Kubalík: Dějiny náboženství, 1984.

Jaroslav Kadlec: Církevní dějiny (1.–4. díl), 1983; Přehled církevních českých dějin (1.–2. díl), 1987.

Augustin (citovaná díla).

Tomáš Akvinský (citované dílo).

Jan od Kříže: Výstup na horu Karmel, 1940; Temná noc, 1941.

Terezie od Ježíše: Hrad v nitru, 1930, 1986; Život, 1991.

Ignác z Loyoly: Duchovní cvičení (1.–2. díl), 1941–1942.

František Saleský: Úvod do zbožného života, 1947.

Blaise Pascal: Myšlenky, 1973.

Petr Horák: Svět Blaise Pascala, 1985.

Martin Luther: O křesťanské svobodě (v „Lutherův odkaz“), 1935.

Amedeo Molnár: Na rozhraní věků, 1985.

Antonín Salajka: Ve světle víry (katolická věrouka), 1948.

Josef Pospíšil: Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského (1.–2. díl), 1897, 1913; Katolická věrouka (1.–4. díl), 1922–1924.

Eugen Kadeřávek: Soustava filosofie křesťanské čili Aristotelicko-Tomistické (1.–3. díl), 1919–1920.

Reginald Dacík: Katolická mravouka, 1946; Věrouka pro laiky (1.–6. díl), 1937–1941; Prameny duchovního života, 1947.

Metoděj Habán: Přirozená ethika, 1944, 1991; Psychologie, 1941; Filosofická antropologie, 1981.

Jaroslav Beneš: Duch a hmota v theorii poznání, 1946; Rozumem ke zdroji pravdy, 1939; René Descartes či Tomáš Akvinský, 1935, 1991.

Miloslav Skácel, Jan Skácel: Základy vědecké filosofie, 1948.

Silvestr Braitto: Základy, 1947; Podstata křesťanství, 1947.

Ladislav Pokorný: Věřím a vyznávám, 1984.

Alois Honek: Žiji ve víře v Syna Božího, 1984.

Dominik Pecka: Cesta k pravdě, 1969; Umění žít, 1947; Člověk, 1970–71.

Timotheus Vodička: Principy sociální ethiky, 1945.

Jan Urban: Duchovní život, 1947.

Tomáš Špidlík: Po tvých stezkách, 1969; Klíč k neznámu, 1969; Prameny světla, 1981; Spiritualita křesťanského Východu, 1983.

Jaroslav Ovečka: Úvod do mystiky, 1948.

Ivan Špička: Minutky, 1978, 1990; Rozjímání, 1978, 1990; Mystické zápisy, 1983, 1990.

C.S.Lewis: Hovory, 1945.

Josef Ratzinger: Úvod do křesťanství, 1991.

Henri Marrou: Svatý Augustin, 1979.

Gilbert Keith Chesterton: Tomáš Akvinský, 1947; Orthodoxie, 1947.

Josef Pieper: Tomáš z Akvina, 1972.

Jacques Maritain: Vybrané stati filosofické, 1931; Integrální humanismus, 1947; Traja reformátori, 1947.

Thomas Merton: Hora sedmi stupňů, 1969; Rozjímání v samotě, 1970; Žádný člověk není ostrov, 1974; Nová semena kontemplace, 1964.

Východní myšlení (další citace viz „Prameny života“, 1982):

Hermann Hesse: Siddhártha, 1983.

Vincenc Lesný: Buddhismus, 1948.

Sarvapali Radhakrišnan: Indická filosofie (1.–2. díl), 1961–1962.

Rabindranáth Thákur: Sádhaná, 1930.

Bhagavadgíta, 1945, 1976.

Rudolf Janíček: Bůh jsi ty! (Odkaz staroindických upanišád), 1945.

Otázky Milindovy, 1988.

Tao, texty staré Číny, 1971.

Myšlenky čínského filosofa Čuang-tze, 1930.

Mistr Čuang: Vnitřní kapitoly, 1992.

Hovory Konfuciovy, 1940; A riekol Majster..., 1990.

Dhammapadam, 1947, 1992.

Chan Šan: Nad nefritovou tůň jasný svit, 1987.

Sakja-pandita: Pokladnice moudrých rčení, 1988.

Chuej-neng: Tribunová sůtra šestého patriarchy, 1988.

Sborník Zen 1–4 (CAD Press), 1986–1991, z něj práce (výběr I. Špičky): vše od D. T. Suzukiho; Kakuzo Okakura: Kniha o čaji; Eugen Herrigel: Zen a umění lukostřelby; Mumon Ekai: Vrata bez vrat; Mistr Seng-c'an: Šin Šin Ming; Mistr Dógen: Fukan-zazen-gi; Mistr Dógen: Eihei Gen Zenji Goroku; Shigenori Nagatomo: Analýza Dógenova „odhození těla a mysli“; Philip Kapleau: Deset obrázků buvola; Mistr Ta kuan: Kendo a zen; Ito T. Chuya: Zázračná kočka; Bruno Reyner: Kontemplace a práce; Róshi D. Morgan: Tělesné pozice pro meditaci; Stephen Batchelor: Mistr Kusan; Kusan Sunim: Deset obrazů krocení buvola; Philip Kapleau: Rozhovor s róšim; Bódhin Kjolhede: Tí, čo čelia smrti, objímajú život.

Mijamoto Musaši: Kniha pěti kruhů, 1988.

Mentální průprava

Ivan Jindřich: Kapitoly z mentální průpravy, 1976.

Ivan Špička: Úvod do mentální průpravy, 1980, 1990; Koncentrace v mentální průpravě I., 1982; Koncentrace v mentální průpravě II., 1984; Frikce v mentální průpravě, 1986; Alogodická koncentrace disobjektová, 1988; Alogodické indikátory v mentální průpravě, 1989; Bezpředmětová meditace, 1991; Mentální průprava bez ilusí, 1992.

Alogodické listy 1, 1991.